

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 56 * 2008 * ČÍSLO 4

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

813 64 BRATISLAVA, KLEMENSOVA 19

e-mail: histcaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, Valerián Bystrický, Miloslav Čaplovič, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ivan Kamenec, Eva Kowalská, Jozef Leikert, Ján Lukačka, Slavomír Michálek, Jan Pešek, Pavol Petruf, Ján Steinhübel a Dušan Škvarna.

Redakčný kruh: Blanka Brezováková, Katarína Hradská, Tünde Lengyelová.

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanisław Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Hans Lemberg (Marburg), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malý (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Jazyková redaktorka: Jana Skladaná

Vychádza štyrikrát ročne. Rozširuje, objednávky a predplatné vrátane zo zahraničia prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, SK – 852 99, Bratislava. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Evidenčné číslo: EV 112/08

Distributed by SAP – Slovak Academic Press, Ltd., Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia. Distribution are held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, W – 8000 München, Germany.

© Historický ústav SAV, 2008

OBSAH

Štúdie

O s l a n s k ý, František: Z písomných prameňov Európy o falšovaní mincí v stredoveku.....	587
G á b r i š, Tomáš: Mikrosonda do sankčného systému arpádovského Uhorska.....	599
N a g y, Imrich: Vývin politických názorov Erazma Rotterdamského v konfrontácii s politickou realitou Európy v prvej tretine 16. storočia	625
H o l e c, Roman: Bulharský excár Ferdinand a Slovensko (1939 – 1944).....	657

Archív

K a p l a n, Karel: Zpráva o jednání Ursínyho s přednostou VII. odboru ministerstva vnitra plk. Františkem Jandou a vedoucím referátu Slovensko mj. Bedřichem Pokorným 16. května 1947.....	685
---	-----

Recenzie

H r o n s k ý, Marián: Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918 (Roman Holec).....	693
H l a v i n k a, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945 (Ľudovít Hallon).....	695
L a c k o, Martin: Slovenské národné povstanie 1944 (Ivan Kamenec).....	698

Slovenská historiografia 2006 (Alžbeta Sedliaková)

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA KRONIKA

C O N T E N T S

Articles

O s l a n s k ý, František: European Written Sources on the Counterfeiting of Coins in the Middle Ages.....	587
G á b r i š, Tomáš: A Micro-Sounding into the System of Judicial Sanctions in the Arpád Period.....	599
N a g y, Imrich: The Development of the Political Views of Erasmus of Rotterdam in Confrontation with the Political Reality of Europe in the First Third of the 16th Century.....	625
H o l e c, Roman: The Former Czar Ferdinand of Bulgaria and Slovakia (1939 – 1944)	657

Archives

K a p l a n, Karel: The report on the discussion of Ján Ursíny with the head of the Seventh Department of the Ministry of the Interior Colonel František Janda and the head of the Department for Slovakia Major Bedřich Pokorný on 16 May 1947.....	685
--	-----

Slovak Historiography in 2006 (Alžbeta Sedliaková)

REVIEW-ANNOTATIONS-BIBLIOGRAPHY-CHRONICLE

I N H A L T

Studien

O s l a n s k ý, František: Aus den schrifquellen Europas über die münzfälschungen im Mittelalter.....	587
G á b r i š, Tomáš: Mikrosonde in die Strafgerichtsbarkeit der Arpaden.....	599
N a g y, Imrich: Erasmus von Rotterdam – Entwicklung politischer Ansichten als Auseinandersetzung mit der politischen Realität Europas im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts.....	625
H o l e c, Roman: Der bulgarische Ex-Zar Ferdinand und die Slowakei (1939 – 1944)	657

.

Archiv

K a p l a n, Karel: Bericht von der Verhandlung Ján Ursínys mit Oberst František Janda, Sektionschef des Innenministeriums und Major Bedřich Pokorný, Referatsleiter für die Slowakei am 16. Mai 1947	685
---	-----

Slowakische Historiographie 2006 (Alžbeta Sedliaková)

K R I T I K - G L O S S E N - B I B L I O G R A P H I E - C H R O N I K

Š T Ú D I E

Z PÍ SOMNÝCH PRAMENŇOV EURÓPY O FALŠOVANÍ MINCÍ V STREDOVEKU

FRANTIŠEK O S L A N S K Ý

OSLANSKÝ, František. European Written Sources on the Counterfeiting of Coins in the Middle Ages. *Historický časopis*, 2008, 56, 4, pp. 587-598, Bratislava.

Counterfeiting of coins is mentioned in a multitude of medieval written sources, manuscripts and books, starting with the Laws of the Visigoths in the mid 7th century, through the Visitation of the Chapter of Esztergom in 1397, to the Inferno, first part of Dante Alighieri's most important work, the Divina Comedia from the first two decades of the 14th century, which reached far beyond its age. The paper gives a selection of only partly used and often entirely unknown facts from medieval documents. This creates the pre-conditions for them to become more widely known and accessible.

History. Written sources on counterfeiting of coins. Europe. Kingdom of Hungary. Slovakia. Middle Ages.

V *Knihe prísloví Starého zákona*, ktorá dostala trvalú podobu asi v 4. – 5. storočí pred Kr. sa uviedlo: „Dvojaké závažie sa prikri Pánovi a nie je dobrá váha falošná.“ Dobrú váhu nemohli mať ani mince, ktoré sa za mince z drahých kovov alebo správne mince iba vydávali¹ tiež v stredoveku zrodenom za stretnutia a splynutia antického Ríma s „barbarmi“. Vôľa nových národov udržať si vlastnú osobitosť sa ukázala i v zákonodarstve včasného stredoveku. Každý obyvateľ nových kráľovstiev nepodliehal zákonu platnému pre všetkých obyvateľov ich území, ale bol súdený podľa zvykového práva etnického zoskupenia, ku ktorému patrili. Z podnetu Cirkvi však už od polovice 7. storočia platil zákon, ktorému rovnako podliehali Vizigóti, ako aj Rimania.²

Zákon Vizigótov datovaný do polovice 7. storočia dovoľoval kvôli falošným minciam mučiť služobníkov so zreteľom na osobu ich pána, ktorému bolo dovolené, aby sa od nich použitím mučidiel ľahko dozvedel pravdu. Kto napodoboval či falšoval, obrezával, alebo oškraboval solidy, len čo sa to dozvedel sudca, bol ihneď zadržaný. Ak bol previnilec služobníkom, tak mal byť potrestaný odseknutím pravej ruky. Kto falošné mince vyrýl či vyrezal, alebo spodoboval, nech už išlo o akéhokoľvek človeka, mal sa podrobiť obdobnému trestu.³ *Kapitulária (Capitulare missorum)* z Thionville najskôr z roku 805,

1 *Sväté písmo Starého a Nového zákona*. Ed. Jozef Heriban/SDB. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1 180, 1 219 (Prís 20/23); NOHEJLOVÁ - PRÁTOVÁ, Emanuela. *Základy numismatiky*. Praha : Academia, 1975, s. 50, 63, 77, 83, 124, 143.

2 LE GOFF, Jacques. *Kultúra stredoveké Evropy*. Praha : Odeon, 1991, s. 44, 50-51.

3 JESSE, Wilhelm (ed.). *Quellenbuch zur Münz- und Geldgeschichte des Mittelalters*. (ďalej QMGM). Aalen : Scientia Verlag, 1983, s. 3, č. 9.

ktoré vychádzali zo služobných poznámok panovníckych úradníkov z obchôdzok, mali umožniť, za panovania Karola Veľkého korunovaného rímskym pápežom Levom III. za Svätej noci či Narodenia Pána roku 800 v Dóme sv. Petra cisárskou korunou, uskutočniť príslušné právne opatrenia, dôrazne ovplyvňované i Cirkvou, aj proti falšovaniu mincí. O falošných minciach bolo zistené, že sa razili naprotiveň panovníckej spravodlivosti a výnosom na mnohých miestach. Ustanovilo sa, že mincovňa môže byť jedine na panovníckom dvore, ak by nebolo nariadené ináč. Dovoľené boli denáre náležite razené.⁴

Na dvorskom dni 25. júna 864 v Pîtres, v departmente Eure juhovýchodne od Rouenu, bol vydaný *edikt (Edictum Pistense)* západofranského kráľa Karola Lysého utvrdzujúci ideu Karolingov, ktorá presadzovala dohodu panovníka, duchovenstva a šľachty. V edikte sa zvýraznilo, že niet väčšieho podvodu, než sa rozhodnúť dať raziť zmiešané alebo menšie denáre namiesto takých, aké by mali byť. Ak niekto pri čistení a výmene peňazí pre zlú povahu podvádzal na striebre krajiny, Cirkvi a prostriedkoch chudoby, mal prísť o ruku, ako bolo stanovené o falošných razičoch mincí. Svätokrádezník a lúpežník, ktorý okrádal chudobných, sa musel podrobiť verejnému potrestaniu biskupským súdom. Komesi a kráľovskí radcovia sa prostredníctvom svojich komitátov a úradov museli postarať, aby na žiadnom tajnom či zločinnom mieste neboli vyrábané mince.

Ktokoľvek bol zistený a usvedčený z razenia podvodných mincí, mal byť potrestaný ako falošný minciar odrezaním ruky. Zo spoluvinníkov slobodný (*liber*) mal dať 60 solidov. Služobník, sedliak (*colonus*) a bedár zase mali byť potrestaní bitím palicou. Falošní minciari, ktorí utiekli na nedotknuteľné územie, museli byť vyžiadaní a potrestaní. Mala sa zlepšiť obozretnosť nad dobrými mincami a ochrana pred falošnými mincami. Bolo preto nariadené, aby každý komes spísal zo svojho komitátu všetky miesta, kde sa obchodovalo, do stručného zoznamu (*in breviario*) a vedel kráľovi povedať, ktoré z nich pochádzali z čias kráľovho starého otca a kráľovho otca, o ktorých ustanovení rozhodol kráľ sám, prípadne o tých, ktoré vznikli bez kráľovho rozhodnutia, či boli dohodnuté v poslednej dobe, ako aj o takých, ktoré zotrúvali tam, kde vznikli už dávno. Ak boli zmenené, kým. Žiadanú písomnosť (*brevem*) mal každý komes priniesť na najbližší kráľovský súd (*placitum*), aby kráľ mohol rozhodnúť, ktoré nevyhnutné a užitočné zo zmienovaných miest kúpy a predaja môžu byť zachované, ktoré vznikli na základe rozhodnutia, ktoré sa majú zrušiť, alebo sa obnoviť. Na žiadnom mieste sa obchody nemali uskutočňovať v nedeľu. Nik v krajine sa nesmel odvážiť predávať zmiešané zlato a striebro v minciach. Od 1. októbra, od omše na sv. Remigia, teda od najbližších kalend októbra, nesmel nikto rozširovať, predávať a kupovať zlaté alebo strieborné mince, ak nemali byť rýdze.⁵

Približne z roku 997 má pochádzať *zákon* anglosaského kráľa Ethelreda či Aethelreda II., podľa ktorého každý minciar obvinený z razenia falošných mincí, i keď to bolo zakázané, podstúpil trojnásobný Boží súd, ordálie. A keď bol uznaný za vinného, tak bol popravený. Nikto okrem kráľa nemohol mať minciara. Každý minciar zlej povesti čiže

4 QMGH, č. 34, s. 10; BOVO, Elisabetta – GOLINELLI, Paolo – ZUANAZZI, Giovanni. *Kaiser, Kalifen und Kaufleute : Das frühe und hohe Mittelalter*. München : Adag Verlag GmbH, 1999, s. 23; HATTENHAUER, Hans. *Europäische Rechtsgeschichte*. Heidelberg : C. F. Müller Juristisches Verlag, 1991, s. 130-131, 146-147; *Lexikon des Mittelalters* (ďalej LM) V. Hrsg. u. Berater: Robert Henri Bautier... München; Zürich : Artemis & Winkler Verlag, stípec 934-935, 943-946, 960, 967-968.

5 QMGH, s. 12-14, č. 43; LM VI, Hrsg. u. Berater: Norbert Angermann..., stípec 2 187-2 188.

už trestaný si mohol kúpiť právnu ochranu za 12 uncí či örov. A pri obžalobe kráľom skladal žalovaný 6 polhrvien záruky. Ak sa tak stalo cez grófa alebo biskupa 12 uncí a cez niektorého z členov družiny či príslušníka nižšej šľachty, totiž théna 6 uncí.⁶ Dánsky kráľ Knud Veľký, ktorý v úsilí pri vytváraní ríšskeho impéria ovládol medzi inými územiami aj Anglicko a v Dánsku zaviedol prvé mince, vydal *zákon*, kde sa píše aj o postoji k falšovaniu mincí. Zákon je datovaný do rozmedzia rokov 1027 – 1034. Malo ísť o to, aby ako v každej záležitosti, tak v stálosti mince bol upevňovaný pokoj a istota. Na osoh chudobných ľudí a škodu lúpežníkov. Tak pre istotu mince vtedy obiehajúcej po celej zemi Anglicka bez ujmy, ktorej sa nikto nezbavoval. Ten, pri ktorom sa ukázalo, že urobil podvod, mal zostať bez rúk, s ktorými falzum urobil. Od takýchto sa nemali peniaze kupovať. Ani so striebrom, ani so zlatom.⁷ Mincové *nariadenie* pre Normandiu z roku 1080 ustanovovalo, že nikto tam nesmie raziť mincu mimo minciarskych domov v Rouen a Bayeux. A to s dostatkom striebra správnej váhy, totiž 8 solidov v polhrvniach. Ak niekto na inom mieste vyhotovil mincu, alebo tam urobil mincu falošnú, podliehal osobne milosrdenstvu vládcu Normandie. A ak niekto zhotovil mincu mimo zmienených domov, alebo v týchto domoch vyrobil mincu falošnú, tak o jeho zem a peniaze sa mal postarať súd.⁸

Anglický kráľ Henrich I., ktorý si napokon podrobil normanských barónov a zmocnil sa Normandie, vydal cez svedka kancelára Viliama pri Westminsteri už 25. decembra 1100 alebo 1101 *listinu*. S písomnosťou sa kráľ obrátil na biskupa Samsona a Ursona d'Abetot, ale tiež všetkých barónov, Francúzov aj Angličanov, z Worcesteru. Prial si a nariadil, aby všetci hradčania a ostatní, ktorí sa nachádzali na hradoch, mohli ísť aj o mestské prostredie, tak Francúzi, ako aj Angličania, odprisahali zachovávať jeho mincu v Anglicku a aby sa vzopreli proti jej sfalšovaniu. Bol proti tomu, aby niektorý minciar vymieňal denáre mimo svojho komitátu, ale aby tak konal pred dvomi zákonnými svedkami z vlastného komitátu. Ak by bol niekto prichytený pri zámene denárov v inom komitáte, tak mal byť uväznený ako falšovateľ. A nik sa nesmel odvážiť meniť denáre okrem minciara.⁹

Rímskonemecký cisár Fridrich I. Barbarossa z rodu Štaufovcov sa snažil cisárstvo znova vyzdvihnúť na piedestál sveta. Tak ako jeho ideál Karol Veľký chcel ovládnuť nemeckú cirkev cez jemu oddané biskupstvá a takisto mal v úmysle podriadiť si pápežstvo pod vlastnú duchovnú sféru, i keď doba bola už iná. V jeho úsilí nemohli chýbať ani písomné vyhlásenia, ako bol *príkaz* vydaný niekedy v rozmedzí r. 1160 až po r. 1176. Na cisárskom dvore bolo dané na známosť pre všetky kniežatá, že nikto nemôže raziť alebo mať v moci, v žiadnom biskupstve tak pravú, ako falošnú mincu, bez vedomia

6 QMG, s. 8-9, č. 26.

7 BOVO – GOLINELLI – ZUANAZZI, ref. 4, s. 229-230; LE GOFF, ref. 2, s. 63, 260, 443-444; LM V, stĺpec 1 238-1 239; QMG, s. 9, č. 27.

8 QMG, s. 53, č. 143.

9 QMG, s. 16, č. 173; BOVO – GOLINELLI – ZUANAZZI, ref. 4, s. 230; NOVÁK, Jozef. *Chronologia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004, s. 42-43; SZENTPÉTERY, Imre. *A kronológia kézikönyve : A Chronológia és az Oklevéltani naptár összevont javított és bővített kiadása*. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Kiegészítette Érszegi Géza, Raj Tamás, Szögi László. Budapest : Könyvterkesítő Vállalat, 1985, s. 33-36.

a vôle biskupa, ktorému diecéza prináleží. Pokiaľ išlo o to, že v biskupstve jemu verného a obľúbeného kniežata, halberstadského biskupa Gerona, sa vyskytla priam neslýchaná márnوترatnosť s očakávanou opovážlivosťou vzhľadom na mincu, bol cisár veľmi rozhorčený. A práve preto ustanovil a prikázal, že ani jedna osoba nesmie bez súhlasu a dovolenia či milosti biskupa nejakú mincu v Halberstadskom biskupstve raziť ani napodobovať, alebo niektorým spôsobom falšovať.¹⁰

S falšovaním mincí sa začalo onedlho po ich prvých razbách. V Uhorskom kráľovstve k tomu pozvoľne prichádzalo po jeho vzniku na rozhraní 10. – 11. stor. s rozšírením v 12. storočí.¹¹ O prvej písomnej zmienke o falšovaní mincí v písomnom prameni sa vie z *donačnej listiny*, v origináli nezachovanej, kráľa Bela IV., vydanéj v Budíne 10. januára 1246, kde sa uviedlo, že išlo predovšetkým o zradu, zločin urážky majestátu a razbu falošných mincí. Fulcus, syn Šimona, bol potrestaný odňatím Fiľakovského hradu spolu so všetkými hnuteľnými a nehnuteľnými majetkami. Až po vynahradení škody, ktorú spôsobil ostrihomskému arcibiskupovi Štefanovi, sa mohlo hradné panstvo od kráľa dostať do vlastníctva magistra kráľovských pivníc, čiže hlavného pohárnika Mauritia, syna Mauritia, za verné služby počas vpádu Mongolov či Tatárov.¹²

Priaznivé podmienky pre ťažbu drahých kovov na území Slovenska najmä od druhej polovice 13. storočia mali pozitívny ohlas i mimo Uhorského kráľovstva, aj keď sa pritom prejavili zložité spoločenské pomery po vymretí dynastie Arpádovcov a nástupe dynastie Anjouovcov. Vtedy, keď došlo k zákazu obchodovania s krajinami vyznávajúcimi islam. Pápež Klement IV. sa už dávnejšie predtým, 16. septembra 1266, obrátil z Viterba *mandátom* na biskupa z Maguelone. S oboznámením, že zo šíriteľov zvestí či našepkávačov o komitáte Melgueil bol znepokojený jeho najmilší v Kristovi syn, francúzsky kráľ Ľudovít IX. Svätý, za ktorého panovania v r. 1226 až 1270 sa Francúzsko stalo dominantnou mocnosťou Európy. Komitát bol vraj na škodu a príkorie zverený do držby práve biskupovi.

Kráľ si s rozvahou pýtal radu od pápeža, pričom očakával od neho zistenie celej pravdy a on chcel vyhovieť. Vskutku o minci *miliarense* (*de moneta milliariensi*), ktorú nechal raziť vo svojej diecéze. Minca predstavovala jednu dvanástinu z *marabotina* a bola razená v južnom Francúzsku a Taliansku kvôli obchodu s islamskými krajinami v Stredomorí. Pápež sa najviac divil tomu, s akým zámerom to biskup urobil, nie že by neurobil protiveň spomenutému kráľovi, ak by na jeho majetkoch nebola minca zhotovovaná, ale aj sláve či cti kráľa, pretože mimo jeho domínia nesmel tak konať nikto iný. V mandáte sa pápež pýtal, že ktorý katolík je zaviazaný raziť mincu s menom Mohameda. Takisto, že ktorý razič mincí môže cudziu mincu poskytovať, keď nikomu nie je dovolené ju raziť, ak nemá povolenie od pápeža alebo panovníckej moci. Mincu, akú si

10 BIHLMEYER, Karl – TÜCHLE, Hermann. *Kirchengeschichte II. : Das Mittelalter*. Paderborn (München; Wien; Zürich) : Verlag Ferdinand Schöningh, 1996, s. 181-183; QMG, s. 19, č. 58.

11 HUNKA, Ján. Falšovanie mincí na Slovensku počas 11. až 17. storočia. In *Ludia. Peniaze. Banky*. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2003, s. 131-136.

12 MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae : Slovenský diplomatár II*. Bratislava : Obzor; Archív mesta Bratislavy, 1987, s. 148-151, č. 217; OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o falšovaní mincí v stredoveku. In *Slovenská numizmatika*, 1998, roč. XV, s. 77; BIHLMEYER – TÜCHLE, ref. 10, s. 300.

nikto nikdy nedovolil raziť, keďže každý národ si razí vlastnú. O udelení právomoci v tej veci, pokiaľ sa zmluvne vzťahovala na iného, pápež tiež nevedel nič. Napokon zmienenému biskupovi dal pápež vedieť, že keby sa ctihodného agdenského biskupa v tomto smere pypytoval, tak sa istotne dozvie, ako veľmi jemu na podobný čin dával podnet, pretože zaujal iné stanovisko. A preto biskupovmu bratstvu nariadil, že ak na kráľových majetkoch niečo také robí, nech sa od toho odvráti, ako aj na inom mieste, lebo sa to Bohu a jemu prieči a je v protiklade s jeho postavením.¹³

Začiatkom 14. stor. viedla neujasnenosť vzájomných vzťahov uchádzačov na najvyšší post Cirkvi až k viacdesaťročnému pobytu pápežov v juhofrancúzskom Avignone. Súčasne nastal vzrast snahy vyberať pápežské desiatky v jednotlivých krajinách Európy. Vyberanie pápežských desiatkov bolo najčastejšie oficiálne zdôvodňované ochranou Svätej Zeme a zápasom s protivníkmi kresťanstva. V Uhorskom kráľovstve sa podľa zachovaných registrov *pápežské desiatky* vyberali v r. 1281 – 1286, 1317 – 1320, 1332 – 1337, 1338 – 1342, 1350 – 1354, 1359 – 1363, 1373 – 1375. Zriedkavo sa vyskytujúci záznam bol zapísaný v *registroch pápežských vyberačov desiatkov, kolektorov*, z r. 1317 – 1320 z Nemecka. Vo Würzburgu nachádzajúcim sa severozápadne od Norimbergu malo ísť o 540 hallenských libier. Boli síce odovzdané na váženie, prijaté, ale neboli spočítané ani zvážené pre obavy z ohrozenia života na ceste.

Skoro potom bolo pre zistené falošné a zničené peniaze uvedené množstvo peňazí markantne zmenšené. Vhodné na používanie neboli peniaze až do počtu alebo sumy 17 hallenských libier.¹⁴ Mimoriadne sa o zvýšenie príjmov pápežskej kúrie usiloval pápež Ján XXII. V *Kronike Florentána Giovanniho Villaniho* sa píše, že roku 1322 dal tento pápež v Avignone raziť novú zlatú mincu z rovnakého kovu či zliatiny, zrna a razby, ako bol zlatý peniaz z Florencie. S jediným rozdielom, že na strane s ľaliou stálo meno pápeža, z čoho mal veľké nepríjemnosti, lebo tým chcel zastrieť, že nechal raziť rovnakú mincu ako Florentánia.

V decembri r. 1325 prišiel pápež Ján s procesmi a exkomunikáciou proti všetkým tým, ktorí razili napodobnené a falošné zlaté mince na spôsob Florentánov. Ako markíz z Montferratu a Spinola z Janova, u ktorého sa však ani neskôr nezistilo razenie pochybných mincí. Pápež nešetril exkomunikáciami, ale zabudol, že predsa sám nechal raziť napodobnené zlaté mince Florentánov, s nijakým rozdielom pri razbe, iba, že vedľa sv. Jána boli slová PAPA.IOHANNES a ako znak pri Krstiteľovi bola mitra, kým na strane ľaliovej boli slová SANCTVS PETRVS ET PAVLVS. Pritom už dávnejšie sám dôrazne vystúpil proti peňazokazectvu, falšovaniu zlata a alchymistom.¹⁵

13 HLINKA, Jozef – KAZIMÍR, Štefan – KOLNÍKOVÁ, Eva. *Peniaze v našich dejinách*. Bratislava : Obzor, 1976, s. 98-100, 142-145; QMG, s. 58, 291, č. 154; HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet 1000 – 1325*. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1916, s. 134-135; BIHLMEYER – TÜCHLE, ref. 10, s. 287.

14 OSLANSKÝ, František. Desiatky pápežskej kúrie a hodnota cirkevných majetkov na Slovensku v stredoveku. In *Slovenská numizmatika*, 1996, roč. XIV, s. 121-122; *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/I*. Sorozatszerkesztők: Várszegi Asztrik – Zombori István. Budapest : Efo, 2000, (1-6), (I-II), III-LXXVII, (1-3), (1), 2-520, (521-524), 1 príloha; QMG, s. 259-260, č. 377.

15 ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin : Neografia, 1943, s. 18-19; QMG, s. 87-88, 295, č. 212; HAAGE, Bernhard Dietrich. *Středověká alchymie : Od Zósima k Paracelsovi*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 39, 124.

Za podstatný zmysel *alchýmie* sa vždy považovalo získanie elixíru či kameňa mudrcov, ktorým má byť možné transmutovať olovo alebo iné kovy na zlato a striebro. V nádeji ťažiť z okultných znalostí alchymistov, medzi ktorými prevažovali duchovní a lekári, nachádzali často značný záujem u nejedného panovníckeho dvora. Nevyhol sa tomu ani anglický kráľ Eduard III., keď sa dozvedel, že Ján le Rous a magister Viliam de Dalby vedia alchymistickými postupmi zhotoviť strieborný kov a tiež, že takýto kov už prv vyhotovovali, dokonca aj stále vyhotovujú. Ich umenie sa zdalo byť pre kráľa a kráľovstvo veľmi osožné, ak by bolo skutočne pravdivé. A preto kráľ 9. mája 1329 pri Elthame *poveril* Tomáša Caryho, aby oboch, kdekoľvek ich nájde, pri slobodnej vôli, alebo bez nej, v dobrom stave a istote, spolu so všetkým potrebným náčiním a vecami, priviedol k nemu. A to tak, že ak budú chcieť vďačne prísť, nech sú dovedení s náležitou úctou a privítaním. Ak ale nie, tak ich mal zajať a predviesť pred neho tam, kde sa bude v tom čase nachádzať.

V kráľovskom vojsku Eduarda III. bojoval v r. 1359 – 1360 proti Francúzsku tiež Geoffrey Chaucer, v ktorého vrcholnom diele *Canterburské poviedky* (*The Canterbury Tales*) napísaných v r. 1387 – 1400, konkrétne v *poviedke kanonikovho služobníka* (*The Canon's Yeoman's Tale*) sa zviditeľnila pravdivosť o nejednej scestnej snahe alchymistov. Kanonikov služobník obsažne, ale zároveň veľmi jednoducho konštatoval, že darebák sa nájde v každom stave a neváhal dosvedčiť, ako jeden duchovný je schopný podviesť iného. Medziiným uviedol ako falošné vsypanie drahého kovu namiesto skutočnej premeny obyčajného kovu na vzácny, čo bolo len prejavom zatajovania márneho hľadania.¹⁶

Vizitácia sídelnej Ostrihomskej kapituly z roku 1397 potvrdila, že Ostrihorskú cirkev založil prvý uhorský kráľ (sv.) Štefan, ktorý zastával poslanie Apoštolského stolca a jej základy položil pod menom Panny Márie a sv. Vojtecha. Ostrihorskú cirkev povýšil na metropolu, hlavu, matku a učiteľku (*metropolitanam, caput, matrem et magistram*) druhých kostolov Uhorského kráľovstva. Arcibiskupa stanovil na preláta, kanonikov na členov. Z mimoriadnej výsady mal ostrihomský arcibiskup od počiatku vo všetkých diecézach kráľovstva, tak vo svojej, ako i Kaločskej provincii, riadnu jurisdikciu, v ktorýchkoľvek prepoštvách, rehoľných alebo svetských opátstvách a fariách. Privilégiom od Apoštolského stolca dostal právomoc trestať scudzovateľov desiatkov a iných práv Ostrihomskej cirkvi tiež v ostatných diecézach.

V odpovedi na posledný, štyridsiaty deviaty bod vizitácie, ktorá prebehla v rozmedzí 15 dní, od 24. mája 1397, sa uviedlo, že vyberači kapitulských desiatkov a príjmov, ktorých si kapitula zvolila a vyslala zo svojich radov, mohli byť potrestaní, keď neprišli prave peniaze, mince. Ak sa totiž opätovne a znova stalo, že vyberači alebo ich služobníci dostali tak zlé, staré i falošné peniaze, mince, ako aj dobré. Všetky sa však potom pomiešali a také boli odovzdané do rúk človeka, ktorý ich rozdeľoval (*ad manus divisoris*).

Ostrihomskí kanonici z toho dôvodu pocítili a mali už neraz nemalú škodu. Preto bolo určené, aby sa vyberači desiatkov a ich služobníci svedomite postarali o prijímanie dobrých a pravých mincí za desiatky. Nesmeli miešať dobré mince so zlými, falošnými

16 KIECKHEFER, Richard. *Magie im Mittelalter*. München, 1992, s. 154-164; QMG, s. 147-148, č. 280; *The Complete Works of Geoffrey Chaucer*. Ed. F. N. Robinson. Cambridge; Massachusetts : Oxford University Press, b. r., s. XVI, 255-266.

a starými mincami. Ak také *divisor* pri počítaní jemu odovzdaných mincí našiel, tak sa musel postarať, aby boli oddelené od dobrých. Zmiešané mince boli vrátené tým vyberačom desiatkov, ktorí ich priniesli. Späť žiadané boli dobré a pravé mince. Ak vyberači desiatkov nechceli vziať naspäť falošné, staré, zlé mince a namiesto nich sa vzpierali dať dobré, tak *divisor* mohol pristúpiť k trestu. Za každú falošnú, starú a zlú mincu mal dostať z podielu vyberačov desiatkov 2 dobré denáre. A tie mal odovzdať kanonikom. *Divisor* mohol použiť aj iný spôsob trestu, ako bolo zadržanie príjmov vyberačov z pozemných a vodných mýt až dovtedy, kým neboli nahradené zlé, staré a falošné mince. Pri platení z desiatkov cirkevných osôb počas obáv z vojny s Turkami mohli byť ťažko prijateľné. Najmä, keď snem vyhlásený kráľom Žigmundom Luxemburským 29. septembra 1397 nariadil odovzdávať desiatky nie v plodinách, ale v denároch.¹⁷

Kráľovským *dekrétom* Žigmunda vydaným v Budíne 21. júla 1417 bolo naostatok treba prijať konkrétnejšie opatrenia, lebo väčšina falšovateľov, razičov falošných mincí a orezávačov peňazí na rôznych miestach krajiny spôsobovala značné škody kráľovi, kráľovskej pokladnici, kráľovským ľuďom, ale aj ľuďom prelátov, barónov i druhých majetných na príjmoch, desiatkoch, daniach a mýtach. Nebolo dňa, v ktorom sa nevyskytlo poškodzovanie. Baróni a šľachta preto trvali na tom, aby falošné mince a poorezované peniaze, u kohokoľvek držané, museli byť vrátené do 20. januára 1418. Každému, o ktorom sa zistí, nech už bude akehokoľvek stavu a pôvodu, že sa opovážil falošné a poorezované peniaze nepriniesť, dokonca ich kúpil alebo vyvážal, ten mal byť bez akéhokoľvek váhania upálený. Dekrét sa mal v mene kráľa vyhlasovať na trhoviskách a verejných miestach.¹⁸

Priamo územia Slovenska sa týka *rozsudková listina* vydaná už 20. mája 1409 vo Veľkom Šariši krajinským sudcom Šimonom Rozgoňom, v ktorej sa medzi proskribovanými zloďmi, lúpežníkmi a inými zločincami nachádza aj razič falošných mincí baník či haviar Ján nazývaný Banyaz. Sídliť na majetku svojej manželky Tročany. Takisto zapísaným razičom falošných mincí, ktorý ich tiež požíčieval, bol zlatník Peter usadený na majetku, vdovy po Alexejovi, Židov. Falošné mince vypožíčieval aj v listine uvedený Martin nazývaný z Kováka (de Kouak), tulák.¹⁹

Rozhárané pomery v Uhorskom kráľovstve sa ešte zvýraznili po smrti zaťa Žigmunda Luxemburského, Albrechta Habsburského, 29. októbra 1439 neustálym úsilím o získanie uhorského trónu, nevynímajúc falšovanie mincí a dovážanie cudzích, ako boli aj bavorské fenigy.²⁰ Mince z Uhorského kráľovstva sa zase vyskytovali i v súvislosti s falšovanými v krajinách nie tak veľmi vzdialených. V *počtoch stavby* regensburského

17 OSLANSKÝ, František. Z písomných prameňov o Ostrihomskej arcidiecéze a Slovensku v stredoveku. In *Korene európskej civilizácie. Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia*, 2000 – 2001, roč. III – IV. Ved. red. Dušan Čaplovič – Michal Slivka. Bratislava : Veda, 2001, s. 259-260; OSLANSKÝ, ref. 12, s. 80.

18 DÖRY, Franciscus – BÓNIS, Georgius – BÁCSKAI, Vera (eds.). *Decreta regni Hungariae : Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301 – 1457*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1976, s. 235-237.

19 MÁLYUSZ, Elemér (ed.). *Zsigmondkori oklevéltár II. (1400 – 1410). Második rész (1407 – 1410)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, s. 239-240, č. 6 787; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 118-119, 374-376, 401, 461.

20 OSLANSKÝ, František. Ján Jiskra z Brandýsa a Slovensko. In *Historické štúdie*, 1995, roč. 36, s. 51-60; HUNKA, ref. 11, s. 139.

dómu či katedrály z roku 1459 je zápis, pod menom Veita, teda Víta, Kramera, tohto roku rímskymi číslami, ale len jeho druhá polovica, lebo prvá musela byť zničená, avšak s denným dátumom 23. júl, teda na sviatok sv. Apolinára, biskupa z Raveny. Vítom boli nakúpené chebské, kupecké, trhovecké, uhorské haliere (*Egrern hallern, handlern hallern, spengler hallern, ungerischen hallern*), falošný polfenig a druhé, čo predstavovalo 37 regensburských libier. Každých 18 halierov v hodnote 1 groša, pričom úbytok bol v sume 6 libier, 3 solidov a 6 denárov.²¹

Obdobne v komorských počtoch mesta Hamburg je pri roku 1479 poznamenané, že minciarovi Jánovi Scroderovi bolo 15 libier a 12 solidov vynahradených 13 rýnskymi zlatými či florénmi Jánom Zoltmannom, ktorého zadržali. Jeho mince sa pre orezanie stali nepravými, falošnými.²²

Pápež Inocent VIII. vydal 5. decembra 1484 pri Kostole sv. Petra *bulu* známu pod názvom *S najvrúcejšími túžbami* či *S najvyššou žiadúcou horlivosťou* (*Summis desiderantes affectibus*), ktorou vyzval na podporu dvoch dominikánov, profesorov teológie, Henricha Institoris a s vlastným priezviskom Kramer preloženým do latinčiny a Jakuba Sprengera v ich inkvizíčnom úsilí so zdôraznením územia Horného Nemecka. Inkvizítori svoju činnosť zdôvodnili v postupne značne rozšírenom a obávanom učení latinským teologickým spise *Kladivo na čarodejnice* (*Malleus Maleficarum*), ktorý bol síce dokončený už roku 1486, ale prvý raz vydaný roku 1487, so schválením Teologickej fakulty Kolínskej univerzity, v Štrasburgu. V spise ich pozornosť neunikli ani alchymisti, ktorí sa takisto v stredoveku vyskytovali i na Slovensku. A to ihneď v prvej otázke či úvahe prvej časti, ktorá sa začína tvrdením, že uznávanie existencie čarodejníč je katolícke a opak sa považuje za herézu.

Napokon sa tu vyskytuje aj zmienka o alchymistickom zlate, pričom je vlastne prevzatý názor sv. Tomáša, keď posudzoval moc démona a možnosti jej pôsobenia. Išlo o to, že i keď niektoré formy majúce podstatu môžu byť dané vlastnosťou a silou prírodného pôsobenia, tak ako forma ohňa je daná vlastnosťou dreva, nemôže to takto byť všeobecne, pretože jedna vlastnosť nemôže vždy dosiahnuť alebo zlúčiť vlastné aktíva s vlastnými pasívami, ale predsa môže nechať urobiť niečo podobné. A tak alchymisti vyrábajú len niečo podobné zlatu, lebo podstata zlata nie je vytváraná žiarom ohňa, ktorý používajú, ale žiarom slnka na vymedzenom mieste, kde sa zhromažďuje minerálna sila. Z toho sa usúdilo, že démoni nemôžu vytvoriť žiadnu podstatnú formu bez prostredníctva niekoho či niečoho iného, teda čarodejníctva.

Na konci posledných kapitol, zameraných na tri spôsoby, ktorými muži a nie ženy uskutočňujú čary, prvej otázky, po úvodnej, kde sa poznamenalo, že ide o to, komu dobrí anjeli dožičili dobrodenie, že nemôže byť postihnutý čarami, druhej časti spisu, sa zas pripomína falšovanie peňazí. Odmietlo sa tvrdenie, že čarodejníci sú skôr odpadlíci ako heretici, lebo jedni ako druhí sa previnili proti viere. Kým však heretik celkovo alebo sčasti váha, čarodejník sa dostáva priamo k odmietaniu. Iste za závažnejšie možno pokladať podrývanie viery, ktorá je životom duše ako falšovanie peňazí, ktoré pomáhajú

21 QMG, s. 269, č. 387; MAS LATRIE, Comte L. de. *Trésor de Chronologie d'Histoire et de Géographie, l'étude et l'emploi des Documents du Moyen Age*. Paris : Librairie Victor Palmé, 1889, s./stĺpec 679.

22 QMG, s. 265-266, č. 383.

životu dočasnému. Ak sú falšovatelia peňazí a iní zločinci okamžite odsudzovaní na smrť, tak o to viac majú byť heretici a odpadlíci usmrtení hneď po ich usvedčení.²³

Nedeľa, deň zmŕtvýchvstania Pána, bola najčastejším sviatkom, ktorý sa slávil už od apoštolských čias. S množstvom sviatkov vznikla potreba kultúry vyplňajúca voľný čas, zrodená z dávnych magických rítov, slávností, z ktorých niektoré v pozmenenej podobe prevzala cirkevná liturgia. S tým súviselo vyvíjajúce sa rozvetvenie na stránku cirkevnú a laickú. Pritom je jasné, že sa sviatočné dni museli navzájom odlišovať tak podľa typu prostredia, v ktorom sa uskutočňovali, ako aj podľa toho, aké sociálne vrstvy v tom prostredí žili. V príprave na tieto dni bola nariadená očista, ku ktorej patrilo zrieknutie sa mäsitých pokrmov a vigílie. O nedeliach, na sviatok, pri predvianočnom advente a predovšetkým štyridsať pôstnych dní pred Veľkou nocou. Ešte tu bol navyše piatok, ktorý každý týždeň aj mimo svätého pašiového obdobia pripomínal Kristovu smrť. Pašiové hry približovali príbeh jeho utrpenia aj ako súčasť liturgického priebehu Veľkej noci. V alsfeldskej pašiovej hre uvádzanej od roku 1501, prinavracajúcej sa k *frankfurtskej hre* 14. storočia, prebiehal dialóg medzi Judášom a Kajfášom nad tridsiatimi striebornými. Znie takto:

Judas: Der pennigk ist roit!

Caiphas: Der gildet der fleysch und broitt.^a

Judas: Disser ist krangk!^b

Caiphas: Judas, hore, wilch eyn gut klangk.

Judas: Disser ist doch zurissen!

Caiphas: Judas, nym eyn andern und mach dich nit beschissen.^c

Judas: Disser hot eyn hole!^d

Caiphas: Szo nym eyn andern! Hie gildet dir woil.

Judas: Disser hat eyn falsch zeychen!

Caiphas: Willtu en nyt, so wel ich der eyn andern reichen!

Judas: Disser ist doch swarcz!

Caiphas: Sehe eyn andern und ganck an eyn harcz!^e

Judas: Disser rycz iss zumaile langk!

Caiphas: Judas, wollestu dich hencken, hie gulde dir eyn strangk!

Judas: Der iss blyen!

Caiphas: Wiltu uns dissen tagk gehygen?^g

23 INSTITORIS, Henricus, O. P. – SPRENGER, Jacobus, O. P. *Malleus Maleficarum*. Ed. Christopher S. Mackay. Volume I. The Latin Text and Introduction. Cambridge; New York; Melbourne; Madrid; Cape Town; Singapore; São Paulo : Cambridge University Press, 2006, s. 83-84, 121-127, 136-141, 193, 195-196, 199-206, 217- 229, 377, 482-492, 718-720; JESEN-SKÝ, Miloš. An Outline History of Alchemy in Slovakia. In *The Role of Magic in the Past : Learned and Popular Magic, Popular Belief and Diversity of Attitudes*. Ed. Blanka Szeghyová. Bratislava : PRO HISTORIA Society – Historical Institute Slovak Academy of Sciences, 2005, s. 45-50.

^a hat volle Kaufkraft;

^b schlecht, gebrechlich.

^c betrogen.

^d Loch.

^e unerklärte Verwünschung.

^f recht sehr, gehörig.

^g plagen

Judáš: „Fenig je červený!“
 Kajfáš: „Ten platí mäso a chlieb.“
 Judáš: „Tento je chybný!“
 Kajfáš: „Judáš, počúvam, aký dobrý zvuk.“
 Judáš: „Predsa tento je na roztrhnutie!“
 Kajfáš: „Judáš, vezmi si iný a hľad' sa potom chovať slušne.“
 Judáš: „Tento má peklo!“
 Kajfáš: „Tak si zober druhý! Teraz Ťa platí dobre.“
 Judáš: „Tento má falošný znak!“
 Kajfáš: „Nevieš nič, ale chcem Ťi ten druhý podať!“
 Judáš: „Avšak tento je čierny!“
 Kajfáš: „Pozri na druhý a pri tej smole dobrý!“
 Judáš: „Táto škára je na míľu dlhá!“
 Kajfáš: „Judáš, Ty sa chceš povesiť, tuhl'a zlatý Tebe povraz!“
 Judáš: „Ten je olovený!“
 Kajfáš: „Týmto dňom máš úmysel nás ohromiť?“

Ide o *pašiové stvárnenie Evanjelia podľa Matúša*, jedného z hlavných svedectiev o živote a učení Ježiša Krista, ktorého vznik sa kladie do obdobia okolo roku 80 po Kr., bolo napísané pravdepodobne v Sýrii, najskôr v Antiochii, a ktoré popisuje zradu na Ježišovi apoštolom Judášom Iškariotským za tridsať strieborných mincí, cenu otroka. Išlo asi o týrske šekle, z ktorých jeden predstavovali štyri drachmy. Aj to ako, po odsúdení Ježiša, Judáš všetko oľutoval, odhodil strieborné peniaze v chráme veľkňazom so slovami: „*Zhrešil som, lebo som preliat nevinnú krv.*“ A šiel sa obesiť.²⁴

* * *

Uznáva sa, že najvýznamnejšie dielo poézie v ľudovom jazyku, ďaleko presahujúce svoj vek, Danteho Alighierioho *Božská komédia (La Divina Commedia)* bolo a chcelo byť súhrnom všetkých dovtedajších vedomostí, ktoré malo ukázať východisko zo súvekeho duchovného, intelektuálneho i spoločenského chaosu a priviesť ľudstvo k spoločnej *Obci národov (Civitas gentium)*, kde mali byť preklenuté všetky sváry v syntéze tak vonkajšieho, ako aj vnútorného pokoja. Jeho tri súčasti vznikali postupne. Jedna z verzií tvrdí, že r. 1315 *Peklo (Inferno)*, r. 1318 *Očistec (Purgatorio)* a po r. 1318 *Raj (Paradiso)*, ale presnejší asi bude názor, že niekedy v prvých dvoch desaťročiach 14. storočia. Dante sa v *Pekle* zaoberal štyrmi skupinami falšovateľov. Boli to falšovatelia kovov alebo alchy-

24 OSLANSKÝ, František. Feiertag und Kirche im Mittelalter. In *Städtliches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Hrsg. Viliam Čičaj – Othmar Pickl. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 47; LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 282; VAVRA, Elisabeth. Liturgie als Inszenierung. In *Alltag im Spätmittelalter*. Hrsg. Harry Kühnel. Mitarb. Helmut Hundsichler – Gerhard Jaritz – Elisabeth Vavra. Graz; Wien; Köln : Verlag Styria (Edition Kaleidoskop), 1984, s. 319-321; QMG, s. 275-276, č. 395; *Sväté písmo Starého a Nového zákona*, ref. 1, s. 2 129, 2 134, 2 150, 2 179, 2 182 (Mt 26/14-16, 27/1-10).

misti, osôb, mincí či peňazí a slova. Predposledný ôsmy pekelný kruh vyhradil Dante v *dvadsiatom deviatom speve*, prvým z nich, do jeho desiateho, posledného a najnižšie položeného žľabu, z radu Zložľabov. Ich také hlboké umiestnenie do Pekla sa vysvetľuje tým, že zasahovali do prírody, ktorá v Danteho ponímaní bola dielom Božím a oni sa rúhali priamo nielen prírode, ale nepriamo i samému Bohu. Až deväťdesiat deväť veršov venoval Dante v *tridsiatom speve* falšovateľovi mincí na hrade Romena v hornatom údolí Arna, Casentine, koncom 13. storočia, ktorý patrila grófom Guidovcom, pre nich razil falošné florény. Bol identifikovaný, popri ďalších možnostiach, aj ako magister Adam de Anglia, alebo Adam Anglicus. Magistrovo najvýraznejšie priznanie vo veršoch znie:

*Ivi é Romena, là dov'io falsai
la lega suggelata del Batista;
per ch'io il corpo su arso lasciai.*

„V Romene som pod pečať Krstiteľa
miešaval striebro s kovom menejcenným,
za čo ma ohňom pozbavili tela.“

Akceptuje sa, že podľa Danteho, keďže jeho ideálom zostával vzdelanec, ktorý dosiahnuté vedomosti využíval nielen pre seba, ale tiež v záujme vyšších mravných princípov, magister podvodní, pre ktoré si králi financovali aj vojny, zavrhol svoje životné a spoločenské poslanie, a práve preto sa musel ocitnúť na samom dne daného miesta v Pekle.²⁵

AUS DEN SCHRIFQUELLEN EUROPAS ÜBER DIE MÜNZFÄLSCHUNGEN IM MITTELALTER

FRANTIŠEK O S L A N S K Ý

Zahlreiche mittelalterliche Schriftquellen, Handschriften und Bücher – von Gesetzen, Visitationen von Metropolitankapiteln bis hin zur Poesie – zeugen von Münzfälschungen. Nachweise dafür sind unter anderem die Gesetze der Westgoten aus der Mitte des 7. Jahrhunderts, die Kapitularien von Thionville vermutlich aus dem Jahre 805, das Edikt von Pîtres aus dem Jahre 864, die

25 DANTE, Alighieri. *Božská komédia : Peklo*. Bratislava : Spoločnosť Dante Alighieri, 2005, s. 93 (XI/97-99), 238, 242-243 (XXIX/52-57, 118-120, 136-138), 244-245, 250-253 (XXX/1-27, 49-148), 292-293, 389-393; DANTE, Alighieri. *La Divina Commedia, a cura di Natalino Sapegno*. Milano; Napoli : Riccardo Riccardi editore, b. r., s. 335-336, 339, 341 (XXIX/52-57, 118-120, 136-138), 342-343, 345-351 (XXX/1-27, 49-148); *Das Mittelalter in Daten : Literatur, Kunst, Geschichte 750 – 1520*. Hrsg. Joachim Heinze. München : Verlag C. H. Beck, 1993, s. 225, 227; HERDE, Peter. Die Bestrafung von Fälschern nach weltlichen und kirchlichen Rechtsquellen. In *Monumenta Germaniae Historica : Schriften*. Band 33, II. *Fälschungen im Mittelalter*. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica. München 16. – 19. September 1986. Teil II. *Gefälschte Rechtstexte : Der Bestrafte Fälscher*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1988, s. 577-578.

Schenkungsurkunde von König Belo IV. aus dem Jahre 1246, das päpstliche Mandat Klemens IV. aus dem Jahre 1266, die Register päpstlicher Zehnteinnehmer aus den Jahren 1317 – 1320 aus Deutschland, die Erzählung des Dienstmannes vom Kanonikus der Canterbury-Erzählungen von Geoffrey Chaucer aus den Jahren 1387 – 1400, die Visitation des Metropolitankapitels von Esztergom aus dem Jahre 1397, die königliche Urkunde Kaiser Sigismunds aus dem Jahre 1417, die Akten der Hamburger Kämmerei aus dem Jahre 1479, die vielfach befürchtete theologische Schrift der Hexenhammer (*Malleus Maleficarum*) aus dem Jahre 1486, das Alsfelder Passionsspiel uraufgeführt 1501, sowie Die Hölle als der erste Teil Dantes Göttlicher Kommödie aus dem frühen 14. Jahrhundert. Hierbei handelt es sich um eine Auswahl bis jetzt lediglich zum Teil verwendeter und eigentlich unbekannter Sachverhalte aus mittelalterlichen Schriften als Voraussetzung für eine weitere nunmehr wesentlich tiefere und detailliertere Auseinandersetzung mit diesem Thema.

MIKROSONDA DO SANKČNÉHO SYSTÉMU ARPÁDOVSKÉHO SÚDNICTVA

TOMÁŠ GÁBRIŠ

GÁBRIŠ, Tomáš. A Micro-Sounding into the System of Judicial Sanctions in the Arpád Period. *Historický časopis*, 2008, 56, 4, pp. 599-623, Bratislava.

The paper considers the system of sanctions in Hungary during the Arpád period using the sources published by G. Wenzel, the Varadín (Magno Varadinum, Nagy Várad, Oradea) register and collections of written law from the period. By selecting diplomatic material on the basis of identification of key words typical for the solution of conflicts, the author collected 92 documents containing information about sanctions. By comparing their content with the content of the Varadín register and the surviving written law, the author verified the information about the application of sanctions in practice and the categorization of crimes punishable by death, physical punishments associated with shaming punishments, financial penalties, deprivation of liberty, dismissal from functions and privileges or by ecclesiastical penalties. A combination of penalties was often imposed. Sometimes, the punishment was not specified. The obligation to provide restitution for damage was linked with the sanction, but not as an independent sanction. A feature of the article is that it points to absence of mentions of physical punishments. This has also been found by foreign authors researching the same period.

Legal history. Punishment. Solution of conflicts. The medieval Kingdom of Hungary. The judiciary.

Úvod

Náš príspevok sa zaoberá rôznymi druhmi sankcií, ktoré sa uplatňovali v procese riešenia civilných aj trestných sporov v období arpádovského Uhorska (1000 – 1301). Pramenovou bázou nášho výskumu sú zákony prvých uhorských kráľov, edícia listín zostavená v druhej polovici 19. storočia Gusztávom Wenzelom a Varadínsky register (*Regestrum Varadinense*) z rokov 1205 – 1235, ktorý zaznamenal 389 súdnych procesov a iných právnych úkonov väčšinou pred Varadínskou kapitulou v rozličných majetkových, osobných a iných sporoch. Obžalovaní alebo žalobcovia, aby obhájili svoje právo, museli väčšinou podstúpiť „boží súd“ (*ordál*) prenesením horúceho železa v rukách. Zachované kroniky a legendy sú na dejiny práva v tomto období chudobným prameňom a pre analýzu konfliktov sú takmer nepoužiteľné. Spísané súdne rozhodnutia sa v našom prostredí objavujú až koncom 14. storočia, preto tiež nemôžu byť prameňmi, ktoré by sme v tejto štúdii mohli využiť.

Pri analýze zákonov sme použili edíciu pripravenú spolupracovníkmi vedenými Jánosom M. Bakom.¹ Wenzelova edícia listín² obsahuje 3 858 listín, zväčša oficiálne

1 BAK, János M. - BÓNIS, György - SWEENEY, James Ross (ed. et tr.). *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Vol. 1, 1000 – 1301. *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. Tom. 1, 1000 – 1301. The Laws of Hungary Series I: 1000 – 1526. Vol. 1: 1000 – 1301. The Laws of East Central Europe. 2nd rev. ed. Idyllwild, CA : Charles Schlacks, Jr., 1999.

2 WENZEL, Gusztáv (ed.). *Codex diplomaticus arpadianus continuatus*, vol. 1-13. Árpádkori Új Okmánytár 1-13. Facsimile reprint. Pápa : Jókai Mór Városi Könyvtár, 2001 – 2003.

úradnej proveniencie. Ide len o pätinu z celkového počtu 14 718 listín zachovaných z tohto obdobia. Aj z tohto zlomku sme na základe vytipovaných výrazov spojených s trestaním, trestnými činmi a súdnymi spormi vybrali iba 92 listín obsahujúcich sankcie v rôznych typoch sporov. Preto možno skutočne hovoriť iba o mikrosonde. Domnievame sa však, že vzhľadom na použitú metódu výberu ide o vzorku dostatočne reprezentujúcu hlavné trendy. Nevyužívali sme slovenský diplomatár, keďže ten obsahuje iba zlomok listín a neposkytuje dostatok príkladov na jednotlivé problémy, ktorým sa článok venuje. Pri analýze *Regestra Varadinense* sme vychádzali zo staršej edície J. Karácsonyiho a J. Borovszkyho.³ Sekundárna literatúra poskytuje prehľad zahraničnej tvorby (najmä písanej po anglicky) k danej téme.

Na začiatku 20. storočia Ákos Timon, usilujúci sa kategorizovať tresty (sankcie) používané v stredovekom uhorskom práve, rozlíšil:

- (1) tresty smrti,
- (2) telesné tresty, buď v podobe zmrzačenia, alebo aplikované na kožu a vlasy,
- (3) odňatie slobody, v zmysle zotročenia, uväznenia alebo vykázania zo spoločenstva,
- (4) peňažné tresty, buď ako kompozičné (uzmierovacie) platby („*die compositionalen Vermögensstrafen*“), ako pokuty (neplatené obeti alebo jej príbuzným, ale sudcovi), ako vykúpenie telesného trestu („*die Straflösungssummen*“), alebo napokon ako strata majetku (celková alebo čiastočná).⁴

Ďalší známy maďarský právny historik Ferenc Eckhart vo svojej klasickej učebnici právnych dejín rozlíšil:

- (1) trest smrti,
- (2) zmrzačujúce tresty,
- (3) odňatie slobody,
- (4) majetkové tresty,
- (5) zahanbujúce tresty.⁵

Ak uplatníme tieto schémy na reálnu situáciu vyplývajúcu zo zachovaných prameňov pre obdobie arpádovského Uhorska, nájdeme viacero nepresností a nedostatkov týchto kategorizácií. Predovšetkým je ťažké a niekedy priam nemožné rozlíšiť kompozičnú platbu od pokuty, keďže v zákonnom práve (tento pojem používame ako protiklad k obyčajovému právu) sa často vôbec neuvádza, komu sa má uvádzaná platba poskytnúť – či obeti alebo sudcovi. Navyše často sa trest skladá z viacerých častí, ktoré patria do rôznych kategórií. Pritom sa v prameňoch stretávame aj s trestami, ktoré Timon ani Eckhart nezaradili do svojich kategórií. Ide najmä o pozbavenie úradu, odňatie privilégia či šľachtického statusu. V tomto príspevku preto zostavíme novú kategorizáciu, pričom

3 KARÁCSONYI, Joannis - BOROVSZKY, Samuelis (eds.). *Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum descripta effigie editionis A. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadinensis Lat. rit.* Budapešť : Hornyánszky, 1903.

4 TIMON, Ákos von. *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten.* Tr. Felix Schiller. Berlin : Puttkammer und Mühlbrecht, 1904, s. 429-440.

5 ECKHART, Ferenc. *Magyar alkotmány és jogtörténet.* Ed. Barna Mezey. Budapešť : Osiris 2000, s. 154.

pri každej z kategórií sa pokúsime o porovnanie textu zákonného práva s praxou zachovanou v listinách a Varadínskom registri.

1. Trest smrti

Hlavný trest, trest smrti, sa v zákonnom práve pravidelne spájal so stratou majetku v zmysle „hlava alebo majetok“. Zákony kráľa Štefana a Ladislava ho ukladali za zradu kráľa a kráľovstva⁶ a za intrigy proti županovi.⁷ Popri tejto ochrane verejnoprávnych záujmov trest smrti predpokladali aj vo veciach súkromného záujmu, napr. pri vražde mečom⁸ alebo pokuse o spáchanie tohto činu.⁹ Podobne pri krádeži,¹⁰ kúpe a predaji kradnutého majetku¹¹ alebo pri napadnutí osoby pátrajúcej po ukradnutom alebo stratenom majetku.¹² Význam koní pre vtedajšiu spoločnosť podčiarkoval trest smrti za ich predaj v pohraničí, kde hrozil ich export mimo Uhorska.¹³ Trest smrti v spojení s peňažnou kompenzáciou zákon ukladal aj za vniknutie do cudzieho domu.¹⁴

Podľa zachovaných listín sa trest smrti vykonával najmä obesením. Listiny za obesenie často spomínajú len okrajovo v inej súvislosti, napr. keď hovoria o zhabaní majetku kráľovským fiskom (teda ide o uloženie trestu smrti v spojení s prepadnutím majetku). Tento majetok potom kráľ daroval inému donatárovi, pričom sa v donačnej listine spomína predchádzajúci vlastník tohto majetku a jeho osud.¹⁵

Trest smrti obesením je spojený so stratou majetku aj v roku 1239.¹⁶ Pritom je zaujímavé, že kým jedného z páchatel'ov obesili, druhý sa vyhol preliatiu krvi (*sanguinis effusio*). Aj pod týmto pojmom sa však určite myslí obesenie, hoci pri takomto spôsobe výkonu trestu smrti sa krv nepreleje. Je totiž nepravdepodobné, že dvaja spolupáchatelia

6 Štefan II: 2.

7 Štefan II: 12.

8 Štefan II: 11.

9 Štefan I: 16.

10 Ladislav II: 1, Ladislav II: 2, Ladislav II: 12, Ladislav II: 14, Ladislav III: 8, Ladislav III: 10.

11 Ladislav II: 7.

12 Ladislav II: 5, Ladislav III: 13.

13 Ladislav II: 16, Ladislav II: 17.

14 Štefan I: 35.

15 Napríklad: „*Terram etenim Recessan Petri filij Thatar, quem meritis suis exigentibus suspendio iudicauimus, predicate terre adiacentem, sicut sepe memorato Chepano dederamus, et ipse die qua obiit iuste ac pacifice possidebat, ita iam dictis fratribus Milicie Templi perpetuo concessimus possidendam*“ (Ondrej II., 1210, WENZEL, ref. 2, vol. 11, s. 105-108), alebo „*Jula Banus quondam de genere Kean, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, nec non karissimi fratris nostri Kolomani Regis et Ducis tocius Sclauonie Illustris, hac omnium Baronum nostrorum sentenciam, fuisset condemnatus, ac uniuersa ipsius bona ad nostram manum fuissent deuoluta, ipso suam uitam in nostris uinculis finiente*“ (Belo IV., 1240, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 100-102). Alebo iný donor inému donatárovi: „*...terram Gurbuse filij Miconis, existentem in Comitatu Zaladiensi vltra Dravam, que ad manus ipsius Stephani Bani fuerat deuoluta, eo quod idem Gurbuse culpis suis exigentibus finiuit in patibulo vitam suam, contulisset Sceme filio Pouche seruienti suo pro suis seruiciis*“ (v listine Bela IV., 1258, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 484-485).

16 WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 77-78: „*Pousa et Laurencius contra Rekam et Bolosey in examine duelli pro furti crimine sunt conuicti, qui Pousa suspendio condemnatus, Laurencius vero fugiens ecclesiam introiuit, et sic sanguinis euasit effusionem, totaque eorum possessio tam ad manus partis aduerse, tam ad nostras [palatín Dionysius, pozn. T. G.] fuit deuoluta*“. Iný prípad krádeže je spomenutý v listine z roku 1253, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 351-352: „*ob crimen furti suspendio patibuli uitam finiuit*.“

z rovnakej spoločenskej vrstvy by boli potrestaní dvoma rôznymi spôsobmi. Pojem preliatia krvi skôr predstavoval všeobecný termín na označenie trestu smrti. Aj privilegium pre kláštor v Béľháromkúte spomína oba spôsoby výkonu trestu smrti. Trest mal ukladať župan, pričom nie je celkom jasné, či ide o synonymá alebo dva rôzne spôsoby výkonu trestu smrti.¹⁷

Roku 1262 uložil sudca trest smrti (opäť vo forme *sanguinis effusio*) páchatelovi a prepadnutie majetku spolupáchatelom a účastníkom trestného činu.¹⁸ Strata majetku páchatel'a sa pritom nespomína. Istý Ladislav, ktorý spáchal viacero nešpecifikovaných trestných činov, dostal trest smrti (bez určenia spôsobu) vyslovene spojený s prepadnutím majetku.¹⁹ Tu je teda trest smrti spojený so stratou majetku, nie však v zmysle „hlava alebo pôda“, ale v zmysle „hlava a pôda“. Omilostenie spod trestu smrti spojeného so stratou majetku v listine z roku 1270 dokazuje, že oba spôsoby boli bežné. Tu sa Mikulášovi na príhovor ostrihomského arcibiskupa odpustil trest smrti, iba jeho majetok bol skonfiškovaný.²⁰ Aj v listine z roku 1237 súd za trestný čin urážky majestátu (vraždu kráľovnej Gertrúdy)²¹ ukladá podľa textu listiny iba stratu majetku.

Záverom možno konštatovať, že trest smrti, ktorý sa podľa západných autorov používal menej často ako peňažný trest alebo vyhnanstvo,²² v našich prameňoch nachá-

17 „*Omnes autem causas inter jobagiones Ecclesie emergentes Curialis Comes ipse iudicet, et decidat; nisi forte pena sanguinis, vel suspensionis debeat exerceri, quia tunc exequucio sentencie ad Comitem Parrochyam pertinebit...*“ (1237, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 27-30).

18 WENZEL, ref. 2, vol. 8, s. 48: „*Sank interfecisset fratrem eorum nomine Zomoyn, cum adiutorio istorum quinque hominum, scilicet Pauli, Dees, Nicolai, Tyrvani et Romani. E conuerso autem respondit prefatus Sank, quod ipsum hominem ipse non interfecisset in culpa sua; responderunt eciam iidem quinque homines, quod immunes essent in morte illa, et adiutorium sibi non dedissent... Sank vero et ijdem quinque homines prenominati non comparuerunt, nec pugilem adduxerunt. Ideo autem decreuimus [palatín H., pozn. T. G.], quod idem Sank, vbicunque inuentus fuerit, impediatur, et ad iudicem ducatur ad sanguinis effusionem, et apud quem inuentus fuerit, ille non audeat eum retinere; prenomatis autem quinque hominibus non decreuimus fieri effusionem sanguinis, sed quidquid habent, tam in possessionibus, quam in aliis totum amittant.*“

19 „*...ipsam Ladizlaum iuxta continenciam ipsarum priorum patencium litterarumstrarum contra eundem Rofoyn Banum ratione dampnorum, iniuriarum, nocumentorum, interfeccionibus et uulneracionibus hominum in eisdem prioribus patentibus litteris nostris expressorum, sentencialiter decreuimus fore conuictum, et in persona sua morte debita condemnandum, seu eciam puniendum sine strepitu iudicij alicuius, et omnibus illis possessionibus, que ipsum Ladizlaum tangere dinoscuntur, denudandum et priuandum, et deductis factis principalibus de eisdem possessionibus, que facta principalia ipsi Rofoyn Bano debentur, residuitatem earundem possessionum in manus nostras tanquam Iudicis deuoluendam*“ (listina z roku 1300, WENZEL, ref. 2, vol. 10, s. 379-380).

20 WENZEL, ref. 2, vol. 12, s. 6-10: „*Michaelem filium Aladar tunc Comitem Zaladiensem, propter eiusdem prouincie tuicionem ad Comitatum Zaladiensem dirigendo, idem Nicolaus filius Arnoldi et eius complices de castro eodem super eum irruentes, ipsum, et Mykem fratrem suum, non sine nostre Maiestatis iniuria miserabiliter occiderunt. Et licet idem Nicolaus propter tam manifestam infidelitatem suam et notorium nocumentum non tam possessionibus quam uita priuari debuisset; ad instanciam tamen venerabilis patris Ph. miseratione Diuina Sancte Strigoniensis Ecclesie Archiepiscopi, in cuius defensionis vmbraculum se postmodum transtulerat, vitam sibi ex misericordia reseruantes, omnes possessiones et castra sua ab ipso auferentes...*“

21 WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 27-30: „*...de possessionibus hereditariis quondam Petri filij Gurwey, que sua infidelitate exigente, quia crimen lese Maiestatis matrem nostram occidendo commiserat, ad manus Regias fuerunt deuolute...*“

22 DEAN, Trevor. *Crime in Medieval Europe*. Harlow : Pearson Education Ltd., 2001, s. 130.

dzame dosť často. Šesťnásť zákonných článkov zo zákonov vydaných v tomto období ukladá práve túto sankciu. Z 92 analyzovaných listín sa trest smrti spomína v 11 prípadoch (vrátane troch prípadov omilostenia). Pokiaľ ide o spôsob výkonu, väčšinou sa výslovne uvádza obesenie. Zaujímavosťou je zmienka o upálení páchatel'a podľa „*statuta Regni*“.²³ V zachovaných zákonných článkoch sa však takýto spôsob výkonu trestu smrti nespomína.

Pokiaľ ide o detaily popráv, nemáme pre sledované obdobie (pre neskoršie už áno) žiadne bližšie informácie, a preto nemôžeme nijak zhodnotiť, či tento výkon bol verejný a či mal alebo nemal zahanbujúci, odstrašujúci alebo výchovný charakter.

2. Telesné tresty

Telesné tresty v zákonoch prvých kráľov a nasledujúcej normotvorbe na krajinskej úrovni do roku 1301 možno rozdeliť na tresty na koži a vlasoch (prípadne zaraditeľné do osobitnej kategórie zahanbujúcich trestov) a zmrzačujúce tresty. Do prvej kategórie patrí bitie a ostrihanie vlasov osôb, ktoré v nedeľu zostali doma namiesto účasti na omši,²⁴ bičovanie a ostrihanie vlasov cudzoložnice,²⁵ zbičovanie čarodejnice,²⁶ oholenie, zviazanie a zbičovanie osoby, ktorá narušila domovú slobodu,²⁷ oholenie (a predaj) osoby, ktorá sa ani na tretíkrát nedostavila pred sudcu²⁸ alebo páchatel'a znásilnenia, ktorý nezaplatil kompozičnú náhradu,²⁹ či zbitie sudcu, ktorý nerozhodol spor v lehote 30 dní,³⁰ vypálenie značky na lícach vo forme kríža za falošné svedectvo,³¹ obil'agovanie bosorky rozžeraveným kľúčom medzi lopatkami,³² alebo keď klerik ukradol hus alebo sliepku – vtedy mal byť majetok vrátený a klerika mal zbičovať jeho nadriadený.³³ Nakoniec do tejto kategórie patrí aj oholenie polovice hlavy ušlého otroka.³⁴

Zovšeobecnene možno povedať, že tieto tresty mali byť len krátkotrvajúce následky – napr. bitie, bičovanie, vyšľahanie, ostrihanie vlasov či oholenie hlavy, alebo dlhodobé či trvalé následky, ako vypaľovanie značky. Oholenie hlavy ujudeného otroka mohlo byť tiež doživotné – na označenie otroka náchylného utiecť.

23 „*iuxta statuta Regni in eorum personis igne cremandos et morte debita condemnandos eosdem sententialiter decreuimus tanquam destructionum et violencie perpetratores, prout superius sunt expressa, et possessiones eorum vniuersas, hereditarias et alio quoquo modo habitas et possessas, tam in terra Zurchuk, quam alias existentes, duabus partibus in manus nostras tanquam iudicis, in tertia uero parte in manus domine Regine partis actricis et executricis huius cause seu negotii deuoluendas...*“ (1299, WENZEL, ref. 2, vol. 5, s. 236-237).

24 Štefan I: 9.

25 Štefan I: 28.

26 Štefan I: 34.

27 Ladislav II: 11.

28 Ladislav III: 26.

29 Ostrihomská synoda, 52.

30 Ladislav III: 24.

31 Koloman 83.

32 Štefan I: 33.

33 Ladislav II: 13.

34 Koloman 41.

Do kategórie zmrzačujúcich telesných trestov patrí retaliačné (odplata „oko za oko“) zmrzačenie tela páchatel'a,³⁵ strata jazyka za intrigovanie,³⁶ strata ruky za zradu rodiny,³⁷ odrezanie nosa za krádež spáchanú poddaným³⁸ alebo vydatou ženou,³⁹ oslepenie zlodeja vyvedeného z azylu v kostole,⁴⁰ oslepenie ujdeného otroka⁴¹ či otroka, ktorý sa vrátil domov potom, ako bol predaný do cudziny,⁴² alebo oslepenie kradnúcej vdovy⁴³ či iných zlodejov.⁴⁴ Vrátenie majetku sa spájalo s telesným trestom vtedy, keď slobodný človek alebo poddaný ukradol hus alebo sliepku. Zlodej musel ukradnutý majetok vrátiť a stratil jedno oko.⁴⁵

V zmienkach z praxe sa spomína trest, ktorý mal mať zrejme zahanbujúce účinky, a zákonné články ho nespomínajú. Mal podobu verejného odprosena kráčajúc bosý s dvanástimi spoločníkmi s obnaženými mečmi.⁴⁶ Ostrihanie vlasov sa zasa niekedy javí byť skôr znakom cirkevných nevoľníkov a nie trestom.⁴⁷ Listiny, ktoré sme analyzovali, spomínajú iba tri takéto situácie. Listina z roku 1092, z čias kráľa Ladislava, uvádza, že niektoré rodiny sa snažili zmeniť svoj status na dvorníkov (do istej miery privilegovaných priamych kráľovských poddaných),⁴⁸ ale sudca, ktorému tento spor zverili, rozhodol rodiny vrátiť ich pôvodnému cirkevnému pánovi a ostrihať im vlasy.⁴⁹ Z neskoršieho obdobia pochádza spor, v ktorom dvorníci kláštora svätého Maurícia tvrdili, že sú jobagiónmi a dovoľávali sa privilegia kráľa Ladislava.⁵⁰ To však sudcovia neuznali a dvorníkov potrestali podobne ako rodiny v roku 1092. V oboch prípadoch nevedno, či ostrihanie vlasov bolo trestom alebo iba znakom cirkevných nevoľníkov. Aj v treťom

35 Štefan II: 3.

36 Štefan II: 14.

37 Ladislav I: 14.

38 Ladislav II: 2, Ladislav II: 10.

39 Ladislav III: 6.

40 Ladislav II: 12.

41 Ladislav II: 13.

42 Ladislav III: 4.

43 Ladislav III: 6.

44 Ladislav III: 8, Koloman 53.

45 Ladislav II: 12.

46 1239, WENZEL, ref. 2, vol. 2, s. 99-100: „*item idem E. cum duodecim hominibus consimilibus sui, nudis pedibus, gladiisque euaginatīs in manibus eorum positīs, debet supplicare pretaxato M. Magistro et excessus suos luere...*“

47 Viac o cirkevných nevoľníkoch (maď. *torlók* alebo *dusnokok*) pozri HUNYADI, Zsolt. Signs of Conversion in Early Medieval Charters. In *Christianizing Peoples and Converting Individuals*. Ed. Guyda Armstrong a Ian N. Wood. Turnhout : Brepols, 2000, s. 112.

48 WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 38-39: „*quidam diabolico intuitu voluerunt predictas familias a seruicio supradictae ecclesiae subtrahere, et in ministerio uduornicorum subiugare*“

49 „*...seruorum Regis... capita tonsa sunt iussu Sar Comitīs.*“ Ibidem.

50 „*Philippus autem Prepositus memoratus inspiciens privilegium sepe dictum inuenit libertatem ipsorum conditionaliter conditam, sicut dominus Abbas affirmabat. Quos iuxta leccionem privilegii in officium pristinum una cum pena tonsi capitis, sicut in ipso priuilegio continetur, reddituros decreuimus* [Dominicus, vice iudex aulae Regiae, pozn. T. G.] *antedicte Ecclesie perpetualiter.*“ (1246, WENZEL, ref. 2, vol. 2, s. 190-191)

prípade, prípade calumnie, teda súdneho šikanovania z roku 1226, je to sporné.⁵¹ Tu kráľovskí dvorníci žalovali opáta kvôli pôde, ale sudca pôdu pririekol opátovi a dvorníkom dal oholiť hlavy. Je otázne, či to bol trest sám osebe alebo len znak iného trestu – ich pririeknutia opátovi ako cirkevných nevoľníkov.

Telesné tresty v podobe zmrzačenia nespomína žiadna z listín edovaných Wenzelom. Iba jedna listina spomína možnosť talionického (zrkadlového – oko za oko) zmrzačenia ruky páchatel'a, ktorý zranil ruku obeť, ale aj tu sa zdá, že išlo len o spôsob vyvíjania nátlaku na páchatel'a, aby radšej zaplatil peňažnú náhradu⁵² a konflikt sa napokon urovnal platbou dohodnutou pomocou „diskrétnych mužov“. Vo všeobecnosti, mrzačenie tela páchatel'a spomínajú iba kroniky, keď píšú o povstaní proti legitímnemu vládcovi. Takým je aj oslepenie Vazula, Álmoša a Bélu⁵³ a iné prípady spomínané napr. českým kronikárom Kosmasom. Takéto zločiny sa veľmi často trestali oslepením. Podľa G. Bühner-Thierryovej tu oslepenie predstavuje posun od trestu ukladaného martýrom v neskorej antike k trestu používanému voči búriacim sa členom kráľovskej rodiny a iným, ktorí sa dopustili velezrady, a to s cieľom urobiť ich neschopnými vlády zbavením zraku.⁵⁴

3. Peňažné tresty

Peňažné tresty v zákonoch možno rozdeliť na tresty vykupujúce telesný trest (páchatel' si mohol vybrať medzi zaplatením peňažného trestu alebo vytrpením telesného trestu), tresty straty majetku (čiastočnej alebo úplnej), obyčajnú pokutu alebo kompozičnú platbu. V skutočnosti ich však nemožno takto jednoducho rozlíšiť. Naším cieľom tu nie je spraviť dokonalú kategorizáciu, ale iba upozorniť na tento problém.

Do prvej kategórie, kategórie „výkupných“ trestov možno zo zákonného práva zaradiť pokutu 50 volov (pri nešťachticovi iba 10) v prípade krivého svedectva spáchaného slobodným človekom,⁵⁵ vykúpenia prepadnutia do otroctva pri smilstve s otrokyňou,⁵⁶ krádeže spáchané slobodným človekom,⁵⁷ alebo vydatou ženou, ktorú mal vykúpiť jej manžel (ale iba dvakrát, tretikrát ju už mali nadobro predať do otroctva).⁵⁸ Kráľ La-

51 WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 220: „Cumque manifestam calumpniam ipsorum uidissemus, dampnauimus eosdem, sicut decet, seruos tonsis videlicet dimidiis capitibus eorum crudeliter tractantes...“

52 1227, WENZEL, ref. 2, vol. 6, s. 446-448: „...frater ipsorum contra eum extendisset gladium, manum eius dextram detruncando. Vbi iudicatum est: Si Mischa Comes cum fratribus suis Michaelae et Absa coram Capitulo Wesprimiensi super hoc facerent sacramentum, in ulcionem unius dextere prefatorum uirorum quatuor manus truncarentur. Cumque deuentum ad hoc fuisset, et M. Comes cum fratribus suis probare iuxta formam iudicij illud promptus extitisset, presente pristaldo Regis Luca nomine filio Abbe de Sucorov: fratres nostri, ne sanguinis fieret effusio, cum alijs uiris discretis se interponentes in hunc modum composuerunt: Vt Villemirus prefatus et alij tres fratres eius prenominati traderent omnes terras suas et vineas, preter solam terram, quam Villemirus in uilla Kenese habuit, Misce Comiti possidendas.“

53 Vazul bol bratrancom Štefana I., Álmoš bol mladším bratom kráľa Kolomana a Béla (neskôr kráľ Belo II. Slepý) bol Álmošovým synom.

54 BÜHRER-THIERRY, Genevieve. Just Anger or Vengeful Anger? The Punishment of Blinding in the Early Medieval West. In *Anger's Past*. Ed. Barbara Rosenwein. Ithaca : Cornell University Press, 1998, s. 75- 91.

55 Štefan I: 17.

56 Štefan I: 28.

57 Štefan II: 7.

58 Štefan I: 31.

dislav umožnil vykúpenie jazykov roľníkov, ktorí by sa dopustili krivej výpovede, za 10 pénz.⁵⁹

V listinách možno nájsť niekoľko vykúpení z trestu smrti. Spomínali sme ich v kapitole o treste smrti. Z praxe možno spomenúť tiež napr. stratu majetku za vraždu v listine z roku 1235⁶⁰ či stratu majetku za nevernosť.⁶¹

Ďalším typom je strata majetku, ktorú rozoznával ako osobitný trest už Timon. Podľa Štefana I:8 ten, kto pracoval v Pánov deň, mal prísť o voľa, ktorého používal. Vôl sa mal odovzdať hradským vojakom, aby ho zjedli. Podobne pri práci s koňom mal pracujúci o koňa prísť. Mohol ho však vykúpiť voľom. Skonfiškované nástroje a šaty mohli zasa mohol vykúpiť zbičovaním. Predaj koňa v pohraničnej oblasti sa mal trestať konfiškáciou koňa.⁶² Pri lži o právnom titule držby veci, konkrétne pri jej vyhlásení za dar, mal klamár o vec prísť.⁶³ Podobne pri predaji ukradnutého majetku mal predávajúci prísť o vec a navyše musel zaplatiť aj jej kúpnu cenu.⁶⁴ Trestom za neoprávnené uzurpovanie majetku druhého bolo prepadnutie vlastnej veci v rovnakej hodnote a navyše povinnosť zaplatiť 10 pénz.⁶⁵ Ak páchatel niekoho krivo obvinil z krádeže a následného obmedzenia slobody, bol zbavený majetku v hodnote rovnakej, ako bol majetok osoby obvinenej z krádeže.⁶⁶ Z neskoršej legislatívy článok 1298:15 uložil trest prepadnutia pozemkového majetku, na ktorom došlo k nelegálnej razbe mincí.

Ladislav v II:4 ukladal stratu celého majetku zlodejovi obvinenému celou dedinou (štvrtinu z jeho majetku dostala dedina). Podobne, ak bol zlodej usvedčený Božím súdom (*ordáлом*), jeho majetok mal pripadnúť fisku.⁶⁷ Sudca, ktorý by nedal odňať poddanému nos alebo by nedal obesiť slobodného, hoci tak mal urobiť, mal prísť o celý svoj majetok okrem svojich detí a jeho samotného mali predsať do otroctva.⁶⁸

Ustanovenia zákonného článku 1231:22 sú úzko spojené s trestom prepadnutia majetku. Podľa tohto článku sa mal majetok odsúdenej osoby odovzdať kráľovi, ktorý ho daroval niekomu inému. Majetok teda nemal byť spustošený. Zničením majetku odsúdeného bolo zrejme obvyklou praxou, čo by vysvetľovalo aj vyššie spomenutý prípad,

59 Ladislav III: 1.

60 WENZEL, ref. 2, vol. 6, s. 569-570: „*Demetrius pro interfeccione Pauli filij Matheus in presencia nostra et Dionisij tunc temporis Comitit Palatini omnes possessiones suas ordine iudiciario, ut cunctis nostris iobagionibus notum est, inrecuperabiliter amisisse deberet...*“ Podobne v listine z roku 1279, WENZEL, ref. 2, vol. 9, s. 223-225: „*...idem Petrus Parcrauius occidisset, ac demum idem pro huiusmodi suis excessibus manifestis et notorijs ordine iudicario conuictus per sentenciam Mathei Palatini Comitit Supruniensis, Symigiensis, et Judicis Cumanorum dilecti et fidelis nostri fuisset interemptus, et possessiones sue ad manus nostras Regias iuxta Regni nostri consuetudinem approbatam extitissent deuolute...*“

61 „*...de ipsa terra propter sue infidelitatis versuciam, et prodicionis perfidiam per nos, exigente justicia, est amotus...*“ (1267, WENZEL, ref. 2, vol. 8, s. 162-164); „*...predium filiorum Henrici Modur vocatum, situm in Comitatu Poseniensi, cum suis pertinencijs, attinencijs et vilitatibus vniuersis, propter infidelitates suas manifestas ab ipsis filiis Henrici auferendo...*“ (1287, WENZEL, ref. 2, vol. 12, s. 451-453).

62 Ladislav II: 6.

63 Štefan II: 11.

64 Ladislav II: 7.

65 Koloman 32.

66 Koloman 53.

67 Ladislav III: 9.

68 Ladislav II: 6.

v ktorom páchatel' krivého obvinenia mal prísť o majetok v rovnakej výške, ako bol majetok neprávom obvineného. Zrejme sa predpokladalo, že tento majetok bude zničený alebo rozkradnutý, či zhabaný. Podobne článok 1290:27 ustanovil, že skonfiškovaný majetok odsúdeného môžu jeho príbuzní vykúpiť.

Inou formou peňažného trestu je pokuta. V mnohých zákonných článkoch sa spomína určitá platba ako trest. Pokiaľ však zákonná úprava vyslovene nehovorí, komu sa má platba poskytnúť, nemožno s istotou rozlíšiť medzi pokutou a kompozičnou platbou. Viac-menej presvedčivý charakter pokuty má platba, ktorú uložil kráľ Štefan I. osobe, ktorá zotročila slobodného. Páchatel' takéhoto činu musel zaplatiť 50 (resp. 12, v závislosti od spoločenského statusu) mladých volov a táto pokuta sa mala rozdeliť medzi kráľa a županov.⁶⁹ Pri odvolaní sa proti spravodlivému rozhodnutiu župana mal odvolávajúci sa zaplatiť pokutu vo výške 10 pénz.⁷⁰

Spomedzi ostatných možno uviesť úpravu kráľa Ladislava, ktorý uložil osobe, ktorá počas súdneho konania prijme čokoľvek od protistrany, zaplatiť dvojnásobok.⁷¹ Opovrhnutie kráľovskou pečaťou v zmysle nerešpektovania predvolania Ladislav trestal pokutou vo výške piatich pénz, pri opovrnutí sudcovskou pečaťou až 100 pénz.⁷² Nevydanie zadržaných služobníkov kráľ trestal zaplatením dvojnásobku ich ceny alebo vydaním dvoch služobníkov a zaplatením 55 pénz.⁷³ Osoba, ktorá poradila zlodejovi, aby sa uchýlil do kostola, mala stratiť nielen svoj podiel zo zlodejovho majetku, ale navyše, ak išlo o poddaného, musela ešte aj zaplatiť kostolu dve penzy.⁷⁴ Za nepredvedenie zlodeja pred sudcu Ladislav⁷⁵ určil pokutu vo výške 10 pénz a za nerešpektovanie súdneho rozhodnutia šesť pénz, pričom ak sa zlodej očistil ordálom, jednu zo šiestich pénz mal dostať kostol. Zadržiavanie zlodeja dlhšie ako tri dni pred predvedením ho sudcovi kráľ pokutoval šiestimi penzami.⁷⁶ Ak by ktokoľvek poprel, že zberateľ stratených vecí vydal niečo z týchto vecí neoprávnenej osobe, mal zaplatiť dvanásťnásobok ceny predmetnej veci.⁷⁷ Pokuta za vyjednávanie so zlodejom mala byť 55 pénz⁷⁸ a za nedostavenie sa na súd ani na druhýkrát mala predvolaná osoba zaplatiť dvakrát päť pénz.⁷⁹ Kráľ Koloman tiež vo svojich zákonoch predpokladal peňažné tresty: nešpecifikovaná suma mala byť zaplatená za zadržiavanie ujdeneho hradčana,⁸⁰ 10 pénz za neoholenie polovice hlavy ujdeneho otroka,⁸¹ 50 pénz za predávanie ujdenej otrokov pod cenu alebo za predaj

69 Štefan I: 22.

70 Štefan II: 9.

71 Ladislav I: 41.

72 Ladislav I: 42.

73 Ladislav III: 2.

74 Ladislav III: 4.

75 Ladislav III: 9.

76 Ladislav III: 10.

77 Ladislav III: 13.

78 Ladislav III: 18.

79 Ladislav III: 26.

80 Koloman 39.

81 Koloman 41.

vrecka obilia za cenu inú ako päť pénz.⁸² Za neodvedenie peňazí panovníkovi načas musel župan zaplatiť dvojnásobok.⁸³ Za opustenie Uhorska bez kráľovského súhlasu (bez pečate) vinná osoba mala zaplatiť 50 pénz.⁸⁴ V neskoršej legislatíve článok 1298:6 uložil bližšie nešpecifikovanú pokutu za nezúčastnenie sa na vojenskej výprave.

Charakter kompozičnej platby majú bez pochyby platby pri vraždách a zabití, ktoré budú rozobrané nižšie. Z iných prípadov, ak páchatel oslobodil poddaného patriaceho niekomu inému, mal zaplatiť 50 (resp. 12) mladých volov kráľovi, z ktorých 40 (10) mal odovzdať kráľovi a 10 (2) ako náhradu poškodenému. Neurčenú sumu mal zaplatiť cudzoložník, ak poddaná po spáchanom smilstve otehotnela.⁸⁵ Podľa Štefana I:30 mala žena dostať celý majetok patriaci jej manželovi, ak ju ten opustil a ušiel z krajiny. Pri klamstve a falošnom svedectve mal páchatel zaplatiť dvojnásobok kompozície, ale suma nie je presne špecifikovaná a ani príjemca platby nie je určený.⁸⁶ Opäť nešpecifikovanú sumu mali zaplatiť dedičania ako pokutu za zničenie stôp ukradnutého dobytku. Vtedy museli zaplatiť hodnotu ukradnutého majetku.⁸⁷ Za vniknutie do domu mal páchatel zaplatiť 55 byzantských mincí.⁸⁸ Tu možno zrejme platby považovať za kompozičné.

Ak slobodný muž-zlodej ukradol majetok v hodnote nižšej ako 10 pénz, musel zaplatiť dvanásťnásobok ukradnutej veci a navyše vola.⁸⁹ V závislosti od toho, komu bola uvedená platba určená, by mohlo ísť buď o kompozičnú platbu, alebo o jednoduchú pokutu. Tento prípad ilustruje zložitosť kategorizácie, o ktorú sa tu pokúšame. Podobne falošný, resp. nepríslušný sudca mal nahradiť dvojnásobok a zaplatiť 10 pénz príslušnému sudcovi,⁹⁰ čo by zasa bolo možné považovať za kompozičnú platbu. Ak obyvatelia obce, kde došlo k strate koní,⁹¹ mali nahradiť škodu, možno asi tiež hovoriť o kompozícii – nahradená hodnota sa mala poskytnúť poškodeným. Podľa kánonov Ostrihomskej synody⁹² mal zasa páchatel znásilnenia zaplatiť hodnotu kompozície. Asi sa tým myslela hodnota kompozície za život, t. j. 110 pénz. Osobitne zaujímavou je platba, ktorú mal zaplatiť ten, kto naučil otroka čítať bez súhlasu jeho pána.⁹³ Tu mal páchatel zaplatiť 50 pénz, zrejme majiteľovi otroka.

Žid, ktorý nebol schopný predviesť kresťanských svedkov v spore, musel zaplatiť štvornásobok kompenzácie za krádež. Ak v spore o vlastníctvo nedokázala strana predviesť pred sudcu pôvodného vlastníka a nedokázala ani predložiť doklad o predaji, mala zaplatiť až dvanásťnásobok kompenzácie za krádež.⁹⁴ Nie je však vyslovene povedané,

82 Koloman 44.

83 Koloman 79.

84 Koloman 82.

85 Štefan I: 28.

86 Štefan II: 14.

87 Ladislav II: 5.

88 Ladislav II: 11.

89 Ladislav II: 14.

90 Ladislav III: 23.

91 Koloman 63.

92 Článok 52.

93 Ostrihomská synoda, čl. 69.

94 Zákon o židoch 6, 7.

či sa táto suma má vyplatiť sudcovi ako pokuta, alebo jednej zo sporných strán ako kompozícia. Z neskoršej legislatívy článok 1279:7 zaviazal páchatel'a uspokojiť obeť trestného činu zo svojho vlastného majetku a článok 1298:1 zasa zaručil poškodenej osobe náhradu škody. Tieto úpravy jednoznačne poukazujú na snahu zákonodarcu uspokojiť poškodeného a nie trestať páchatel'a pokutou. Naproti tomu platba 10 mladých býkov za zbitie posla, ktorý hľadal ujeného vojaka alebo poddaného, patrí opäť do kategórie, kde sa nedá rozlíšiť, či ide o pokutu alebo kompozíciu (kompenzáciu).⁹⁵ Podobne ten, kto nechal ujsť zlodēja, mal zaplatiť cenu ukradnutého predmetu.⁹⁶ Ale komu, to zákon nešpecifikoval. Podobne ak sa zloděj-poddaný uchýlil do azylu, ten, kto ho prijal, musel zaplatiť cenu ukradnutého predmetu.⁹⁷ Za obvinenie osoby, ktorá dokázala svoju nevinu svedectvom dvoch svedkov, musel ten, kto ju obvinil, zaplatiť 55 pénz.⁹⁸ Rovnakú sumu mal zaplatiť ten, kto kládol prekážky pri hľadaní ukradnutého majetku,⁹⁹ a tiež palatín, ak súdil niekoho, koho nemal súdiť.¹⁰⁰ Za zbitie posla páchatel' zaplatil rovnakú sumu, za jeho zadržanie a zviazanie však iba 10 pénz.¹⁰¹ Zberateľ nájdených vecí, ktorý by ich predal alebo ukryl, mal zaplatiť ich trojnásobok a pokutu vo výške 10 pénz; ak bol županom, tak až 55 pénz.¹⁰² Za prijímanie ušlých otrokov patriacich iným mal župan zaplatiť dvojnásobok ich hodnoty a 55 pénz, nižší úradník dvojnásobok ich ceny a 25 pénz a ostatní slobodní mali zaplatiť len ich hodnotu a päť pénz.¹⁰³ Inokedy je suma náhrady vyjadrená aj v peniazoch aj vo zvieratách, kde sa uvádza, že za zastavenie alebo zbitie osoby pátrajúcej po ujenom otrokovi alebo stratenej veci má páchatel' zaplatiť 10 mladých býkov hodných 10 pénz.¹⁰⁴ Koloman určil sumu 55 pénz ako platbu za držanie ujeného otroka.¹⁰⁵ 10 pénz sa malo platiť za krivé obvinenie z krivého svedectva.¹⁰⁶ Strata podielu zo zlodejovho majetku hrozila osobe, ktorá presvedčila zlodēja, aby sa uchýlil do kostola v už spomínanom prípade.¹⁰⁷ Zaujímavé je to, že nie vždy sa spomína kráľov podiel zo zaplatenej sumy. Zdá sa, že rozdelenie sumy medzi obeť, sudcu a kráľa nebolo pravidlom.

V Registri varadínskom sa spomedzi štyroch prípadov, v ktorých máme zmienku o treste uloženom sudcom,¹⁰⁸ kompozičná platba vo výške osem hrivien a desať pénz

95 Štefan I: 25.

96 Ladislav II: 1.

97 Ladislav II: 2.

98 Ladislav II: 6.

99 Ladislav II: 5.

100 Ladislav III: 3.

101 Ladislav III: 28.

102 Ladislav III: 20.

103 Ladislav III: 25.

104 Ladislav III: 29.

105 Koloman 42.

106 Koloman 83.

107 Ladislav III: 4.

108 Celkovo je spomínaných 26 súdnych rozhodnutí, ale väčšinou bez toho, že by bol zaznamenaný aj uložený trest.

spomína v roku 1234.¹⁰⁹ Z listinných prameňov vyplýva, že sudca uložil kompozičnú platbu napríklad za vypálenie kaplnky sv. Jakuba a spôsobenie ďalších škôd v roku 1220,¹¹⁰ a tiež v roku 1226, kde sa neskôr výška náhrady zmiernila zásahom biskupa.¹¹¹

Kombinácie peňažného trestu s náhradou škody (reštitúciou) sú bežné. Typickým príkladom je spojenie reštitúcie s pokutou alebo kompozičnou platbou (v závislosti od toho, komu mala byť suma vyplatená) podľa úpravy kráľa Štefana¹¹² pri únose dievčaťa. Dievča mal páchatel vrátiť rodičom a k tomu mal zaplatiť desať alebo päť mladých býkov. Podobne pri podpaľáctve mal páchatel dom znova postaviť a zaplatiť 16 mladých býkov hodných 40 solidov.¹¹³ Ak sudca obesil nevinného, musel zaplatiť 110 pénz (t. j. hodnota *homagia*, *wergeldu*) a reštituovať majetok obeseného.¹¹⁴ Pokuta sa kombinuje s náhradou (reštitúciou) ak župan oklamal kráľa o jeho podiel.¹¹⁵ Reštitúcia sa kombinuje s kompozičnou platbou, ak župan vzal niečo neprávom bojovníkovi – spornú vec a sumu v hodnote veci ako kompozíciu mal odovzdať bojovníkovi.¹¹⁶

Tresty za vraždu budeme na tomto mieste analyzovať osobitne, aby sme mohli zistiť, či sa ich trestanie líši od trestania iných činov. V už spomenutej listine z roku 1235¹¹⁷ sa za vraždu uložil trest straty majetku. Zákony kráľa Štefana za vraždu uložili trest 110 pénz,¹¹⁸ z toho 50 mal páchatel zaplatiť do kráľovskej pokladnice, 50 príbuzným obeť a 10 arbitrom a mediátorom (sudcovia sa v tejto súvislosti vyslovene nespomínajú). Kompozícia v rovnakej hodnote ako za vraždu (t. j. 110 pénz) mal páchatel zaplatiť za rany spôsobené mečom.¹¹⁹ Za vytasenie meča bez toho, aby páchatel spôsobil druhému akékoľvek zranenie, mal zaplatiť polovicu kompozície za vraždu.¹²⁰ Za neúmyselné zabitie by zaplatil iba 12 pénz a za zabitie otroka mal poskytnúť náhradu v podobe iného otroka. Za zabitie manželky sa mal páchatel potrestať zaplatením 50, 10 alebo piatich

109 374/1234: „...secundum sententiam praedicti iudicis...condemnatus est...octo marcas et decem pensas, totaliter persoluit, nobis praesentibus...”

110 WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 167-168: „...adiudicauimus secundum comparacionem terre Abbatis, de terra illorum assignari tantundem, si haberent; et si non haberent, pro illa terra et talionem et pro dampnis illatis in ipsa terra, de rebus uel de personis eorum redderentur XXX et V marce...”

111 WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 219: „...habito jobagionum nostrorum consilio et assensu ad examen duelli iudicauimus exequendum. Et quia dictus Muterinus ad terminum predictum non venit nec misit, ipsum in CC marcis tam pro privacione oculorum, tam pro dampnis que sibi, intulerat, condemnauimus...”

112 Štefan I: 27.

113 Štefan I: 32.

114 Ladislav II: 6.

115 Štefan II: 8.

116 Štefan II: 10.

117 WENZEL, ref. 2, vol. 6, s. 569: „Demetrius pro interfeccione Pauli filij Mathens in presencia nostra et Dionisij tunc temporis Comitum Palatini omnes possessiones suas ordine iudiciario, ut cunctis nostris iobagionibus notum est, irrecuperabiliter amisisse debet...” Podobne v listine z roku 1279, WENZEL, ref. 2, vol. 9, s. 223-225: „...idem Petrus Parerauius occidisset, ac demum idem pro huiusmodi suis excessibus manifestis et notorijs ordine iudicario conuictus per sententiam Mathei Palatini Comitum Supruniensis, Symigiensis, et Iudicis Cumanorum dilecti et fidelis nostri fuisset interemptus, et possessiones sue ad manus nostras Regias iuxta Regni nostri consuetudinem approbatam extitissent deuolute...”

118 Štefan I: 14.

119 Štefan II: 16.

120 Štefan II: 17.

(v závislosti na spoločenskom postavení) mladých býkov, ktorí sa mali odovzdať rodine zavraždenej manželky.¹²¹ Podobne cenu otroka mal zaplatiť za vraždu cudzieho otroka vlastným otrokom.¹²² Ak otrok zabil slobodného, jeho pán musel zaplatiť 110 mladých býkov alebo vydať vinného otroka.¹²³ Podľa Ladislava mal sudca vraha, ktorý použil meč, uväzniť a jeho majetok mal rozdeliť na tri časti. Dve tretiny mal pririeknuť príbuzným obete (ako kompozícia) a zvyšnú tretinu manželke a deťom páchatel'a.¹²⁴ Ako vidno, neuplatňuje sa tu princíp tália (odvety zub za zub), ako by sme možno očakávali. Všetky spory v tejto kategórii sa riešia peňažnou platbou.

Súdiac podľa zachovaných zákonov a listín, peňažný trest sa vskutku asi najviac používal.¹²⁵ Až 80 článkov zo 445 zákonných článkov¹²⁶ pre obdobie rokov 1000 – 1301 upravuje peňažné tresty. V našej vzorke 92 listín sa tento trest vyskytuje v 19 prípadoch. Z týchto 19 v 13 ide o prepadnutie majetku a zvyšných šesť predstavuje pokuty alebo kompozičné platby. V porovnaní s inými sankciami spomínanými v listinách z našej vzorky ide o najvyššie čísla. Iba trest smrti pramene spomínajú podobne často, v 11 prípadoch. Zdá sa, že peňažný trest bol najvýhodnejším spôsobom riešenia sporu, a to ako pre obeť, tak aj pre páchatel'a. Zároveň to možno bol jediný reálny spôsob, ako dosiahnuť kompromis v spore dvoch strán rovnakého spoločenského postavenia v situácii prednormatívnej spoločnosti, kde štruktúra štátu boli stále podstatne vzdialené každodenným životným situáciám. V záujme efektívnosti takéhoto riešenia sporov sa niekedy povinnému povolili aj splátky podľa vopred dohodnutého splátkového kalendára. Môžeme sa tak stretnúť s rozdelením splátok na konkrétne sviatky cirkevného kalendára. Napr. v roku 1277 sporové strany platbu 58 hrievien rozdelili na splátky po 20 hrievien splatné v nedeľu *dominica Iudica* (13. marca), na Turíce (16. máj) a zvyšných 18 hrievien na oktavu sv. Vavrinca (10. augusta).¹²⁷ Podobné riešenia ponúka aj zmienka v Registri varadínskom. Tu sa jednotlivé termíny splátok stanovili na sviatky Márie Magdalény (22. júla), narodenia Márie (8. septembra) a Všetkých Svätých (1. novembra).¹²⁸ Riziká takéhoto riešenia sporu spočívali napríklad v omeškaní platieb¹²⁹ či dokonca odmietnutí zaplatiť (ako

121 Štefan I: 15.

122 Štefan II: 3.

123 Štefan II: 4.

124 Ladislav II: 8.

125 Pozri DEAN, ref. 22, s. 130.

126 Ako publikované v BAK, ref. 1, s vylúčením tzv. kompilácie z cca. 1300.

127 „...soluerent sexaginta marcas minus duabus marcis in terminis assumptis coram nobis; viginti marcas scilicet soluerent in dominica Iudica partim in denarijs dando decem pensas Viennenses pro qualibet marca, aut quinque pensas denariorum Banalium, partim uero in estimacione condigna; item viginti marcas soluerent in octauis Pentecostes modo supradicto; residuas uero decem et octo marcas soluerent in octauis Sancti Laurencij martiris modo superius annotato, ita tamen quod medietatem solutionis denariorum deberent facere in denarijs Banalibus, medietatem uero in Viennensibus, sicut superius est expressum. Tali pena interposita, quod si primum terminum obmiserint in soluendo, incurrent dupli penam; si uero secundum, amittent pecuniam prius persolutam; et si terciam solutionem facere non curauerint, pecunia in prioribus duobus terminis persoluta amittetur eo ipso.“ (1277, WENZEL, ref. 2, vol. 9, s. 187-188).

128 KARÁCSONYI, ref. 3, s. 232, prípad 213/1219.

129 1226, WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 219: „Et quia dictam pecuniam usque predictum terminum secundum condicionem factam, ab ipso vero ulterius dilacione facta usque Pascha noluit etiam persolvere...“

napr. v listine z roku 1233¹³⁰) alebo na druhej strane v popretí prijatia akejkoľvek platby. Preto sa ako dôkazné prostriedky spisovali osobitné záznamy o pokonávkach a o splácaní splátok, ktoré vydávali tzv. hodnoverné miesta (*loca credibilia*).¹³¹ Napriek tomu sa mohlo stať, že strany nerešpektovali pokonávku a znovu pokračovali v spore.¹³² Vo všeobecnosti, splatenie pokuty alebo inej peňažnej sankcie mohlo trvať dlhé roky. Existujú prípady, keď suma bola splatená až synmi páchatel'a.¹³³

Ako vyplýva z už povedaného, v zákonomnom práve sa platby zvyčajne vyjadrovali v peniazoch alebo vo zvieratách. V listinách sa stretávame ako so zvieratami, tak aj s peniazmi a pôdou ako prostriedkami splatenia dlžných súm. Avšak týmito sumami sa nesledujú v praxi žiadne numerické vzorce tak, ako ich vypočítal Bálint Hóman na začiatku 20. storočia.¹³⁴ V praxi sa za rovnakých okolností poskytovali rôzne sumy odškodnenia, nedodržovali sa teda žiadne ustálené pomery škody a náhrady. Za cenu maximálneho zovšeobecnenia možno povedať, že ak vôbec nejaký pomer existoval, možno ho vyjadriť tak, že náhrada škody predstavovala 1/3 až 1/5 z odhadnutej a žalovanej škody.

Z terminologického hľadiska je vhodné upozorniť na to, že ani v jednej z listín edovaných Gusztávom Wenzelom sa nevyskytuje termín *wergeld*. Cenu života za zavraždeného človeka, ktorú mal vyplatiť páchatel', označuje listina z roku 1294 ako *homicidium*.¹³⁵ Iný termín, *homagium*, sa tiež nevyskytuje v žiadnej z Wenzelových listín. Objavuje sa až v neskorších listinách, napr. z roku 1366 v zmysle finančnej platby bez akýchkoľvek bližších detailov.¹³⁶ Štefan Werbőczy v Tripartite III:5 používa pojem *homagium* v zmysle ceny života, ktorej zaplatením sa páchatel' vykúpil z krvnej pomsty. Pojem *birsagium* spomína listina z roku 1243, a to opäť bez akýchkoľvek vysvetlení o jeho obsahu.¹³⁷

130 WENZEL, ref. 2, vol. 6, s. 529-530 „...ad nos fecimus citari iterato, nec aliquatenus uoluit comparere. Ipsum ergo pro conuicto in omnibus supradictis, Poth uero iterato iustificatum secundum tenorem iudicii habemus. Petrus eciam in ducentis marcis prius in sua lite remanserat, ad quas soluendas terminum quadruplicem assignauimus, in quibus neitiquam satisfecit.“

131 1300, WENZEL, ref. 2, vol. 12, s. 359: „Nos Capitulum Quinqueecclesiense memorie commendamus, quod Demetrius filius Comititis Ladizlai filij Clethy coram nobis personaliter constitutus confessus est oraculo uiue uocis, ordinationem seu compositionem super facto diuisionis vniuersalis possessionis ipsorum inter Magistrum Johannem fratrem ipsorum ab vna parte, et inter Philipppum et Ladizlaum Magistrum Concanonicum nostrum ab altera mediantibus litteris nostris compositionilibus factam per omnia accepisse...“

132 1237, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 36-37: „...dixisset, quod Haholdus Comes compositionem per ipsum Comitem Arnoldum factam et ordinatam transgrediens, metas terre sue Gostolia, prout in litteris suis Regalibus contineretur, per fidelem capellanum suum Paulum sacerdotem ipso Comite Arnolde presente assignatas, destruxisset...“

133 1260, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 539-540: „...Mark comes confessus et uiua uoce, quod cum ipse mouisset causam contra Endre et Stephanum predictos, requirendo ab eisdem, ordine iudiciario, duo iudicia, super quibus pater eorum dictus Ledegerus contra eundem Markum Comitem fuerat conuictus...“.

134 HÓMAN, Bálint. *Magyar Péntörténet*. Budapešť : Magyar Tudományos Akadémia, 1916, s. 157-158. Tvrdil, že ide o systém založený na číslach 5, 10, 50, 100 (stotinový systém bol používaný tiež Indmi, Arabmi a Grékmi – ibidem, s. 162) s 10 % navýšením ako odmenou pre sudcu, čo viedlo k číslam 6, 12, 55 and 110.

135 WENZEL, ref. 2, vol. 10, s. 162-165.

136 261/1366 (z 11. sept.). NAGY, Imre - DEÁK, Farkas - NAGY, Gyula (eds.). *Hazai Oklevéltár 1234 – 1536*. Budapešť : Knoll Károly, 1879.

137 WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 146-147.

Podľa Tripartita I:134 sa pojmom *birsagium* rozumie súdna pokuta. Samotné slovo *bírság* aj v dnešnej maďarčine znamená pokutu. Aj listina z roku 1279 pod *duas partes birsagiorum*¹³⁸ zrejme chápe pokuty vyberané sudcami. Na označenie pokút sa však používal aj iný termín – *iudicium*.¹³⁹ Ten zároveň mohol označovať aj ordál. Väčšinou sa však pri finančnej platbe vyskytuje iba označenie *compositio*.

4. Odňatie slobody

V zákonomnom práve možno rozlíšiť dva typy odňatia slobody, uväznenie a upadnutie do otroctva. Treba upozorniť, že hoci pramene hovoria o otrokoch v Uhorsku až do 13. storočia, nevieme veľa o povahe tohto otrokárstva.¹⁴⁰

Uväznenie predpokladali zákony kráľa Štefana za nerešpektovanie kántrových dní a za jedenie mäsa v piatok¹⁴¹ a Ladislavove zákony vtedy, ak šľachtic okradol vlastných príbuzných.¹⁴² Zotročenie sa v zákonoch vyskytovalo omnoho častejšie: slobodného muža smilniaceho s poddanou mohli spolu so svojou manželkou predať do otroctva, rovnako ako poddaného smilniaceho s poddanou.¹⁴³ Sobáš s cudzou poddanou bez pánovho súhlasu znamenal rovnako zotročenie.¹⁴⁴ Ak sa slobodný nevykúpil z krádeže, mal tiež upadnúť do otroctva.¹⁴⁵ Kradnúcu ženu mal vykúpiť jej manžel, ale iba dvakrát; tretíkrát mala zostať v otroctve navždy.¹⁴⁶ Neurodzeného slobodného človeka, ktorý by kradol medzi svojimi príbuznými, mali rovnako predať do otroctva,¹⁴⁷ tak ako aj nevydaté dievča-zlodejku.¹⁴⁸ Slobodný muž-zlodej, ktorý sa uchýlil do kostola, sa mal stať poddaným kostola, ale ak by ho neskôr prepustili na slobodu, mali ho predať do cudziny ako otroka.¹⁴⁹ V Kolomanových zákonoch manželka a deti zlodeja, staršie ako 15 rokov, mali spolu s otcom upadnúť do otroctva.¹⁵⁰ Ten, kto vnikol do cudzieho domu a nemal na zaplatenie pokuty a odškodnenia, mal upadnúť do otroctva,¹⁵¹ rovnako ako chudobní strážcovia hranice, ktorí porušili svoje povinnosti.¹⁵² Nedostavenie sa pred sudcu po treťom predvolaní sa malo trestať takisto.¹⁵³ Aj človeka, ktorý nemal na zaplatenie pokuty

138 WENZEL, ref. 2, vol. 12, s. 280-288.

139 Roku 1257, WENZEL, ref. 2, vol. 2, s. 282-283: „...*due partes iudicii cedent iudici, tertia uero pars villico ipsorum pro tempore constituto*...“ A roku 1273, WENZEL, ref. 2, vol. 4, s. 32-33: „...*duasque partes iudicij nobis exigendo, terciam vero villico relinquendo*...“

140 O tejto problematike pozri napr. BOLLA, Ilona. *A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon*. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1983.

141 Štefan I: 10; Štefan I: 11.

142 Ladislav II: 9.

143 Oboje v Štefan I: 28.

144 Štefan I: 29.

145 Štefan II: 7.

146 Štefan I: 31.

147 Ladislav II: 9.

148 Ladislav III: 7.

149 Ladislav III: 4.

150 Koloman 56.

151 Ladislav II: 11.

152 Ladislav II: 17.

153 Ladislav II: 26.

za to, že mal u seba ujeného otroka, mali predat' do otroctva.¹⁵⁴ Ostrihomská synoda predpokladala trest zotročenia za množstvo deliktov. Súd tak mal potrestať ženu, ktorá opustila svojho manžela,¹⁵⁵ rovnako cudzoložnicu, páchatel'ov znásilnení,¹⁵⁶ ako aj ujdených dlžníkov.¹⁵⁷

Špeciálnou situáciou je zotročenie spojené s prepadnutím majetku. Podľa kráľa Ladislava, ak zlodej ušiel z rúk osoby, ktorá sa zaňho zaručila, oboch mal sudca predat' a majetok mal prepadnúť kráľovskému fisku.¹⁵⁸ Podobne ak zlodej ušiel do kostola, mali ho odtiaľ vyviešť a oslepiť, a jeho deti staršie ako 10 rokov mali tiež predat' do otroctva.¹⁵⁹

Vo varadínskom registri sa krivé obvinenie z krádeže z roku 1235¹⁶⁰ potrestalo zotročením páchatel'a spolu s jeho manželkou a deťmi. Inokedy, hoci sa vôbec nespomínal sudca, osobu obvinenú z krádeže tiež potrestali predajom do otroctva spolu s rodinou, a to za 10 hrivien.¹⁶¹

Listinné pramene stratu slobody spomínajú len veľmi zriedka. Jediným zaujímavým z našej vzorky listín je prípad uväznenia kráľovnej Alžbety z roku 1289,¹⁶² kde sa spomína *ergastulum carceris* ako označenie kráľovného väzenia. Tento termín niektorí autori vykladajú ako nútenú prácu.¹⁶³ Tu však zjavne išlo o obyčajné odňatie slobody uväznením.

Otázku väznenia v stredoveku doteraz nikto uspokojivo nezodpovedal.¹⁶⁴ Často sa tvrdilo, že väzenie sa v stredoveku používalo iba ako prostriedok zabezpečenia osoby páchatel'a, teda iba ako väzba. Trevor Dean však poukázal na to, že kláštory mali svoje väzenia na nápravu mníchov už od najstarších čias a v 12. storočí mali väzenia aj biskupi.¹⁶⁵ V uhorských právnych dejinách sa tiež väzenie spočiatku chápalo iba ako väzba. Hoci ho spomínajú zákony prvých kráľov, a tiež zákony Ondreja III,¹⁶⁶ máme len málo zmienok o skutočnej existencii väzení. Väzenia sa objavujú až v 15. storočí¹⁶⁷ a vo väčšej miere sa tresty uväznenia začínajú ukladať až v 17. a 18. storočí. Hoci *Regestrum Varadi-*

154 Koloman 42.

155 Ostrihomská synoda, 50.

156 Ostrihomská synoda, 51, 52.

157 Ostrihomská synoda, 54.

158 Ladislav II: 1.

159 Ladislav II: 12.

160 388/1235.

161 54/1213; to isté platí pre prípad č. 257/1220.

162 WENZEL, ref. 2, vol. 4, s. 341-342: „...nobis apud Ecclesiam Beate Virginis de Insula Budensi per eundem dominum Regem Ladislaum in ergastulo carceris conclusis...“

163 Ako v BAK, ref. 1, s. 14.

164 Pozri napr. GELTNER, Guy. Medieval Prisons: Between Myth and Reality, Hell and Purgatory. In *History Compass*, 2006, 4, č. 2, s. 261-274.

165 DEAN, ref. 22, s. 121.

166 MEZEY, Barna. Der Kerker in der ungarischen Rechtsgeschichte. In *A bonis bona discere: Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag*, eds. Orsolya Marta Peter a Béla Szabó. Miskolc : Bibor Verlag, 1998, s. 389-391.

167 Tiež v zákonnom práve: čl. 1435:8 (z 8. marca) ukladá trest väzenia navždy – zjavne tu ide o väzenie ako trest.

nense spomína väzenie (*carcer*) a jeho strážnikov už v 13. storočí,¹⁶⁸ nedokážeme povedať, aký bol charakter tohto väzenia. Konkrétne či išlo o väzenie alebo väzbu. V ďalšom spore¹⁶⁹ *Regestrum* opäť spomína, že dvoch jobagiónov mali zatvoriť v *carceri* tak dlho, ako sa bude zdať županovi vhodné. Mohlo by sa teda zdať, že išlo o trest, nielen väzbu. V tejto súvislosti možno upozorniť aj na trest pohanskej kňazky Rasdi, ktorý sa spomína v *Chronici Hungarici Compositio saeculi XIV*. Počas pohanského povstania v Uhorsku roku 1046 vraj kňazku Rasdi držali vo väzení, až kým si od hladu nezjedla vlastné nohy a nezomrela.¹⁷⁰ Ani z tohto prípadu však nie je zrejmé, či väzenie bolo trestom, alebo išlo len o väzbu, v ktorej Rasdi čakala na iný trest.

5. Zbavenie úradu, odňatie privilégia a šľachtického stavu

Zbavenie úradu zákony prvých kráľov ukladali ako trest županovi, ktorý by dovolil predávať a kupovať kone na hraniciach kráľovstva.¹⁷¹ Podobne ak by porušil kráľovský dekrét.¹⁷² V 13. storočí to zasa mal byť trest pre palatína, ktorý by zle spravoval záležitosti kráľa a kráľovstva.¹⁷³ Sudcu mali zbaviť úradu, ak by zatkol šľachtica.¹⁷⁴ Niekedy sa zbavenie úradu spájalo s náhradou škody alebo s pokutou. Centurióna, ktorý by porušil kráľovský dekrét, mali potrestať stratou žoldu a pokutou 50 penz.¹⁷⁵ Ak župan predal uhorského otroka do cudziny, mali ho zbaviť úradu a dvoch tretín majetku.¹⁷⁶ Napokon, ak sa župan nesprával primerane svojmu úradu a spôsobil škodu tým, ktorých mal zo svojho hradu spravovať, mali ho zbaviť úradu a zaviazat' k náhrade vzniknutej škody.¹⁷⁷

V listinnej praxi sme našli vo svojej vzorke iba jeden prípad, keď župana Vavrinca zbavili pre jeho delikty úradu.¹⁷⁸

Zbavenie privilégia bolo veľmi zriedkavým trestom, ktorý sa spomínal iba v článku 1298:15. Išlo konkrétne o stratu práva trhu za zamedzovanie voľnej cirkulácie striebornej meny. Aj stratu šľachtického stavu zákony regulovali iba raz. Bolo to v tom istom dekrete, čl. 1298:1, za nevrátenie okupovaného majetku. Je však dôležité podotknúť, že v predchádzajúcom období sa šľachtický stav iba formoval a neexistovali jednoznačné pravidlá jeho získavania ani straty.

168 KARÁCSONYI, ref. 3, č. 223/1219.

169 Ibidem, s. 283 (prípad 341/1222): „*Nominati autem duo ioubagiones carcerem intrare teneretur ibi, quoadusque vellet comes, moraturi.*“

170 „...*Rasdi capta fuit et tamdiu in carcere fuit reclusa donec recomederet pedes proprios, ibidem quoque moreretur...*“ *Chronici Hungarici Compositio saeculi XIV*. In *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. 1, ed. Emericus Szentpétery. Budapešť : Magyar tudományos akadémia, 1937, s. 338.

171 Ladislav II: 17.

172 Ladislav III: 15.

173 1231:1.

174 1298:13.

175 Ladislav III: 15.

176 Koloman 77.

177 1222:14.

178 „...*Laurencium filium Ompud Comitem in Gerha primo statuissemus, non ut probus in eo aliquid lucri fecit, se tanquam malus mala intulit, de quo Comitatum hunc denuo abstulimus, penam, ut meruit inferentes...*“ (1228, WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 256-257).

Kontumačnú prehru v spore za opustenie kráľovského paláca pred vyhlásením rozsudku alebo pre nedostavenie sa pred sudcu nepovažujeme za osobitnú sankciu, ale len za bežnú procesnoprávnu úpravu. Množstvo takýchto situácií sa spomína v Registri varadinskom, keď sa strana nedostavila pred sudcu alebo pred kapitolu, aby podstúpila ordál, a preto bola vyhlásená za usvedčenú. Celkovo sa v Registri spomína až 37 prípadov, keď sa strana nedostavila na Boží súd. Z nich v 14 prípadoch sudca stranu výslovne vyhlásil za usvedčenú, ale *Regestrum* neobsahuje záznam o žiadnom treste.

6. Cirkevné tresty

Exkomunikácia a iné cirkevné tresty (pôst, pokánie, interdikt – posledne menovaný sme našli iba ako uvalený na celé kráľovstvo v roku 1232) predstavujú osobitný druh trestov. Arpádovské zákonné právo pokánie ukladalo buď ako samostatný trest, alebo spolu s iným trestom. Vo všeobecnosti, pokánie malo ako posvätné, tak aj disciplinárne aspekty. Obnovuje totiž Božiu milosť voči hriešnikovi.¹⁷⁹ Spojenie pokánia so svetským trestom jasne indikuje chápanie deliktu ako hriechu.¹⁸⁰

Exkomunikácia sa začala vo väčšej miere spomínať v zákonoch až od 13. storočia, hoci bola známa už v článku 74 ostrihomskej synody ako vylúčenie zo spoločenstva veriacich za konšpirácie proti kráľovi. Často sa tiež používala ako súčasť sankčných formúl v listinách. Neskôr sa používala ako trest pre tých šľachticov, ktorí nerealizovali spravodlivosť podľa kráľovských štatútov, a to až kým neposkytli postihnutej osobe oprávnenú satisfakciu.¹⁸¹ Exkomunikácia mala tiež byť trestom pre kráľa, ktorý by nekonal v súlade so Zlatou bulou, ako to ustanovili jej konfirmácie v roku 1231 a 1298:16. Mala sa tiež uložiť za nenavrátene okupovaných majetkov,¹⁸² za neoznámenie lúpeže,¹⁸³ za poskytovanie almužny exkomunikovaným mníchom alebo zastávanie sa takýchto mníchov,¹⁸⁴ za porušovanie cirkevných slobôd,¹⁸⁵ súdenie nepríslušnými sudcami,¹⁸⁶ nútenie šľachtica slúžiť niektorému magnátovi¹⁸⁷

179 MCNEILL, John - GAMER, Helena M. *Medieval Handbook of Penance*. New York : Columbia University Press, 1990, s. 15. Viac o pokání pozri: HAMILTON, Sarah. *The Practice of Penance, 900 – 1050*. Woodbridge : The Boydell Press, 2001. O probléme verejného pokánia: MANSFIELD, Mary C. *The Humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France*. Ithaca : Cornell University Press, 1995.

180 O používaní nového náboženstva na posilnenie mieru a predchádzanie krvnej pomsty pozri napr. BAK, János M. Signs of Conversion in Central European Laws. In *Christianizing Peoples and Converting Individuals*. Eds. Guyda Armstrong a Ian N. Wood. Turnhout : Brepols, 2000, s. 118. Na druhej strane, aj *Libri Poenitentiales* boli často ovplyvnené svetským právom, keď pokánie zasahovalo do všetkých oblastí predtým postihovaných rímskym svetským právom. Porovnaj MCNEILL - GAMER, ref. 179, s. 8.

181 1231:4.

182 1298:1.

183 1298:3.

184 1298:4.

185 1298:10.

186 1298:11.

187 1298:12.

či za zdanenie kostolov a kláštorov.¹⁸⁸ Pri vyberaní protiprávných poplatkov sa exkomunikácia spájala aj s určitými finančnými dôsledkami.¹⁸⁹

Pôst ako ďalší cirkevný trest sa mal uložiť napr. za zabitie,¹⁹⁰ osobitne zabitie vlastnej ženy,¹⁹¹ a tiež za konzumáciu mäsa v piatok a na kántrové dni,¹⁹² ako aj za porušenie prísahy¹⁹³ a v prípade bosoriek.¹⁹⁴

V listinách, ktoré sme analyzovali, sa nachádza exkomunikácia vyhlásená samotným pápežom, jeho legátom či ostrihomským arcibiskupom. Pápež takto potrestal čanádskeho biskupa za uväznenie opáta a mníchov kláštora v Bistrej,¹⁹⁵ pápežský legát Jakub z Praeneste zasa exkomunikoval rytiera Fabiána kvôli jeho nesúčinnosti v ich spore.¹⁹⁶ Fabiánovi však exkomunikácia zjavne neprekážala.¹⁹⁷ Ostrihomský arcibiskup Lodomír zasa exkomunikoval magistra Jána, bána Mikuláša a župana Henricha¹⁹⁸ za škody, ktoré menovaní spôsobili Záhrebskej kapitule porušovaním cirkevných slobôd, konkrétne ničením cirkevného majetku, neoprávneným vyberaním desiatkov a pod.¹⁹⁹ Všetky tieto zmienky pritom pochádzajú až z 13. storočia. Má to svoj dôvod, lebo je možné, že v predchádzajúcom období, keď cirkev v Uhorsku ešte len budovala svoje postavenie, by exkomunikácia nemala očakávaný efekt. Dokonca aj v 13. storočí nachádzame pohrdanie exkomunikáciou, ako sa to spomína už pri rytierovi Fabiánovi či v roku 1234.²⁰⁰ V našej vzorke listín sme inú cirkevnú sankciu ako exkomunikáciu nenašli.

7. Kombinované sankcie

V zachovaných zákonoch sa často spája viacero druhov sankcií. Odňatie slobody sa kombinuje s pokutou alebo kompozičnou platbou pri falošne obvinenom sudcovi. Ak mal páchatel' väčší majetok ako sudca, mal zaplatiť pokutu a stratiť slobodu.²⁰¹

188 1298:18.

189 1298:9.

190 Štefan I: 14.

191 Štefan I: 15.

192 Štefan I: 10, 11.

193 Štefan I: 17.

194 Štefan I: 33.

195 1236, WENZEL, ref. 2, vol. 7, s. 10-13.

196 1234, WENZEL, ref. 2, vol. 1, s. 323-324: „...propter suam multiplicem contumaciam...“

197 Ibidem: „...non uideatur curare de excommunicatione predicta...“

198 1281, WENZEL, ref. 2, vol. 12, s. 336-338.

199 Ibidem: „...eosdem Magistrum Johannem, Nicolaum Banum et Comitem Henricum ac ipsorum sequaces in festo Annunciationis Beate Virginis proxime preterito, in Wereuce, apud ecclesiam Fratrum Minorum, que in honore Beate Virginis Marie est constructa, publice excommunicavimus in scriptis et denunciavimus excommunicatos, pulsatis campanis, candelis accensis et extinctis, et ab omnibus arcibus evitandos, ac totam terram ipsorum ecclesiastico supponimus interdicto, donec de premissis excessibus et commissis dampnis et iniuriis illatis Deo, Ecclesie et nobis, ac fratribus nostris, Capitulo videlicet Zagrabiensi, satisfaciant...“

200 WENZEL, ref. 2, vol. 11, s. 269-270: „...excommunicavit eundem, et fecit excommunicatum publice nunciari... Sed dictus D. ea contempta in ipsa iam perstitit contumaciter per sex annos, prefatum monasterium per uiolentiam detinendo.“

201 Ladislav II: 6.

Pokuty a telesné tresty sa spájajú v regulácii trestania prípadov, keď niekto zabránil zviazaniu zlodeja. Páchatel mal zaplatiť 55 pénz a samého ho mali zviazať.²⁰² Telesný trest a kompozícia sa mali uložiť, keď sa poddaný dopustil krádeže predmetu s hodnotou nižšou ako 10 pénz. Zlodej mal zaplatiť dvojnásobok a stratiť nos.²⁰³ Podobne v neskoršom období, keď poddaný ukradol majetok hoden menej ako 6 pénz, stratil oko a jeho pán musel zaplatiť dvojnásobok.²⁰⁴ Telesný trest (s možnosťou jeho vykúpenia) sa ukladal spolu s reštauráciou a trestom smrti v ojedinelej regulácii recidívy v Štefanových zákonoch. Bola to krádež spáchaná poddaným, keď ukradnutý majetok mal páchatel vrátiť a mal na výber buď zaplatiť päť mladých býkov, alebo prísť o nos. Pri opakovanom delikte mal zlodej prísť o uši a pri treťom porušení zákona sa mal potrestať smrťou. V listinách sme našli iba už spomínanú kombináciu trestu smrti so stratou majetku.

8. Sankcie ponechané na rozhodnutí kráľa (sudcov) a analogické tresty

Niektoré normy zákonného práva neobsahujú žiaden konkrétny trest. Do jednej skupiny patria regulácie, v ktorých sa rozhodnutie ponecháva na kráľovi či sudcoch. Tak mali bosorku poučiť vo viere a poznačiť rozžeraveným kľúčom medzi lopatkami, a pri opakovanom prichytení odovzdať sudcom bez určenia trestu.²⁰⁵ Podľa Kolomana čarodejníkov odhalených poslami arcibiskupa alebo župana mali súdiť arcibiskup alebo župan.²⁰⁶ Osobu, ktorá by zbila biskupovho posla žiadajúceho prisľúbený dar, mali odovzdať kráľovmu súdu.²⁰⁷ Keď sa klerik dopustil krádeže predmetu väčšej ceny, mal ho biskup degradovať a potrestať *iudicio vulgari*.²⁰⁸ Osoba, ktorá by oslobodila dievča predané do otroctva za krádež, mala prísť o hodnotu dievčaťa a mali ju predviesť pred kráľov súd.²⁰⁹ Biskupa, ktorý by porušil kráľovské dekréty, mali potrestať podľa kráľovej vôle.²¹⁰ Kráľovská spravodlivosť sa mala prejaviť, aj keď sa kráľov kôň stratil v dedine. Vtedy sa mali potrestať obyvatelia najbližšej obce známej ako obec zlodejov.²¹¹ Z neskorších zákonov sa zachovala úprava článku 1290:18, podľa ktorého sa mali baróni trestať za svoje delikty podľa vôle panovníka a jeho radcov.

Osobitnú skupinu predstavujú prípady, keď mali o treste rozhodnúť duchovné osoby podľa kanonického práva. Nedodržiavanie kresťanstva mal potrestať biskup podľa kanonov a iba ak by sa osoba naďalej vzpierala, mal ju odovzdať na potrestanie kráľovi.²¹²

202 Ladislav II: 3.

203 Ladislav II: 14.

204 Ladislav III: 8.

205 Štefan I: 33.

206 Koloman 60.

207 Ladislav I: 5.

208 Ladislav II: 13.

209 Ladislav III: 7.

210 Ladislav III: 15.

211 Koloman 62.

212 Štefan I: 13.

O treste pre ženu, ktorá zabila svoje dieťa, mala rozhodnúť duchovná osoba,²¹³ rovnako ako pri únose ženy²¹⁴ a pri cudzoložstve.²¹⁵

Osobitným bol trest čarodejníka, ktorého mali byť odovzdať do rúk poškodenej osoby a jej príbuzných na potrestanie podľa ich vôle.²¹⁶

Listiny spomínajú, napr. v spojitosti s Győorskou kapitulou, *regali iudicio* bez ďalšej špecifikácie. Asi sa tým myslel trest určený kráľom, resp. jeho súdom.²¹⁷

Inokedy sa zasa trest vyjadroval analógiou k trestu za iný trestný čin. Znásilnenie sa tak malo potrestať rovnako ako vražda,²¹⁸ predávajúceho ukradnutý majetok mal potrestať ako zlodeja,²¹⁹ toho, kto prichýlil vraha vo svojom dome, mali potrestať ako vraha.²²⁰ Zlodeja štvornohého zvieratá alebo šiat v hodnote aspoň 20 penz mal čakať trest ako zlodeja,²²¹ rovnako ako zlodeja zadržaného iba na základe podozrenia²²² a akéhokoľvek obyvateľa Uhorska, ktorý kúpil uhorského koňa, ak ho usvedčil Boží súd.²²³

9. Náhrada škody a reštitúcia

Náhradu škody sme spomínali už v kapitole o telesných a peňažných trestoch pri kombináciách týchto trestov s náhradou škody. Možno ju vnímať ako osobitný záväzok spojený s trestom, a tiež ako cieľ trestania, odlišný od samotného trestu. Už sme spomenuli peňažné tresty, keď strana musela zaplatiť niekoľkonásobok poškodenej alebo ukradnutej veci. V ďalších prípadoch mal páchatel ukradnutý alebo poškodený majetok vrátiť *in natura*: už sme spomínali krádež husi alebo sliepky,²²⁴ či poddaného-zlodeja, ktorý ušiel do kostola a mal sa vrátiť pánovi.²²⁵ Ak sa kradnúcí otrok uchýlil do kostola, jeho pán ho mal vykúpiť a zároveň mal vrátiť majetok okradnutému.²²⁶ Koloman tiež nariadil, aby boli ukradnuté veci vrátené.²²⁷ Neskoršia legislatíva sa tiež zaujímala o reštitúciu majetku. Článok 1231:5 žiadal vrátenie okupovanej šľachtickej pôdy, článok 1290:13 vrátenie neoprávnene okupovanej pôdy, článok 1298:1 vrátenie kráľovskej pôdy, článok 1298:3 vrátenie ukradnutých vecí a článok 1298:5 vrátenie cirkevnej pôdy okupovanej kráľom.

213 Koloman 58.

214 Koloman 59.

215 Koloman 61.

216 Štefan I: 34.

217 1237, WENZEL, ref. 2, vol. 2, s. 73-74: „...eidem A. perpetuo adiudicavimus possidendam, dictos vdvornicos in regali iudicio condempnantes pro eo, quod calumpniosam moverant accionem...“

218 Ladislav I: 32.

219 Ladislav III: 11.

220 Koloman 50.

221 Koloman 54.

222 Koloman 55.

223 Koloman 76.

224 Ladislav II: 12, 13.

225 Ladislav III: 5.

226 Ladislav III: 5. Ak pán nebol schopný nahradiť vec, mohol zaplatiť kostolu jednu penzu a otroka prenechať cirkvi.

227 Koloman 84.

10. Povaha a vývoj trestania – zhrnutie

Ako jednotlivé druhy sankcií, ktoré boli podľa zachovaných prameňov ukladané v arpádovskom období uhorských dejín, možno záverom uviesť nasledujúci výpočet:

- trest smrti,
- telesné tresty (tie možno rozdeliť na tresty na koži a vlasoch a zmrzačujúce tresty),
- peňažné tresty (vykupujúce telesný trest, tresty straty majetku, pokuta alebo kompenzácia platba),
- trest odňatia slobody (uväznenie a upadnutie do otroctva),
- zbavenie funkcie (privilegia, statusu) a
- cirkevné tresty.

Trest smrti sa pritom v prameňoch vyskytuje pomerne často, možno častejšie ako v západnej Európe. Naproti tomu veľmi zriedka nachádzame zmienky o telesných trestoch, väznení, zbavení funkcie a o cirkevných trestoch, ktoré sa začínajú v praxi objavovať až v 13. storočí. Na druhej strane odňatie slobody v podobe upadnutia do otroctva z pochopiteľných príčin mizne. Najviac užívaným spôsobom trestania však boli bezpochybné peňažné tresty. Spomedzi ostatných druhov trestov sa v zákonomnom práve, ako aj v prameňoch poukazujúcich na reálnu prax, vyskytujú najčastejšie

Pri doterajšom výskume trestania v arpádovskom Uhorsku sa zvyklo hodnotiť trestanie len na základe premis vychádzajúcich zo zachovaných zákonov. Tak sa konštatuje, že Ladislav zmiernil Štefanovu úpravu trestov za vraždu. Namiesto trestu smrti totiž zaviedol uväznenie.²²⁸ Na druhej strane Koloman nezaviedol žiadne nové tresty za vraždu, ale len rozlíšil vraždy na jednoduché, otcovraždy a iné vraždy.²²⁹ Z porovnania Štefanových a Ladislavových zákonov sa tak niekedy zvykne vyvodzovať, že Ladislav novelizoval Štefanovu úpravu okrem iného aj zavedením peňažných limitov na trestné činy krádeže a že znížením ostatných peňažných hraníc sprísnil (nos už nebolo možné vykúpiť, zlodejovi sa malo vylúpnúť oko, zlodej mal byť potrestaný smrťou).²³⁰ Z ďalších zmien v Ladislavových zákonoch sa uvádza, že deti zlodeja sa mali predať do otroctva, ak boli staršie ako 10 rokov.²³¹ Koloman tu zaviedol vekovú hranicu 15 rokov.²³²

Domnievame sa, že vyvodzovanie akýchkoľvek dôsledkov z týchto drobných zmien je pochybné. Ako na to poukázal už L. Závodszy,²³³ zákony prvých kráľov sa vo veľkej miere opierali o západné vzory a v iných veciach zasa reagovali na skutočné situácie, ktoré si tvorcovia zákonov pamätali z minulosti a snažili sa ich riešiť *pro futuro*. Preto z týchto úprav nemožno vyvodzovať žiadne seriózne teórie. Navyše je pochybné, do akej miery boli panovníci schopní a ochotní vynucovať aplikáciu týchto zákonov v praxi. O ich skutočnom používaní v praxi nemáme žiadne dôkazy. Na kráľovskom dvore

228 Ladislav II: 8.

229 Koloman: 50.

230 HRNČIAROVÁ, Daniela. *Trestno-právne vzťahy v uhorskej spoločnosti v 11. storočí a na začiatku 12. storočia (na základe zákoníkov prvých uhorských kráľov)*. Dizertačná práca. Bratislava : Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2006, s. 62. Pozri tiež Ladislav II: 1, 2. Môže byť pravdou, že situácia občianskej vojny a anarchie mohla viesť k sprísneniu trestov v zákonoch kráľa Ladislava.

231 Ladislav II: 12.

232 Koloman: 56.

233 Overené aj v BAK, ref. 1.

zostali známymi, čo dokazuje odvolávanie sa neskorších panovníkov na tieto zákony. Mätúce však je, že sa dovolávajú úprav, ktoré v existujúcich zneniach týchto zákonov nie sú obsiahnuté. Vysvetliteľné je to rôznymi verziami týchto zákonov. Aký vplyv mohli mať takéto rozdiely na samotnú aplikačnú prax, nie je zjré.

Analyzovanie prameňov právnej praxe z 13. storočia, aj to s použitím iba obmedzenej vzorky, nám môže pomôcť odhaliť iba malú časť právnej praxe daného obdobia. Je v každom prípade zaujímavé porovnať zákony prvých kráľov s neskoršou praxou, zachovanou v listinách a Varadínskom registri a hľadať prípadné pozostatky právnych náhľadov obsiahnutých v spomenutých zákonoch v neskoršej praxi práve u tej vrstvy obyvateľov, ktorej boli zákony primárne určené. Podľa výsledkov nášho výskumu sa neskoršia prax vôbec nepodobá na obsah zákonov kráľov Štefana, Ladislava a Kolomana, ani neskorších zákonov. Dokonca ani z lingvistického hľadiska nemožno badať žiaden vplyv týchto zákonov na prax zachytenú v Registri a v listinách. Zákony sa vôbec v praxi nespomínajú a aj keď nájdeme zmienku o *statuta Regni*, ich obsah sa nekryje s obsahom zachovaných zákonov. Aj keď sa ojedinele spomína edikt kráľa Ondreja II. o navrátení okupovanej hradskej pôdy v Registri v prípade označenom 317/1220,²³⁴ jeho text sa nám nezachoval a navyše ani v procese riešenia sporu sa tento edikt vôbec nepoužil, čo poukazuje na prednormatívny charakter spoločnosti, ktorá sa pri riešení sporov nepridržala textu zákonov (dekrétov, štatútov). Skutočnú prax teda nemôžeme vyvodzovať zo znenia zachovaných zákonov, ale len z pamiatok, akými sú listiny a *Regestrum*.

Tieto pamiatky v našej analýze poukázali na zaujímavý fakt, ktorým je absencia zmienok o telesných trestoch. Je to úplne v súlade s výsledkami výskumu západných autorov, ktorí tiež hlásia absenciu takýchto zmienok.²³⁵ Jedinú zmienku o telesných trestoch sme našli pri spomínanom talionickom zmrzačení ruky páchatel'a, ktoré sa napokon nezrealizovalo. V tejto súvislosti existujú tri alternatívy možného vysvetlenia. Prvou je tá, že telesné tresty spomínané v zákonoch sa skutočne počas celej doby arpádovského Uhorska aplikovali, len nám chýbajú pramene, ktoré by to dokazovali. Táto alternatíva však nevysvetľuje nedostatok zmienok v západnej Európe, kde sa zachovalo oveľa viac prameňov a aj zo skoršieho obdobia ako v Uhorsku.

Druhou alternatívou je, že telesné tresty predpokladané kráľmi v ich zákonoch sa počas vlády týchto kráľov ukladali, len neskôr sa systém trestov zjednodušil a v praxi sa telesné tresty prestali aplikovať. Treťou možnosťou je tá, že dokonca ani za vlády prvých kráľov sa tieto zákony a telesné tresty v nich predpokladané nepoužívali. Samozrejme, treba mať na pamäti, že naše informácie sa týkajú iba slobodnej vrstvy obyvateľstva, vznikajúcej vrstvy šľachty. Nevieme, čo sa dialo v protomestách a medzi poddanými a otrokmi. V každom prípade však absencia zmienok o telesných trestoch a ich neskoršie objavenie sa v neskorom stredoveku a v novoveku predstavuje teoretický problém. Súčasní západní historici veria, že stredoveké trestanie bolo založené hlavne na systéme

234 Datovanie je zrejme nesprávne, lebo edikt je podľa textu datovaný rokom 1221, ale prípad je zapísaný pod rokom 1220: „*anno Dominicae Incarnationis mille CC XXI cum esset edictum a rege Andrea, quod terrae castrorum, a quocunque violenter occupatae castris restituentur...*“

235 Pozri napr. EGMOND, Florike. Execution, Dissection, Pain and Infamy—A Morphological Investigation. In *Bodily Extremities: Preoccupations with the Human Body in Early Modern European Culture*. Eds. Florike Egmond a Robert Zwijneberg. Aldershot : Ashgate, 2003, s. 96.

peňažných trestov. Fyzické tresty podľa nich boli zriedkavosťou.²³⁶ Ich objavenie sa na konci 15. storočia spájajú so:

- (1) zavedením inkvizičného princípu inšpirovaného znovuobjaveným rímskym právom,
- (2) zavedením niektorých trestov inšpirovaných rozprávkami a povestami,
- (3) zmenou vzťahu verejnej moci a jednotlivca,
- (4) individualizáciou trestov, kde sa trestná zodpovednosť preniesla od rodiny ako celku k jednotlivým členom rodiny.²³⁷

V uhorskej situácii slobodného obyvateľstva tohto obdobia možno navyše argumentovať už spomínaným špecifickým postavením tejto vrstvy, ktorá si musela (chcela) riešiť svoje konfliktné situácie sama v rámci autonómie získanej zvlášť na začiatku 13. storočia postupným prechodom od kráľovského komitátu k šľachtickej župe. Podobné vzťahy však medzi príslušníkmi tejto vrstvy určite existovali aj predtým. Spory sa v tejto situácii riešili najmä pomocou sudcov, arbitrov a mediátorov, ktorí poznali obe sporové strany. V takej situácii telesný trest určite nebol riešením.²³⁸ Naproti tomu v mestách starosta a mestská rada predstavovali neprestajne prítomnú a priamo nadriadenú autoritu na základe kráľovských privilégií,²³⁹ ktorá mohla riešiť konflikty vo zverenej sfére z pozície nadradenosti. Aj tieto privilégiá však často najťažšie zločiny ponechávali v kompetencii kráľovských sudcov.

MIKROSONDE IN DIE STRAFGERICHTSBARKEIT DER ARPADEN

TOMÁŠ G Á B R I Š

Konfliktlösungen im Mittelalter sind zurzeit ein äußerst populäres Thema der ausländischen Geschichtsforschung. Im vorliegenden Beitrag werden diverse Sanktionen bei der Lösung von Zivil- und Strafprozessen in Ungarn in der Zeit der Arpaden-Dynastie (1000 – 1301)

236 Ibidem.

237 Ibidem, s. 97.

238 Mrzačenie vyslovene zakázalo *Opus Tripartitum*, III:20.

239 Privilégiá z druhej polovice 13. storočia často obsahovali právo autonómneho súdnictva. Napr. v listine z roku 1262 (WENZEL, ref. 2, vol. 3, s. 29) pre host'ov v Nagy-Szőllös: „*Item omicida proomicidio iudici eorum soluet duas marcas; item pro mortali uulnere vnam marcam; et de simplici percussione, sine sit cum sanguine, siue non, dimidiam marcam. Item super causis inter se exortis liberare habeant pacem reformandi facultatem. ... Item uolumus, quod ubicunque fuerint cum suis mercimonijs, nullas eosdem presummat impedire; sed si aliquis aliquid accionis habuerit contra eosdem, coram villico eorum ordine iudiciario prosequatur.*“ Alebo v privilégiu pre mesto Cluj (1260 – 1270, WENZEL, ref. 2, vol. 8, s. 266-268): „*villicus ipsorum omnes causas contra ipsos et intra metas ipsorum exortas, exceptis causis homicidij, furti latrocinij, incendij et wlnoris, quod wlglo dicitur boyseb (baj-seb), quas iudex noster et villicus ipsorum pro tempore constituti pariter iudicabunt, iudicia inter se taliter diuidentes, quod duabus partibus iudici nostro cedentibus, terciam partem in dictis causis villicus ipsorum optinebit.*“ Alebo v privilégiu vydanom majstrom Teodorichom pre terra nostra Koy (1273, WENZEL, ref. 2, vol. 4, s. 32-33): „*Item omnes causas ibidem exortas eorum villicus iudicabit, excepta causa furti, homicidii, et violencie, quam cum nostro homine iudicabit, duasque partes iudicij nobis exigendo, terciam vero villico relinquendo.*“

behandelt, wobei der Verfasser auf die Edition G. Wenzel, das „Regestrum Varadinense“ sowie auf Sammlungen schriftlich fixierter Vorschriften der gegenständlichen Zeit zurückgreift. Chronikalische Überlieferungen und Legenden befassen sich nur äußerst knapp mit dieser Zeit und sind als Quellen für eine Konfliktanalyse kaum verwendbar. Niedergeschriebene Gerichtsentscheidungen kommen hierzulande erst Ende des 14. Jahrhunderts vor, daher können auch sie für unsere Studie nicht als Quelle dienen. Von konkreten Strafmaßnahmen, deren man sich erhaltenen Quellen zufolge bediente, sind die Todesstrafe, diverse Leibesstrafen (z. B. „an Haut und Haar“ – eventuell als besondere Kategorie von „schimpflichen“ Strafmaßnahmen – sowie Verstümmelungsstrafen), Geldbußen (z. B. als Ablöse von Leibesstrafen, Vermögensverfall, Buß- oder Kompositionszahlung), Freiheitsstrafen (Einkerkerung und Knechtschaft), Amtsenthebung (Entrechtung) sowie Kirchenstrafen (Exkommunikation, Fasten, Interdikt) zu erwähnen. Obwohl die Analyse auf kleinem Raum vorgenommen wurde, konnte ein Fehlen von Erwähnung von Leibesstrafen festgestellt werden, was den Ergebnissen westlicher Forscher völlig entspricht, die ebenfalls das Fehlen solcher Erwähnungen melden.

Dušan Kováč
BRATISLAVA
1939–1945

ALBERT MARENCIN VYDAVATELSTVO PT

VÝVIN POLITICKÝCH NÁZOROV ERAZMA ROTTERDAMSKÉHO V KONFRONTÁCII S POLITICKOU REALITOU EURÓPY V PRVEJ TRETINE 16. STOROČIA

IMRICH NAGY

NAGY, Imrich. The Development of the Political Views of Erasmus of Rotterdam in Confrontation with the Political Reality of Europe in the First Third of the 16th Century. *Historický časopis*, 2008, 56, 4, pp. 625-656, Bratislava.

The theme of the study is the formation of the political views of Erasmus of Rotterdam under the influence of political events in Europe during the first third of the 16th century. The author traces the line of Erasmus' political writings, in which the idea of pacifism resounds. He describes Erasmus as a convinced supporter of uniting the forces of Christendom in the politically fragmented camp of European states. Adaptation of the idea of Evangelical pacifism to the real political situation represented especially by the struggle for European hegemony between Charles V and Francis I is shown by Erasmus' correspondence with European monarchs. The author identifies the motive for change in Erasmus' political views with the Turkish expansion into Central Europe, shown by his writings after 1526 directed towards the situation in Hungary and the problem of defence against the Turks. Erasmus of Rotterdam. Political thought. Pacifism. History of the 16th century. Turkish expansion. Kingdom of Hungary. Defensive war.

Na začiatku 16. storočia sa stretávame s menom Erazma Rotterdamského – jedného z najvýraznejších duchovných autorít zaalpského humanizmu. V súvislosti s jeho menom je zafixovaná idea apolitickosti a nestrannosti, čo sa najevidentnejšie prejavilo v jeho zdržanlivosti pri zaujatí jednoznačného stanoviska pre reformáciu, resp. proti reformácii. Takúto koncepciu Erazma ako človeka stojacieho mimo alebo nad politikou predstavil Erazmov životopisec Huizinga.¹ Napriek tomu jeho vplyv na súdobé názory, a to nielen v úzkom kruhu humanistov, ale aj cirkevných osôb a predstaviteľov štátov bol enormný. Jednoznačným dôkazom tohto tvrdenia je mimoriadne rozsiahla korešpondencia² dokazujúca tieto vzťahy. V literatúre sa stretneme aj s formuláciami, že jeho radami z *Institutio principis Christiani* sa riadili celé generácie habsburských princov,³ či s názormi popierajúcimi Huizingu, že totiž „akademik“ Erazmus nebol vôbec naivným politikom a v medzinárodných reláciách sa orientoval veľmi dobre.⁴ Kontroverzné hodnotenie politických aktivít Erazma Rotterdamského, ako aj jeho mimoriadna angažovanosť do vecí verejných prostredníctvom svojich literárnych spisov, no predovšetkým korešpondencie,

- 1 HUIZINGA, Johan. *Erasmus and the Age of Reformation : with a selection from the letters of Erasmus*. New York : Harper Torchbooks, Harper and Brothers Publishers, 1957, 267 s.
- 2 ALLEN, P. S. *Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami*. Vol. I – XII. Oxford, 1906 – 1965.
- 3 POHL, Walter et al. *Habsburkové – historie jednoho evropského rodu*. Praha : Grafoprint-Neubert, 1996, s. 492.
- 4 GARBACIK, Józef – GIEROWSKI, Józef A. Epoka Erazma z Rotterdamu. In *Erasmiana Cracoviensi* – *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego ; Prace historyczne*, zeszyt 33. Kraków, 1971, s. 7.

ktorú si vymieňal s nezvyčajne širokým (a dodajme, že aj politicky vplyvným) kruhom osôb v takmer celej Európe, nás priviedlo na myšlienku všimnúť si bližšie jeho politické koncepcie, ak je teda na mieste o takýchto koncepciách v súvislosti s Erazmom hovoriť.

Významnou, dá sa povedať, že determinujúcou zložkou Erazmových politických úvah bol jeho vyhranený pacifizmus. Práve jeho pacifizmus môžeme pokladať aj za najpraktickejší rozmer jeho politickej koncepcie, ktorým navrhoval riešenie pre daný čas a daný priestor. V presadzovaní tejto idey do politickej praxe vtedajšej Európy sa konečne Erasmus ukázal byť aktívny ako v ničom inom. Myšlienka mieru a odsudzovania vojnového ničenia a zabíjania sa objavuje nielen v množstve jeho diel, ale aj vo významnej časti korešpondencie, najmä s vládarňami a politikmi. Erazmov vyhranený pacifizmus sa súčasne javí byť aj najproblematickejšou a najspornejšou časťou jeho politických úvah: „Konečne, ak by si svoje kráľovstvo nedokázal uchrániť inak, než porušením spravodlivosti, preliatím veľkého množstva ľudskej krvi, veľkým poškodením viery: potom sa toho radšej vzdaj a prenechaj to času.“⁵ Podľa komentátorov Erazmovej politickej filozofie tu Erasmus stráca styk s politickou realitou (pretože uplatnenie takejto požiadavky v praxi by viedlo k totálnemu chaosu), resp. nastupuje novú a radikálnu cestu – doktrínu kríža.⁶ P. Mesnard v tejto súvislosti používa výstižný termín „politický evanjelizmus“,⁷ ktorého hlásateľom je Erasmus v každom svojom diele, v každom svojom liste.

Erazmov pacifizmus, ktorý má svoje korene v antickej spisbe, podotýkame, že nielen v kresťanských prameňoch, ale takisto aj v autoroch profánnych (predovšetkým v stoickej filozofii),⁸ nebol nemennou konštantou. Politický vývoj v Európe, ktorý odrážal nielen mocenské ambície jednotlivých panovníkov či štátov, ale aj prevratné spoločenské

- 5 ERASMUS, Roterodamus. *Institutio principis Christiani*. In *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*. Vol. IV. Amsterdam : North Holland publishing company, 1974, s. 148. Tieto slová adresuje Erasmus svojmu ideálnemu kresťanskému vládarovi, ale takáto formulácia sa nachádza už aj v dedikačnom liste k tomuto dielku adresovanom princovi Karolovi: „...radšej sa vzdaj nejakej časti svojej ríše, než aby si ju ďalej rozširoval výbojmi.“ ERASMUS, ref. 5, s. 134.
- 6 J. Tracy v tejto súvislosti uvádza názory F. Geldnera (GELDNER, Ferdinand. *Die Staatsauffassung und Fürstenlehre des Erasmus von Rotterdam*. In *Historische Studien* 191. Berlin : Eberling, 1930, s. 149.) a O. Herdinga (HERDING, Otto. *Isokrates, Erasmus, und die Institutio principis Christiani in Dauer und Wandel der Geschichte*. In *Festschrift für Kurt von Raumer*. Eds. Rudolf Vierhaus und Manfred Butzenhart. Münster : Aschendorff, 1966, s. 101-102). TRACY, James D. *The Politics of Erasmus : A Pacifist Intellectual and His Political Milieu*. Toronto : University of Toronto Press, 1978, s. 65-66.
- 7 MESNARD, Pierre. *L'essor de la Philosophie Politique au XVIe siècle*. Paris : Librairie philosophique J. Vrin, 1951, s. 86.
- 8 Pre humanistov, ktorých primárnym zdrojom inšpirácií je v prevažnej miere antická spisba, a to do veľkej miery práve profánna, je potom istá forma pacifizmu naozaj typickou črtou. O. Herding naopak vidí v humanistickej spisbe o mieri aj istý psychologický moment a chápe ho ako odraz strachu humanistického človeka – strachu z neúprosneho plynutia času a strachu z pominuteľnosti. Tento strach je umocnený, ba až živý technologickým pokrokom na počiatku novoveku, ktorý okrem zneistenia bezpečných mantinelov stredovekého sveta v podobe nových zemepisných objavov prináša aj nové vynálezy bezprostredne ovplyvňujúce vývin pacifistickej idey: na strane jednej je to vynález dela a jeho skazonosné pôsobenie vo vojne, na strane druhej zas vynález knihtlače s novými informačnými možnosťami, ale popritom aj s ohromnou dispozíciou k manipulovateľnosti verejnej mienky. Porovnaj: HERDING, Otto. *Humanistische Friedensideen am Beispiel zweier „Friedensklagen“*. In *Die Humanisten in Ihrer politischen und sozialen Umwelt*. Herausgegeben von Otto Herding und Robert Stupperich. Kommission für Humanismusforschung. Mitteilung III. Boppard : Harald Boldt Verlag, 1976, s. 8-10.

a civilizačné zmeny, musel nevyhnutne ovplyvňovať aj názorový vývin jednotlivca, aj keď to bol taký angažovaný a vzdelaný humanista, za akého bez akéhokoľvek zaváhania musíme označiť Erazma. Ak teda chceme zistiť „reálnosť“ jeho politického myslenia, musíme si všimnúť práve vývin jeho pacifistického presvedčenia konfrontovaného reálnou politikou.

Za Erazmov prvý politický spis, pravda, ak za taký nepokladáme ódu na budúceho anglického kráľa Henricha VIII., ktorú Erasmus zložil počas svojho prvého anglického pobytu v roku 1499,⁹ môžeme pokladať *Panegyricus ad illustrissimum principem Philippum* (Chváloreč na vznešeného princa Filipa – ďalej len *Panegyricus*), ktorý tlačou vyšiel v roku 1504. Erasmus v *Panegyricu* po prvýkrát formuluje svoju mierovú ideu adresovanú svetskému vládárovi, že skutočná sláva sa dosahuje skôr cnostnými skutkami než víťazstvami v bitkách.¹⁰ Táto myšlienka sa potom v takmer nezmenenej podobe objaví takmer v každom neskoršom Erazmovom spise adresovanom už iným vládárom.¹¹ Tracy už pokladá *Panegyricus* skôr za dielo dvorana ako za dielo teológa, za ktorého sa vtedy ešte pokladal sám Erasmus.¹² Hoci má toto Erazmovo dielko charakter *knížacieho zrkadla*, vyjadruje aj tradičný stredoveký konštitucionalizmus, podľa ktorého všetky veci nie sú dovolené ani tomu najlepšiemu vládárovi. Originalita, no súčasne aj zaujatosť *Panegyricu* spočíva v otázkach relácií vojny a mieru: vo výnimočne obširnej časti Erazmus vymenúva v najväčších detailoch všetky zlá, ktoré plynú z vojny; na strane druhej zas s nevýdaným entuziazmom chváli arcivojvodu Filipa za dohodnutie mieru s Francúzskom.¹³ Ak už nič iné, tak toto určite usvedčuje Erazma z istej politickej tendencie.¹⁴

Práve otázka mieru a vojny, najmä však jeho vyhranený pacifizmus sa stáva nosnou ideou Erazmových ďalších politických spisov. Svoju pozíciu má aj v azda dnes najzná-

9 *Prosopopeia Britannie maioris, que quondam Albion dicta nunc Anglia dicitur, sibi de invictissimi regis Henrici virtute deque regiae sobolis eximia indole gratulantis*. Erazmovi v sprievode Tomáša Morea bol princ Henrich predstavený nielen ako budúci anglický kráľ, ale aj ako vzorový príklad humanisticky vzdelávaného princa. Pozitívne očakávania, ktoré sa s tým spájali, potom neraz vyjadril vo svojej osobnej korešpondencii – prvýkrát práve pri príležitosti dedikácie spomenutej oslavnej básne. Pozri list č. 104. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. I. 1484 – 1514. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1906, s. 239-241.

10 Filipovi Peknému sa dokonca odváži adresovať aj slová: „Radšej by som hovoril o tebe ako o mierotvorcovi než ako o víťazovi.“ Citované podľa: HALKIN, Léon-E. Érasme et la politique des rois. In *Die Humanisten in Ihrer politischen und sozialen Umwelt*. Eds. Otto Herding, Robert Stupperich. Boppard : Harald Boldt Verlag, 1976, s. 111-112.

11 Variácia tejto idey je prítomná aj v už citovanom *Institutio*: „Dobrý vládár sa musí usilovať vždy o takú slávu, ktorá je nekrvavá a s ktorou sa nespája nijaké zlo.“ ERASMUS, ref. 5, s. 217.

12 TRACY, ref. 6, s. 18.

13 TRACY, ref. 6, s. 19-20.

14 Spor o nárok na Neapolské kráľovstvo medzi španielskym kráľom Ferdinandom Aragónskym a francúzskym kráľom Ľudovítom XII. sa vyostřil v roku 1503. Novú dimenziu do taktiky boja (budovanie zákopových pozícií spojené s účinným využitím ťažkopádnych, a preto dovtedy prakticky nevyužitelných arkebúz) priniesol vojvodca španielskeho vojska Gonsalva de Córdoba. Práve vďaka nemu sa Španielom na konci roku 1503 podarilo vy dobyť víťazstvo pri Garigliane proti francúzskej početnej prevahe. MACKENNEY, Richard. *Dějiny Evropy šestnáctého století*. Prekl. Martin Hořák, Martin Žemla a Eva Křístková. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 246-247. Mier bol teda výsledkom vojnových akcií a vykúpený smrtonosnou účinnosťou novým spôsobom využitých strelných zbraní, t. j. v absolútnom rozpore s Erazmovou ideou mieru.

mejšom Erazmovom diele *Moriae encomion sive Stultitiae laus*, ktorý vznikol počas jeho súvislého anglického pobytu u svojho priateľa Tomáša Morea v rokoch 1509 až 1511.¹⁵ Pacifistický tón znie predovšetkým v 23. kapitole tohto spisu, kde okrem iného s jemu vlastnou iróniou a jasnozrivosťou píše: „*A jednako, môže byť niečo bláznivejšie, ako keď sa dve strany bijú pre ktovieaké príčiny a obidve majú z toho vždy viac škody ako osohu?*“¹⁶ Tento jeden z hlavných protivojnových argumentov Erazmovho pacifizmu sa bude znovu a znovu so stupňujúcou sa nástoječivosťou ozývať v jeho ďalších už vyslovene „pacifistických spisoch“.

Takým je aj známy pamflet na zosnulého pápeža Júliusa II. *Iulius exclusus e coelis*, ktorý tlačou po prvýkrát vyšiel roku 1513. Hoci sa Erazmus k jeho autorstvu nikdy nepriznal,¹⁷ toto dielko sa mu jednoznačne pripisuje.¹⁸ Dialóg prebieha medzi pápežom Júliusom II. postávajúcim pred nebeskou bránou a svätým Petrom, ktorý ho nechce pustiť. Príležitostne sa ozýva aj pápežov *Genius*. Dialóg je plný odkazov dobre informovaného autora na aktuálnu politickú situáciu. Erazmus tu živo zobrazuje udalosti prvého decénia 16. storočia, najmä však udalosti z doby existencie ligy z Cambrai – to, ako pápež tento protibenátsky spolok zmanipuloval proti svojmu dovtedajšiemu spojencovi – Francúzsku a vytvoril z neho protifrancúzske Svätú ligu. Navyše sem Erazmus môže pripojiť aj svoje osobné spomienky na rok 1506, keď sa zdržiaval práve v Bologni a s hrôzou mohol sledovať triumfálny vstup pápeža do mesta.¹⁹ Erazmov pacifistický optimizmus, aký prejavil aj v *Panegyricu* a aký prejaví aj v *Institutio*, je tu vystriedaný vojnovým pe-

15 ALLEN, P. S. *The age of Erasmus. Lectures delivered in the Universities of Oxford and London*. Oxford : At the Clarendon press, 1914, s. 143. Anglicko opúšťa až kvôli publikovaniu *Moriae encomion* v Paríži u Gillesa Gourmonta.

16 ERASMUS: Roterodamus. *Moriae encomion id est Stultitiae laus*. [online]. Bibliotheca Augustana. Dostupné na internete: <http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost16/Erasmus/era_enc2.html> [Cit. 2006-02-25]. – slovenský preklad podľa: ERASMUS, Roterodamus. Chvála bláznivosti. In *Triumf a tragika bláznivosti*. Prekl. O. Gajdošová-Toscanová, E. Hlaváčková. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1985, s. 44.

17 Na prvom vydaní je na titulnej strane uvedené: „*F. A. F. Poete Regij libellus de obitu Iulij Pontificis Maximi Anno domini M.D.XIII.*“ (V tomto prípade iniciály ako keby odkazovali na talianskeho humanistu Fausta Andreína Foroliviensa žijúceho v Paríži, s ktorým sa Erazmus zoznámil ešte počas svojho parížskeho pobytu v rokoch 1495 – 1499). V neskorších vydaniach sa objavuje už iba úctivý odkaz na autora: *cuiuspiam eruditissimi*. SIMON, József. Humanista szatíra és deákoss klasszicizmus. Kovács Ferenc Julius exclusus e coelis fordítása. In *Irodalomtörténeti Közlemények*. Roč. 103, č. 3-4 (1999), s. 453-454. Podľa Faludyho sa Erazmus k autorstvu tohto spisu nepriznáva, pretože bolo omnoho nebezpečnejšie zvýrazniť jedného pápeža, hoci mŕtveho, ako zaútočiť neosobne na pápežov, kardinálov, kráľov a ostatných potentátov, ako to urobil v *Moriae encomion*. FALUDY, George. *Erasmus of Rotterdam*. London : Eyre & Spottiswoode, 1970, s. 141-142.

18 ALLEN, ref. 15, s. 185.

19 SIMON, ref. 17, s. 450. Že táto udalosť skutočne otriasla Erazmovou vierou v pápežskú autoritu zosobnenú vtedajším pontifikom Júliom II., dosvedčuje aj jeho list Hieronymovi Busleidenovi. Píše ho 17. novembra 1506 v Bologni, t. j. bezprostredne po spomínaných udalostiach. Je de facto dedikáciou niekoľkých Lukianových dialógov, ktoré Erazmus preložil v čase, keď sa pred vojnovými hrôzami uchýlil radšej do Florencie. Na margo pápeža sa tu vyjadruje veľmi podobným tónom, aký zaznieva aj v *Iulius exclusus e coelis*: „*Lebo v súčasnosti v Itálii nápadne chradnú vedy a blžia vojny. Pápež Július ich vedie, víťazí, triumfuje, načisto zo seba robí Iulia.*“ (Erazmus tu naráža na jeho menovca rímskeho vojvodu a diktátora z čias antiky). ALLEN, ref. 9, s. 435.

simizmom. Ved' čo môže ešte čakať, ak pápežská autorita, ktorá by mala byť iniciátorkou a zárukou mieru, je toho opakom?

Kritika vojny ako nástroja politiky vladárov veľmi silne zaznieva aj v liste, ktorý Erazmus adresuje svojmu priateľovi Antonovi z Bergenu, opátovi kláštora v Saint-Bertine, datovanom v Londýne 14. marca 1513.²⁰ List píše v okamihu prechodného utíšenia bojov v Itálii, kde „Svätá liga“ ustanovená pápežom Júliusom II. na lateránskom koncile roku 1511 mala obhajovať pápežove záujmy proti Francúzsku (Ľudovít XII.). Podľa M. Delcourt je tento Erazmov list možno tým najotvorenejším, čo napísal proti vojne.²¹ Veľmi ostro tu zaznie jeho hlas aj proti politike zosnulého pápeža Júliusa II.,²² čo celkom dobre môže slúžiť ako argument pre tých, ktorí neskoršie datovaný spis *Iulius exclusus e coelis* pripisujú Erazmovi. V tomto liste ponúka svoj priamy pohľad na vec, keď konštatuje: „...od Francúzov je už Itália oslobodená. O čo išlo pri takomto krviprelievaní, ak nie o to, aby krajina, ktorá bola pod francúzskou správou, sa teraz ocitla pod správou niekoho iného? A predtým sa jej darilo lepšie ako dnes.“²³ Erazmus sa naliehavo pýta na zmysel takýchto vojen medzi kresťanskými panovníkmi: „Keď boli dlho za nejakého vládcu šťastní a toho už celkom uznávajú, prečo je potrebné nejakými prevratmi hýbať celým svetom?“²⁴ Určujúcim momentom jeho politického myslenia sa stáva nekompromisný pacifizmus, ktorý vo svojich dôsledkoch útočí na autoritu vladárov a Erazmus si je toho veľmi dobre vedomý: „Povieš však, že vladárske právo treba hájiť. Nie je mojím zvykom hovoriť nerozumné o skutkoch vladárov. Toto jedno však viem, že zvrchované právo je často zvrchovaným bezprávím a že sú niektorí vladári, ktorí najprv nariaďa, čo chcú a potom si zháňajú nejakú zámienku, aby ňou ospravedlnili svoj skutok.“²⁵ Idea evanjeliového pacifizmu, ktorá je zoširoka pertraktovaná práve v *Institutio*, je načrtnutá vo svojich základných kontúrach práve v tomto Erazmovom liste. Je fundamentom, z ktorého potom vychádza aj Erazmova téza o nevyhnutnej obrane kresťanskej Európy pred tureckým nebezpečenstvom. Tá pripúšťa hovoriť o vojne iba ako o nástroji agresie, ktorá sa nezlučuje s kresťanskou morálkou. Aj propagovaná vojna proti tureckému nepriateľovi je podľa Erazma v skutočnosti zámienkou na presadzovanie súkromných mocenských záujmov jednotlivých vladárov. Dobová politika európskych vladárov, ktorí sa s nasadením všetkých síl usilujú domôcť svojich nárokov na panovnícke tituly, potom iba nahráva spoločnému nepriateľovi: „Čo myslíš, že pociťujú Turci, keď počujú, že kresťanskí vladári proti sebe besnia s takou zúrivosťou, a to iba pre púhy panovnícky titul?“²⁶ Mier je riešením, ktoré navrhuje a súčasne jedinou zbraňou, ktorú v tomto boji

20 List č. 288. ALLEN, ref. 9, s. 551-554.

21 *Douze lettres d'Érasme*. Eds. Roland Crahay, Marie Delcourt. Paris 1938, s. 37.

22 „Pápež Július II., ktorého iste nie každý chváli, mohol túto vojnovú vravu rozdichať. Lev X., muž učený, bezúhonný a zbožný, by ju nemohol utíšiť? Zámienkou vojny bol Július, ktorý sa cítil byť ohrozený; príčina vojny bola odstránená, a napriek tomu vojna neprestala.“ ALLEN, ref. 9, s. 553.

23 ALLEN, ref. 9, s. 554. Július II. sa ešte roku 1506 zmocnil Bolognskej republiky, neskôr získal Romagnu a roku 1511 pripojil k územiu pápežského štátu aj Parmu s Piacenzou. Francúzsky záujem počas vlády Ľudovíta XII. smeroval najmä na územia Milánska, Neapolska a Benátskej republiky.

24 ALLEN, ref. 9, s. 553.

25 ALLEN, ref. 9, s. 553.

26 ALLEN, ref. 9, s. 554.

pripúšťa. Nie je to náhoda, že Erazmovým adresátom je práve Anton z Bergenu, ktorého žiada o presadzovanie svojich vlastných názorov na mierovú európsku politiku. Anton z Bergenu až do smrti panovníka Filipa I. Pekného pôsobil ako jeho radca a tento svoj vplyv si podržal podľa všetkého aj u jeho syna Karola Habsburského.²⁷ Zdá sa, že mu takáto pozícia vplyvného radcu panovníka imponuje, lebo vidí v nej najistejší nástroj na presadzovanie vlastných názorov na politiku.²⁸ Prakticky si túto zodpovednú úlohu mohol vyskúšať práve pri koncipovaní svojho spisu *Institutio*, ktorý písal z pozície učiteľa budúceho cisára Karola V.

Predzvest' Erazmovho *kresťanského vladára* sa nám objavuje aj v jeho liste pápežovi Levovi X. (Giovanni de Medici) datovanom 21. mája 1515 v Londýne.²⁹ Svojím duchom ide jednoznačne o panegyriku na pápeža, keď ho Erazmus vykresľuje ako mierotvorcu. Kontrast je o to silnejší, že Lev X. nastúpil po vojnychtivom Júliusovi II.: „*Iní nech chvália vojny, ktoré Július jednak horlivo podnecoval, jednak šťastlivo viedol; nech podávajú prehľad jeho víťazstiev dosiahnutých zbraňami, nech oslavujú jeho kráľovsky usporiadané triumfy. A hoci týmto veciam pripisujú akokoľvek veľkú slávu, predsa len treba priznať, že boli spojené s bolesťou mnohých ľudí.*“³⁰ Erazmus si Leva X., sľaby pravý opak Júliusa II., do značnej miery zidealizoval,³¹ čo následne vzhľadom na reálnu politickú situáciu (pokračujúca vojna v Itálii, neschopnosť zjednoteného postupu európskych štátov proti Turkom) vyvolalo u Erazma pociť sklamaní.³² Okrem už Erazmom pertraktovaných tém sa nám tu objavuje ešte jeden nový moment, ktorý bude naplno akcentovať vo svojom *Institutio* – výchova budúceho vladára, jej dôležitosť pri formovaní charakteru, a tým aj rozhodnutí budúceho panovníka. Ruka v ruke s výchovou však vystupuje do popredia aj dôležitosť výberu učiteľa, vychovávateľa, radcu budúceho vladára. Erazmus blahorečí výchove, ktorou bol obdarený budúci pápež Lev X., pretože „*k výbornej povahe sa pridala výborná výchova; na preúrodnú pôdu Tvojho nadania sa dostal pestovateľ ďaleko najkrásnejší, ten slávny Múzami pobozkaný Poliziano. S jeho pomocou si bol uvedený nie do tej uštipačnej a hašterivej vzdelanosti, ale do onej skutočnej, ktorá sa nie bez dôvodu nazýva ušľachtilou, a do jemného, tzv. múzického umenia,*

27 „V tejto veci nemálo záväží tvoja autorita, ktorá tak veľmi platí u princa Karola, viac však záväží u Maximiliána a je vítaná aj u anglických pánov.“ ALLEN, ref. 9, s. 554.

28 Hoci je spokojný so svojim pobytom u priateľov v Anglicku, celkom jasne sa vyslovuje, že je ochotný podstúpiť takúto úlohu: „...verum id (myslí tým svoj šťastlivý pobyt v Anglicku) totum libenter resignem hac lege, ut inter Christianos principes Christiana pax coiret.“ ALLEN, ref. 9, s. 554.

29 List č. 335. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. II. 1514 – 1517. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1910, s. 79-90.

30 ALLEN, ref. 29, s. 82.

31 „Svet ihneď poznal, že sa ku kormidlu dostal Lev, že to storočie horšie ako železný vek sa náhle obrátilo na obdobie zlaté. Náhlý zvrat vo všetkom je taký veľký a taký osudový, že je každému veľmi dobre jasné, že sa tak deje na zásah Boží.“ ALLEN, ref. 29, s. 82. Erazmus totiž pripisoval Levovi X. zásluhy na urovnávaní prebiehajúcich vojnových konfliktov: „Nech si takmer celý svet podnietený k vojne vyhlasoval Júlia za najväčšieho, obnovený mier vo svete dosvedčuje, že Lev je celkom iste väčším. Tvoju veľkosť najjasnejšie dokazuje fakt, že aj vznešený francúzsky kráľ Ľudovít podrobil seba aj celú svoju ríšu Tvojmu súdu, kým Július ho vo vojne porazil a spôsobil mu celkom iste iba trápenia.“ ALLEN, ref. 29, s. 83.

32 TRACY, ref. 6, s. 34-35.

ktoré zvyčajne robí aj divokú povahu miernou a pokojnou. A skutočne si tam nebol iba uvedený, ale aj dovedený až na koniec“.³³

Dôležitým aspektom tohto Erazmovho listu je však aj ďalšie rozvedenie jeho pacifistických ideí: „...veď čo je sladšie ako mier? Najmä po takej ťažkej a dlhotrvajúcej vojnovnej vrave, v ktorej sme bojovali za cenu takého ohromného množstva preliatej kresťanskej krvi k nesmiernej bolesti všetkých dobromyseľných ľudí a k veľkej radosti Turkov.“³⁴ Paradoxne sa však do popredia jeho teoretických úvah dostáva vojna (turecký problém sa v Erazmových očiach začína javiť čoraz naliehavejším). Levovi X. totiž predpovedá víťazstvo. Rozlišuje však dva druhy vojny – jedna je skôr vojnou duchovnou, vojnou človeka v sebe samom – so svojimi hriechmi, ktoré Erazmus pokladá za najnebezpečnejších nepriateľov kresťanského vyznania; druhá vojna je potom vojnou s „bezbožnými a barbarskými nepriateľmi“ kresťanstva.³⁵ Kým tú prvú Erazmovu „vojnú“ môžeme pokladať za boj o očistenie kresťanstva, ku ktorému ohnivo vyzýva, jeho druhá vojna je skutočnou vojnou proti Turkom. Tu však je už oveľa zdržanlivejší a namiesto smrtiacich zbraní navrhuje proti nim použiť zbožný život.³⁶ Napriek tomu sa v Erazmovej argumentácii objavuje aj skutočná armáda, aj skutočná vojna. Ich použitie je nevyhnutné pre záchranu kresťanskej Európy pred tureckým útokom, ich použitie je však podmienené „víťazstvom v prvej Erazmovej vojne“, t. j. mravnou obrodou kresťanskej Európy, ktorej najvýrečnejším vyjadrením má byť dosiahnutý všeobecný mier medzi kresťanskými vládmami. Úspechy v „oboch vojnách“ by Erazmus najradšej pripísal pápežovi Levovi X.³⁷

V rovnakom čase Erazmus vydáva aj nové veľké vydanie svojich *Adagií*. V rámci nich nájdeme aj dve dôležité politické eseje: *Dulce bellum inexpertis* a *Scarabeus aquilam querit*.³⁸ Hoci sentencia č. 3 001 (*Dulce bellum inexpertis*) ako citát z Pindara sa

33 ALLEN, ref. 29, s. 80.

34 ALLEN, ref. 29, s. 83.

35 „Šťastlivý začiatok veští aj šťastlivý koniec. Nádej vo víťazstvo v nás potom utvrdzuje fakt, že tvoja múdrosť vynikajúco pochopila, že ako sú dvojaké víťazstvá, tak sú aj dvojaké vojny: jedna s hriechmi, zaiste zo všetkých najzhubnejšími a azda s jedinými nepriateľmi kresťanského vyznania, druhá s bezbožnými a barbarskými nepriateľmi kresťanstva a rímskej stolice.“ ALLEN, ref. 29, s. 84.

36 „...ako si sám Kristus so svojimi apoštolmi a mučeníkmi podmanil celý svet svojou dobročinnosťou, trpezlivosťou a svätým učením, tak aj my by sme mali skôr podmaniť Turkov zbožným životom než zbraňami...“ ALLEN, ref. 29, s. 85.

37 „Zdá sa však, že nezanedbávaš ani tú druhú ušlachtilú činnosť tým, že vzájomným uzmierovaním všetkých vládarov a zjednocovaním kresťanstva pripravuješ najkrajšiu a rovnako aj najbezpečnejšiu cestu k podmaneniu alebo zničeniu bezbožného tureckého národa. Raz tie hrozné zvery neznajú rev nášho Leva a pociatia, hoci sami sú tak divými šelmami, tú nezdolnú silu tak veľmi mierneho Leva a nevyrovnajú sa pápežovi, ktorý bude viac vyzbrojený svojou zbožnosťou ako vojskom a s ktorým do vojny potiahne aj nesmrteľné božstvo.“ ALLEN, ref. 29, s. 85.

38 Práve túto sentenciu č. 2 601, ktorá vychádza z Ezopových bájak (Pozri Orel a chrobák, 3. In *Svět ezopských bajek*. Prekl. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha : Svoboda, 1976, s. 114.), pokladá Tracy za jednu z najdôležitejších krátkych politických pojednaní, ktoré Erazmus napísal pre vydanie *Adagií* z roku 1515 a upozorňuje aj na niektoré Erazmove názory na anglického kráľa Henricha VIII., ktoré tu vyjadril. TRACY, ref. 6, s. 33. Erazmus sa k nej vracia aj vo svojom *Institutio*, kde Ezopovu bájkku s rovnomeným námetom ponúka ako výchovný nástroj: „Keď sa chlapec dosmeje na orlovi, kráľovi vtákov, ktorého takmer zahubil obyčajný skarabeus, učiteľ musí dodať, že ani ten najmocnejší vládár nesmie nepriateľa, nech by bol akokoľvek nepatrný, nahnevať alebo si ho nevšímať. Lebo často tí, čo nedokážu ublížiť silou, urobia tak rozumom.“ ERASMUS, ref. 5, s. 142.

po prvýkrát objavila už vo vydaní *Adagií* z roku 1508, svoj ostrý, útočný náboj získala až teraz. Ako samostatná protivojnová esej bola neskôr aj samostatne vydávaná.³⁹ Erazmus sa v nej obracia na široké publikum a píše dostatočne populárnym jazykom, no pertraktovaná téma má v jeho politickom myslení mimoriadne dôležitú úlohu. Svojím poňatím úzko nadväzuje na predchádzajúce dva citované Erazmove listy Antonovi z Bergenu a pápežovi Levovi X. Pre líniu, ktorú sledujeme, je dôležité, že tu znovu analyzuje možnosť vedenia vojny proti Turkom. Logickým dôkazom dochádza k jej spochybneniu: „...čo nás oprávňuje podmaniť si Turkov a máme vôbec právo ich pokrstiť, ak sa sami stávajú pohanmi pri tom beštiálnom procese, akým je vojna?“⁴⁰ Pri riešení tohto problému prichádza opätovne k svojmu záveru, že najlepšou obranou proti Turkom je jednota a solidarita kresťanov a ich vládarov.

Začiatkom roka 1516 Erazmus píše svoje *Institutio principis Christiani*, ktoré Mesnard pokladá za jeho hlavné politické dielo.⁴¹ Spis sa začína venovaním v podobe listu, ktorým Erazmus svoje dielko odporúča do pozornosti Karolovi, nástupcovi na španielsky trón a súčasne dedičovi habsburských dŕžav. Na prvý pohľad sa dá povedať, že ťažko by bolo možné v siločiariach vtedajšej Európy nájsť budúceho panovníka s väčším mocenským potenciálom, aký mal práve Karol Habsburský. Azda trochu aj pričinením hry osudu sa jeho osoba stáva dôkazom úspechu sobášnej politiky habsburgovského panovníckeho domu a súčasne aj fundamentom jeho ďalšej dynastickej politiky.⁴² Burgundské a španielske dedičstvo a nástupníctvo po svojom starom otcovi, cisárovi Maximiliánovi I., predurčovali Karola do ústrednej pozície v rámci európskych mocností, čo Erazmus glosuje slovami: „narodil si sa v tej najkrajšej ríši a si povolaný ju ešte viac zveľadiť“⁴³ a v ďalšom netají, že mu je zrejma možnosť ovplyvňovania európskej politiky z takejto mocenskej pozície: „všetci prechováame tú najistejšiu nádej, že raz ty, Karol, vykonáš, čo svet už pred tým očakával od tvojho otca Filipa.“⁴⁴ Erazmus napísal *Institutio*, aby dal vzor, akým by mal byť monarcha vychádzajúci z princípov kresťanského humanizmu. Necháva tu teda naplno zaznieť svoj apel proti militaristickej politike: v prvom rade vojna je pre Erazma naozaj krajným riešením, ku ktorému možno prikročiť až vtedy, keď už boli zmarené všetky cesty, ako sa jej vyhnúť.⁴⁵ Vojna je teda zlom, ktoré sa zo

39 Prvé samostatné vydanie sa objavilo ešte roku 1517 v Bazileji u Frobenia. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. XII. Indices. Eds. Barbara Flower, Elisabeth Rosenbaum. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1965, s. 18. (O popularite tohto Erazmovho protivojnového pamfletu svedčí fakt, že v krátkom slede sa objavilo ešte ďalších 12 samostatných vydání. FALUDY, ref. 17, s. 148).

40 FALUDY, ref. 17, s. 150.

41 MESNARD, ref. 7, s. 89.

42 Maximilián I. sobášom svojho syna Filipa Pekného s Johannou Šľalenou, dcérou Ferdinanda Aragónskeho a Izabely Kastílskej otvoril cestu k španielskemu dedičstvu. Predčasná smrť Filipa v roku 1506 toto dedičstvo posunula na jeho prvorodeného syna Karola (*1500) vychovávaného v Nizozemsku, kým jeho mladšieho brata Ferdinanda (*1503) si vzal k sebe do Španielska jeho starý otec Ferdinand Aragónsky. Roku 1515 je už Karol vyhlásený za plnoletého, aby v prípade uvoľnenia španielskeho trónu mohol bez problémov uplatniť svoj nárok. K tomuto už dochádza o rok neskôr (1516), po smrti Ferdinanda Aragónskeho. POHL, ref. 3, s. 112.

43 ERASMUS, ref. 5, s. 134.

44 ERASMUS, ref. 5, s. 134.

45 ERASMUS, ref. 5, s. 213-214.

zla rodí a zlo prináša v každom smere. Preto vojna nemôže byť dobrá alebo spravodlivá. V tomto bode sa Erazmus nebojí postaviť zoči-voči uznávaným cirkevným autoritám – sv. Augustínovi či Tomášovi Akvinskému, ktorí pripúšťajú inštitút spravodlivej vojny, resp. ktorých názory zneužívajú ich moderní vykladači. Zašitiťuje sa totiž autoritou pre kresťana najvyššou – novozákonnými textami Sv. písma: „*Augustín vojnu občas nezavrhuje. Ježišovo učenie ju však úplne odmieta. Rovnako ju vždy zavrhuju aj apoštolovia. A samotní svätí otcovia, u ktorých sa hľadajú dôvody na ospravedlnenie vojen, koľkokrát ju oni zavrhuju a odmietajú? Prečo na nich všetkých nedbáme a nechávame sa zlákať iba tými, čo rozduchávajú našu hriešnosť? A napokon, kto by do hĺbky analyzoval túto tému, zistil by, že sa nenájde vôbec nikto, kto by schvaľoval taký druh vojen, akými sa dnes všade hubíme.*“⁴⁶ Hanebnosť vojen teda podľa Erazma znásobujú zámienky, za ktoré sa ich protagonisti ukrývajú – národ, viera, spojenecké záväzky, medzinárodné právo. Tento fakt ho privádza na myšlienku zriadiť akýsi medzinárodný súdny dvor, ktorý by mal riešiť vznikajúce spory medzi štátmi, resp. ich vládarmi. Sudcami by v ňom mali byť cirkevné osoby, štátni radcovia, slovom humanistickí vzdelanci: „*Ak medzi vládmami vzbĺkne nejaký spor, prečo sa najprv neobrátia na rozhodcovské súdy? Je toľko biskupov, opátov a vzdelaných mužov, toľko vplyvných úradníkov, skôr oni ako porážky, drancovania a pohromy štátov by mali rozhodovať spory.*“⁴⁷ Vojny sú podľa Erazma zlé aj pre ekonomiku štátu – nevyhnutne vedú k zvyšovaniu verejných výdavkov, ktoré musí vládca kryť zvyšovaním daní. V konečnom dôsledku teda škodu utrpí aj štát, ktorý vo vojne zvíťazí. Erazmus sa teda snaží vo svojej obhajobe mieru kumulovať racionálne argumenty typu: zrátajme si, koľko nás stojí vedenie vojny a koľko by nás stálo udržanie mieru.⁴⁸ Veľmi dobre si však uvedomuje nevyhnutnosť obrany proti tureckej expanzii do Európy. Túto obranu v roku 1516 (v roku napísania *Institutio*) ešte nevidí v podobe bezpodmienečnej vojny s Turkami. Jeho neistota je daná nedôverou a skepsou, že či tí, ktorí by sa na takúto vojnu podujali, by ju viedli naozaj v mene obrany kresťanskej Európy a nie v mene svojich vlastných mocenských záujmov.⁴⁹

Rok 1516 je aj rokom zavišenia Erazmovho úsilia o filologicko-kritický preklad textov *Nového zákona* – *Novum Instrumentum*. Aj v tejto práci, ktorá by sa na prvý pohľad mala týkať skôr teológie, poprípade filológie, sa Erazmus vo svojom komentári (*Adnotationes in Novum Instrumentum*) púšťa do polemiky s cirkevnými autoritami v otázkach prípustnosti vojny. Neváha polemizovať aj s názormi sv. Augustína, ktorý v istých prípadoch ospravedlňuje vojnu aj medzi kresťanmi. Erazmus principiálne nespochybňuje právo panovníka na vojnu, najmä ak bojuje s barbarmi v mene obrany kresťanstva. To však nemení jeho presvedčenie, že vojna je zlom, ktorému sa dá vyhnúť. Vojna je pre Erazma

46 ERASMUS, ref. 5, s. 215.

47 ERASMUS, ref. 5, s. 216.

48 „*A často stojí zbúranie mesta viac námahy a peňazí než založenie nového, lebo vedenie vojny nás stojí toľko peňazí, strát, námahy a starostí, že s desatinou z toho by sa dal udržať mier.*“ ERASMUS, ref. 5, s. 217.

49 „*Terajšia situácia vyzerá zhruba takto: skrze tých, čo vedú takúto vojnu, sa ľahko môže prihodiť, že skôr my upadneme na úroveň Turkov, ako sa z nich stanú kresťania. Najskôr teda musíme urobiť to, aby sme sami boli skutočnými kresťanmi, a potom, ak uznáme za potrebné, zaútočíme na Turkov.*“ ERASMUS, ref. 5, s. 218.

zlom, ktorým sa niektorí možno snažia predísť väčšiemu a ťažšiemu zlu, ale ospravedlňovať vojnu s odvolaním sa na Evanjeliá pokladá za nehoráznosť a darebáctvo.⁵⁰

Roku 1517 vychádza ďalší Erazmov mierový manifest pod názvom *Querela pacis undique gentium eiectae profligataeque*⁵¹ – ak aj nie najlepší, určite jeho najpopulárnejší pacifistický prejav. Erasmus ho vlastne píše na objednávku: Le Sauvage, vedúci nizozemský štátnik vtedajšej doby ho ako najkompetentnejšieho človeka, akého mohol nájsť, poveril vytvoriť spis, ktorý mal poslúžiť pripravovanej mierovej konferencii.⁵² Erasmus teda vytvoril spis, v ktorom sa personifikovaná postava *Mieru*, po celom svete prenasledovaná a všade ponížovaná, bráni a žaluje. Hľadá pokoj na zemi, ale nikde ho nenachádza – ani na vidieku, ani v meste, ani medzi vladármi, ani medzi učencami, ani medzi kňazmi, ani medzi mníchmi.⁵³ Mier v Erazmovom podaní nie je len politickým problémom – on ho chápe a pristupuje k nemu z roviny teologickej: „...nemôže byť mieru tam, kde chýba Boh, na druhej strane, ak na Zemi chýba mier, potom nadarmo budeme hľadať aj zbožnosť.“⁵⁴ Rovnako ako v *Institutio* kladie do protikladu voči kresťanskému vladárovi vladára pohanského, ktorý sa napriek svojej pohanskosti správa vo vojne aj po vojne mravnejšie ako vladár kresťanský.⁵⁵

Prekvapujúce sú Erazmove názory v politických súvislostiach – Francúzsko vykresľuje ako obeť sprisahania ostatných štátov: „Čo bolo skutočnou príčinou útoku na Francúzsko? Či nie to, že to bola jedna prekvitajúca ríša? Nikde v Európe niet slobodnejšieho ovzdušia, nikde inde sa zástupcovia ľudu netešia väčšej autorite, ani vedy neprevitajú nikde viac, nikde na svete nevládne medzi ľuďmi také porozumenie. Preto sa aj Francúzsko stalo jednou z najväčších ríš. Tu si ctia zákony, nenarušená je úcta k náboženstvu, nepokazila ju prítomnosť Židov ako v Itálii, nepošpinilo ju susedstvo Turkov či Maurov, ako sa to stalo v Španielsku či v Uhorsku. Nemecko, ak vynechám Čechy, sa rozpadlo na toľko drobných kniežactiev, že už ani nebudí dojem jednotného štátu. Iba Francúzsko je najpevnejším hradom kresťanstva, najkrajším kvetom kresťanského ducha. A teraz naň sťa víchor zo všetkých strán doliehajú útoky. Každý, kto má v sebe čo i len kvapku kresťanskej krvi, mu útočí na život namiesto toho, aby sa vedno s ním radoval z jeho šťastia. Samozrejme, svoje zločiny sa snažia ospravedlniť nevinnou zámenkou – že cez Francúzsko vedie pre nich cesta k vytvoreniu Kristovej ríše. Hrozná lož!“⁵⁶

50 MARKIS, Simon. *Rotterdam Erasmus*. Debrecen : Gondolat, 1976, s. 177-178.

51 Jej prvé vydanie vyšlo vo Frobenovej tlačiarňi v Bazileji. ALLEN, ref. 39, s. 28.

52 HERDING, ref. 8, s. 26. Otto von Herding v citovanej štúdii naznačuje zaujímavú analógiu so staršou prácou talianskeho humanistu Andrea Bigliu s takmer identickým názvom: *Querela pacis* (napísaná bola v rokoch 1423 – 1424). Podobne ako v Erazmovom prípade aj tu vystupuje *Mier* ako alegorická figúrka, ktorá stavia svoju vec do popredia, narieka a žaluje, pričom rovnakou mierou útočí na obidve strany vedúce vojnu (vojna Milána a Florencie, ktorá sa začala roku 1423). Na rozdiel od Erazma však Biglia ostáva uviaznutý v rámci Apeninského polostrova a dôraz kladie iba na zjednotenie Itálie. HERDING, ref. 8, s. 15-16.

53 ERASMUS, Roterodamus. *Querela pacis undique gentium eiectae profligataeque*. Ed. Werner Welzig. In *Erasmus von Rotterdam : Ausgewählte Schriften*. Tomus 7. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, s. 372-376.

54 ERASMUS, ref. 53, s. 380.

55 ERASMUS, ref. 53, s. 400.

56 ERASMUS, ref. 53, s. 402-404.

Erazmus prostredníctvom svojho *Mieru* po prvýkrát takto ostro útočí na Habsburgovcov, hoci ich nemenuje.⁵⁷ A robí tak iba čosi viac ako rok po tom, čo napísal *Institutio* pre Karola V. sprevádzajúc to náležitými komplimentmi pre jeho rod. Erazmus na tomto mieste opakuje aj svoju tézu, že „takíto kresťania“ nemajú právo prekínať Turkov a nazývať ich bezbožníkmi, ako aj fakt, že „*Turkom nemožno ukázať príjemnejší pohľad, ako keď kresťania obracajú zbrane proti sebe*“.⁵⁸ Erazmove názory sa radikálne zmenili aj vo vzťahu k pápežovi Levovi X. Jeho prehnaný optimizmus a nadšenie, ktoré prejavil vo svojom liste z 21. mája 1515, vystriedalo rozčarovanie a pochybnosti v autoritu pápežského stolca: „*Ak je pápežská moc skutočne taká svätá a hrozná, mala by sa uplatniť, keď pred Vami odhalí podstatu Kristovho učenia. Ale tým, že pápež Július II. dokázal národy raz-dva zatiahnuť do vojny a pápež Lev X. ich nedokázal nijakým spôsobom prilákať k mieru a porozumeniu, sa prezradili: jasne sa ukázalo, že ľudia sa stali otrokmi vlastných vášní.*“⁵⁹ Riešenie vidí v človeku, neúnavne preto opäť stavia do pozornosti svoj ideál kresťanského vládcu a zásady kresťanskej vlády, ktoré predstavil už vo svojom *Institutio*.⁶⁰

Hoci Erazmus píše *Nárek mieru*, opatrný posun je evidentný aj v jeho názoroch na vojnu. Neznamená to, že by ustupoval zo svojich pacifistických pozícií. Uvedomuje si však, že vojny v reálnom svete nemožno zrušiť a odstrániť. Vojna ostáva krajným riešením, aj pritom si však kladie 3 podmienky, za ktorých je ochotný ju tolerovať. Tá prvá je z radu idealistických a totálne nerealizovateľných: „*Ak sa však vojne predsa len nedá nijakým spôsobom vyhnúť, môže prebehnúť iba tak, že všetky problémy, všetky prekliatia vojny doľahnú iba na tých, ktorí ju vyvolali.*“⁶¹ Sám Erazmus túto svoju podmienku dostatočne spochybnil vo svojich predchádzajúcich spisoch, kde argumentoval proti vojne práve tým, že nejestvuje „spravodlivá vojna“ a že škody z vojny doliehajú vždy na obe strany.⁶² Navyše onými iniciátormi vojen v Erazmovom vnímaní nie sú jednotlivé štáty či národy, ale vždy iba konkrétni vladári, ktorých sa priame vojnové škody takmer ne-

57 Robí tak aj v dedikačnom liste Filipovi Burgundskému, biskupovi z Utrechtu a práve tým odôvodňuje aj príčinu vzniku tohto svojho spisu: „*Prednedávnom sme mohli vidieť, ako niektorí, ktorí sú krutejší k priateľom ako k nepriateľom, nenechali nič na náhodu, len aby nikdy nebol koniec vojnám a naopak, aby druhí, ktorí si zo srdca prajú pre štát a pre vladára len to dobré, mohli soľva vyjadriť, čo sme zas my schvaľovali, že sa treba neustále usilovať o mier s Francúzmi, ktorý je navyše teraz aj nevyhnutný. Veru, rozhorčenie nad tým ma priviedlo k tomu, že som napísal Nárek Mieru odvyšadil vyhánaného, aby som takto spravodlivú bolesť svojej duše pomstil alebo aspoň zmiernil.*“ ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. III. 1517 – 1519. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1913, s. 15.

58 ALLEN, ref. 57, s. 414.

59 ALLEN, ref. 57, s. 418.

60 Sám si však uvedomuje, že tieto kritériá nikto z vtedy vládnuccich monarchov nespĺňa. Trpkou iróniou preto zavaňa jeho provokatívne konštatovanie: „*Údajne všetky tieto dobré vlastnosti doposiaľ v sebe obsiahol iba cisár Diocletianus.*“ ALLEN, ref. 57, s. 420.

61 ALLEN, ref. 57, s. 420.

62 Porovnaj: „*Ak sme však vedení ziskom, nijaká vojna sa neskončila tak šťastne, aby nespôsobiła viac zla ako dobra. A nikto neuškodí vojnovému nepriateľovi bez toho, aby pred tým nespôsobil mnoho škôd svojim vlastným ľuďom.*“ (List č. 288). ALLEN, ref. 9, s. 553; „*Vo vojne, aj keby všetko dobre dopadlo, predsa len šťastie jednej strany znamená záhubu druhej. A často plače aj víťaz za príliš draho vykupené víťazstvo.*“ ERASMUS, ref. 5, s. 217.

týkajú.⁶³ Druhá podmienka, či skôr návrh na riešenie, je už z druhu tých pragmatických, lebo konštatuje, že „*niekedy je lepšie si mier aj kúpiť*“.⁶⁴ Ak si však uvedomíme, že peňažné zisky boli a sú mnohokrát pravým dôvodom vojnových konfliktov, ani týmto opatrením by sa reálne vojnovým konfliktom nedalo predísť.

Pre nás najzaujímavejšou je však tretia podmienka pripustenia existencie vojnového stavu: „*Ak už je vojna smrteľnou chorobou ľudského rodu, ak človek nedokáže žiť bez vojny, tak potom nech pustí uzdu tejto svojej vášni aspoň smerom na Turkov. Hoci aj v tomto prípade je omnoho správnejšie, ak sa ich pokúsime obrátiť na kresťanskú vieru dobrými skutkami a príkladom poctivého života. Ale hovorím, ak sa vojne nijako nedá vyhnúť, škoda je v tomto prípade predsa len menšia, ako keď sa kresťania zrazia medzi sebou tak bezuzdne a bez rozmyslu.*“⁶⁵

Ako vidíme, Erasmus sa a priori nevzdáva svojho postulátu, že Turkom treba vzdorovať mierovými prostriedkami a útočiť na nich teologickými zbraňami, ba aj varuje, že nepremyslený vojenský útok na nich by mohol byť kontraproduktívny.⁶⁶ Niekedy je ťažké rozlíšiť v Erazmových názoroch jemnú iróniu od jeho presvedčenia. Napriek tomu môžeme vysloviť dôvodné „podozrenie“, že na stránkach *Querela pacis* sa u neho po prvýkrát objavuje prípustnosť vojny proti Turkom – už to nie je krajná možnosť, ku ktorej radšej nikdy netreba siahnuť, pretože neboli vyčerpané nástroje mieru; naopak, je to dovtedy pre Erazma úplne cudzia a neprijateľná *voľba menšieho zla*.⁶⁷ Tu však treba zdôrazniť, že Erasmus neprestáva byť hlásateľom mieru a politika mieru neprestáva byť hlavným bodom jeho politického programu.

V mene mieru prichádza aj s konkrétnymi návrhmi na zmenšenie hrozby ozbrojených konfliktov medzi národmi: výchova proti nacionalizmu; ustanovenie a zistenie nespochybniteľných hraníc medzi štátmi; ustanovenie medzinárodných pravidiel na reguláciu kráľovského nástupníctva; odňatie právomoci vladára vyhlásiť vojnu; ustanovenie medzinárodného orgánu vzdelancov na rozhodovanie v hroziacich konfliktoch a napokon mobilizácia intelektuálnych síl cirkvi, univerzít a škôl s cieľom sústredeného útoku proti romantickej glorifikácii vojny a v záujme jej zhnusenia v očiach všetkých vrstiev spoločnosti.⁶⁸ K tomuto vyzýva kresťanov v závere svojho spisu *Querela pacis*: „*Apelujem na vás všetkých, ktorí sa pokladáte za kresťanov: spojte sa navzájom v tomto spôsobe*

63 Túto ideu rozvádza aj v sentencii č. 2 629 zo svojej zbierky *Adagii*, kde dochádza k uzáveru, že by bolo treba, aby všetky biedy vojny zavalili tých, ktorí ju naplánovali, čiže panovníkov; v dôsledku nespravodlivého osudu však ide všetko na ľarchu ľudu, ktorý nenávidí a preklína vojnu a ak by aj náhodou došlo k víťazstvu, on z toho neuvidí ani groš. MARKIS, ref. 50, s. 296.

64 ERASMUS, ref. 53, s. 424.

65 ERASMUS, ref. 53, s. 426-428.

66 „*Ostatne je isté, že aj keď Turkov navzájom nespája vzájomné porozumenie, spoločný nepriateľ ich bez pochyb spojí do jedného tábora, nech sú akýmkoľvek pohanmi a nech akokoľvek ignorujú učenie o láske.*“ ERASMUS, ref. 53, s. 426-428. Toto vyjadrenie však treba skôr vnímať v rovine morálnej výzvy formou protikladu (túto metódu Erasmus veľmi rád a veľmi často používal) než v rovine akejsi analýzy medzinárodnej politickej situácie.

67 Na tomto mieste oponujeme aj Faludyho názoru, ktorý tvrdí, že Erasmus na rozdiel od Machiavelliho nikdy nestál pred voľbou vybrať si menšie zlo, čo ho v jeho názoroch viedlo k striktnému odmietaniu akéhokoľvek zla. FALUDY, ref. 17, s. 154-155. Toto tvrdenie však práve neberie do úvahy dynamiku vývoja Erazmových názorov.

68 FALUDY, ref. 17, s. 151.

*myslenia. Tu by ste mali ukázať, koľko toho dokáže jednota nás proti tyranii moci.*⁶⁹ Erazmus je však politickým pragmatikom minimálne v tej rovine, že veľmi dobre vie, že čokoľvek z jeho ideí sa môže dočkať realizácie iba v prípade ich osvojenia najvýznamnejšími vladármi Európy.

A tak ich odrazu, úplne v rozpore s obsahom predchádzajúcich pasáží *Querela pacis* a v rozpore aj so svojim presvedčením, predstavuje v závere tohto spisu ako „najväčších mierotvorcov“:

*„K mieru vyzýva aj francúzsky kráľ František, ktorý si zaslúži označenie najlepšieho kresťan, lebo je ochotný zaplatiť akúkoľvek cenu za mier a s mocou vo svojich rukách nemá žiaden iný cieľ, než nastoliť svetový mier. Jeho presvedčením je, že svoje poslanie naplní iba vtedy a iba vtedy bude môcť o sebe povedať, že jeho vláda nebola márna, ak skutočne získa zásluhu o nastolenie blaha medzi ľuďmi. Aj mladý princ Karol s neskaznou dušou rozmyšľá rovnako. Ani cisár Maximilián sa nestavia proti mieru a ani názory slávneho anglického kráľa Henricha nie sú v rozpore s ideou mieru.*⁷⁰

Podľa Tracyho odvolanie Erazma z funkcie kráľovského radcu v roku 1517 ho trochu vzdľahuje pozíciou zasväteného pozorovateľa štátnických záležitostí, no stále si ešte udržiava živé kontakty s priateľmi z kruhu Wolseya a Henricha VIII. a s niektorými vladármi Svätej ríše rímskej národa nemeckého.⁷¹ Ako komunikačný nástroj vhodný na deklarovanie svojich postojov a ovplyvňovanie verejnej mienky mu pritom slúži opäť písané slovo, tentoraz v podobe síce súkromných listov, ale stále s tendenciou k verejným politickým manifestom.

Erazmus si písal so siedmimi monarchami (nerátajúc do tohto počtu nemecké kniežatá, pápežov a kráľovné) – s Karolom V., Ferdinandom Habsburským, Františkom I., Henrichom VIII., Jakubom V., Žigmundom Jagelovským a Jánom III.⁷² Aj z tohto sumára vidno, že Erazmus si nedopisuje iba so svojím vladárom, ale aj s rivalmi, ba dokonca aj s úhlavnými nepriateľmi svojho vladára.

Na prvý pohľad sa síce v Erazmovej kráľovskej korešpondencii objavuje príliš veľa účtivosti a je v nej aj nadmiera podriadeného pochlebníctva a rétorických figúr. Pri odkrývaní skutočného posolstva týchto listov, ktoré sa ukrýva v niekoľkých dobre naformulovaných poučeníach a protestných výzvach, však treba ísť za tento epistolografický

69 ERASMUS, ref. 53, s. 446.

70 ERASMUS, ref. 53, s. 448. Za povšimnutie stojí, že opäť najviac pozornosti a najviac chvály venoval francúzskemu kráľovi Františkovi I. (Porovnaj ref. 56.) Na margo ostáva dodať, že napriek obdivu, ktorý František I. prechovával voči Erazmovi, bola jeho *Querela pacis* Sorbonnou v roku 1525 odsúdená a verejne spálená. Jej španielsky preklad bol zakázaný hlavným inkvizítorom Juanom Valdesom v roku 1559. FALUDY, ref. 17, s. 152.

71 TRACY, ref. 6, s. 8.

72 Predstavuje to 40 listov, ak však k tomu priradíme Erazmovu korešpondenciu so štátnikmi, diplomatmi alebo juristami, nezabúdajúc pritom na cirkevné osoby v pozícii kráľovských radcov, ako boli Glapion, Petit, Poncher, Manrique, Marliano, Le Sauvage, Gattinara, Lasky, Mountjou a tiež More, môžeme hovoriť o zhruba stovke listov. HALKIN, ref. 10, s. 109. Na porovnanie dodajme, že v Allenovej zbierke Erazmovej korešpondencie (listy písané Erazmom, aj jemu adresované, resp. jemu venované) sa nachádza 3 141 listov.

konformizmus.⁷³ Odpovede, ktoré Erazmus dostával, svedčia o tom, že adresáti mu veľmi dobre rozumeli, aj keď ho neohodlali naozaj vypočuť.⁷⁴ Dodajme, že to bola práve téma mieru, ktorá živila Erazmovu korešpondenciu s kráľmi.

Prvým takýmto adresátom Erazmových mierových ideí sa stáva francúzsky kráľ František I. Erazmus sa na neho obracia svojím listom datovaným 21. 2. 1517 v Antverpách⁷⁵ napriek tomu, alebo skôr práve preto, že v jeho osobe v roku 1515 nastúpil na francúzsky trón po Ľudovítovi XII. hlavný konkurent Habsburgovcov v Itálii (jeho osoba sa stane hlavným rivalom Karola V. – politickým aj vojenským).

Erazmus píše pod dojemom bitky pri Marignane (1515),⁷⁶ predkladajúc mu koncept všeobecného kresťanského mieru, absolútne v zhode s tým, čo adresoval pápežovi Levovi X. alebo princovi Karolovi (v *Institutio*): „zo vzájomných sporov medzi kráľmi raz vzide záhuba všetkých dobrých vecí a špina a more všetkého zlého zaplaví život ľudí, naopak, ak ich úmysly a moc spojí mier a verné priateľstvo, už zakrátko akoby v zlatom veku zakvitne zbožnosť, najlepšie zákony a všetko, čo patrí k čestným vedám, čo zvykne byť spolahlivým sprievodným znakom a dcérou mieru.“⁷⁷

Už pri analýze Erazmovho spisu *Querela pacis* sme naznačili, že v Erazmovom vnímaní malo Francúzsko osobitné postavenie. Bolo jedným z vrcholov mocenského trojuholníka vo vtedajšej Európe a v rovnakej miere ako Maximilián I. a po ňom Karol V., zodpovedné za prebiehajúce vojnové spory. Erazmus preto francúzskemu kráľovi adresuje tie isté rady, akými sa nedávno snažil ovplyvniť Karola: „*Tvoja skutočne kráľovská myseľ chápe, vidí a vníma, že najšťastnejším a najlepším vládcom sa staneš vtedy, ak budeš vládnuť nie čo najviac ľuďom, ale čo možno najlepším a najšťastnejším.*“⁷⁸

V Erazmovom vzťahu k Františkovi I. treba iste hľadať kus pragmatizmu (na uzavretie mieru treba získať súhlas oboch bojujúcich strán). Tým však nemožno odôvodniť miestami až prehnaný optimizmus a náklonnosť, ktorou Erazmus zahŕňa francúzskeho kráľa v osobnej korešpondencii.⁷⁹

V tomto vzťahu preto treba hľadať aj výraz Erazmovej túžby po nezávislosti – treba si totiž uvedomiť, že de facto ako poddaný habsburského panovníka sa svojimi listami obracia na úhlavného nepriateľa svojho štátu. Nevieme, aká bola reakcia habsburského

73 Táto korešpondencia je často sprevádzaná či dokonca motivovaná dedikáciou niektorého z Erazmových diel alebo vydání iných autorov, ktoré sám preložil alebo pripravil na vydanie. Aj tento fakt potvrdzuje, že tieto listy sú svojím poslanstvom inherentnou súčasťou nielen samotných dedikovaných diel, ale *eo ipso* aj Erazmových politických názorov. Týka sa to aj tých prípadov, keď objektom dedikácie nie je apriórne „politické“ dielo. Tu si treba uvedomiť, že u Erazma nemožno hovoriť o vyčlenení jeho reformných názorov na politiku, spoločnosť a cirkev. Pre Erazma je to jeden svet, v ktorom sa jedno odvíja od druhého, v ktorom ovplyvnením časti možno dosiahnuť zmenu celku.

74 HALKIN, ref. 10, s. 109-110.

75 List č. 533, ALLEN, ref. 29, s. 476-477.

76 „...ty potom, ako si dokončil vojnu proti Švajčiarom, si preukázal, že ti ani odvaha, ani pripravenosť k vojne nechýbala.“ ALLEN, ref. 29, s. 476-477.

77 ALLEN, ref. 29, s. 477.

78 ALLEN, ref. 29, s. 477.

79 Napríklad listy č. 1 400 a 1 403. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. V. 1522 – 1524. Oxonii: In Typographeo Clarendoniano, 1924, s. 352-361 a s. 365-366.

dvora na tento fakt, no je isté, že francúzskemu kráľovi tento postoj imponoval a neza-
budol na to.⁸⁰

Trochu výnimočné miesto v rámci Erazmových politických úvah zaujíma list knie-
žatám Fridrichovi a Jurajovi Saskému z 5. júna 1517.⁸¹ Vychádzajúc z úvah o vhodnosti
čítania diel antických historiografov sa dostáva k súvekej pozícii svetského panovníka,
osobitne k pozícii a autorite cisára.⁸² Nastolená téma nie je až taká výnimočná a nepo-
chopiteľná, ak si uvedomíme, že Erasmus adresuje tento list kurfirstovi, čiže voliteľovi
rímskeho cisára a že otázkou dňa sa stáva, kto prevezme toto žezlo po Maximiliánovi
I. Erasmus veľmi výstižne a vzhľadom na nastávajúce okolnosti voľby Karola V. priam
prorocky analyzuje systém voľby rímskeho cisára, v ktorom vidí príliš veľa hrozieb pre
možnosť korupcie.⁸³

Erazmus ako odpoveď na tieto pochybnosti predostiera svoju tézu o dedičnej monar-
chii ako najlepšej možnej forme vlády, súčasne však odmieta priznať takýto status Svätej
ríši rímskej národa nemeckého, keďže neverí v reálnu trvácnosť takého usporiadania
v Európe.⁸⁴

Ukazuje sa, že Erazmova univerzalistická idea skutočne nemôže byť stotožňovaná
s ideou nadnárodnej ríše Karola V., za ktorej architekta treba pokladať v prvom rade Mer-
curia Gattinaru.⁸⁵ Erazmov univerzalizmus je univerzalizmom kresťanských hodnôt.⁸⁶
Praktickú podobu takto fungujúceho sveta vidí v rozdelení ríš na jednotlivé čiastky, ktoré
budú priznané na základe zmlúv, resp. historických väzieb jednotlivým monarchom. Ak
si uvedomíme, že zárukou úspešnej vlády monarchu, ako ju Erasmus viackrát už pre-
zentoval, je spätosť (kultúrna, náboženská, zvyková) so svojím ľudom, ktorému vládne,
potom sa nám tu znovu vynára skôr idea národných štátov. Záruku mierového spolužitia
takýchto štátov vidí v prijatí záväzku nemennosti štátnych hraníc a nenárokovateľnosti

80 František I. sa zaradi medzi tých, ktorí zostarnutému Erazmovi ponúknu dožiť posledné dni svojho života
pod ich ochranou a s ich podporou. Porovnaj: FALUDY, ref. 17, s. 246.

81 List č. 586. ALLEN, ref. 29, s. 578-586.

82 „Ba obdiv si zasluhuje aj to, že sa našli takí, ktorí sa odvážili písať cisárom o cisároch nielen slobodne,
ale aj bez úcty. Lebo dnes niektorí vyžadujú to, aby sme aj o tých najzločinnejších kráľoch písali úctivo,
čím vlastne spôsobujú, že sa na nich príklad slobody nikdy nebude vzťahovať. Ale omnoho viac prináleží
k veci uvažovať nad tým, že či tento pojem cisárstva, ktorý bol kedysi pre svet nedotknuteľný a vznešený,
je aj dnes posvätný a uctievaný priazňou mnohých, keď už mu takmer nič neostalo okrem prázdneho tieňa
veľkého mena, ktoré vtrhlo do sveta za tak ohavných počiatkov.“ ALLEN, ref. 29, s. 582-583.

83 „A naozaj, ak je pri toľkých výhražných zákonoch zabezpečené, aby nebol zvolený opát, ani biskup, alebo
aby voľba nebola ovplyvnená ani peniazmi, ani kohokoľvek priazňou, akú veľkú bezúhonnosť musia mať
tí, ktorí svojimi hlasmi zvolia vládára, ktorý bude vládnuť tak rozsiahlej ríši?“ ALLEN, ref. 29, s. 585.

84 „Nechcem tým povedať, že popieram, že je monarchia tou najlepšou štátnou formou, ak pravda, podľa
Božieho vzoru, nad ostatných vyniká nielen svojou mocou, ale aj dobrotou a múdrosťou: ale jednak,
keďže vieme, aké sú ľudské povahy, neviem či sa niektorá dokáže k takejto čo i len priblížiť, jednak, ak by
sa aj veľmi priblížila, nemyslím si, že by rozum jediného človeka postačoval takej veľkej ríši.“ ALLEN,
ref. 29, s. 585.

85 TRACY, ref. 6, s. 125.

86 „Svet nebude tak tížiť po monarchii, ak kresťanských vládarov navzájom spojí svornosť. Pravým a je-
diným monarchom sveta je Kristus, s ktorého prikázaniami ak naši vládari budú súhlasiť, pod jediným
vládárom rozkvitne všetko...“ ALLEN, ref. 29, s. 585.

cudzích území na základe dynastického práva.⁸⁷ Týmto treba dešifrovať aj jeho sústavne sa opakujúce apely za svornosť kresťanských vládarov.

Napriek uvedenému, napriek Erazmovej nedôvere, ktorú prechovával voči inštitútu cisárstva, ho výmena na cisárskom tróne v roku 1519, keď po zosnulom cisárovi Maximiliánovi I. bol zvolený Karol V., naplňa novou nádejou, že nový cisár dodá tejto funkcii nový význam.⁸⁸ Jednako tento Erazmov optimizmus sa javí byť, mierne povedané, neadekvátnym, ak nie naivným alebo devótnym. Prejavuje sa to najmä v pasáži listu Albertovi Brandenburskému, datovaného 15. augusta 1519, v ktorom na margo Karolovej voľby za rímskeho cisára okrem iného uvádza, že veľkosť jeho víťazstva je znásobená konkurentom, ktorý proti nemu stál – francúzskym kráľom Františkom I.,⁸⁹ najmä však konštatovaním, že „*riša bola zverená, nie predaná*...“⁹⁰ Všeobecne známym bol totiž fakt, že úspech Karolovej voľby spočíval v opulentných úplatkoch kurfirstom, ktoré formou pôžičky zaistili augsburskí Fuggerovci.⁹¹

Spoločným menovateľom Erazmovej korešpondencie s vládnucimi monarchami sa stáva aj distribúcia jeho rád vládarovi, t. j. spisu *Institutio principis Christiani*. Ako sme uviedli, Erasmus toto svoje dielo napísal ako radca princa Karola, ktorému ho aj venoval.⁹² Vo svojom návrhu na súhrnné vydanie svojich diel publikovanom v rámci listu J. Botzheimovi (*Catalogus omnium Lucubrationum*) síce uvádza toto dielo pod názvom *Institutio Principis Christiani ad Carolum Caesarem* (ako súčasť IV. zväzku Erazmov navrhovanej edície), do zbierky korešpondencie (III. zväzok Erazmov navrhovanej edície) však navrhuje začleniť jeho dedikáciu už pod názvom *Libellus de Principe ad Ferdinandum Caroli fratrem*. Podľa Allena tu však Erasmus má na mysli v skutočnosti dedikáciu J. Le Sauvageovi, ktorú pripojil k druhému vydaniu *Institutio*, ktoré tlačou vyšlo v júni 1518 vo Frobenovej kníhtlačiarňi v Bazileji.⁹³ Tu okrem toho, že s novou razanciou odmieta vojnu ako nástroj na rozširovanie ríše, pričom sa sám stavia do pozí-

87 „Pravda, ak nejaká novota môže byť zavedená bez rozvratu štátu, posudzoval by som to podľa toho, ako veľmi prispeje k verejnému pokoji kresťanského sveta, ak sa na základe istých zmlúv vyplývajúcich z verejného zvyku určí každému jeho čiastka ríše, ktorú už raz ustanovenú nebude možné odňať alebo rozšíriť na základe nijakých príbuzenských vzťahov či zmlúv, jednoducho odmietnutím všetkých nárokov odvolávajúcich sa do minulosti, ktorými sa zvykne každý, potom, čo rozpútal vojnu, oháňať pre ospravedlnenie svojho nároku.“ ALLEN, ref. 29, s. 586.

88 „Konečne Karol má to šťastie, že cisárskemu titulu, ktorému počas niekoľkých uplynulých storočí patrilo viac práva ako autority, zdá sa, už zodpovedá aj moc. Lebo kým mnohých urobila zverená ríša veľkými, Karol dodal samotnej ríši dôstojnosť. Niekomu sa pojem vlády spája s právom na svet, Karol vládu nad svetom pripojil k ríši.“ (List č. 1 009). ALLEN, P. S. *Opvs epistolarum Des. Erasmi Roterodami*. Tom. IV. 1519 – 1521. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1922, s. 56.

89 „Preto, ak za niečo treba Karolovi blahopriať, myslím si, že je to v mene dvoch vecí, a to, že aj na základe vášho názoru bol zvolený a že cisársku hodnosť, viac ju zasluhujúc, než sa o ňu snažiac, dosiahol aj pri takom veľkom konkurentovi, ako bol francúzsky kráľ František: rovnako, ako kedysi Achillovo víťazstvo ozdobila Hektorova statočnosť, ako Turnova veľká udatnosť zväčšila Aeneovu slávu, tak aj najväčší kráľ uchádzajúci sa o rovnakú hodnosť, urobil Karolovu slávu znamenitejšou.“ ALLEN, ref. 88, s. 56-57.

90 ALLEN, ref. 88, s. 57.

91 Porovnaj: MACKENNEY, ref. 14, s. 44. Suma to bola ozaj úctyhodná, celkovo 852 tisíc zlatých, čiže zhruba 1,2 tony rýdzeho zlata. Pozri: Pohl, ref. 3, s. 117.

92 ERASMUS, ref. 5, s. 133-135. V Allenovej zbierke Erazmovej korešpondencie je to list č. 393. ALLEN, ref. 29, s. 204-208.

93 ALLEN, ref. 9, s. 39.

cie vojaka, ak nie hneď vojvodcu viery, ktorý sa nebojí bojovať a dosahovať víťazstvá „inými spôsobmi“ na tomto „inom poli“, ⁹⁴ sa stretávame aj s poznámkou, že potom, čo už sa toto dielko ukázalo byť *zbytočné* cisárovi Karolovi, rozhodol sa ho opätovne vydať a venovať Ferdinandovi, ktorý sa uchádzal o jeho rady. ⁹⁵

* * *

O rok neskôr, pri príležitosti Karlovej voľby za rímskeho cisára, Erazmovi nedá, aby sa opäť nepopýšil skutočnosťou, že bol jeho radcom a povereným vychovávateľom a že pre neho spísal rady o kresťanskom vladárovi. ⁹⁶ Súčasne však opäť uvádza, že „*túto knižku náš Ferdinand, už v mladosti predurčený cnosti, má stále vo svojich rukách*“. ⁹⁷ Napriek tomu chýba akýkoľvek list, či dokonca dedikácia, o ktorej v roku 1523 píše aj sám Erazmus, ktorou by *Institutio* venoval Ferdinandovi.

Naopak, takéto venovanie nechýba v prípade anglického kráľa Henricha VIII. (datované 9. septembra 1517 v Antverpách). Venuje mu ho súčasne s latinským prekladom Plutarchovho spisu *Ako rozoznať pochlebníka od priateľa*. Zároveň vysvetľuje svoju motiváciu, ktorá ho viedla k napísaniu *Institutio*: „*Konečne, keď som bol prijatý do kruhu vladárov, okamžite som usúdil, že ma táto povinnosť zaväzuje robiť zadosť svojej úlohe a vladárovi, síce znamenitého nadania, ale ešte v chlapčenskom veku, vôbec nie radiť v tej či onej záležitosti, ale akosi mu odhaliť určité pramene všetkých rád*“. ⁹⁸

Ostatne anglickému kráľovi Henrichovi VIII. v týchto rokoch adresuje viacero listov. ⁹⁹ Robí tak s evidentnou snahou získať si jeho priazeň a získať pre seba pozvanie do Anglicka. V jednej veci však Erazmus ostáva dôsledným a zásadovým – aj pri devótnej chvále je mierou tejto chvály panovníkov pacifizmus, hoci prikrášený a nie vždy sa

94 „*Ríša sa azda môže rozšíriť zbraňami, skutočné náboženstvo sa však musí šíriť inými armádami a inými vojakmi. V tejto oblasti, ktorú ja pokladám za prvoradú a zastávam, ak by som aj nepovedal, že pozíciu vojvodu, ale určite radového vojaka, nehanbil by som sa viesť boj*.“ (List č. 853). ALLEN, ref. 57, s. 351.

95 „*Počúvam, že sa najvznešenejší Ferdinand na nás milostivo odvolal. Opätovne som pre neho pripravil na vydanie knižku O výchove vladára, ktorú pre Karola urobilo tak jeho nadanie ďaleko predstihujúce všetko, čo je hodné najvyššieho kráľa, ako aj tvoje rovnako spoľahlivé, ako aj rozumné rady, už dávno zbytočnou*.“ ALLEN, ref. 57, s. 352. Za zmienku stojí, že o pol roka neskôr (13. 2. 1519) odmieta na výzvu Ferdinandovho osobného lekára J. de la Parru ujať sa úlohy vladárovho učiteľa. Namiesto seba do tejto pozície odporúča Juana Luisa Vivesa. Porovnaj: list č. 917, ALLEN, ref. 57, s. 491-493. Dôvodom Erazmovho odmietnutia bola bezpochyby jeho obava pred stratou svojho nezávislého postavenia. Na druhej strane už o niekoľko rokov bude prejavovať voči Ferdinandovi veľkú náklonnosť za to, že na jeho pleciach sa ocitne ťarcha protitureckej obrany.

96 Robí tak v už citovanom liste č. 1 009 Albertovi Brandenburskému. ALLEN, ref. 88, s. 57.

97 ALLEN, ref. 88, s. 57.

98 (List č. 657). ALLEN, ref. 57, s. 79.

99 Ako príklad možno uviesť aj Erazmov list datovaný 3. 5. 1520 v Antverpách, v ktorom vykresľuje Henricha VIII. ako nasledovaniahodný vzor kresťanského a humanistického panovníka. (List č. 1 098). ALLEN, ref. 88, s. 257. Ako vzdelaného vladára, ktorý je naklonený humanistickým štúdiám, ho uvádza aj v liste datovanom 25. 4. 1518 v Lovani. (List č. 834). ALLEN, ref. 57, s. 304-305.

zhodujúci s realitou.¹⁰⁰ Za povšimnutie stojí, že sa tu v Erazmovej argumentácii objavuje termín „*vojna proti svojej vôli*“, do ktorej Henricha VIII. „*prinútilo iba ohrozenie celého kresťanského sveta a ktorá ním bola vedená vládne a milosrdne*“.¹⁰¹ Oproti predchádzajúcemu Erazmovmu vyhranenému pacifizmu tu nesporne badať istý názorový posun. Kým pred tým odmietal čo i len pojem spravodlivej vojny, odrazu pripúšťa vojnu z donútenia, ak sa ňou zachraňuje kresťanská viera. Napriek tomu, že tu existuje dôvodné podozrenie, že sa Erasmus týmto listom, obsahovo *de facto* laudáciou, snažil iba získať Henrichovu priazeň, použitú terminológiu v súvislosti s vojnou pokladáme za signifikantnú predovšetkým vzhľadom na ďalší vývin jeho politických názorov.

Roku 1521 sa Erasmus presťahoval do Bazileja, čo ho definitívne vzdialilo od bezprostredného kontaktu s panovníckymi kruhmi.¹⁰² S mužmi vo vysokých štátnych funkciách odteraz komunikuje už iba príležitostnou korešpondenciou. Navyše v jeho názoroch vyslovených na adresu aktuálneho medzinárodnopolitického vývoja začína v čoraz väčšej miere dominovať reformácia. Tracyho táto skutočnosť privádza k záveru, že vývoj Erazmových čisto politických názorov môže byť pohodlne uzavretý rokom 1521.¹⁰³ S týmto názrom nesúhlasíme, pretože práve v nasledujúcom období sa budú kryštalizovať Erazmove názory na „*nevyhnutnú vojnu*“ pod dojomom tureckej expanzie do strednej Európy. Takisto roky 1522 – 1523 priniesli ojedinelú a nevšednú diplomatickú aktivitu Erazma na poli medzinárodnej politiky.

V tomto čase dokončuje svoj výklad k textom evanjelií (*Paraphrases*). Tie s evidentným zámerom a s náležitými sprievodnými listami postupne venuje najmocnejším vládnucim monarchom. Ako prvé venuje parafrázy k Evanjeliu sv. Matúša cisárovi Karolovi V. svojím listom datovaným 13. 1. 1522.¹⁰⁴ Karolovi pripomína, že „*cisári sú preto pomazaní, aby evanjeliu viera bránili, obnovili a šírili*“.¹⁰⁵ Súčasne však dodáva, že „*žiadnu vojnu nemožno rozpútať z takých spravodlivých príčin, ani ju viesť tak*

100 „*Hoci nikto z kráľov nebol viac všetkými silami prichystaný k vojne, predsa všetko úsilie a všetky sily si venoval na obnovenie svetového mieru; rozumne predvídajúc, že nie je nič nebezpečnejšie ako to, aby si kresťanské národy zločiny a vojny navzájom páchali a že ničím sa kresťanstvo vyznávajúci ľud nestane rovnako strašným pre nepriateľov našej viery ako svornosťou svojich vladárov a národov.*“ (List č. 964). ALLEN, ref. 57, s. 580. Erasmus tu reaguje na uzavretie Londýnskej zmluvy, vlastne mierovej dohody, ktorej signatári (František I., Maximilián I., Henrich VIII., Karol a pápež Lev X. – zmluvu však v Londýne v októbri 1518 parafovali ich veľvyslanci) sa dohodli, že nebudú na seba útočiť a prídu si na pomoc, ak niekto zaútočí na nich. Táto zmluva bola predovšetkým úspechom diplomacie kardinála Wolseya, svoju úlohu však pri nej zohrali aj vojenské úspechy Osmanskej ríše na Balkáne pod vedením Sülejmana Náherného. Táto mierová zmluva však nemala dlhý život, lebo už v nasledujúcom roku umiera Maximilián I. a zo zvyšných troch monarchov sa stanú konkurenti na uvoľnený cisársky trón.

101 „*Tento svojej mienky si sa ani na chvíľu nevzdal, ale celkom si si ju osvojil, čo bol dostatočný dôvod, aby si sa vo francúzskej vojne, na ktorú si sa podujal proti svojej vôli a pre kresťanskú zbožnosť, správal tak vládne a milosrdne, že bolo dostatočne jasné, že v srdci máš skôr mier a že do zbrane ťa povolalo, alebo lepšie povedané prinútilo, iba ohrozenie celého sveta a kresťanskej cirkvi.*“ ALLEN, ref. 57, s. 580. Pod touto vojnou proti svojej vôli treba pritom rozumieť ešte útok Ľudovíta XII. na Anglicko v roku 1513.

102 Ešte v júli 1520 sa pritom v pozícii cisárovho radcu zúčastnil rokovania Karola V. s Henrichom VIII. v Calais a v auguste 1521 zas rokovania Karola V. s Wolseyom v Bruggách. TRACY, ref. 6, s. 112.

103 TRACY, ref. 6, s. 8.

104 List č. 1255. ALLEN, ref. 79, s. 4-7.

105 ALLEN, ref. 79, s. 7.

mierne, aby obrovské nešťastie z nej nepostihlo aj nevinných“.¹⁰⁶ Ako vidíme, Erasmus tu neochvejne zotráva na pozíciách evanjeliového pacifizmu. Iste za tým treba hľadať reakciu na reformáciu a nemohúcnosť cisára voči napredujúcemu rozkolu v cirkvi, ktorý až do konca dvadsiatych rokov venoval viac pozornosti vojnám s Františkom I. než otázkam reformácie. Súčasne však možno kvitovať, že Erazmov loajalizmus voči cisárovi, na území ktorého sa rozhodol prežiť svoj život, neoslabuje jeho kritiku, ktorou neustále varuje a jeho výzvy, ktorými sa neprestáva dožadovať znovunastolenia mieru.¹⁰⁷

Parafrázy k Evanjeliu sv. Jána sa Erasmus rozhodol venovať Ferdinandovi (robí tak svojim listom datovaným 5. 1. 1523).¹⁰⁸ Už z podoby, rozsahu aj tematiky tejto dedikácie vyplýva, že Erasmus obracia svoju pozornosť na Karolovho brata.¹⁰⁹ V trikrát dlhšom dedikačnom liste, než aký napísal cisárovi, Erasmus rozvíja rovnakú tému – tému evanjeliového pacifizmu. Paradoxne, podstata Erazmovho evanjeliového pacifizmu spočíva v koncepcii dvoch vojen za vieru – vonkajšej a vnútornej.¹¹⁰ Pre Erazma je však neprípustné, aby sa kresťanský vládár pustil do vedenia vojny vonkajšej, ak pred tým nezvítal vo vojne vnútornej – vo vojne so svojimi vášňami, vo vojne o čistotu svojej vlastnej viery. Objavujú sa tu myšlienky z *Enchiridion militis Christiani* kombinované s radami a požiadavkami, ktoré Erasmus naformuloval v *Institutio principis Christiani*. Je pozoruhodné, že sa ani teraz nevzdáva svojich myšlienok na reformu spoločnosti cestou reformy zbožnosti, hoci už má reálne do činenia s reformačnou schizmou cirkvi aj spoločnosti.

Henrichovi VIII. Erasmus venoval parafrázy k Evanjeliu sv. Lukáša.¹¹¹ Vo svojom dedikačnom liste opäť rozvíja myšlienky nastolené v prípade predchádzajúceho listu. Nosnou líniou tejto dedikácie je viera, že Slovo Božie je liekom, ktoré uzdraví všetky bolesti sveta, v ňom teda možno nájsť lieky proti utrpeniu, biedam, násiliu, ak sa ním budeme riadiť. Posolstvo tohto listu sa nachádza určite viac v rovine teologickej ako politickej.¹¹²

Naopak, za výrazný politický apel nielen samotnému adresátovi možno pokladať Erazmov dedikačný list Františkovi I., ktorým mu venoval svoje parafrázy k Evanjeliu sv. Marka.¹¹³ Okrem výzvy pápežovi, aby sa zasadil za nastolenie svornosti medzi najmocnejšími európskymi monarchiami, je tu prítomná aj hrozba tureckého útoku, ktorému napomáha nejednotnosť kresťanov: „*Kiežby blahodarnú moc rímskeho pontifika pocítil*

106 ALLEN, ref. 79, s. 7.

107 HALKIN, ref. 10, s. 116.

108 List č. 1 333. ALLEN, ref. 79, s. 163-172.

109 „*Zdalo sa mi preto vhodné, aby som Jána, keďže Matúša som zasvätil Karolovi, venoval Ferdinandovi, sťaby druhému Karolovi.*“ ALLEN, ref. 79, s. 165.

110 Pozri Erazmov list pápežovi Levovi X.

111 List č. 1 381. ALLEN, ref. 79, s. 312-322.

112 Celkom iste to súvisí so skutočnosťou, že Henrich VIII. (z popudu kardinála Wolseya) roku 1521 spísal apologetický spis *Assertio Septem Sacramentorum* namierený proti traktátu Martina Lutera *De Captivitate Babylonica Ecclesiae Praelundium*. Pravdepodobnejším autorom spisu *Assertio Septem Sacramentorum* bol Tomáš More, ktorý sa dokázateľne zúčastnil spolu s inými teológmi minimálne redakčných prác pri jeho vydaní. Porovnaj: TAMPIEROVÁ, Helena. *Thomas More – státnik a teológ*. Brno : L. Marek, 2002, s. 27.

113 List č. 1 400 datovaný 1. 12. 1523. ALLEN, ref. 79, s. 352-361.

*svet pri uzmierovaní a nastolení svornosti medzi kráľmi, ktorí tak dlho medzi sebou zápasili ku skaze kresťanstva rovnako hanebnými, ako aj zúrivými vojnami. A medzitým zlorečíme a preklináme Turkov. Aké však milšie predstavenie by bolo možné ponúknuť Turkom, alebo či existuje vôbec niekto, kto by chcel horšie menu kresťana, ako troch monarchov z najmocnejších štátov Európy, ktorí v dôsledku zhubných svárov bojujú medzi sebou? Neverím, že by bol Turek taký hrozný, že by spôsobil viac nešťastia kresťanom, ako si oni spôsobujú navzájom. A nikto z nich sa nestane mierotvorcom, lebo zo svojej právomoci spriadajú bezbožné počiny, keď nielenže ich neprestávajú činiť, ale dokonca k nim podnecujú – ako sa hovorí – olej prilievajú do ohňa.*¹¹⁴

Ak si uvedomíme, že Erazmus sa tu prihovára k jednému z tých „troch monarchov“, ktorých tak nekompromisne usvedčuje z osobnej citlivosťi a vierolomnosti, jeho otvorenosť a opovážlivosť pôsobí vskutku zarážajúco. Devótny tón z laudácií na Henricha VIII. či Karola V. tu vystriedal ostrý a vyzývavý tón. Erazmova autorita sa medzičasom stala všeobecne uznávanou – v svetských aj cirkevných kruhoch. Na Erazma hľadia s očakávaním tak prívrženci reformácie, ako aj jej odporcovia. Erazmus by radi videli na svojej strane aj navzájom znepriatelení európski monarchovia.

Erazmova odpoveď je však všetkým rovnaká: „*Nie je mojou úlohou, aby som svojou mienkou sťažoval alebo uľahčoval dôvody niektorej zo strán. Viem, že každý pokladá svoj dôvod za najspravodlivejší, ale priznávam, že v týchto sporoch sa zvykne viac priazne priznávať tomu, kto vyháňa spôsobené bezprávie ako tomu, kto ho spôsobuje. Ale napriek tomu by som si najviac želal, aby si najprv v sebe pravdivo uvážili, aký ohromný zisk vynesie to, keď každý z nich radšej pristúpi na mier, hoci aj nespravodlivo zjednaný, než by pokračoval vo vojne, hoci aj vedenej z tých najspravodlivejších dôvodov.*“¹¹⁵

Predostreté argumenty preto treba vnímať ako Erazmove maximy, z ktorých nemá prečo ustupovať. Na druhej strane by chcel, aby sa čo najviac z nich prenieslo aj do praktickej politiky, ktorá v danom čase a priestore musí z týchto zásad popustiť: „*Nehovorím to, najkresťanskejší kráľ, aby som vladárom vyrazil meč z rúk. Niekedy môže byť nevyhnutné, aby vladár viedol vojnu, ale až vtedy, keď sa všetky pokusy odvrátiť ju ukázali byť márne. Až vtedy je prinútený k tejto krajnej možnosti.*“¹¹⁶ Opäť sa teda v Erazmových úvahách vynára pojem nevyhnutnej vojny alebo vojny z donútenia, hoci teraz bez konkretizácie na panovníka či situáciu. Môžeme to preto hodnotiť ako istý stupeň zovšeobecnenia tejto tézy v Erazmovej koncepcii.

Tento Erazmov list možno považovať za vyvrcholenie jeho pacifistickej idey. Zhrnul v ňom všetky zásadnejšie motívy a tézy, ktoré pred tým spracoval a ponúkol verejnosti vo svojich jednotlivých prácach.¹¹⁷ Súčasne v ňom však nájdeme aj vyznanie jeho osobného životného postoja, ktorý tak koherentne vyjadril v jedinej vete: „*Ako kresťan chcem všetkým kresťanom dobre.*“¹¹⁸ Jasný je aj jeho odkaz všetkým, ktorí by si ho chceli nakloniť na svoju stranu: „*Toto píšem, František, najkresťanskejší kráľ, s čistým úmyslom, ani*

114 ALLEN, ref. 79, s. 353.

115 ALLEN, ref. 79, s. 353.

116 ALLEN, ref. 79, s. 353.

117 MESNARD, ref. 7, s. 89.

118 ALLEN, ref. 79, s. 361.

*aby som sa niekoho dotkol, veď všetkým by som chcel iba dobre, ani aby som niekomu lichotil, veď od nikoho nič nechcem.*¹¹⁹

Erazmus sa distribúciou evanjeliového slova štyrom najmocnejším monarchom včasnonovovekej Európy snažil naplniť svoj postulát kresťanského humanistu s nebývalým vplyvom na osoby svetské aj cirkevné. Svoj vplyv, ako aj vplyv kresťanských hodnôt však precenil. Erazmov politický idealizmus spočíval v tom, že na pole diplomacie sa snažil vniesť hodnoty kresťanskej morálky. Jeho apel bol dopredu odsúdený na neúspech. Erazmus však nebol idealistom, ktorý by si pred realitou sveta zakrýval oči.

V dôsledku svojich politických „precitnutí“ postupne mení aj svoje preferencie vo vzťahu k európskym monarchom. Toto sa už odzrkadľuje aj v dodatočnom liste Františkovi I. zo 17. 12. 1523, ktorým hodnotí „svoj projekt“ distribúcie parafráz k štyrom Evanjeliám štyrom európskym monarchom.¹²⁰

Za výraz takéhoto Erazmovho „precitnutia“ možno pokladať aj dialóg Charon.¹²¹ Celý dialóg je prudkou obžalovacou rečou proti vojne, proti ambíciám monarchov a proti nenásytosti kléru, ktorý káže o vojne, lebo viac pôžitkov má z mŕtvych než zo živých. Erazmovský optimizmus sa tu tentoraz formou smiechu cez slzy potáca pred pohromami nekonečnej vojny, v ktorej sa traja monarchovia rozvášnení nenávisťou vrhli na seba k svojej vzájomnej záhube.¹²² Erazmus ich síce nemenuje, navyše metie stopy tým, že ich označuje prívráskami *Dán, Poliak, Škót*, ale historické súvislosti sú jasné a my dnes rovnako, ako jeho súveki čitatelia v nich spoznávame Františka I., Karola V. a jeho spojenca Henricha VIII.¹²³

V edícii kolokvií z augusta 1523 pribudol aj *Dialogus Militis et Cartusiani*.¹²⁴ Ako sám názov napovedá, Erazmus tu nechá prehovárať mnícha a žoldnieru, t. j. dve podoby ľudského osudu, ktoré bytostne odmieta. Pre Erazma je však voľba medzi týmito dvomi dobrovoľnými formami otroctva (voľba z dvoch ziel) jasná: prikláňa sa na stranu mní-

119 ALLEN, ref. 79, s. 361.

120 List č. 1 403. ALLEN, ref. 79, s. 365.

121 V skrátenej verzii pod názvom *Dialogus Charonis et Alastoris* vyšiel už roku 1523 a svojho rozšíreného vydania a dopracovania sa dočkal roku 1529. ÉRASME. *Colloques*. Volume II. Traduction et présentation Étienne Wolff. Publié avec le concours du Centre national de la Recherche scientifique. Paris : Imprimerie Nationale, 1992, s. 417-418. Dialóg prebieha medzi Charonom, ktorý sprevádza duše zomretých do podsvetia a Alastorom, verným spoločníkom Fúrií. Charon sa raduje z toho, ako dobre mu ide kšeft, ale bojí sa, aby niekoľko „zlých géniov“ nezačalo náhle kázať o mieri. Alastor ho uistí, že už o desať rokov nebude viac žiadneho mieru. ÉRASME, ref. 121, s. 188. Erazmus si tu neodpustil narážku sám na seba, keď sa označuje za polygrafa, ktorý neprestáva svojím perom usvedčovať vojnu z bezprávia a vyzývať k mieru; jeho pekné slová však už dávno narážajú na hluché uši a tým, že kedysi napísal *Nárek mieru*, pripravil preň vlastne epitaf. ÉRASME, ref. 121, s. 185.

122 Roku 1523 sa rozhorela nová etapa vojnového konfliktu medzi Karolom V. a Františkom I. Podľa pôvodných dohôd mal po boku Karola V. zaútočiť na Francúzsko aj Henrich VIII., ale Dolná snemovňa, v ktorej bol v tom čase rečníkom Tomáš More, mu neodhlasovala dostatočné množstvo peňazí na vojnovú výpravu (namiesto požadovaných 800 tisíc libier mu bolo odhlasovaných iba 100 tisíc libier na nasledujúce 4 roky). JOKINEN, Anniina. Cardinal Thomas Wolsey. In *Luminarium*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.luminarium.org/encyclopedia/wolseybio.htm> [Cit. 2006-02-28].

123 HALKIN, ref. 10, s. 115.

124 ÉRASME. *Colloques*. Volume I. Traduction et présentation Étienne Wolff. Publié avec le concours du Centre national de la Recherche scientifique. Paris : Imprimerie Nationale, 1992, s. 441.

cha, ktorý sa pokúša žiť po kresťansky vkladajúc všetku svoju vieru do čistoty duše a do Krista.¹²⁵

Tak, ako je pacifistický princíp nerozlučne spätý s Erazmovými politickými názormi, je turecká otázka, konkrétne však otázka (podoba) obrannej vojny kresťanskej Európy proti expanzii Osmanskej ríše nerozlučne spätá s vývinom či, lepšie povedané, s modifikovaním Erazmovho pacifizmu. Vedno s postupom Turkov pri svojej expanzii na západ sa táto otázka postupne stáva ústrednou témou Erazmových politických úvah a apelov.

Kým v jeho spisoch z obdobia rokov 1510 – 1520 je turecká hrozba prítomná ako latentná hrozba, ktorá má poslúžiť ako apel pre nastolenie jednoty a svornosti všetkých kresťanov, kresťanských štátov a kresťanských vladárov, čo má byť, podľa Erazmových predstáv, aj tou najúčinnnejšou zbraňou proti postupu Turkov, v dvadsiatych rokoch 16. storočia sa z tureckej hrozby stáva turecká realita, ktorá sa po Balkáne a východnom Stredomorí teraz už imanentne dotýka aj strednej Európy – Uhorska a následne aj habsburského panstva. Tento fakt sa príznačne odzrkadľuje aj v Erazmových spisoch: popri otázkach reformácie sa druhou hlavnou témou Erazmových úvah stáva podoba vojny proti Turkom.¹²⁶

* * *

Vráťme sa však na začiatok vývoja Erazmových názorov na vojnu proti Turkom. Pars pro toto tu môžeme odkázať na Erazmov list pápežovi Levovi X.¹²⁷ Erasmus je tu ešte naplnený optimizmom na možný mier všetkých znepriatelených monarchov pod záštitou nového pápeža a kresťanskej svornosti. Tento jeho optimizmus je však už v roku 1518 vystriedaný sklamaním až zatrpknutosťou: „*Pápež a vladári hrajú stále nové komédie, keď teraz predstierajú vojnu proti Turkom, hoci im ide o celkom iné. Je to vrchol svojvôle a nehanebnosti.*“¹²⁸ Tieto svoje pocity rozhorčenia s veľkou úprimnosťou rozvádza aj v liste svojmu priateľovi Tomášovi Moreovi. Keďže obaja humanisti cítia na tej istej strune, nepopierateľne v Erazmových slovách cítiť nielen hnev, ale aj iróniu: „*Pápež a niekoľko vladárov hrajú nové komédie, keď predstierajú strašnú vojnu proti Turkom. Ó, úbohí Turci! Nepočínajme si tak strašne zúrivo, kresťania!*“¹²⁹ V podobnom duchu

125 BIERLAIRE, Franz. *Érasme et ses Colloques : Le livre d'une vie*. Préface de Léon-É. Halkin. Travaux d'humanisme et renaissance N° CLIX. Genève : Librairie Droz S. A., 1977, s. 65-66.

126 M. Cytowska rozlišuje u Erazma tri etapy vývoja jeho názorov na boj proti Turkom: 1. morálna obroda, ktorá by zabezpečila jednotu celého kresťanského sveta (konflikty medzi kresťanmi prosievajú iba nepriateľom kresťanstva); 2. potreba priviesť ich ku kresťanskej viere (ukázať im príklad a modlitbou poukázať na ozajstnosť kresťanskej viery); 3. v prípade, ak sa prvé dva body nebudú dať zrealizovať, v prípade beznádeje sa treba uchýliť k zbraňam – aj vtedy však treba mať za cieľ čo najviac minimalizovať jej krutosť. CYTOWSKA, Maria. Erasme et les Turcs. In *EOS*, 1974, roč. 62, s. 315.

127 List č. 335. ALLEN, ref. 29, s. 79-90.

128 List č. 775 z 22. 2. 1518 adresovaný J. Sixtinovi. ALLEN, ref. 57, s. 217.

129 List č. 785 datovaný 5. 3. 1518 v Lovani. ALLEN, ref. 57, s. 239.

napolo vážne, napolo s iróniou vykresľuje aj dosah plánovanej protitureckej vojny na ženy – manželky.¹³⁰

Pocit sklamaní u Erazma však už o pol roka neskôr vystrieda opäť jeho aktivita. S novým prístupom k tureckému problému prichádza v pozoruhodnom liste P. Volzovi, ktorý mu adresuje pri príležitosti nového vydania *Enchiridion militis Christiani*.¹³¹ V prvom rade Erasmus konštatuje, že na základe novej diplomatickej iniciatívy padlo rozhodnutie o vojne proti Turkom.¹³² Nevedno, či poučený predchádzajúcimi skúsenosťami ostáva už oprávnené skeptický k obdobným uzneseniam, ktoré sa pomaly stávajú akýmsi *topoi* jazyka diplomacie v tom čase, no faktom ostáva, že voči tomuto najnovšiemu rozhodnutiu o vojne vystupuje už rezignovane: „*Chystá sa už vojna proti Turkom, o ktorej sa rozhodlo na základe istej porady; treba sa modliť, aby sa využila nie pre zopár jednotlivcov, ale pre verejné dobro pre všetkých.*“¹³³ Napriek tomuto konštatovaniu Erasmus vojnu nevíta a neschvaľuje, je ochotný ju iba strpieť, aj to však jedine v krajnom prípade a pri presne stanovených prioritách: „*Ak niekde vypukne vojna, pápeži sa musia usilovať, aby sa veci buď urovnali bez krviprelievania, alebo, ak to nie je možné, ako je to v prípade niektorých nepokojov, konali určite tak, aby sa viedla čo najmenej krvavo a aby sa nerozšírila do ďaleka.*“¹³⁴ Viac-menej tu teda opakuje svoje zásady o vedení vojen, ktoré sa zatiaľ v priebehu rokov nijakým spôsobom výraznejšie nezmenili. Čo sa však zmenilo, je jeho postoj k obrane proti Turkom.

Namiesto svojho tradičného projektu pasívneho odporu, spočívajúceho iba vo vytvorení jednotnej aliancie kresťanských štátov, nám tu predostiera projekt ich kristianizácie, či skôr evanjelizácie (lebo ich považuje za *polokresťanov*): „*Najúčinnejším spôsobom podmanenia si Turkov by bolo, ak by spozorovali, že v nás žiari to, čo učil a vyjadril Kristus; ak by cítili, že nedychtíme po ich moci, nepravíme po ich zlate, nechceme ich majetky, ale že okrem ich spásy a Kristovej slávy nám nejde o nič iné. Toto je tá pravá teológia, skutočná, činná, ktorá už raz pýchu filozofov a neporaziteľné žezlo vládarov podriadila Kristovi. Pritom, ak toto budeme robiť, pri nás bude stáť aj Kristus.*“¹³⁵ V opačnom prípade hrozí vskutku poturčenie kresťanov: „*Lebo ak nášmu úsiliu bude chýbať duševná sila, potom sa rýchlejšie my zdegenerujeme na úroveň Turkov, ako sa*

130 Erasmus tu vlastne reaguje na výzvu ku križiackej výprave proti Turkom, ktorá bola zostavená v Ríme 16. 11. 1517. Jej text zasiela v prílohe svojho listu aj Moreovi. Práve jej usmernenia vo veci pravidiel, ktorých sa majú pridŕžiavať manželky vojakov, si tu Erasmus berie na paškál: „*Týka sa to aj manželiek. Všetci manželia, mladší 40 rokov a starší 26 rokov, sú nútení sa chopiť zbraní. Medzitým pápež manželkám, ktorých manželia sú preč vo vojne, bráni sa doma oddávať pôžitkom: nesmú sa skrásťovať, obliekať sa do hodvábu, zdobiť sa drahokamami či sa líčiť, nesmú piť ani víno a postiť sa musia každý druhý deň, len aby Boh viac prial ich manželom v takej krutej vojne. Dokonca aj v prípade tých mužov, ktorých nevyhnutné úlohy pripútajú k domu, musia manželky dodržiavať tie isté pravidlá, ako keby boli odišli do vojny: spia v tej istej izbe, ale na oddelených posteliach a ani božtek si nemôžu dať, kým sa táto hrozná vojna s Kristovou priazňou neskončí.*“ ALLEN, ref. 57, s. 239.

131 List č. 858 datovaný 14. augusta 1518 v Bazileji. ALLEN, ref. 57, s. 361-377.

132 Jeden z bodov Londýnskej zmluvy z roku 1518.

133 ALLEN, ref. 57, s. 364.

134 ALLEN, ref. 57, s. 368.

135 ALLEN, ref. 57, s. 364-365.

nám podarí Turkov pritiahnuť na našu stranu. “¹³⁶ Erazmus v tejto súvislosti musí otvorene vystúpiť aj na obranu svojich názorov, ktoré niektoré cirkevné kruhy označujú priam za heretické: „Ak by niekto odrádzal od vojen, ktoré už niekoľko storočí vedieme za zanedbateľné veci viac ako pohansky, je sykofantmi hneď označený, že súhlasí s tými, ktorí zastávajú názor, že kresťania nesmú viesť žiadnu vojnu. Autorov tohto názoru sme totiž označili za heretikov, pretože už ani neviem, ktorý pápež vojnu údajne schvaľoval.¹³⁷ Naopak, karhaný nie je ten, kto v rozpore s učením Krista a apoštolov trúbi vojsku do vojny z akýchkoľvek dôvodov. Ak niekto správne pripomína, že je apoštolské priviesť Turkov k viere skôr Kristovými bojovníkmi ako zbraňami, je hneď upodozrievaný, ako keby donášal Turkom, že ak zaútočia na kresťanov, tí sa nebudú nijako brániť.“¹³⁸

Erazmus je presvedčený, že organizovanie vojny proti Turkom nemôže byť iniciované pápežom, ani cirkevnými osobami. Práve osoba cisára Karola V. bola v jeho úvahách tou najpovolanejšou na túto úlohu rovnako, ako ju považoval za najpovolanejšiu aj v otázkach riešenia reformačnej schizmy. Namiesto toho však s trpkosťou vidí, že jeho cisár je zahľtený jediným problémom, a tým je vojna s Francúzskom. Tu niekde treba hľadať dôvody, pre ktoré sa Erazmova pozornosť v medzinárodnopolitických otázkach presúva od Karola V. na stredoeurópsky priestor a stredoeurópskych vládarov, ktorí sú bezprostredne konfrontovaní nielen s tureckou hrozbou, ale už aj s tureckou vojnou: „S veľkým úsilím tu pripravujeme vojnu proti Francúzom. Pápež sa celý rozhnvaný na starých priateľov spojil s nami. A zatiaľ Turek pliení Uhorsko svojimi zbraňami.“¹³⁹

S veľkou obavou sledoval najmä fakt, že Turci sa stávajú mocenským činiteľom, s ktorým jednotlivé znepriatelené strany začínajú vážne kalkulovať pri svojich diplomatických a vojenských ofenzívach. S týmto varovaním sa v roku 1526 obracia aj na francúzskeho kráľa, aby ho vyzval k akceptovaniu mieru, hoci bol dohodnutý nespravodlivo a nerovnoprávne.¹⁴⁰ Cena mieru zaručujúceho jednotu kresťanskej Európy v boji proti Turkom je totižto nevyčísliteľná: „Ak kresťanských monarchov spojí pevná svornosť, Turci budú menej opovážliví a budú prinútení akceptovať daný stav, keď teraz raz jednému, raz druhému kráľovi lichotia, len aby z toho získali nejaký osoh a sú mocní jedine kvôli vašej nesvornosti.“¹⁴¹ Ešte v tom roku však mohol s nemou bolesťou sledovať, ako

136 ALLEN, ref. 57, s. 365.

137 Bolo to hneď viaceri pápežov: Lev IV. (847 – 855) vyhlásil, že ktokoľvek, kto zomrie pri obrane kresťanstva, si zasluhuje spásu; Mikuláš I. (858 – 867) povolil exkomunikovaným vykúpiť sa zo svojich hriechov bojom proti pohanom; Ján VIII. (872 – 882) potvrdil, že tí, ktorí padnú vo svätej vojne, budú patriť medzi martýrov a napokon Lev X. roku 1516 vydáva bulu: *Bula absolutionis Concilii Laterani cum decreto expeditionis in Turcas*. CYTOWSKA, ref. 126, s. 313.

138 ALLEN, ref. 57, s. 371.

139 Takto lakonicky Erazmus glosuje situáciu v Európe vo svojom liste adresovanom Williamovi Warhamovi z 23. 8. 1521. (List č. 1 228). ALLEN, ref. 88, s. 568–569.

140 Ide o Madridskú zmluvu uzavretú medzi Karolom V. a Františkom I. po tom, čo Francúzi utrpeli roku 1525 porážku pri Pavii a František I. padol do zajatia. František, ktorý bol k prijatiu jej podmienok prinútený týmito okolnosťami, sa v nej zaviazal, že sa vzdá všetkých nárokov na Neapolsko, Miláno aj Janov a uzná zvrchovanosť cisára vo Flámsku. Už v nasledujúcom roku však pápež Klement VII. zbavil Františka prisahy, ktorú vtedy zložil. Vedno spolu aj s Benátkami a Florenciou vytvorili Ligu z Cognacu namierenú proti cisárovi Karolovi V. Pozri: MACKENNEY, ref. 14, s. 256.

141 List č. 1 722 datovaný 16. 6. 1526. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. VI. 1525 – 1527. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1926, s. 361.

sa jeho najčernejšie predpovede naplňajú, ako *najkresťanskejší kráľ* i samotný pápež dokázu ticho podporovať turecký útok na kresťanské Uhorsko.¹⁴²

Niet pochýb, že práve páľčivé problémy protitureckej vojny pritiahli Erazmov záujem aj k Uhorsku. Postupne nadväzuje čoraz širšie a živšie kontakty s kruhom uhorských humanistických vzdelancov.¹⁴³ Práve v korešpondencii Erazma s jeho stredo európskymi priateľmi sa pravidelne objavujú správy o tureckej hrozbe – Erazmus je evidentne aj vďaka nim veľmi dobre informovaný. Už v liste Jakubovi Pisonovi datovanom 9. septembra 1526 síce veľmi stručne, no pritom mimoriadne veľavravne reaguje na chýr o moháčskej porážke: „*Žialim, že Váš štát bol rozvrátený, preto som taký stručný.*“¹⁴⁴

Porážka mala fatálne dôsledky nielen pre samotné Uhorsko, ale výrazne skomplikovala aj medzinárodné vzťahy. V dôsledku nešťastnej smrti uhorského a českého kráľa Ľudovíta II. si na uprázdnené tróny uplatnil svoj dynastický nárok Ferdinand Habsburský.¹⁴⁵ V Uhorsku však situáciu zneprehľadnilo objavenie sa protikandidáta – Jána Zápoľského, ktorého podporila časť šľachty.

Navyše uhorský problém, napriek bezprostrednému stiahnutiu sa vojsk Sülejmana Nádherného po víťazstve pri Moháči, ostal trvalo previazaný aj s tureckým problémom. Erazmus vo svojej korešpondencii toto veľmi intenzívne vnímal, keďže to významným spôsobom oslabovalo možnosti vytvorenia jednotnej hrádze proti tureckej agresii.

142 František I. sa skontaktoval so Sülejmanom prostredníctvom chorvátskeho grófa Jána Frangepána a požiadal ho o útok na Habsburgovcov. Ten bol v zásade možný v dvoch smeroch – Turci mohli zaútočiť v západnom Stredomorí, resp. cez Uhorsko na Rakúsko. Tá prvá možnosť bola riskantnejšia, pri tej druhej stálo v ceste Uhorsko. Pozri: KUBINYI, András. A Jagelló-kori Magyarországi történetének vázlat. In *Századok*, 1994, č. 2, s. 370. V skutočnosti situácia na uhorsko-tureckom pohraničí, ako aj vnútorná kríza uhorského štátu jasne predurčili vývoj, ktorý smeroval k Moháčskej porážke. Porovnaj: KOPČAN, Vojtech. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1986, s. 23-24.

143 Trencsényi-Waldapfel pokladá za prvého a najstaršieho Erazmovho žiaka v Uhorsku Jakuba Pisona, keďže počiatky ich priateľstva datuje ešte do čias Erazmovho pobytu v Ríme roku 1509, kde sa zoznámili. TRENCSENYI – WALDAPFEL, Imre. *Érasme en Hongrie : Les efforts politiques d'Érasme en Hongrie*. Tirage à part de la „Nouvelle Revue de Hongrie“ (septembre 1942). Budapest : Société de la Nouvelle Revue de Hongrie, 1942, s. 3. Práve Piso sa na základe odporúčania poľského kráľa Žigmunda Jagelovského stáva vychovávateľom nastávajúceho uhorského kráľa Ľudovíta II. Je zrejmé, že Piso sa vo svojich pedagogických zásadách riadil Erazmovým manuálom na výchovu vladára – *Institutio principis Christiani*. Keď sa Ľudovít oženil so 16-ročnou Máriou, sestrou Karola V. a Ferdinanda, Piso ich začal vzdelávať oboch. Roku 1522 už Piso informuje Erazma, že mladý Ľudovít si hlboko váži Erazmove názory, že s týmto rešpektom sa stotožňuje aj jeho žena – kráľovná Mária Habsburská a že Erazmov list adresovaný Pisonovi bol prijatý s veľkým entuziazmom celým dvorom. TRENCSENYI – WALDAPFEL, ref. 143, s. 3.

Do kruhu uhorských a poľských erazmistov, samozrejme, patrili aj ďalšie viac a menej vplyvné osoby: lekár Ján Antonín Košický, bratia Turzovci, spovedník kráľovnej Márie Habsburskej Ján Henkel, radca a kancelár Márie Habsburskej, neskôr ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, biskup z Przemyslu Andrej Krický, poľský kancelár Krištof Šidlovický, poľský vicenkancelár Peter Tomický.

144 List č. 1 754. ALLEN, ref. 141, s. 416.

145 Ferdinand už vo svojom kondolenčnom liste kráľovnej Márii Habsburskej, svojej sestre, hovorí, že uhorský trón pokladá za svoje oprávnené dedičstvo na základe mierových zmlúv a sobášov medzi Habsburgovcami a Jagelovcami, ktoré boli uzavreté v rokoch 1506 a 1511. VÁRKONYI, R. Ágnes. Erasmus és tanítványai Közép-Európában. Alternatívák Mohács után. 1526 – 1556. In *Műhely*, 1993, roč. 16, č. 2, s. 45.

Odrazilo sa to aj v jeho liste poľskému kráľovi Žigmundovi Jagelovskému datovanom 15. mája 1527.¹⁴⁶

Práve poľského kráľa Žigmunda môžeme pokladať za prívrženca *erazmianizmu*¹⁴⁷ na najvyššej úrovni – s pápežským súhlasom zaviedol „erazmovské“ reformy do poľskej cirkvi, dodržiaval neutralitu v európskych konfliktoch a pokiaľ mohol, robil v nich prostredníka. V tomto duchu sa v roku 1527 pokúsil intervenovať prostredníctvom svojho kancelára Krištofa Šidlovického aj v spomínanom uhorskom spore medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským a predísť tak vojne. Pre Ferdinanda to bola najmä výhodná zámienka, ako získať dlhší čas na prípravu a materiálne zabezpečenie ozbrojeného presadenia svojich práv v Uhorsku. Po zdĺhavých rokovaníach teda napokon 14. apríla 1527 boli v Olomouci parafované podmienky primeria.¹⁴⁸ Erazmus prijal tieto správy s veľkým zadosťučinením. Výsledky olomouckých rokovaní totiž naznačovali a v praxi ukázali, že sa pri vynaložení cieleného úsilia dá skutočne predchádzať potenciálnym vojnovým konfliktom rokovaním. De facto sa tým mohla a mala overiť platnosť Erazmovej mierovej tézy.¹⁴⁹

Týmito nádejami je naplnený aj zmienený Erazmov list poľskému kráľovi Žigmundovi, ktorého vykresľuje ako živé naplnenie svojho ideálu kresťanského vladára. Po laudácii Žigmundovej vlády a jeho panovníckych počínov však už rýchlo prechádza k tureckému a uhorskému problému: „*Takej duši musia byť proti vôli tieto také veľké spory vladárov, ktorí, aj keby medzi sebou iba bojovali, predsa by to bola vojna, ani by som nepovedal, že občianska, ale rovno bratovražedná. Plátón pokladá za občiansku takú vojnu, ktorú vedú Gréci proti Grékom. Ale kresťan s kresťanom je spojený viac ako občan s občanom, ako brat s bratom. Teraz takéto súperenie medzi monarchami navzájom otvorilo cestu Turkovi, aby najskôr na Rhodos, nedávno aj do Uhorska vtrhol.*“¹⁵⁰ Mimoriadnu pozornosť vtedy vzbudil Erazmov komentár sporu o uhorský trón medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským: „*Nie sú to staré záležitosti, o ktorých rozprávam, ale novšie od toho je, že nedávno, po smrti českého a uhorského kráľa, ktorý ti bol synovcom, hoci sa zdalo, že nástupníctvo ti príbuzenským právom aj prináleží, neuchádzal si sa oň, takže si ich prostredníctvom svojich vyslancov vyzval, aby si za kráľa schválili toho, o ktorom si myslia, že bude ich krajine najviac prospešný, že ty si so svojim osudom spokojný. Neuspokojil si sa však s tým, čo nasledovalo a len čo si pochopil, že záležitosti*

146 List č. 1 817. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. VII. 1527 – 1528. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1928, s. 59-65.

147 Pod pojmom *erazmianizmus* vo všeobecnosti rozumieme cirkevnú reformu obhajovanú v *Enchiridion militis Christiani* kombinovanú s humanistickým postojom voči spoločnosti a vzdelávaniu. FALUDY, ref. 17, s. 170.

148 Za Ferdinanda ich podpísal jeho kancelár Leonhard von Harrach, za Jána Zápoľského zas kancelár Štefan Werbőczy. Podmienky primeria stanovovali, že časti Uhorska, ktoré má pod kontrolou Ján Zápoľský, sa mu mali ponechať; po jeho smrti však mali pripadnúť Ferdinandovi. Mier mal byť potvrdený aj sobášom kráľovnej Márie Habsburskej s Jánom Zápoľským. VÁRKONYI, ref. 145, s. 46.

149 Zdá sa, že priebeh a výsledok rokovaní nenaplnil prehnaným optimizmom iba Erazma, ale napríklad aj Fuggerovci, inak vždy citlivo reagujúci na vnútropolitickú nestabilitu v krajinách svojich investícií, už v marci 1527 uzatvárajú s Jánom Zápoľským dohodu týkajúcu sa prenájmu medených baní. VÁRKONYI, ref. 145, s. 46.

150 ALLEN, ref. 146, s. 61.

medzi Ferdinandom a Jánom, uhorským kráľom, spejú k vojne, poslal si svojho kancelára, ctihodného a vznešeného Krištofa Šidlovického, krakovského kastelána a kapitána, ktorého pokladáš za jedného z najrozumnejších a najpoctivejších mužov a zariadil si, aby sa vojna nerozpútala skôr; ako sa vyskúša všetko, čím by sa jej mohlo predísť.“¹⁵¹

Najviac rozruchu vzbudilo titulovanie Jána Zápoľského uhorským kráľom. Pre Erazma to znamenalo aj dodatočné neprijemnosti, keďže jeho priatelia v Krakove sa postarali o vydanie tohto listu tlačou.¹⁵² Spomenutá formulácia vzbudila nevôľu predovšetkým v kruhu Ferdinandovho dvora. Erasmus sa následne pokúšal opakovane dištancovať od vlastného vyjadrenia. Biskupovi Krickému napríklad 26. augusta 1528 adresuje tieto slová: „List, ktorý som napísal kráľovi Žigmundovi a bol vydaný tlačou, vyvolal nemalú nenávisť voči mne na dvore kráľa Ferdinanda kvôli jedinému slovíčku, že som Jánovi, keď som ho menoval, pridal aj slovo kráľ: pritom som ani nevedel, ako sa to dostalo do môjho listu, ani by som tomu nebol uveril, keby som si to nebol overil v predlohe.“¹⁵³ Takmer rovnako sa vyjadruje aj v liste Krištofovi Šidlovickému.¹⁵⁴ Erazmovi dodatočne skutočne mohlo záležať, aby sa očistil vo Ferdinandových očiach a nepripravil sa o jeho náklonnosť, najmä keď sa celá vec medzitým už stala takpovediac bezpredmetnou.¹⁵⁵ Napriek tomu sme presvedčení, že Erasmus si zakaždým veľmi dobre uvedomoval silu a význam svojich slov a že uvedenie Jána Zápoľského ako uhorského kráľa nebolo náhodné. Uhorská šľachta sa pri voľbe Jána Zápoľského odvolala na uznesenie uhorského snemu z roku 1505, podľa ktorého, keby vtedy vládnucci panovník Vladislav II. bol umrel bez následníka, „ľud si už nezvolí cudzieho panovníka, a to s odôvodnením, že Uhorsko bolo počas vlády vlastných panovníkov vždy mocné, kým cudzí ho viedli vždy k záhube, lebo tí sa nedokázali naučiť mravom a zvykom tohto ľudu“.¹⁵⁶ Presne v tých istých intenciách sa Erasmus vyjadril vo svojom spise *Institutio principis Christiani*, keď sa vyslovil proti cudzím panovníkom vládnuccim na základe dynastických nárokov, ak by mali vládnuť ľudu vzdialenému nielen zemepisnou polohou, ale aj jazykom, zvykmi a mravmi.¹⁵⁷ Z neuspokojených dynastických nárokov totiž vznikajú iba nové vojnové spory, ktoré v konečnom dôsledku vedú k oslabeniu jedného aj druhého a *eo ipso* posilneniu spoločného nepriateľa. Pred týmto varuje aj v inkriminovanom liste kráľovi Žigmundovi: „Môžem si len viac priať ako dúfať, čo si predsa len myslím, že treba čo najskôr urobiť

151 ALLEN, ref. 146, s. 63.

152 Nevedno, či sa tak udialo s Erazmovým súhlasom, alebo nie. Faktom je, že list má skôr charakter verejného manifestu, ako ostatne aj mnohé ďalšie Erazmove listy. Keďže v ňom veľmi silno zaznieva apel za zjednotenie všetkých kresťanských vládárov, adresát aj autor mohli súhlasiť s tým, že jeho publikovanie by mohlo prispieť mierovým úsiliam kráľa Žigmunda. Porovnaj: TRENCSENYI – WALDAPFEL, ref. 143, s. 8.

153 List č. 2 030. ALLEN, ref. 146, s. 450.

154 List č. 2 032. ALLEN, ref. 146, s. 452.

155 Ferdinand po stroskotaní olomouckých rokovaní ešte na jeseň 1527 vojensky zaútočil na Jána Zápoľského a 27. septembra 1527 ho na Tise pri Tokaji porazil. Následne, 3. novembra 1527 je Ferdinand korunovaný na uhorského kráľa. KOPČAN, ref. 142, s. 32.

156 TRENCSENYI – WALDAPFEL, Imre. *Erasmus és magyar barátai*. Budapest : Officina, 1941, s. 102.

157 „Najväčší vplyv na nich má skutočnosť, že žijú v spoločnej vlasti, že sa podobajú na seba vonkajším vzhľadom aj zmyšľaním a akýmsi druhom vrodenej príťažlivosti, ktorú poskytuje tajomná príbuznosť charakterov.“ ERASMUS, ref. 5, s. 208.

*pre zachovanie priateľstva vladárov a pokoja štátov, ak by sa vladári dali presvedčiť, aby odmietali ďaleko vzdialené vlády. Kol'ko nešťastia totiž už Francúzom spôsobilo toľkokrát opäť a opäť nárokované Miláno?*¹⁵⁸

Erazmus sa teda v danom momente – v čase olomouckých mierových rokovaní, bez poznania nuansí pomoháčskej uhorskej politiky a v duchu svojich zásad poňatia ideálneho kresťanského vladára – mohol skutočne v spore medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským prikláňať na stranu Jána Zápoľského.¹⁵⁹ M. Cytowska naopak tvrdí, že Erazmus sa v spore dvoch rivalov na uhorský trón celkom evidentne postavil na stranu Ferdinanda.¹⁶⁰ Tu však treba dodať, že sa tak deje až pod dojemom nasledujúceho vývoja,¹⁶¹ a teda v tejto otázke sme u Erazma skôr svedkami prehodnotenia vlastných preferencií než nemenného postoja.

Moháčska porážka, ale najmä vývoj po Moháči v strednej Európe privádzajú Erazma k definitívnemu prehodnoteniu svojho postoja k problematike vojny. Náznaky meniaceho sa postoja k tejto otázke sú ostatne evidentné už aj v jeho listoch z predmoháčskeho obdobia. Napriek tomu nemôžeme súhlasiť s názorom, že Erazmus úplne opúšťa pozície svojho evanjeliového pacifizmu a prechádza k realizmu sv. Augustína a jeho princípom tzv. spravodlivej vojny.¹⁶² Zlo vojny je totiž v Erazmovom presvedčení také veľké, že ho nemôže nič ospravedlniť a vyvážiť – niekedy sa jej však už nedá vyhnúť. Erazmus preto oproti pojmu *spravodlivej vojny* (*bellum iustum*) zavádza pojem *nevyhnutnej vojny* (*bellum necessarium*). S prvým náznakom tohto princípu sa môžeme stretnúť už v citovanom liste poľskému kráľovi Žigmundovi: „*V nevyhnutných vojnách, aké si mnohé vidol s Valachmi, Tatármi, Moskovčanmi a Prusmi nie menej šťastlivo ako udatne, si úplne preukázal kráľovskú vznešenosť ducha.*“¹⁶³ Túto tézu ďalej rozvíja v liste Krištofovi Šidlovickému z 27. augusta 1528: „*Čo sa tebe tak veľmi páči v mojich spisoch, niektorých uráča, ktorým sa toto sústavné kázanie o mieri zdá byť výsmechom nekonečne sa sváracích vladárov. Hoci ja neodsudzujem každú vojnu – niekedy existuje nevyhnutnosť – ani nijakému vladárovi sa nevysmievam, napriek tomu sa nedá poprieť, že všade, kde je vojna, tam je aj zločin z jednej alebo z druhej strany, niekedy z oboch.*“¹⁶⁴ Napokon v liste poľskému kráľovi Žigmundovi z 28. augusta 1528 definuje povinnosť panovníka pri vedení nevyhnutnej vojny: „*Miernosť znamená nie hneď sa podujat' na vojnu, keď k nej bola daná príčina, ale nenechať nijaký spôsob nevyskúšaný, ak by sa záležitosť mohla*

158 ALLEN, ref. 146, s. 64.

159 Erazmovo dielo *Institutio principis Christiani* sa objavilo v győrskej diecéznej knižnici s rukopisným provenienčným záznam: „*Sum Johannis electi Regis Hungariae*“, čo naznačuje, že Erazmove politické princípy neboli neznáme ani rodine Zápoľských. TRENCSENÝI – WALDAPFEL, ref. 156, s. 63.

160 CYTOWSKA, ref. 126, s. 316-317.

161 Ján Zápoľský celkom prirodzene hľadal medzinárodnú podporu v tábore Ferdinandových, ergo habsburských oponentov. *De facto* sa etabluje ako člen Cognackej ligy a 27. januára 1528 prostredníctvom svojho vyslanca, šľachtica poľského pôvodu Hieronyma Laskiho uzatvára spojenectvo so Súlejanom Nádherným. Pre Erazma to bola neprijateľná zrada záujmov kresťanstva, čo ho nevyhnutne muselo priviesť k tomu, že sa priklonil k Ferdinandovi, ktorý sa ocitol v pozícii nielen obrancu vlastných záujmov, ale aj obrancu kresťanskej Európy v boji proti tureckej expanzii.

162 Takéhoto zjednodušenia sa dopúšťa aj M. Cytowska. Pozri: CYTOWSKA, ref. 126, s. 313.

163 ALLEN, ref. 146, s. 62.

164 ALLEN, ref. 146, s. 452.

*urovnať bez vojny: a niekedy je lepšie nevšimáť si bezprávie, ako ho stíhať so zbraňami. Miernosť je, ak sa vojne už nijakým spôsobom nemožno vyhnúť, viesť ju tak, aby sa udiala s čo najmenším množstvom preliatej ľudskej krvi a aby čo najrýchlejšie skončila.*¹⁶⁵

Takýto názorový posun v Erazmovom politickom myslení má, samozrejme, priamy súvis aj s reálnou politikou na konci dvadsiatych a začiatku tridsiatych rokov 16. storočia. Pretrvávajúca polarizácia kresťanskej Európy medzi Karolom V. a protihabsburským frontom reprezentovaným predovšetkým a stále francúzskym kráľom Františkom I.,¹⁶⁶ egocentrická politika Henricha VIII. smerujúca k odluke anglikánskej cirkvi, neschopnosť Karola V. zastaviť postupujúcu reformáciu a v neposlednom rade obliehanie Viedne Turkami v roku 1529 a osmanská okupácia Uhorska upínajú Erazmov pohľad na Ferdinanda Habsburského.¹⁶⁷

Treba povedať, že osud Uhorska a predovšetkým vojna proti Turkom ostáva determinujúcim nielen pri formovaní, ale aj pri artikulácii Erazmových názorov. Roku 1529 z popudu spovedníka kráľovnej Márie Habsburskej Jána Henkela adresuje vdove po uhorskom a českom kráľovi Ľudovítovi II. trochu oneskorenú konzoláciu pod názvom *Vidua Christiana*.¹⁶⁸ Súčasťou je aj laudácia jej brata Ferdinanda, ktorý je postavený pred nevyhnutnosť vedenia vojny s Turkami.¹⁶⁹ V liste biskupovi Andrejovi Krickému z 8. júna 1529 už s prísľušnou kritikou komentuje neochotu ríšskych stavov financovať Ferdinandovu vojnu proti Turkom: „*Uhorské záležitosti ma nejakó zarmútili, viac by som však bol utrápený, keby som videl nejakú časť sveta, že je bez pohrôm. Na sneme v Speieri padol návrh na zhromaždenie peňazí na pomoc kráľovi Ferdinandovi. Ale je podivné čo i len vysloviť, ako hluché uši má Nemecko vždy, keď je zmienka o dávaní. Medzitým*

165 List č. 2 034. ALLEN, ref. 146, s. 457.

166 Erazmus už ostáva skeptický aj na správy o uzavretí mieru v Cambrai roku 1529: „*Zvest' je trvácejšia, než aby sa mohla zdať planou, že medzi cisárom a francúzskym kráľom bola obnovená svornosť, ešte nie je jasné akými zákonmi, a že tento odvod vojakov, tento výber daní nebol vykonaný na vojnu, ale pre slávu prijatia cisárskej koruny od pápeža. Zdá sa totiž, že zvlášť zbožný cisár chce dosiahnuť všetku spravodlivosť. Či je to tak, neviem. Lebo z druhej strany prichádzajú zvesti o hroznej vojne, hoci radšej by som si prial toto ako vojnu.*“ List č. 2 205 datovaný 13. augusta 1529 J. Botzheimovi. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. VIII. 1529 – 1530. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1934, s. 255.

167 „*Vidiš, kráľ Ferdinand, aké veľké bremená kráľovstiev ležia na Tvojich pleciach, o koľko väčšie však ostávajú. Vidiš také veľmi nebezpečné nepokoje týchto čias. V tak veľmi búrlivých časoch treba výnimočne vzdelaného a bdelého kormidelníka, akého nám ty predstavuješ a Tvoja povaha aj počiatok Tvojej vlády sľubujú. S akou veľkou duševnou bolesťou vidíme dvoch najpoprednejších monarchov sveta toľko rokov medzi sebou bojovať a medzitým sa zhubné spolčovania pod zástierkou Evanjelia zo dňa na deň hlbšie zakoreňujú, ako zlá burina, čo prerastá už takmer celý svet.*“ List č. 2 090 datovaný 27. 1. 1529. ALLEN, ref. 166, s. 24.

L. E. Halkin toto Erazmovo zbliženie sa s Ferdinandom spája aj s faktom, že Ferdinand ponúkol Erazmovi útočisko vo Freiburgu potom, čo roku 1529 v dôsledku postupujúcej reformácie musel opustiť Bazilej. HALKIN, ref. 10, s. 116.

168 Tlačou vyšla vo Frobenovej tlačiarňi v Bazileji. ALLEN, ref. 39, s. 29. Za poznámku stojí, že aj toto dielko možno pokladať za súčasť „literárneho súboja“, ktorý Erazmus zvädzal s Martinom Luterom. Ten totiž ešte roku 1526 adresoval Márii Uhorskej útechu: *Vier tröstliche Psalmen an die Königin Maria*.

169 Porovnaj: ERASMUS. *A keresztény özvegy : Máriához, Magyarország és Csehország egykori messze földön ismert királynéjához, Károly császár és Ferdinánd király nővérehez*. Prekl. Babics Zsófia. Budapest : JEL Könyvkiadó, 2004, s. 14-21.

sa deje to, že kým každý hľadá na cudzie pohromy s tým, že sám je v bezpečí, požiar sa rozšíri na všetkých.¹⁷⁰ Podrobne to komentuje aj v liste poľskému kancelárovi Krištofovi Šidlovickému z 9. júna 1529 a jeho jazyk sa pri opise celkovej situácie v Európe dokonca už aj radikalizuje: „Turek okrem iného obsadil Rhodos. Vyplienil Uhorsko a potom, čo zabil kráľa, zase mu hrozí. A toľko rokov sa vedie spor s Francúzskom. Medzitým je svet naplnený stádami vojakov, ktorí nešetria priateľov ani nepriateľov. Vraj veľká časť z nich sú luteráni alebo Židia. Ja si skôr myslím, že si nezasluhuje takéto prívlastky čvarga, ktorá v celkom nič neverí.“¹⁷¹

Udalosti roku 1529 definitívne prinútili Erazma k sformulovaniu nového apelu adresovanému európskym monarchom. Robí tak formou komentára k 28. Žalmu, ktorý adresoval Jánovi Rinkovi, profesorovi práva v Kolíne nad Rýnom. Fakt, že v tomto prípade ide v pravom slova zmysle o politický manifest, potvrdzuje skutočnosť, že sám Erazmus sa postaral o jeho tlačené vydanie pod názvom: *Ultissima consultatio de bello Turcis inferendo et obiter enarratus Psalmus XXVIII*, čiže *Konečná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. Žalmu*.¹⁷² Ak sme v prípade *Vidua Christiana* podotkli, že tento spis môžeme pokladať za súčasť „literárneho súboja“ vedeného medzi Erazmom a Luterom, tak *Ultissima consultatio* môžeme pokladať priamo za Erazmovu odpoveď na Luterov spis *Von Kriege wider die Türcken*.¹⁷³ „Posolstvo nikde nebolo vypočuté naklonenými ušami, hoci Luter ešte nepísal proti pápežským odpustkom, ešte nepredniesol článok, že viesť vojnu proti Turkom nie je nič iné ako odporovať Bohu, ktorý nás skrze nich prišiel preveriť.“¹⁷⁴

Začína opisom bezútešného rozvratu sveta, utrpením, čo spôsobujú vojny, aby potom zdanlivo prekvapivo dospel k záveru: „Tu sa hádam niekomu bude zdať, že som sa podujal na úlohu odradiť od vojny s Turkom. Vôbec nie, ale toto robím skôr preto, aby sme vojnu s nimi viedli šťastlivo a Kristovi sme priniesli skutočne skvelé triumfy.“¹⁷⁵ Erazmov apel však nie je bezhlavým „trúbením“ do vojny. Podmienkou jej vedenia totiž ostáva uvedomenie si vlastných chýb a nevyužitých príležitostí: „Lebo iba vykrikovať: vojnu proti Turkom, týmto hrozným beštiám, týmto nepriateľom cirkvi, tomuto národu nakazenému každým zločinom a nemravnosťou je to isté, ako keby sme vydali nevedomý dav napospas nepriateľom. Ba sám som sa neraz čudoval, keď sme pred časom počuli z blízka o krutej porážke Uhorska, o žiaľ vzbudzujúcej smrti Ľudovíta, o tak veľmi smutnom osude kráľovnej Márie a teraz popri obsadení Uhorského kráľovstva aj o tak krutom plienení Rakúska, že naše krajiny, aj samo Nemecko, to prijali chladne, akoby sa to, čo

170 List č. 2 147. ALLEN, ref. 166, s. 189.

171 List č. 2 177. ALLEN, ref. 166, s. 194. V Erazmových listoch na viacerých miestach sú roztrúsené poznámky o Židoch s negatívnym nádyhom.

172 Vyšiel vo Frobenovej kníhtlačiarňi v Bazileji roku 1530. ALLEN, ref. 39, s. 19.

173 Luteránska propaganda totiž tvrdila, že sa netreba za každú cenu tlačiť do vojny proti Turkom, pretože v skutočnosti ide o pápežskú akciu. Luterova vízia sveta je eschatologická, nie politická – nejde mu o nové usporiadanie sveta, ale o jeho koniec. Pápež a Turci sú pritom ako Gog a Magog z knihy proroka Ezechiela. Porovnaj: CYTOWSKA, ref. 126, s. 317-318.

174 List č. 2 285. ALLEN, ref. 166, s. 385.

175 ALLEN, ref. 166, s. 383-384.

sa prihodilo, nás nijako netýkalo.“¹⁷⁶ Tento spis je však súčasne aj akýmsi Erazmovým bilancovaním naplneným tentoraz už životným pesimizmom, že jeho predchádzajúce apely ostali nevyužitú, že ním navrhované riešenia ostali nevyužitú.¹⁷⁷

Erazmova *Ultissima consultatio* je logickým zavŕšením jeho evanjeliového pacifizmu konfrontovaného reálnymi pomermi vnútri kresťanstva a medzi štátmi kresťanskej Európy navzájom vystavenými tureckej agresii. Vojna ako krajné riešenie, keď sa už vyčerpali všetky ostatné možnosti, je prítomná v Erazmových úvahách už od čias napísania jeho *Querela Pacis* a vojnu ako krajné riešenie, pretože sa už vyčerpali všetky ostatné možnosti, implikuje aj Erazmom použitý názov: *Ultissima consultatio de bello...*¹⁷⁸ Roku 1533 potom s veľkou úľavou víta správy o uzavretí prímeria medzi Ferdinandom a Sülejmánom (23. 6. 1533): „Už sa sem dostala upokojujúca správa, že medzi kráľom Ferdinandom a Turkami sa uzatvorilo prímerie za dostatočne spravodlivých podmienok, totiž, že Ferdinandovi pripadlo Uhorsko tak, ako patrilo zosnulému Ľudovítovi.“¹⁷⁹ V skutočnosti daná dohoda ukotvovala iba *status quo* v Uhorsku a v konenčom dôsledku viedla k legalizácii rozdelenia územia Uhorska medzi Ferdinanda, Jána Zápoľského a Portu potvrdeného o 5 rokov neskôr veľkoveľkoveľkým mierom medzi Ferdinandom a Jánom (24. 2. 1538).¹⁸⁰ Týchto udalostí sa však už Erasmus nedožil (+12. 7. 1536).

ERASMUS VON ROTTERDAM – ENTWICKLUNG POLITISCHER ANSICHTEN ALS AUSEINANDERSETZUNG MIT DER POLITISCHEN REALITÄT EUROPAS IM ERSTEN DRITTEL DES 16. JAHRHUNDERTS

IMRICH NAGY

Der politische Standpunkt von Erasmus von Rotterdam ist in seinem gesamten Werk sowie in seinem Schriftverkehr zu erkennen. Sein Hauptmerkmal ist die grundsätzliche Ablehnung von

176 ALLEN, ref. 166, s. 384.

177 „Toto a mnohé ďalšie veci nám dnes znejú na výstrahu, koľkokrát sme prehovárali monarchov, aby všetci pomohli proti zúrivosti Turkov: a keď by sme mali niečo, čím by sme mohli dať najavo márnosť toho, čím sa vystatovali.“ ALLEN, ref. 166, s. 385.

178 Posolstvo tohto Erazmovho spisu malo smerovať predovšetkým k cisárovi Karolovi V. a k nemeckým kniežatám, aby si uvedomili naliehavosť protitureckej vojny, Ferdinandovo volanie o pomoc a prekonali vlastné rozpory, ako aj hroziacu náboženskú vojnu: „Istú nádej však predsa doposiaľ uchovávam v duchu, že Boh vnukne do cisárovej mysle myšlienky na mier; predovšetkým voči kresťanom. Už sme, žiaľ, príliš dobre okúsili, aká veľká je krutosť Turkov. Čo chystajú, sa nedá utajiť. Sotva sa im vyrovnáme so všetkými silami a armádami; čo sa stane, ak sa sami na toľko spôsobov navzájom sporíme a podujmeme sa na vojnu s nepriateľom nie menej mocným ako krutým? Ak sa raz Nemecko začne sváriť v občianskych vojnách, nechcel by som zle prorokovať, ale keď Boh odvráti to, čo hrozí, že začne!“ List č. 2 411. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. IX. 1530 – 1532. Oxonii: In Typographeo Clarendoniano, 1938, s. 91.

179 List č. 2 825. ALLEN, P. S. *Opvs epistolarvm Des. Erasmi Roterodami*. Tom. X. 1532 – 1534. Oxonii: In Typographeo Clarendoniano, 1963, s. 250.

180 Porovnaj: KOPČAN, ref. 142, s. 36-37.

Krieg als Politikinstrument. Die Entwicklung seines Pazifismus ist geschichtlich genau gezielt, da er auf konkrete Momente der europäischen Politik der ersten zwei Jahrzehnte des 16. Jahrhunderts reagiert, und zwar im Einzelnen auf zwei entscheidende Kriegskonflikte jener Zeit: auf den Konflikt zwischen den Königshäusern Habsburg und Valois als Machtkampf um die Vorherrschaft in der europäischen Politik; der zweite Konflikt war der Kampf gegen den Vormarsch der Türken in Europa. Erasmus lehnt den Charakter des Ersteren dezidiert ab, wobei er richtig bemerkt, dass dieser die Entwicklung des zweiten Konflikts prägt. Als Erstes fordert er Frieden und freundschaftliches Bündnis zwischen europäischen (christlichen) Staaten, um den Vormarsch der Türken aufzuhalten. Einen Krieg gegen die Türken lässt er erst als zweite Möglichkeit zu – als äußerste Lösung, wenn alle friedlichen Lösungen versagt haben. Diese Vorschläge gehen aus seiner Korrespondenz hervor, mit der er an die Machthaber Europas appelliert (Karl V., Franz I., Heinrich VIII.). Die Entwicklung nach der Schlacht bei Mohacs ändert jedoch die Ansichten Erasmus über die europäische Politik. Er fühlt sich insbesondere zu den Herrschern Mitteleuropas hingezogen, insbesondere zu Ferdinand und Maria von Habsburg. Begleiterscheinung dieser seiner Meinungsverschiebung ist auch eine Abwandlung seines Pazifismus. Im Falle der Türkenkriege vertritt er nun die Position *bellum necessarium* (unumgänglicher Krieg). Seine in dieser Weise modifizierte Akzeptanz von Krieg, wie er sie in einigen seiner Briefe nach 1526 (z. B. an Sigismund I.) sowie in seiner Auslegung des 28. Psalms – *Ultissima consultatio de bello Turcis inferendo* zum Ausdruck bringt, bedeutet keine Negation seines früheren Pazifismus, vielmehr zeugt sie von seiner Reflexion der europäischen Politik, insbesondere jedoch von seinem mitteleuropäischen Format.

BULHARSKÝ EXCÁR FERDINAND A SLOVENSKO (1939 – 1944)

ROMAN HOLEC

HOLEC, Roman. The Former Czar Ferdinand of Bulgaria and Slovakia (1939 – 1944). *Historický časopis*, 2008, 56, 4, pp. 657-683, Bratislava.

The former Czar Ferdinand of Bulgaria from the Saxe-Coburg-Gotha dynasty often lived in Slovakia during the Second World War. His contacts with the political elite of the regime, his views on the geopolitical situation and his ordinary human joys and sorrows are the subject of a study based on previously unused and partly unknown foreign archive collections. It provides information about many behind the scenes events in the relationship of Ferdinand to the Slovak regime and its representatives. The study is a micro-analysis of an aristocrat and monarch mentally rooted in the 19th century, who found himself mixed up in the Second World War and Slovak development. Ferdinand is remembered as a monarch, who loved the people and nature of Slovakia.

History of Slovakia during the Second World War. Czar Ferdinand of Bulgaria from the Saxe-Coburg-Gotha dynasty and Slovakia. Slovak – Bulgarian relations. Micro-analysis of the life and views of a former monarch.

Ferdinand Coburský (1861 – 1948) strávil na Slovensku podstatnú časť svojho detstva a aj ako bulharské knieža, neskôr bulharský cár, navštevoval na dlhé mesiace tunajšie rodomové majetky. Ku krajine i ľudom na Slovensku si vypestoval mimoriadne vrelý vzťah. Po rezignácii na bulharský trón roku 1918 žil v coburskom exile v Nemecku a do ČSR, rovnako ako do Bulharska, mal vstup zakázaný. Majetkom na Slovensku hrozila pozemková reforma a coburskí dediči sa roky sporili so štátom i medzi sebou. Obdobie súdnych procesov poznačené mnohými škandálmi sa nakoniec skončilo dohodou so štátom a Ferdinand, možno aj vďaka neutrálnemu postoj, dostal od roku 1934 časť nehnuteľných majetkov za presne vymedzených podmienok od československého štátu do užívania. Odvtedy je znovu na Slovensku pravidelným hosťom.

V lete roku 1938 i počas horúcej jesene prakticky až do januára 1939 bol Ferdinand na Slovensku a pozorne sledoval vývoj udalostí. V decembri blahoželal k zvoleniu prezidentovi tzv. druhej republiky Emilovi Háchovi. V januári 1939 zase novému predsedovi slovenskej autonómnej vlády Jozefovi Tisovi. Ak Hácha v odpovedi vyzdvihol Ferdinandovo ocenenie správania sa oboch národov v dňoch jesennej krízy a želal mu, aby sa v republike vždy cítil ako doma, Tiso ďakoval za prejavenu lásku a sympatie k slovenskému národu: „*Som rád, že Vaše Veličenstvo bolo očitým svedkom vyvrcholenia politického boja Slovákov a veľmi si vážim Vášho kladného úsudku, ktorým hodnotíte prácu a snaženie nového Slovenska.*“¹ Keďže Ferdinand bol práve na odchode zo Slovenska, zaželal mu skorý návrat.

1 Centralen deržaven archiv Sofia (ďalej CDA), Monarchičeski institut, fond (ďalej f.) 3k, op. 18. Reel 109, Box 87, Folder No. 2. J. Tiso Ferdinandovi z 8. 1. 1939 a E. Hácha Ferdinandovi z 21. 12. 1938.

Napriek podobným milým slovám, určite ani dramatické pred- a pomníkovské dni nepridali Ferdinandovi na pohode. Hrozba vojny v strednej Európe bolo to najmenšie, čo si mohol želať. Koniec roka 1938 dával aj v slovenských lesoch tušiť, že pride k rozsiahlym medzinárodným zmenám. Silvestra roku 1938 strávil personál v starom kaštieli na Pustom Poli, ale aj na iných coburgovských majetkoch, v tiesnivej nálade. Každého trápila otázka, čo s nimi bude...

Ako vyzeral prvý kontakt Ferdinanda s novovzniknutou Slovenskou republikou? Odohral sa vo Vatikáne, kam sa v súvislosti so slávnostnou inauguráciou nového pápeža Pia XII. schádzali osobnosti vtedajšej diplomacie. V kritických dňoch marca 1939 vyslalo Česko-Slovensko skromnú delegáciu, ktorú tvoril diplomat Ladislav K. Feierabend s manželkou. Vycestovali v deň nasledujúci po nočnom pokuse o prevrat a zaisťovaní autonómnej vlády Jozefa Tisa, teda po udalostiach, ktoré sa dostali do učebníc pod nepresným názvom Homolov puč. V Ríme sa Feierabend stretol s Jozefom Sivákom, ministrom školstva a národnej osvety, ktorého delegovala slovenská autonómna vláda. Bola to vlastne prvá oficiálna štátna slovenská návšteva Svätej Stolicy. Uskutočnila sa však vo veľmi napätej atmosfére, lebo Sivák sa z novín dozvedel o zosadení Tisovej vlády a o svojom menovaní za ministerského predsedu.

Ešte väčšie zmeny sa odohrali v čase, keď delegácia opúšťala „večné mesto“. Tesne pred odchodom mala delegácia 14. marca absolvovať rozlúčkovú audienciu. Všetko bolo však iné ako pred pár dňami. Nový pápež, ale aj novovyhlásená Slovenská republika, Sivák ministrom školstva a národnej osvety v novej slovenskej vláde. Podľa Feierabenda Sivák nechcel na protest proti vývoju domácich udalostí s pápežom hovoriť nemecky, ale slovensky a Feierabend mal prekladať do francúzštiny. Podľa Siváka ho Sv. Otec prijal na osobitnej audiencii a Sivák ho prosil, aby „*požehnal slovenskému národu na prahu jeho nového slobodného života*“.²

V čom sa však obaja zhodujú, bola skutočnosť, že tesne pred návštevou česko-slovenskej (alebo slovenskej) delegácie bol u pápeža bývalý bulharský cár. Keď Ferdinand vyšiel z audiencie, kde bol aj s oboma svojimi dcérami, stretol sa a bodro po slovensky pozdravil prítomných. Podľa Siváka, určite by sa pri nich aj zdržal, ale bolo treba vojsť dnu. Tak im aspoň s úsmevom zaželel veľa šťastia.³

Ferdinanda v tom čase zaujímali iné veci: do Ríma prišiel z Lugana, vo „večnom meste“ musel absolvovať únavný slávnostný ceremoniál, pri ktorom ani zďaleka nepatrili k rozhodujúcim celebritám („*celá rímska cesta bude strašná*“), do Coburgu posielal práve početné zbierky kvetín a rastlín, navyše „*môj Dunčo mi veľmi chýba. Nemáme už ani haliera peňazí a situácia je strašná*“.⁴ Množné číslo vypovedá o dámskej spoločnosti, ktorá Ferdinanda sprevádzala a ktorú menoval Júliou. Nevieme, o koho ide,

2 FEIERABEND, Ladislav K. *Politické vzpomínky I*. Brno 1994, s. 131-132; SIVÁK, Jozef. *Z mojich pamätí*. Martin 2003, s. 327.

3 Ref. 2. Ku korunovácii pápeža aj spomienky Sivákovi prideleného osobného tajomníka KAŠŠOVIC, Ján. Spomienky na korunovanie Pia XII. In BYSTRICKÝ, Valerián - LETZ, Róbert - PODOLEC, Ondrej (eds.). *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí*. I. Bratislava 2007, s. 84-94.

4 Privatařchiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A11 – list z marca 1939.

a z Ferdinandových slov na adresu ďalšej ženy v jeho živote – dlhoročnej sekretárky Márie Haberbosch – vieme, o nej, že „celkom omladla, že znovu príde do Coburgu, ale nikdy sa nič nenaučí, nemá žiadnu pamäť, zabudne všetko a je nevydržateľná svojou svojhlavosťou a nevкусom, veľmi som tu s ňou trpel...“⁵

Vznik Slovenskej republiky roku 1939 a nové štátoprávne podmienky sa odrazili i v zmenách na coburgovských majetkoch. Tou najmenšou bola slovenská pečiatka *Správa zámku Jeho Veličenstva Cára Ferdinanda Bulharského* na Ferdinandových listoch. Vonkajším prejavom nových podmienok bolo potvrdenie ministerstva zahraničných vecí (podpísaný Jozef A. Mikuš), v ktorom sa všetky slovenské pohraničné a vnútroštátne úrady žiadali, aby majiteľovi tohto odporúčania grófovi Murányimu vychádzali pri jeho cestách po Slovensku v ústrety a boli mu nápomocné, keby sa ocitol v ťažkostiach.⁶

Oveľa vážnejšou zmenou bolo, že v priebehu roka 1939 dostali mnohé pôvodne coburgovské majetky, resp. ich najlepšie časti, nových pánov – Nemcov. Išlo zväčša o prominentných majiteľov. Prebrali coburgovské poľovné revíry a viaceré nehnuteľnosti, zaviedli nový poriadok, ktorý vôbec nerešpektoval cárovu nostalgiu. Napríklad z bývalých revírov kniežat a Hohenloheho na Javorine prišli „jágrí“ a z kaštiel a na Pustom Poli povyhádzovali všetko coburgovské, vymenili príbory, riad, nábytok a všetko nové doviezli z Berlína. Zlikvidovali staré aleje, vyrúbali jarabiny spojené s Ferdinandovým detstvom a park zmenili na anglický trávnik. Keď to neskôr cár videl, bol poriadne nešťastný a preklínal pôvodcov.

Slovenská vláda však podržala v platnosti rozhodnutie ešte československej vlády, podľa ktorej mohol Ferdinand používať časť miestností v zámku vo Svätom Antone. V lete 1939 je Ferdinand preto znovu na Slovensku. Len v priebehu júna pobudol striedavo na Prednej Hore, vo Svätom Antone, na Pustom Poli a v dolnorakúskom Ebenthale. Dni na Prednej Hore boli preňho údajne peklom, lebo jeho „biednu existenciu“ dokonale otrávil „coburský vzduch“, čím narážal na informácie z Coburgu a prítomnosť dlhoročného pobočníka a „financmajstra“ generála Petra Gančeva, s ktorým sa celý deň „ruval“, aby sa nakoniec dozvedel, že všetko bude len horšie a na svoje výdaje nedostane ani halier navyše. Útechou mu mohla byť práve mimoriadne úspešná poľovačka na Pustom Poli a štyridsiatka jeho sekretárky Márie Haberbosch, ktorú však neoslávili ani spolu, ani pokojne. Vyslovil jej aspoň písomne „najväčšiu vďaku za 22 rokov obetí a hnevu!“ a nádej, že hádam sa v Ebenthale stretnú a „preberú svoju smutnú budúcnosť, všetko ma opúšťa... a situácia je pre mňa stále bezútešnejšia“.⁷ Koncom júla 1939 je už Ferdinand v kúpeľoch na Sliači. Ako každý rok, ubytoval sa s celou svojou suitou v prepychovom hoteli *Palace* a bolo ho vídať denne na ceste za procedúrami alebo na vychádzkach do okolia.

Vzťahy medzi Ferdinandom a hlavným predstaviteľom nového štátu, prezidentom Jozefom Tisom, boli korektné, ale zostávali takmer výlučne len na oficiálnej úrovni. Stretávali sa na rôznych akciách. To isté platilo aj o Vojtechovi Tukovi, ktorý ako rodák

5 Ref. 4.

6 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108, Box 86, Folder No. 1. Sprievodný list pre grófa Murányiho, Bratislava 24. 4. 1939.

7 Privataarchiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A12 – list z 12. 6. 1939.

z okolia Banskej Štiavnice zašiel sem-tam aj do Antona. Napr. tamojší kastelán Juraj Brezák ho očakával v súvislosti s cirkevnou púťou 15. 8. 1939. Rovnako počas pobytu v kúpeľoch na Sliači v rámci svojich výletov navštívil Tuka kaštieľ vo Svätom Antone na prelome júna/júla 1940. Ferdinand vtedy nebol na Slovensku, ale podľa slov kastelána Brezáka Tuka „*bol krásami Antola veľmi dojatý a o všetko sa vrele zaujímal ... povedal, že raz si dovoľí navštíviť Vaše Veličenstvo vo Svätom Antole*“.⁸

Z členov vlády si Ferdinand najlepšie rozumel s ministrom dopravy a verejných prác Júliusom Stanom, s ktorým ho zbližoval záujem o železnice. Otvárali spolu výstavbu viacerých tratí i prevádzku obnovených, zrekonštruovaných a nových tratí. Vo februári 1941 odovzdali Ferdinandovi úradníci Stanovi a radcovi na jeho ministerstve prof. Rudolfovi Pavlíkovi vysoké bulharské vyznamenania. Minister potom podával v *Carltone* obed, na ktorom sa okrem Ferdinandových „emisárov“ a najvyšších úradníkov ministerstva zúčastnili bulharský diplomat Konstantin Šišmanov, honorárny bulharský konzul František Michera, biskup Michal Buzalka a viceguvernér Slovenskej národnej banky Jozef Fundárek. Večer potom konzul Michera organizoval bulharský večierok pri príležitosti narodením cára Borisa III. Zúčastnil sa ho minister školstva Jozef Sívák a vysokí úradníci ďalších ministerstiev.⁹

Ferdinand takisto veľmi dobre vychádzal s predstaviteľmi slovenského katolíckeho episkopátu, najmä s biskupmi Andrejom Škrábikom a Michalom Buzalkom. Listy si však príležitostne vymieňal aj s biskupom Marianom Blahom.

Mimoriadne blízky bol vzťah s Buzalkom (1885 – 1961), ktorý sa dotal ešte do rokov prvej svetovej vojny, keď študoval v seminári. Desaťročia, prakticky do Ferdinandovej smrti, boli v dlhodobom kontakte. Buzalka bol rodákom zo Svätého Antona a poznal Ferdinanda ešte keď ministroval v tamjšom kostole. Po absolvovaní teológie vo Viedni pôsobil v rokoch 1908 – 1910 ako kaplán a katechéta v neďalekej Banskej Štiavnici. To ich zbližovalo, hoci Buzalka roku 1917 odmietol faru vo Svätom Antone a pôsobenie v bezprostrednej blízkosti Coburgovcov. Jeho kariéra potom stúpala v tridsiatych rokoch, keď bol rektorom v seminároch v Trnave a Bratislave. Od roku 1935 sa stal pápežským prelátom, roku 1937 bratislavským kanonikom a o rok neskôr titulárnym biskupom. V čase vysviacky v Ríme prejavil Ferdinand želanie zúčastniť sa jej práve s vysvetlením, že Buzalku pozná už dlhé roky. V období 1940 – 1945 pôsobil Buzalka ako generálny poľný vikár slovenskej armády. Žil ako jediný z biskupov trvale v Bratislave, zúčastňoval sa pravidelne rôznych štátnych a príležitostných akcií a osláv a bol preto v stálom styku s politickými elitami režimu. S Ferdinandom si vytvoril takmer priateľské vzťahy, čo vôbec nebolo u starého monarchu častým javom.

V júli 1939 prišlo vo Ferdinandovom okolí k menšej afére, ktorá pripomínala skôr búrku v pohári vody. Jej kontext však ukázal spojitosť biskupa Buzalku s Ferdinandom a styky excára s najvyššími predstaviteľmi štátu. Začalo sa to článkom – reportážou s názvom *Vo Svätom Antole* v tlačovom orgáne HSLŠ *Slovák* dňa 26. 7. 1939. Článok zachytával dojmy z návštevy Banskej Štiavnice a zámku vo Svätom Antone. Opísal

8 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108A, Box 86, Folder No. 2. J. Brezák F. Göndörovi z 13. 8. 1939; Tamže, Folder No. 4. F. Göndör Ferdinandovi z 8. 7. 1940.

9 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 86, Folder No. 5. F. Göndör Ferdinandovi z 2. 2. 1941.

prípravy na príchod monarchu, keď sa všade upratovalo, kúrilo, čistilo... Pobúril však Ferdinanda predovšetkým narážkami na pomimuteľnosť bytia a na heslo nad hlavným vchodom zámku („*Hodiny idú a pôjdu, hoci nemajú nohy, ani krok. Jedna však raz príde a povie ti – odíď!*“), ktoré sa mohlo z kontextu vzťahovať na Ferdinanda. V závere článku sa totiž odchádzajúci návštevníci na prístupovej ceste k zámku stretávajú s autom, v ktorom sedí monumentálna excárova postava: „*Dívame sa za ním, ale auto rýchlo sa stratí v hustote lesa, ani čoby chcelo uniknúť hodine, ktorá ti zavolá: Človeče, pober sa!*“¹⁰ Ferdinand bol citlivý na takéto narážky a umierať sa, napriek početným chorobám, určite nechystal. Excár sa práve vyberal do kúpeľov v Sliači a nechal na Buzalku, aby podnikol príslušné kroky. Večer ešte pred Ferdinandovým odchodom z Antona skoncipoval v jeho mene Buzalka protestný telegram vo veci tej „*pokútnej, fušerskej písacky*“. Bolo nakoniec rozhodnuté, že ho pošle pod svojím menom a Ferdinand k nemu na blankete telegramu pripojil krátku súhlasnú poznámku aj s pozdravom. Zásadná časť telegramu znela: „*Po tom, čo bola moja česť ako človeka, monarchu a hosta slovenského ľudu napadnutá najzbateľším spôsobom, rozhodol som Slováka navždy opustiť....*“¹¹ Telegram smeroval na samotného Vojtecha Tuku, vtedy zástupcu predsedu vlády a ministra vnútra. Ten urobil adekvátny vietor a v deň, keď poslal Ferdinandovi on sám ospravedľujúci list, priniesol aj Slováka vlastné ospravedlnenie. Inkriminovaný článok sa podľa redakcie „*nemiestne a nespravodlivo dotkol Jeho Veličenstva*“. Ďalej uvádza, že „*láska slovenského ľudu, ktorou obklopuje vznešeného bulharského panovníka a ktorá bola už toľko ráz tľočená na stĺpoch nášho Slováka, je najlepším dôkazom toho, že táto nemilá vec bola zavinená bez zámernosti a len technickým nedopatrením*“.¹² Veličenstvu sa potom ako vysoko váženému hosťovi zaželel príjemný pobyt na slovenskej pôde. V osobnom liste sa ospravedlnil podobným textom aj šéfredaktor Vojtech Straka. Údajne len vďaka jeho neprítomnosti sa mohla stať táto poľutovaniahodná nemilá a neúmyselná chyba. Vojtech Tuka bol vo svojom liste oveľa ostrejší. Okrem sľubu, že podobný článok sa už nesmie objaviť, napísal: „*Výslovujem týmto Vášmu Veličenstvu ako úprimnému priateľovi slovenského národa a vzácnemu hosťovi nášho štátu svoje najhlbšie poľutovanie, ba priamo sa hanbím pre článok, ktorý sa zjavil na stĺpoch vládneho denníka Slováka a hrubo urazil Vaše Veličenstvo. Nech ráči byť Vaše Veličenstvo uistené, že pisateľ článku mohol sa dotknúť Vašej vysoko váženej a vzácnnej nám osobnosti iba zo svojej sprostoty a krátkozrakosti.*“¹³ Ostré Tukove slová na adresu autora fejtónu nepatrili nikomu menej známemu ako publicistovi a maliarovi Jankovi Alexymu.

Z tohto obdobia pravdepodobne pochádza aj nedatovaný telegram Ferdinanda Buzalkovi vyjadrujúci „*hlboké i dojaté poďakovanie za mimoriadnu historickú pamiatku na*

10 ALEXY, J. Vo Svätom Antole. In *Slovák*, 21, č. 169 z 26. 7. 1939.

11 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 103, Box 81, Folder No. 4. Ferdinand V. Tukovi, s. d. (29. 7. 1939). Podľa Ferdinanda bol fejtón inšpirovaný sv. antonským katolíckym farárom Viliamom Riesom.

12 Ospravedlnenie redakcie. In *Slovák*, 21, č. 177 zo 4. 8. 1939. Obdobný text aj v CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108A, Box 86, Folder No. 2 (tu sa nachádza aj ospravedlnenie V. Straku).

13 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108, Box 86, Folder No. 1. V. Tuka Ferdinandovi zo 4. 8. 1939.

dávnominulé časy“ a omšu, ktorú držal za zomretých.¹⁴ Rituály k výročiam úmrtia matky a ďalších členov rodiny Ferdinand úzkostlivo dodržiaval. Keďže Buzalka pravidelne trávil dovolenky v rodnom Svätom Antone, počas nich neraz slúžil omšu v tamojšom farskom kostole. Keď bol však Ferdinand prítomný, chodil konať omše aj do zámockej kaplnky a bol u excára vždy vítaným hosťom. Zrejme na jednu takúto omšu sa vzťahovala excárova poznámka.

Obsahovo veľmi zaujímavý Buzalkov list z konca septembra 1939 je reakciou pravdepodobne aj na uvedený telegram. Informuje o porade na Ministerstve školstva vo veci nového zákona o ľudových školách, ale aj o tom, že 28. 9. odovzdal Ferdinandovo „úprimné pozdravenie“ prezidentovi Tisovi a hovoril mu aj o „tých finančných ťažkostiach“. Tiso vraj „vrúčne ďakuje Vášmu Veličenstvu a teší sa, že ráčite u nás byť. O tej fin. ťaž. [finančnej ťažkosti – R. H.] poznamenal, že povie to ministrovi hospodárstva Medrickému, aby to predniesol v ministerskej rade a podal návrh na pomôženie“. Potom už sú to len novinky z politickej kuchyne (neprítomnosť Tuku, vymenovanie Fraňa Tisa za vyslanca v Moskve) a zákulisné úvahy z kruhu slovenských politických elít (ponuka maďarskej vlády prostredníctvom Esterházyho na úpravu slovensko-maďarských hraníc a Ribentropovo odmietnutie podobných vyjednávaciečiek, lebo Maďari aj tak vraj budú musieť všetko vrátiť). Zaujímavá je informácia, ktorú priniesol poslanec Čarnogurský z Vatikánu, podľa ktorej Svätá Stolica má „veľmi čierne i smutné predtuchy, obavy do budúcnosti strednej Európy“ a že veľmi boli prekvapení tým „pasusom Führerovho telegramu“, ktorý spomínal „bratské spolubojovanie slovenskej armády proti Poliakom, katolíkom“. Informuje aj o plánovanom štrajku – protestnej hladovke robotníctva v Banskej Belej, v prospech ktorého potom Buzalka zakročil na úradoch. Sám ešte nevie, o čo ide na okolí Banskej Štiavnice, možno sú to už „oživené muchy komunistické“.¹⁵

V súvislosti s uvádzanými „finančnými ťažkosťami“ si nevdojak musíme spomenúť na jednu pasáž z nešťastnej Alexyho reportáže o kaštieli vo Sv. Antone: „Keď nás zaviedol [farár v Antone Viliam Ries – R. H.] do Ferdinandovej rezidencie, ocitneme sa na štvorcovom dvore mohutne ozrutnej budovy. Vidno, že dávno tu nik nebyval, majetok, statky pre daňové nedoplatky prešli do rúk štátu spolu aj s kaštieľom. Ale teraz je tak, že ostarelý, reumatizmom chôdže pozbavený bývalý panovník predsa sa tu osadí ... Chce ešte dvojmiliónovým nákladom pokryť strechy, teraz len vybavené prehnitým šindľom.“¹⁶ Finančne mimoriadne náročná prestavba kaštieľa vo Svätom Antone sa zrealizovala v rokoch 1941 – 1942 a poriadne zaťažila Ferdinandov rozpočet.

Ferdinand zostal aj po neblahých skúsenostiach z prvej svetovej vojny a z čias po nej oddaným prívržencom pronemeckej politiky Bulharska. V tomto smere mal svojich ľudí aj na sofijskom dvore. Nepochybne ho pri uvedenom smerovaní posilnil krok nemeckej vlády roku 1931, ktorá mu pri príležitosti 70. narodenín poskytla 500 000 mariek.¹⁷ Hlavne s nástupom Hitlera zavetrila „stará ľstivá liška“, ako sa Ferdinandovi hovorilo

14 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 103, Box 81, Folder No. 4. Ferdinand M. Buzalkovi, s. d.

15 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108, Box 86, Folder No. 1. M. Buzalka Ferdinandovi z 30. 9. 1939.

16 ALEXY, J. Vo Svätom Antole. In *Slovák*, 21, č. 169 z 26. 7. 1939.

17 MARKOV, Georgi. *Našumelite međunarodni aferi na tretoto balgarsko carstvo*. Sofia 1998, s. 146.

(napr. ústami Heinricha Himmlera), opäť šancu na politické zmeny. Mal pomerne dobré vzťahy k pohlavárom tretej ríše, akurát majster nacistickej propagandy Josef Goebbels ho statočne ignoroval. Ako napr. roku 1941 na veľkom koncerte vo Viedni pri príležitosti 150. výročia Mozartovej smrti.

Hitler si Ferdinanda zo začiatku, v tridsiatych rokoch, vedel svojim spôsobom získať: „*Ked' som bol po prvý raz uňho, urobil na mňa veľmi dobrý dojem, hlavne čerstvosťou svojho ducha a otvorenosťou...*“¹⁸ Aj neskôr sa s Hitlerom zopárkrát príležitostne stretol, pre fűhrera však nebol zaujímavý. Ferdinand si to, pochopiteľne, nemyslel.

S pribúdajúcimi rokmi bol z Hitlera stále viac sklamaný. Necítil sa doma vo fašistickom Nemecku a postupne sa v súkromnom kruhu vyslovoval o fűhrerovi stále kritickejšie. Vyjadroval znepokojenie nad „*vzrastajúcou totalitarizáciou tohto uzurpátora*“, neschopnosťou nadviazať spoluprácu s konzervatívnymi silami a nevedel mu odpustiť jeho zosmiešnenie ríšskeho prezidenta maršala von Hindenburga pri prevzatí moci roku 1933.¹⁹ Paula von Hindenburga si Ferdinand mimoriadne vážil a viackrát s ním úplne otvorene hovoril o háklivej situácii Nemecka. Hindenburga trápiła vlastná zodpovednosť, ponížovalo ho správanie Hitlera a jeho bezuzdné výbuchy zlosti.

Naposledy sa Ferdinand s Hitlerom stretli niekedy v priebehu roka 1938. Vtedy ešte Ferdinand veril v mierové riešenie problémov. V júli 1940 už bolo všetko ináč a vďaka zbraniarom prichádzali prvé výsledky. Ferdinand si s Hitlerom vymenil listy a v nich vyjadril radosť z navrátenia Dobruďže k domovskej krajine, lebo Dobruďža „*bola odňatá Bulharsku napriek faktu, že tam žijú výlučne Bulhari*“.²⁰ Neskôr Ferdinandovi už očividne prekážala agresivita Hitlerovej zahraničnej politiky i skutočnosť, že Nemci nedokázali využiť konzervatívne sily vnútri jednotlivých štátov (napr. Ruska) vo svoj prospech.

S pronemeckou politikou Ferdinanda narastali časom problémy a hlavne v Bulharsku ju jeho syn – cár Boris – prijímal s výhradami, lebo on sám by zo začiatku radšej pestoval probritskú politiku a neskôr aj neutralita by mu viac bola po srsti. V čase druhej svetovej vojny už veľa alternatív nebolo, hoci Boris si stále udržiaval odstup od Nemecka a tomu sa nikdy nepodarilo donútiť svojho oficiálneho spojenca, aby poslal vojakov na východný front alebo rázne „vyriešil“ židovskú otázku.

Z pohlavárov tretej ríše udržiaval Ferdinand najčulejšie styky najmä s maršalom Hermannom Goringom. Spájali ich záujem o letcov, letectvo a poľovačky. Roku 1937 prijal Ferdinand pozvanie maršala na poľovačku v Schorfheide. Podarilo sa mu zastreliť veľkého jeleňa, ktorý mal medzi parošie vpletený brezový konár. Po poľovačke nasledovala návšteva Goringovho berlínskeho bytu plného vzácnych kobercov, nepredstaviteľného luxusu a s kúpeľňou s mozaikami. Ferdinandovi imponoval predovšetkým porcelánový servis a striebro. „*Pritom je všetko pokradnuté*“, dodával s neskrývanou štipľavosťou. Hostiteľov však považoval za mimoriadne šarmantných.²¹

18 BROUCEK, Peter (ed.). *Ein General im Zweilicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau*. Bd. 3. Wien; Köln; Graz 1988, s. 182.

19 Privatařhiv Maria Haberbosch Coburg, M-Biographische Entwűrfe űber das Leben des Zaren, M 2.2. – Biographisches. Slowakei. 1934 – 1948, s. 3; *Ein General im Zweilicht...* Bd. 3, 1988, s. 182.

20 LEVERSON, Albert. *Šřrichi kum portreta na car Boris III*. Kniga druga. Plovdiv 1992, s. 55.

21 Privatařhiv Maria Haberbosch Coburg, M-Biographische Entwűrfe űber das Leben des Zaren, M 2.4. – Einzelne Stories.

Zo spomienok manželky Ferdinandovho pobočníka Gančeva vieme o narodeninovej rodinnej večeri u Göringa v januári 1938. Pozvanie s Ferdinandom prijala jeho dcéra princezná Eudoxia a manželia Gančevovci. V susednej izbe bolo možné obdivovať vystavené dary od výmyslu sveta a s nevypočítateľnou hodnotou. Medzi nimi sa úplne strácal vlastnoručne namaľovaný Hitlerov akvarel. Göring oprášil servis spomínajúci na časy pruských kráľov, ale jeho neformálne oblečenie trochu Ferdinanda iritovalo. Po večeri sa predviedol povestný lev domáceho pána Mungo, ktorý s tlapami na Göringových pleciach pochtivo olízal tučnú maršalskú tvár. Jeho manželka sa potom zabávala s levom na koberci, až kým ju ľahko nezranil, čo vyvolalo menší zmätok. Ferdinand sa necítil dobre ako vždy, keď nebol stredobodom pozornosti a takisto rozhovor s maršalom pravdepodobne nevynikal vysokou intelektuálnou hodnotou.²²

Ferdinand sa mimoriadne zlostil na ministra zahraničných vecí Joachima von Ribbentropa. Z osobných dôvodov. Bez toho, aby s ním niekto konzultoval veci, obsadil nový kaštieľ na Pustom Poli práve minister Ribbentrop, Muránsku planinu zase maršal Hermann Göring, ktorý mal k dispozícii aj starý kaštieľ na Pustom Poli. Na rozdiel od Göringa Ribbentrop viackrát navštívil svoje lesy. Jeho príchod ohlasoval dlhý salónny vlak, vojenská pohotovosť, krojované telgártske dievčatá s chlebom a soľou a uniformovaní trubači trúbiaci na lesných rohoch slávnostné halali. Ferdinand však rozprával o hneve, ktorý vyvolával medzi slovenským obyvateľstvom luxusný vlak s lokomotívami vpredú i za súpravou, obrovské „žranice a pitky“, ktorými sa „bez hanby“ netajili. Nemci, predtým údajne milovaní a vážení, boli teraz nenávidení. Koncom septembra 1942 si Ribbentrop pozval na poľovačku Heinricha Himmlera. Himmler sa zdržal dva dni a po neveľkom úspechu na poľovačke sa vrátil lietadlom zo Spišskej Novej Vsi do Berlína.

Tri roky neprišiel Ferdinand na Pusté Pole ani na jelene, ani na hlucháne. Nemci mu síce ponechali jeho poľovnícku kvótu (namiesto dvoch jeleňov mohol uloviť však už len jedného ročne), ale poľovať mohol len po ich odchode. Ďalšie obmedzenia prispeli k tichému odporu voči novým pánom. Aj preto, keď Ferdinand mohol, radšej sa im vyhýhol. Jeho postoj k nacistom bol pragmatický. Boli rozhodujúcim politickým faktorom a prinášali zmeny, ktoré sa mohli využiť. Preto sa nevyhýbal stretnutiam s pohlavármi tretej ríše, ale v duchu nimi pohľadal.

Rovnako vnímal aj predstaviteľov slovenskej politiky. Stáli na čele štátu, v ktorom mal Ferdinand svoje majetky. Stýkal sa s nimi, ale stretnutia osobitne nevyhľadával. Považoval sa za dediča najlepších tradícií európskej vysokej politiky a slovenskí predstavitelia boli len čosi ako provinční amatéri, navyše Ferdinand si dobre uvedomoval ich vazalský vzťah k Nemecku. Podľa neho však rovnako ani nemecká politika na Slovensku nebola veľmi obratná. Hanili sa vedúci muži a „múdneho Tisa“ menovali neustále „svinským farárom“. Mimoriadne hrubé spôsoby prejavoval voči Slovákom Manfred von Killinger, nemecký vyslanec na Slovensku. „Pritom by sa Slováci, preboha, mohli udržať“, dodával excár.²³

Ferdinand sa v tom čase pomerne často zdržiaval na loveckom zámku na Muráni ako centre svojho rozsiahleho muránskeho panstva alebo vo Sv. Antone. Ľudia spomínali na

22 *Ein General im Zweilicht...*, Bd. 2, 1983, s. 592-593.

23 *Ein General im Zweilicht...*, Bd. 2, 1983, s. 635 a Bd. 3, 1988, s. 182.

jeho otvorené auto, na ktorom podnikal výlety na Sitno a do jeho okolia, na prejavy dobročinnosti, záujem o prírodu a pamiatky. Ale predovšetkým na skutočnosť, že navštívil aj najzastrčenejšie osady v horách a dedinky, ktoré mohli mať pocit, že ležia na konci sveta. A naraz sa objavil taký vysoký pán. Vysoký postavením a impozantný zjavom.

Z listov, ktoré posielal zo Slovenska, vieme dobre o všetkých Ferdinandových radoostiach a starostiach. Z prvých to bola krásna príroda, zaujímavé pamiatky, zvieratá a rastliny, spoločenské kontakty. Z posledných trápilo excára neustále predovšetkým zdravie, čo zvyšovalo jeho závislosť od ľudí v okolí. Z nich ho zlostil predovšetkým nespoľahlivý Gančev, ba neraz ho systematicky privádzal do zúrivosti. Svojimi nevšimavými spôsobmi, flegmatickou ľahostajnosťou, ale i väčšou akčnosťou, ktorá mu umožňovala miznúť a zjavovať sa podľa vlastných potrieb. Ferdinand bol súčasne od Gančeva závislý, lebo do generálových rúk sa zbíjali všetky finančné toky jeho „dvora“. Navyše ich spájali aj spoločné spoločenské a osobné záujmy. K nim patrili aj ženy, hoci Ferdinandove možnosti boli vzhľadom na zdravotný stav obmedzené, na druhej strane práve jeho bisexualita spôsobovala svojím spôsobom ich skutočnú neobmedzenosť. Postupne sa zdravotný stav stával rozhodujúcim faktorom, čo možno ešte viac zvyšovalo Ferdinandovu zlosť: „*Tento zhýralec [„Wüstling“ bola Gančevova prezývka vo Ferdinandových listoch – R. H.] ma trápi do najhlbšej možnej miery. To je to najhoršie, čo mohol urobiť. Na štyri dni zmiznúť so svojím hárcom a nechať ma úplne bez adresy. Aká hanba pre nás ... Ale tentokrát to povedie k úplnému zlomu.*“²⁴ Neviedlo. „*Čo vyvádza ten úbohý zhýralec, neviem...*“²⁵ A radšej ani nechcel vedieť.

Z Ferdinandovej korešpondencie vieme poskladať mozaiku jeho aktivít a rekonštruovať priebeh pobytov na Slovensku. Ferdinand s radosťou prijímal pozvania na rôzne spoločenské akcie, ktorých však až tak veľa nebolo. Predovšetkým tie, ktoré sa týkali železnice, nikdy nevynechal. Svoju vášeň a lásku k nim neskrýval a nezapieral.

V novembri 1940 slávnostne otváral s ministrom Stanom výstavbu trate Revúca – Tisovec. Vzápätí nato zastihol Ferdinanda na Slovensku príchod zimy. Krajinu opustil po trojmesačnom pobyte pomerne neskoro a vo Viedni mu už pred Vianocami nezostal čas na nič. Ani toto mesto nebolo tentoraz vôbec príjemné, veľké snehové chumelice a vietor robili z každej návštevy divadla príliš riskantnú záležitosť. Navyše sa Ferdinand musel 18. decembra ešte na skok vrátiť na Slovensko a na pozvanie ministra dopravy Júliusa Stana odcestovať do Banskej Bystrice. Dňa 19. 12. tu totiž mal byť svedkom slávnostného otvorenia „*veľkolepej fatranskej železnice*“. Išlo o otvorenie práve dokončenej unikátnej trate Banská Bystrica – Diviaky spolu s 22 tunelmi. Hostí všade čakali vyzdobené stanice, zástavy, spev. Celá Špania Dolina bola na nohách – po prvý raz sa predsa dostala do cestovného poriadku. Víťala prezidenta Jozefa Tisa, ministrov Júliusa Stana, Gejzu Medrického, Alexandra Macha, rišskeho ministra dopravy Juliusa Dorpmüllera, ako aj bývalého bulharského cára v slávnostnej tzv. „veľkej“ uniforme. „*Mal mohutnú, impozantnú postavu s peknou snehobiellou briadkou. Vyzeral ako monarcha z rozprávky, len už vekom trochu zhrbený*“, spomína minister Medrický, „*debatovali sme o poľovač-*

24 Privataarchiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A13 – list z veľkonočného utorka roku 1940.

25 Ref. 24, A14 z 9. 3. 1941.

*kách, lesoch, Muráni, Sitne, svätoantonskom zámku (kde som bol raz jeho hosťom pri obede). Nerozprával po nemecky, ale svojráznym slovanským volapükom [umelý jazyk vytvorený roku 1880 z deformovaných základov slov prirodzených jazykov – R.. H.], miešaninou slovenčiny, bulharčiny a ruštiny, prevládal však slovenský prvok. Bola to od neho milá pozornosť.*²⁶

Ferdinand na slávnosti veľmi nachladol, lebo všetko sa odohrávalo pri teplote -25°C . Výsledkom bola bronchitída, z ktorej sa ani v januári 1941 ešte celkom nezotavil. Presne na Štedrý večer roku 1940 sa Ferdinand po 4 mesiacoch vrátil do Coburgu. Rýchlik z Viedne musel byť kvôli zaviatej trati dokonca presmerovaný. V Coburgu zostal Ferdinand do polovice februára 1941 a potom sa znovu vrátil na Slovensko. Zimné pobyty Ferdinand na Slovensku zopakoval v priebehu svetovej vojny ešte niekoľkokrát. To bolo čosi nové, lebo doteraz sem chodieval hlavne v lete a na jeseň. Výborný vzduch, krásna príroda a milí ľudia tvorili hlavné argumenty, keď vysvetľoval v listoch ľuďom z rôznych častí Európy, kde to vlastne trávi dlhé mesiace a prečo.

V januári 1941 bol však ešte v Coburgu a sem ho prišiel navštíviť z Berlína generál Edmund Glaises von Horstenau. Bol starým známym, veď sa poznali ešte z čias prvej svetovej vojny, keď generál slúžil v rakúskom generálnom štábe a potom sa dobrých 25 rokov nevideli. Už koncom roku 1940 ho chcel navštíviť vo Viedni a kvôli tomu si generál bral uniformu a bulharské vyznamenania. Navštíviť Ferdinanda v civile by starý pán vnímal ako urážku. Vo Viedni sa však Glaises von Horstenau stretol len s Gančevom, vyjadril sa o ňom ako o „*múdrom chlapíkovi*“.

Nakoniec prišlo k stretnutiu po štvrtstoročí o mesiac neskôr. V Coburgu v januári 1941 bolo určite na čo spomínať. Odtedy až do roku 1945 sa vždy jedenkrát do roka navštívili (raz ho Ferdinand nazval „*svojím spoludruhom v agónii*“). Nemecký generál plnil osobitné vojenské úlohy v Chorvátsku a stretol sa služobne i s cárom Borisom v Sofii.

Rozsiahle spomienky nemeckého generála opisujú podrobne januárovú návštevu v roku 1941 v Coburgu a februárovú roku 1943 vo Viedni, v tradičnom Ferdinandovom hoteli *Meißl&Schadn* na Neuer Markt 2. Predovšetkým prvá návšteva, ktorá bola prvou po dlhých rokoch, mala neobyčajné súvislosti, lebo vtedy sneh odrezal celé Bavorsko od sveta. Ferdinandovo sídlo Bürglassov palác vnímal generál ako obyčajnú vilu, akých je napr. vo Viedni nespočetne veľa. Žiadny gauleiter z čias druhej svetovej vojny by sa do podobného „baraku“ nenastáhoval. Pri vchode ho privítal generál Gančev a odviedol do vstupnej sály, kde už fungoval duch starého Rakúska. Litografie a obrazy kniežaťa a Felixa Schwarzenberga, generála Haynaua a ďalších sa striedali s rakúskymi a nemeckými krajinami. Na prvom poschodí ho prijal Ferdinand v salóne, ktorý generálovi pripomínal podobnú miestnosť cisára Františka Jozefa I. v Ischli.

Rozhovor trval dve a pol hodiny a premlelo sa v ňom všetko možné. Ferdinand sa cítil byť naďalej predovšetkým starým Rakúšanom, aj keď v poslednom období veľa času trávil na Slovensku. Znalosťami tamojších pomerov udivoval každého, nečudo, že rád mystifikoval o svojom narodení na muránskom panstve. Vyjadril sa – ako vždy kriticky – ku viacerým habsburským arcivojvodom. Z nich len dvoch svojich súčasníkov považo-

26 MEDRICKÝ, Gejza. *Minister spomína*. Bratislava 1993, s. 87-88.

val za „geniálnych“ – Johanna Orthu (predtým známy ako arcivojvoda Johann Salvator) a Karola Štefana. Prvého poznal dôverne ešte zo svojich vojenských „predbulharských“ čias, robil si istý čas tiež chuťky na bulharskú korunu a neskôr, keď roku 1889 vystúpil z rodiny Habsburgovcov, uchádzal sa dokonca u Ferdinanda o miesto v bulharskej armáde. To by však pre vtedajšie bulharské knieža hrozilo údajne prevratom, keďže arcivojvoda bol veľkým stratégom a mal v krvi veľa z Machiavelliho. Druhého presadzoval počas prvej svetovej vojny za poľského kráľa a iste nie preto, že patril k niekoľkým málo aktívnym admirálom. Položartom, polovážne pospomínal Ferdinand svoju dôstojnícku skúšku a iné príbehy.

Osud habsburskej monarchie ľutoval, ríša mala svoj zmysel a za Pasovom sa začínal už úplne nový svet. Hitlerovo rakúske riešenie musel ako „starý Rakúšan“ považovať za zlé. Aby dodal vážnosti tomu, čo hovoril, pridal do teatrálného prejavu silný rakúsky akcent. V súvislosti s budúcnosťou krajiny varoval pred excisárovnou Zitou. Aj mladý Otto je údajne úplne skazený matkou.

V priebehu rozhovoru prelustroval Ferdinand takmer každého. Jeho intrigánsky spôsob myslenia trčal z týchto úvah ako slama z topánok. Vysoko si vážil belgického kráľa Leopolda II., o ktorého diktátorských sklonoch a tvrdom srdci hovorila celá Európa. Francúzskeho generála Maxime Weyganda považoval za jeho syna, odtiaľ pramenila údajne jeho genialita. Srbský kráľ Milan bol napriek povestnému hýreniu vraj tým najlepším srbským panovníkom, podľa Ferdinanda bol synom prvého kniežaťa zjednoteného Rumunska (!). Pre nemeckého cisára Viliama II. nemal jediné dobré slovo. Vlastný syn Boris vynikal dostatočnou inteligenciou (zrejme mal po kom), ale trpel (na rozdiel od otca) nerozhodnosťou. O terajšom gréckom panovníkovi Jurajovi II. mal Ferdinand pre zmenu najvyššiu mienku. Stretol sa s ním na jednej svadbe v Taliansku, bavili sa o kultúre (po grécky) a v každej téme bol doma. To sa Ferdinandovi páčilo, takých partnerov nikdy veľa nemal. Apropos, v priebehu celého rozhovoru s Glaises von Horstenauom sa Ferdinand s potešením a takmer detinsky predvádzal ako polyglot. Dokonca na biedneho generála padla otázka „*Mluvíte česky?*“ a rovnaká aj v maďarčine. S Gančevom a časťou služobníctva hovoril excár podľa generála stále po bulharsky.

V istom momente rozhovoru prešiel Ferdinand k súčasnej politike a už sa nedal zastaviť v glosovaní. Nemeckú politiku nepovažoval nikde za šťastnú – ani vo Francúzsku, ani na Slovensku. Dalo sa tu získať iným spôsobom podstatne viac sympatií. Z Poľska sa po Pilsudského smrti vytratil dobrý duch. V januári 1941 volal po vojne so sovietskym štátom a uprednostňoval v ňom obnovenie cárskeho režimu. Panujúcu kliku v Maďarsku treba brať s najväčšou opatrnosťou. Csáky bol slobodomurárom a jeho priateľský vzťah k Nemcom je len pózou. Na Veľkú Britániu bol Ferdinand nahneván, určite aj kvôli zabaveniu jeho majetku. Pétaina si vážil, de Gaulle bol preňho len zradcom. Juhoslovanským politikom nebolo treba veriť, princ-regent Pavol a jeho manželka boli anglofilní. „*Moji biedni, skvelí Chorváti, ktorých môj ujo Jozef* [uhorský palatín do roku 1847 – R. H.], *hoci sa cítil byť tiež Maďarom, tak veľmi miloval a aj ja tak ľúbim, čo sa len z nich urobilo.*“ Poglavnika Ante Paveliča považoval za obyčajného zločinca („*ved' sa len pozrite na tú fyziognómiu*“). S takýmito politikmi sa nedala robiť balkánska politika. A tu už bol Ferdinand vo svojom živle. Pred očami svojho host'a splietal myšlienky o likvidácii Juhoslávie, založení autonómneho Macedónska s perspektívou pripojenia sa k Bulharsku.

Cár Boris sa musí len zbaviť prozápadných politikov Bogdana Filova (!) a Ivana Popova, rovnako však akéhokoľvek koketovania so sovietskym Ruskom v zmysle ochrannej zmluvy. Nemecko by malo naopak dôslednejšie presadzovať svoju vôľu a viac tlačiť na Bulharov. Toto pronemecké Ferdinandovo stanovisko sa dočkalo výsledkov až koncom roku 1941, keď Bulharsko vstúpilo oficiálne do vojnového stavu so Západom.²⁷

Krátko nato sa Ferdinand ešte raz vyjadril k eskalácii vojnového konfliktu: „*Pustošenie, ktoré prináša vojna, zanechá len hlbokú nenávisť. Medzitým skončia katastrofálne celé národy a státisíce budú musieť obetovať svoj život. Všetko je v Božích rukách a my musíme len dúfať, že ľudstvo dostane konečne rozum a zahasí svetový požiar, kým nebude neskoro.*“²⁸

V januári 1941 musel Ferdinand zvažovať, kde oslávi blížiacu sa osemdesiatku. Zo Slovenska sa ozval v tomto smere s naliehavým listom František Göndör: „*Už mnohí páni v Bratislave sa ma na to opytujú [menuje ministra Stana, biskupa Buzalku, predstaviteľov bulharskej kolónie – R. H.], nevedia, že kde majú písať, po prípade zložiť svoju poklonu.*“²⁹ Nebolo už vôbec prekvapením, že Ferdinandova voľba padla na Slovensko. Ako sám často uvádzal, svoje narodeniny chcel stráviť v tichosti a utiahnuť sa do krajiny, ktorú dôverne poznal ešte z detstva. Göndörův návrh, aby oslavoval v niektorom hoteli vo Vysokých Tatrách, však Ferdinand odmietol. Chcel mať svoje súkromie a najlepšie by boli miesta, ktoré dôverne poznal a kde sa cítil doma.

Problémom vo februári 1941 bola zaviata Predná Hora s neprístupnými cestami, mrazy okolo 15 – 20 stupňov pod nulou a skutočnosť, že už od roku 1939 sa plánovala a pomaly aj realizovala generálna oprava a rekonštrukcia kaštieľa vo Svätom Antone. Spomeňme si na Alexyho článok; už vtedy bolo každému návštevníkovi jasné, že budova potrebuje veľké opravy. Spomeňme si ďalej na Buzalkovu zmienku prezidentovi Tisovi zo septembra 1939 a Tisovo odporúčanie na ministerstvo hospodárstva. Kaštieľ bol v štátnych rukách, ale užívacím právom disponoval Ferdinand. On sám však ani zďaleka nemal k dispozícii toľko finančných prostriedkov. Podľa odhadov len strecha mala stáť okolo pol milióna korún. Plánovalo sa náklady na ňu prehodiť na ministerstvo, lebo Ferdinand mal na všetko len 400 000 Ks. Pritom podľa záverov radcu Františka Slámu, inšpektora Jána Čupku, úradníka Františka Göndöra a kastelána Juraja Brezáka z júla 1940 bolo plánované zaviesť v kaštieli vodovod a v interiéroch zriadiť viacero kúpeľní a WC. Jeden pár by mal slúžiť pre Ferdinanda hneď pri jeho izbách, a to aj na úkor susednej, tzv. striebornej izby. Kúpeľňa a toaleta pre hostí by mala byť pri izbách Ferdinandových rodičov a jedna kúpeľňa už pri existujúcich toaletách pri schodoch. Okrem toho sa vo všetkých izbách a a na chodby mali dať nové dvojité okná, aby sa zabránilo tepelným únikom. Opraviť treba všetky dvere, dať nové kľučky a niektoré izby vymaľovať. Kuchyni sa našlo miesto pod veľkou jedálňou.³⁰

27 *Ein General im Zweilicht....*, Bd. 2, 1983, s. 630-637 a Bd. 3, 1988, s. 183.

28 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 86, Folder No. 5. Ferdinand grófke Victorii Solms, princeznej z Leiningenu z 10. 2. 1941.

29 Ref. 28. F. Göndör Ferdinandovi z 2. 2. 1941.

30 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 108A, Box 86, Folder No. 4. F. Göndör Ferdinandovi z 8. 7. 1940.

Po súhlase Ferdinanda sa zriadila komisia (aj zo štátnych úradníkov) na prerokovanie prác a nákladov a potom bol vypracovaný návrh na Riaditeľstvo štátnych lesov v Bratislave, v súčinnosti s ktorým sa malo všetko robiť. Aj preto všetko trvalo podstatne dlhšie, ako sa predpokladalo. Göndör v tejto súvislosti svojho pána v predvečer jeho osemdesiatky vo februári 1941 informoval: „*Bol som na ministerstve hospodárstva a na ústrednom riaditeľstve štát. lesov u Ing. Biringera, s ktorým som prehovoril o všetkých veciach týkajúcich sa Sv. Antola, dreva, poľovačiek a Prednej Hory. Slúbili mi, že s opravou Sv. Antola sa začne určite na jar, len akonáhle bude kus teplejšie, menej snehu a budú mať patričný materiál, hlavne na inštaláciu vodovodu a kúpeľní, keďže tento materiál obstaráť musia z Protektorátu.*“³¹

Z uvedených dôvodov preto pre Ferdinanda vybavili, že počas poslednej etapy zimy, od februára 1941 až do jari, do apríla, bude bývať v budove lesného riaditeľstva v Banskej Bystrici. Vzduch v Coburgu mu dlhodobo zo zdravotných dôvodov nevyhovoval, negatívne vplýval na srdce, naopak, horský, hoci aj nie vysokohorský vzduch stredného Slovenska mu robil dobre. Nakoniec ani dôvod, že by utekal pred oslavami životného jubilea, a to práve na Slovensko, neznel z Ferdinandových úst veľmi úprimne. Predovšetkým pre toho, kto ho bližšie poznal. Zrejme oveľa úprimnejšia bola nechť voči oslavám zo strany jeho „*franských spoluobčanov*“.

Našťastie sa Ferdinandovi pred oslavami utiecť ani nepodarilo. Veď bez osláv by to jednoducho nešlo. Navyše keď mnohí jeho jubileum ignorovali a bulharská tlač sa zachovala „*hanebne*“. Podobne Gančev. Nechal siце poslať víno a operných spevákov, ale tým Ferdinanda len rozčúľil a s vysvetlením, že ide o vyhodené peniaze, ich produkciu zakázal. V samotný narodeninový deň sa „*zhýralec*“ Gančev ani neukázal, svojho nadriadeného úplne ignoroval a ten nemal ani potuchy, čo a kde vyvádza. „*Som úplne chorý od potupy*“, burácal Ferdinand, „*celá moja zlosť smeruje na ,zhýralca’...*“. Zato Slováci si bývalého panovníka uctili nevídaným spôsobom. Pripravili mu nebyvalý hold vojenského i úradného charakteru. Ráno 25. 2. bol vypravený kvôli Ferdinandovi z Bratislavy mimoriadny vládny vlak do Banskej Bystrice. Sprevádzali ho viacerí ministri slovenskej vlády. „*Tu to bolo veľkolepé*“, nadvychýnal sa Ferdinand nad bystrickými zážitkami, „*oslavy, aké som zažil prvý raz po 25 rokoch. Čestná jednotka, minister, generáli, špalieri, celé mesto plné plameňov, osemdesiatka na kostolných vežiach a domoch, 26 veľkých bohoslužieb ... celý dôstojnícky zbor, sobota veľká hostina, veľké gala, srdečné prejavy, ľud v najväčšej radosť. To bola skutočná útecha po 25 rokoch poníženia.*“³² Réžia nasledujúceho dňa, Popolcovej stredy, bola podobná: prijímanie deputácií, do biela odeté dievčatá a „*staromódni mestskí husári*“. Večer sa konečne utiahol Ferdinand do hôr, odkiaľ vyhnal honorability náhly ťažký záchvat Ferdinandovej dny.³³

31 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 86, Folder No. 5. F. Göndör Ferdinandovi z 2. 2. 1941.

32 Privatarhiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A14 – list z 9. 3. 1941. K tomu aj CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 87, Folder No. 1. Ferdinand grófovi A. von Oberndorffovi z 1. 4. 1941.

33 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 86, Folder No. 5. Ferdinand E. Schachtovi z 31. 3. 1941.

Oveľa horšie to bolo s odpoveďami na blahoželania, ktoré Ferdinand spolu s Máriou Haberbosch vybavoval ešte dlhé mesiace po svojom jubileu. Zachoval sa list, v ktorom Ferdinand odpovedá zo Slovenska na blahoželanie známej mierovej aktivistky Jekateriny Karavelovovej (členky Medzinárodnej ženskej ligy za mier a slobodu, manželky bulharského politika Petka Karavelova). Plný horkosti sa vyznáva, že napriek očakávaniám, že svoju osemdesiatku oslávi v Bulharsku, slávi ju na Slovensku, teda ďaleko od krajiny, za ktorú toľko pracoval a ktorej moderné dejiny sú s ním nerozlučne späté. Veď pre každú dnešnú žatvu, on zasial a pripravil semeno. Hoci nečakal národný sviatok, nečakal ani takú tvrdosť osudu. Rekapituluje jednotlivé milníky ako sarajevský atentát a tvrdý mier z Neuilly a vyznáva sa z viery v Božiu spravodlivosť.³⁴

Okrem niekoľkých kratších pobytov na Prednej Hore, kde bola zima ešte vo svojom vrcholnom štádiu, Ferdinand zostáva aj naďalej obklopený „priateľskými ľuďmi“ a v „*tichom slovenskom mestečku*“ ako Banskú Bystricu označuje. V apríli tu slávi aj veľkonočné sviatky. Mesto malo viacero výhod. Malo krásnu polohu, čo často zdôrazňoval aj excár: „*Tunajšia príroda so svojím bohatstvom rastlín a vtáctva je veľkolepá, keďže ... ešte nemusí ustupovať pred ‚požehnaniami‘ civilizácie. Líšky a medvede nie sú zriedkavosťou...*“³⁵ Odtiaľto mohol mať pod kontrolou rekonštrukčné práce vo Svätom Antone. A navyše mesto mu vyhovovalo aj preto, že tamojší kapitúlsky kostol bol vykurovaný a bohoslužobné ceremónie si Ferdinand pochvaloval ako „*mimoriadne korektné a so správnym postupom*“.³⁶ Vôbec Ferdinand bol veľmi spokojný so spolupracou s cirkevnými predstaviteľmi Slovenska: „*Tunajší klérus je mimoriadne príjemný, tak biskupi, ako aj väčšina dekanov a farárov, ktorých už roky osobne poznám a viaže ma k nim priateľstvo.*“ V tejto súvislosti rád spomínal na pompézne výročné oslavy nástupenia pontifikátu pápeža Pia XII., ktoré sa uskutočnili 12. 3. 1941 v bratislavskom Dóme sv. Martina za účasti prezidenta, vlády, diplomatického zboru a biskupov. „*Bolo to hodné ceremónie v samotnom Ríme. Bol som pri tom vo svojom ‚stallum‘ a kochal som sa na prekrásnom liturgickom obraze.*“³⁷

Zakrátko sa dostal opäť na program dňa a Ferdinandových výčitiek Gančev. Tentoraz sa čerstvý osemdesiatnik namiesto nekonečného šomrania blysol aspoň povestným humorom: „*Teraz by som chcel byť blchou a na psovi si odskočiť do paláca v Coburgu. ‚Zhýralec‘ vypisuje zámerne len politické poznámky, bez jediného slova o Bürglasse alebo o tom, čo robí, kam a s kým zmizne na Veľkú noc.*“³⁸

Po veľkonočných sviatkoch si Ferdinand odskočil na svoj poľovnícky zámok, na Prednú Horu. Veľa si sľuboval od tamojšieho horského prostredia. Hoci sa zastavil aj na

34 Ferdinand Jekateriny Karavelovovej (február – marec 1941). In MINČEV, D. – BILJARSKI, C. (eds.). *Iz tajnija archiv na balgarskija car Ferdinand I.* Sofia 2001, s. 162-163.

35 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 110, Box 87, Folder No. 4. Ferdinand O. Leegemu zo 7. 4. 1941.

36 Privatařhiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A15 – list zo 6. 4. 1941.

37 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 87, Folder No. 1. Ferdinand barónka A. von Cramer-Klett z 26. 3. 1941.

38 Privatařhiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A15 – list zo 6. 4. 1941.

Sliači a našiel tam krásne rastliny, jeden z jeho listov sa nakoniec končí obligátnymi sťažnosťami na zdravotný stav a naopak, novým konštatovaním, že tu sa už zatemňuje a nevedno, čo ešte príde... Bolo zaujímavé, že pri sťažnostiach na žalúdok, srdce, oči a reumu si o pár týždňov nato spomenul aj na Doorn, malé holandské vidiecke sídlo, v ktorom našiel svoje exilové sídlo a kde krátko predtým zomrel posledný nemecký cisár Viliam II.³⁹

Napriek zložitej ekonomickej situácii Bulharsko (teda jeho politické elity) nezabúdalo na Ferdinanda a podporovala ho finančne i naturáliami. Pochopiteľne, zo štátnych peňazí. V marci 1940 sofijský dvor prostredníctvom Lufthansy cez Berlín do Coburgu nasmeroval excárovi zásielku s tovarom v hodnote 22 500 leva. V januári 1942 sa bulharský ministerský predseda Bogdan Filov dožadoval vyčíslenia konkrétnej sumy v švajčiarskych frankoch, ktorá by umožnila Ferdinandovi slušný život na Slovensku. Doslovne píše, „*keďže tam bol prinútený žiť*“. Myslí, samozrejme, pomermi. Zachované poplatky za poštu na Ferdinandovu adresu sú svedectvom, že zásielky boli plynulé.

Ani na Slovensku sa na Bulharsko nezabúdalo. Pri príležitosti 63. výročia samostatnosti Bulharska sa uskutočnil 3. 3. 1941 akademický večer v bratislavskej Redute za spoluúčasti Slovensko-bulharskej spoločnosti, bulharského akademického spolku *Rakovski* a Svoradovho speváckeho zboru.

V marci 1941 urobil bulharský panovník Boris III. ďalšie osudové rozhodnutie – pripojil sa k Paktu troch a umožnil nemeckým vojskám vstúpiť na bulharské územie. Bulhari sa teda vo svetovej vojne znovu postavili na nesprávnu stranu. To však vtedy nikto ešte tušiť nemohol. Ferdinand po tomto kroku už mesiace volal, vyčítal synovi kunktátorstvo a tvrdil, že váhanie len znížilo kredit krajiny, ktorej by jasný (rozumie pronemecký) postoj od začiatku prosperoval určite oveľa lepšie. Podľa Ferdinandovho tvrdenia už dva roky sa s Borisom (o politike?) nerozprával.⁴⁰

Zrejme v súvislostiach už dlho očakávaného kroku zaslal Ferdinand synovi blahoprajný telegram. Dňa 24. 4. 1941 mu Boris odpovedal telegramom do Banskej Bystrice. Ďakuje mu za blahoželanie k šťastne sa vyvíjajúcim udalostiam pre bulharský národ a verí, že s Božou pomocou sa zavŕši veľké národné dielo, do ktorého sa vložili najcennejšie sily.⁴¹ Ferdinand sa v súvislosti s odpoveďami na blahoželaniami určite potešil, že dostal „*skutočne peknú odpoveď*“ od Hitlera a chválil sa aj Göringovým listom.

Radosť z novej medzinárodnej konštelácie však Ferdinandovi dlho nevydržala. O pár dní nato sa už v ňom ozýva starý človek, plný samolúbosti a presvedčenia o svojej historickej úlohe, keď s pocitom neskrývanej žiarlivosti a ranenej pýchy komentuje prvé výsledky „novej“ bulharskej politiky: „*Dnes prišla strašná správa, že obaja bratia [teda jeho synovia Boris a Cyril! – R. H.] sa promenádujú po Trácii a sú oslavovaní. Ale ten, ktorý to všetko dosiahol, sedí sám, cíti sa hrozne, s nohami plnými vody a v trpenej izbe [v čase prestavby vo Svätom Antone žil dočasne v Banskej Bystrici – R. H.] ako úbohý vyhnanec. Dvíha sa mi žľč od zlosti a hnusu. Moje veľkolepé a pred očami celého sveta novovzniknuté dielo je teraz uskutočňované ľuďmi, ktorí predtým robili všetko preto, aby*

39 Ref. 38.

40 Privataarchiv Maria Haberbosch Coburg, B – Briefe und Mitteilungen des Zaren an verschiedene Empfänger, B06 – list z 28. 1. 1941.

41 NEDEV, Nediu. *Car Boris III.* Sofia 1997, s. 483.

sa nepodarilo! Oni sú chválení ... , skutočný autor však leží sám a opustený ako žobrák v biednej diere! Existuje vôbec nejaká spravodlivosť?“⁴² Vo vzťahu otec – syn ide skutočne o prejav maximálneho egoizmu a márnomyseľnosti, ako keby Ferdinand nevedel rozmyšľať dynasticky. Pritom každá monarchia si principiálne zakladá na kontinuite.

Ferdinand sa v korešpondencii len zriedka dal strhnúť ku komentovaniu medzinárodnej politiky. V liste bývalému diplomatovi skonštatoval: „Považujem sa za diváka, ktorý odtiaľto [zo Slovenska – R. H.] pozoruje obrovské udalosti otriasajúce nanovo svetom a dúfam tiež, že stará Európa si skoro bude môcť nájsť svoju predznačenú cestu k novoutvorenému poriadku a pospolitosti.“ Pýtal sa na stanovisko k udalostiam u „svojho niekdajšieho suseda“, teda v bývalom Srbsku, resp. Juhoslávii, a dodáva nepripúšťajúc si svoj minimálny vplyv: „Neprestal som varovať mocných v Berlíne pred ich nepochoptiteľným srbofilstvom.“⁴³

Na prelome mája a júna 1941 Ferdinanda na Muráni pri príležitosti jeho uplynulej osemdesiatky a menín (30. 5.), navštívili obaja synovia – cár Boris s princom Cyrilom. Sprewádzal ich minister Chandžiev. „Čo sa týka návštevy Jeho Veličenstva Cára u Jeho Veličenstva Cára-Otca, v novinách bolo publikované iba jedno krátke oficiálne oznámenie, žiadne komentáre sa neobjavili. Najväčší záujem bol zo strany Talianska, zrejme v súvislosti so starším oznámením, že Jeho Veličenstvo chcelo odcestovať do Nemecka“, informovalo bulharské carské vyslanectvo ministra zahraničných vecí a vierovyznaní Ivana Popova.⁴⁴ Podrobnosti o návšteve vieme z hlásenia Okresného úradu v Banskej Štiavnici Ústrední štátnej bezpečnosti. Podľa neho pricestovali Bulhari na dvoch osobných automobiloch a 29. mája sa tu vo večerných hodinách stretli s ďalšími gratulantmi – prezidentom Slovenskej republiky Jozefom Tisom a predsedom vlády Vojtechom Tukom. Rozhovory sa určite netočili len okolo jubilanta. O bezpečnosť Ferdinanda a jeho hostí sa starala žandárska stanica na Muráni a jej podrobné hlásenia sú pre nás cenným zdrojom poznatkov.⁴⁵

Zaujímavé sú aj Ferdinandove reflexie. Návšteva „oboch bratov“ (synovia) a „oboch prezidentov“ (Tiso s Tukom) ho na smrť vyčerpala. Tri dni ťažkého konferovania, pritom tri dni bez jediného hlucháňa.⁴⁶ Keď si ho nikto nevšimol, bolo zle, v opačnom prípade tiež nie lepšie. Čo vlastne spôsobovalo radosť tomuto večne nespokojnému človeku? Ako dar mu obaja synovia priniesli farebný diaprojektor s 500 zábermi z celého Bulharska. Ferdinand znovu uvidel Vranu, Euxinograd, Kričim, množstvo zaujímavých prírodných lokalít, „niečo veľkolepé“.⁴⁷

42 Privatařchiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A19 – list z 27. 4. 1941.

43 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 87, Folder No. 1. Ferdinand grófovi A. von Oberndorffovi z 1. 4. 1941.

44 Správa bulharského vyslanectva na Slovensku z 31. 5. 1941. Citované podľa RYCHLÍK, Jan. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940 – 1941 v správach bulharského diplomata Konstantína Šišmanova. In *Historický časopis*, 1995, roč. 43, č. 3, s. 559.

45 CHURÝ, Slavko. Dokumenty slovenskej proveniencie o stykoch s Bulharskom v rokoch 1919 – 1945. In *Slovanský přehled*, 1990, roč. 76, č. 6, s. 498.

46 Ferdinand poverčivo veril, že ak zastrelí hlucháňa, dožije sa nasledujúceho roku.

47 Privatařchiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A20 – list z 2. 6. 1941.

Rozhovory bulharských hostí s Tisom a Tukom mali vraj len súkromný charakter. Noviny písali o bulharsko-slovenskom priateľstve a cyrilometodskej kresťanskej tradícii. Cár a Tiso navštívili aj pápežského nuncia. Pri víne sa vtedy medzi intelektuálmi v Bratislave žartovne hovorilo, že možno Tiso chce Cyrila, princa Preslavského, za slovenského kráľa, či aspoň knieža ako protiváhu svätoštetfánskej korune. Tieto myšlienky neboli úplne nové a v súkromných kruhoch ich rozvíjal už po roku 1921 čerstvý spišský biskup Ján Vojtaššák. Coburgovci mu imponovali a stretával sa príležitostne s Cyrilom. Práve jeho by si vedel predstaviť na slovenskom tróne. Coburgovci boli patrónmi viacerých kostolov a naivne sa predpokladalo, že veľmoci by proti nim nezakročili ako proti Habsburgovcom. Bolo zrejmé, že myšlienky monarchizmu, blízkosť Coburgovcov k Slovákom a Slovensku, ako aj neustále konfrontácie s mentálne cudzím republikanizmom mohli v radoch časti katolíckej hierarchie vyvolávať podobné ilúzie. Pravda, banskobystrický biskup Marian Blaha zase Coburgovcov rád nemal a podobné myšlienky odmietal.⁴⁸

O necelých dvadsať rokov bola geopolitická i slovenská situácia úplne iná. To, čo sa v súvislosti s rozhovormi bulharských a slovenských najvyšších predstaviteľov spomenulo len okrajovo a skôr ako zaujímavosť, dostalo vďaka pozornej maďarskej diplomacii úplne iný rozmer. Z prostredia slovenského vyslanectva v Berlíne unikla totiž v júni 1941 informácia o možnom povolaní Cyrila na slovenský trón. Zdrojom vraj bolo nemecké Ministerstvo zahraničných vecí. Začiatkom júna rokoval údajne Boris o celej veci s Adolfom Hitlerom a Benitom Mussolinim. Dňa 19. júla sa pri návrate z Berlína Boris III. opäť zastavil v Bratislave a opäť rokoval s Tisom a Tukom.

Keďže možná zmena štátoprávnej formy, o ktorej sa roku 1941 v kuloároch stále poľušovalo, mohla mať dôsledky predovšetkým pre Maďarsko, začal maďarský vyslanec v Bratislave Lajos Kuhl zhŕňať detaily. Slovenské ministerstvo zahraničných vecí oficiálne poprelo pravdivosť chýrov o vzniku novej monarchie. Šéf Úradu propagandy Alexander Mach dal novinárom čestné slovo, že o ničom podobnom nepadla reč. Tisov osobný tajomník Karol Murín však Kuhlovi rokovania o kráľovstve potvrdil. Dodal, že Taliani plán podporili, čo zodpovedalo dobrým taliansko-bulharským vzťahom, ale Nemci kládli celému plánu vážne prekážky. Taliansky vyslanec v Bratislave správy o rokovaníach potvrdil. Nemecký vyslanec Hans Eluard Ludin zase Kuhla informoval, že o pláne počul, ale pri návšteve Tuku mu vraj ten všetko poprel.

Kuhl musel pátrať ďalej. Bolo zrejmé, že nejaké šumy, ktoré mali reálny základ, existovali. Podľa maďarského diplomata by mohol kráľ z cudzej dynastie upevniť nezávislosť Slovenska a svojou nadstraníčnosťou byť aj dostatočnou autoritou, určite väčšou ako vtedajší prezident. Záver Kuhla zaslaný do Budapešti znel v tom zmysle, že Boris už musel pri druhom pobyte v Bratislave 19. 7. mať po návrate z Berlína jasno, že Nemci sa postavili proti uvedenému plánu. Kuloárové reči už zrejme mali len protimaďarskú funkciu s cieľom zneistiť Budapešť. Coburgovci mohli mať pri podobnom pláne pred očami nevyriešenú otázku svojich majetkov, Kuhl však nevyklučoval ani ponuku politickej podpory proti Maďarom zo strany Sofie, čo mohla byť politická hra hodná coburgovského rodokmeňa. Maďarské ministerstvo zahraničných vecí požiadalo o sondáž svojich diplo-

48 DIMITRIJEVIČ, Teodor. *Bič boží*. Brno 1924, s. 346-347.

matov v Sofii, tam však nikto nič nevedel a nepotvrdil. Maďarský vyslanec v Bulharsku preto predpokladal, že za celým plánom môže stáť Ferdinand, ktorý sledoval prospech svoj i celej rodiny.⁴⁹ Tento záver asi viac zodpovedá pravde ako podsúvať podobný plán slovenskej politike. Takéto fantasticky znejúce „pokusné balóniky“ totiž skutočne zodpovedali Ferdinandovmu „zmyslu“ pre realitu a je viac ako sporné, či by Slováci aj pri nemeckej podpore súhlasili s nekatolíckym panovníkom.

Koncom roku 1941 sa podľa spomienok Aristida Jamnického znovu viedli kuloárové úvahy o Coburgovi na tróne plánovaného Slovenského kráľovstva. Nositeľom tejto idey bola skupinka údajných rojalistov na čele s advokátom a podnikateľom Štefanom Ravašom a poslancom, podnikateľom a vedúcim úradu na Ministerstve zahraničných vecí Štefanom Polyákom. Vstup USA do vojny zmenil totiž geopolitickú situáciu a muselo sa počítať, že s prípadným víťazstvom spojencov sa zmení aj politická mapa Európy. Slovensko by podľa týchto fantastických úvah malo ako kráľovstvo údajne väčšie šance na výhodnejšie prežitie. Ako kandidát na trón prichádzal do úvahy predovšetkým Cyril. Keď sa však tvorcovia uvedených plánov dozvedeli o jeho bohémskej povahe a nákladnom živote a že v Seredi mu úžerníci dávali vždy už len polovicu z požadovanej sumy na zmenke – nadšenie pre Cyrila ich rýchlo opustilo.⁵⁰

V júli 1941 v rámci dozvukov Ferdinandových osláv mu obec Muráň navrhla čestné občianstvo. Ako dôvod sa uviedla všeobecná obľúbenosť medzi obyvateľstvom a fakt, že jeho osoba prispela k šíreniu dobrého mena obce. Obec sa obrátila na výtvarníka Štefana Bednára s objednávkou, aby namaľoval diplom. Ten zašiel do Univerzitnej knižnice, preštudoval si čo-to o rodových a heraldických súvislostiach a na diplom s Ferdinandovým erbom rozmiestnil potom aj erby všetkých spriaznených príbuzných rodov. Za svoju prácu mu osobný tajomník Jeho Veličenstva prišiel tlmočiť vďaka cára osobne do Bratislavy. Pozval ho do hotela *Carlton* a tam si pri francúzskom koňaku striedavo vstávajúc vymieňali zdvorilostné vety o vďake, uznaní, potešení. „*Ako sme tak vstávali a postupne sadali a viedli vznešené reči*“, spomína Bednár, „*zišlo mi na um, že je to ako na pimprlikovom divadle. Už-už sa mi chcelo zasmiať, ale som sa rozkašľal, rýchlo som sa napil koňaku a tváril sa dojatý.*“⁵¹

V júli 1941, po prekonaní únavy z osláv, nachádzame Ferdinanda opäť čulého. Na Prednej Hore v dôsledku neustálych búrok a dažďov sa po prvý raz v jeho listoch mihne sociálny moment: „*Ťažké obilie leží hladko na zemi a ľud plače nad touto vlhkosťou.*“⁵² Z Prednej Hory, kde sa nadchýna prírodou, motýľmi („*také záľahy motýľov som ešte vo svojom živote nevidel*“) a prežíva každé dve hodiny strašné búrky s bleskami, ktoré v ňom evokujú často pripomínanú búрку v Riu de Janeiro, plánuje svoj najbližší program. Cestuje na Muráň, odtiaľ na päť dní do Antona a nakoniec zakotví v *Grandhoteli* v Trenčianskych Tepliciach, kde sa mal stretnúť s Máriou Haberbosch, ktorá pricestuje spolu s Herthou Gruss (vtedajšia Ferdinandova metresa) cez Norimberk, Viedeň, Bra-

49 Podľa JANEK, István. Alternatíva slovenského kráľovstva v 20. storočí. In *História*, 2006, roč. 6, č. 5, s. 11-12.

50 JAMNICKÝ, Aristid. *Oprášené histórie*. Bratislava 2002, s. 197-198.

51 BEDNÁR, Štefan. *Bohém hľadá vlasť*. II. Bratislava 1984, s. 28.

52 Privatařhiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A21 – list zo 17. 7. 1941.

tislavu a Trenčiansku Teplú deň po ňom. Hoci je stále chorý, má problémy so žalúdkom a neje, na Máriu sa teší. Konečne sa bude mať komu pošťazovať, ba zabudne na mnohé ťažkosti a skôr sa v drobných klebietkach podozvedá o ťažkostiach iných.

Hneď mu je lepšie, aj kúpele začali účinkovať. Vníma krásy Považia, jeho početné hrady a prírodu. „Šarmantná krajina, excelentné výlety. Údolie Váhu je kaleidoskopom dejín od stredoveku do tridsaťročnej vojny, početné pevnosti a ruiny ponúkajú skvelé možnosti na výlety...“⁵³ O botanike ani nehovoriac...

Presne o mesiac je Ferdinand ešte stále v kúpeľoch. Tentoraz v Piešťanoch a už bez Márie, vďaka čomu z jeho listu vieme, že má problémy s kardiogramom, zápal žalúdočnej steny („ani v najmenšom nemôžem alkohol“), prísnu diétu a lekárom sa nepáčia ani mnohé srdcové arytmie. Navyše Ferdinanda rozčuľovali majetkové veci a pomalé rekonštrukčné práce vo Svätom Antone.

O desať dní neskôr venoval na želanie sekretárky osobitnú pozornosť psovi Dunčovi: „Je mojou jedinou útechou, len on cíti so mnou v týchto strašných bolestiach [problémy so zubami – R. H.]. Obaja sme celkom sami, stal sa úplne neoddeliteľným odo mňa, pozoruje ma každý okamih, presne vie, že som taký chorý. Keď v noci kňučím od bolesti, prichádza ku mne a kladie si svoju hlavu na mňa, utešujúco na mňa hľadá, počas dňa je stále pri mojich nohách, nasleduje každý môj krok, teraz sedí pri mne pri stole a je so mnou najmä keď sme sami dvaja, manifestuje svoju veľkú spokojnosť.“⁵⁴ Ferdinand sa chystá na Prednú Horu, kde Dunča čaká jeho vlastná „riša“ a kamarát Waldi. Hádám bude medzi oboma psími druhmi panovať mier. Je vidieť, že toto bola významná časť Ferdinandovho sveta a Mária Haberbosch mu svojím želaním (určite nie náhodou) zjavne ulahodila. Ešte pred odchodom do Popradu a na chladnú Prednú Horu chcel Ferdinand stihnúť premiéru *Rusalky* v bratislavskej opere. Chystané predstavenie mu dalo podnet na to, aby si zaspomínal na divadlo v Coburgu, krásne predstavenia, srdečný personál a osobnú lôžku hneď pri javisku, „akú nemá žiadny človek na svete“. Coburgu sa nevyrovná ani Viedeň, ani Bratislava.

Veľkú časť Ferdinandových financií požierala prestavba kaštieľa vo Svätom Antone. Všetko sa upravovalo pre zvýšenie kvality života starnúceho Ferdinanda a v listoch sa často spomína pomalý priebeh prác, za ktoré Ferdinand robil zodpovedných Gančeva a svojho dlhoročného úradníka Františka Göndöra: „Úbohý Göndör ťahá s generálom za jeden povraz ...zhýralec myslí len na svojho pindúra a mňa tu necháva v šticu.“⁵⁵ V apríli 1941 musel Ferdinand po dvojmesačnom pobyte opustiť lesné riaditeľstvo v Banskej Bystrici, kde mal prechodné sídlo, tečúcu vodu a aké-také podmienky na život a presťahovať sa práve počas snehovej búrky na Prednú Horu. Opäť mal ťažké srdce na Göndöra, ktorý mu nezabezpečil ďalšie ubytovanie a zastrájal sa, že „s tým hlupákom musím hovoriť, keďže ho snád už nikdy potom neuvidím ...Prejdem s ním všetky otázky, aj kvôli Antonu, kde sa ešte vôbec nič neurobilo! On je všetkému na vine a predtým, než

53 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 109, Box 87, Folder No. 1. Ferdinand Amálii de Portugal zo 4. 8. 1941.

54 Privatarhiv Maria Haberbosch Coburg, A – Handschreiben des Zaren an M. Haberbosch, A23 – list zo 27. 8. 1941.

55 Ref. 54, A17 – list z 15. 4. 1941.

znovu uvidím Bürglass, chcem sa ešte v Antone okúpať...“⁵⁶ Veľký bazén v Antone bol hádam najväčšou investíciou pri prestavbe kaštieľa a Ferdinandovi na ňom mimoriadne záležalo. Nasledovali rokovania a hádky s Gančevom, ktorý namiesto, aby sa staral, odcestoval späť do Berlína, kde mal svoju „rabotu“. Pravda, vieme o čo ide, dokladá sarkasticky Ferdinand.

O pár mesiacov neskôr sa Ferdinand zúčastnil z piešťanských kúpeľov na slávnostnej bohoslužbe, celebrovanej nitrianskym biskupom Karolom Kmeťkom v Nitrianskej katedrále. Nás zaujíma to, čo po nej nasledovalo: „Nato sme všetci smutne cestovali do Svätého Antona, aby sme tam našli spustošené komnaty a ľadovo studený sklad nábytku. Uprostred dvora pod vavrínovými stromami rodiny Brezák [tamojší kastelán – R. H.] sme prestreli k obedu. O štvrtej popoludní sa jedli ľadovo studené raňajky a na počesť dňa sa v hlbokom rozladení pili dve polflašky značky Kupferberg Gold, pričom dvorný radca bol jediný, ktorý pochopil náladu dňa. Nato sme sa všetci smutne vrátili do mizerného hotela, pokrytí oblakmi prachom, požehnaní hovädzimi stádami a mrakmi husí. Celá náš personál ochorel na angínu, ktorá, ako sa zdá, nadobudla v hoteli epidemický charakter.“⁵⁷ Svätý Anton teda ešte ani zďaleka a ani v najmenšom nebol hotový. „Pekná budúcnosť“, glosoval trpkou v očkávaní tuhej zimy starý Ferdinand.

Opäť bolesti (reuma, oči), strašná zima na Prednej Hore, problémy s poštou (až päť dní trvalo listu z Coburgu na niektorý z Ferdinandových kaštieľov na Slovensku, na vine však boli Coburg a Viedeň, nie Bratislava) a znovu patálie s Gančevom. Dekoroval a vyznamenával bez vedomia svojho nadriadeného (!) a nebol schopný vycestovať ani na 5 – 6 dní z Coburgu na Muráň (!). Navyše Dunčo dostal znovu červov („celkom čerstvé špagety“). Rok 1941 sa končil priam s depresiami.

Nasledujúci rok 1942 priniesol predsa len isté zmeny k lepšiemu. Významným okamžikom sa pre Ferdinanda stal deň udelenia čestného doktorátu Prírodovedeckej fakulty Univerzity v Erlangene „za veľké zásluhy pre rozvoj prírodných vied“. Ved' v samotnom Bulharsku založil päť prírodovedeckých inštitúcií. Krátko po tejto promócií dostal od mesta Coburg čestné občianstvo ako ocenenie zásluh o mesto a jeho reprezentáciu. Takéto akty starý panovník z duše miloval. V súvislosti s rozvojom vzájomných vzťahov medzi Slovenskom a Bulharskom udelil roku 1942 cár Boris III. slovenskému prezidentovi Jozefovi Tisovi najvyššie bulharské vyznamenanie Rad Cyrila a Metoda.

Prišli však i trpké zážitky. Keď roku 1942 opúšťal Ferdinand Slovensko, zažil na spiatočnej ceste v Nemecku veľmi precíznou kontrolu automobilu kvôli úteku francúzskeho odbojára generála Henri Girauda z väzenia pri Drážďanoch. Ferdinanda vždy ponížovali úradné akty, ktoré nebrali ohľad na jeho význam a postavenie.

Ku koncu roka 1942 sa už konečne aj Svätý Anton dostal na najlepšiu cestu k tomu, aby sa stal obývatelným podľa Ferdinandových nárokov: „Som nachystaný opustiť Prednú, to znamená, všetko pre Anton pripraviť a v Antone konečne urobiť poriadok. Bol som tam už celkom sám jeden týždeň, aby som nechal vyzdobit' izby a vyskúšať pece, ktoré sú ešte poriadne nedostatočné. Stoja predom mnou ťažké časy, pritom som chorý

56 Ref. 54, A18 – list zo 17. 4. 1941.

57 Ref. 54, A22 – list zo 17. 8. 1941 (aj A23 z 27. 8. 1941).

*a slepý, sotva viem ešte písať...*⁵⁸ Na Ferdinanda čakala cesta do Antona a Viedne, ale dolnorakúskemu Ebenthalu sa chcel vyhnúť kvôli panickému strachu zo zimy v chladnom zámku. S pribúdajúcim vekom a reumatickými problémami sa stávala zima jeho hlavným nepriateľom. Pritom práve zima v roku 1942 patrila k rekordným na Slovensku s mínusovými teplotami, ktoré neboli do súčasnosti prekonané. Druhým nepriateľom akoby bol Gančev. Pridal obligátnu sťažnosť, že je „zašitý“ v Berlíne a on je mu ukradený („*aké muky a trápenie pre mňa*“). Až potom prehodil na príjemnejšiu koľaj. Nebol síce najlepší čas na poľovačku, ale skolil jedného jeleňa, parožie poškodené, ale obor! Dunčo sa má v „*divočine*“ na Prednej Hore výborne, všade ho sprevádza a o svojho pána sa nechce s nikým deliť. K Waldimu je chladný a odmeraný. Jeho najväčšou radosťou je fenka Vonka z neďalekej osady a potom byť s pánom v aute. Ale sami.

V januári 1943 bol spomínaný Waldi zastrelený pri Šumiaci lesníkom od Červenej Skaly, lebo prenasledoval malé jelenča. Mŕtvy pes bol na príkaz lesníka okamžite zahraný. Ferdinand sa o incidente však dozvedel až v máji (Göndör to „zabudol“ nahlásiť), dal vyhrabať Waldiho pozostatky a na Prednej Hore, na mieste, kde rád líhaval, ho slávnostne pochovali.⁵⁹

Už koncom roka 1942 sa Ferdinand rozhodol stráviť zimu na Slovensku, vo Svätom Antone, „*v tomto obrovskom a sotva obývateľnom kaštieli ... osamelý v starom zámku mojich predkov ... Tu obývam dve malé izby, v dedine som kúpil dve kachľové piecky, ktorými si rozpaľujem moje dnou kypiace staré kosti. Žijeme tu bez rádia a bez pošty ... bez telefónu, takže k môjmu uchu sa nedostanú správy o svetových udalostiach ... len sem-tam prichádza kuriér z Coburgu ... cez Bratislavu a Banskú Bystricu ..., aby ma zavalil listami a starými novinami.*“⁶⁰ Na niekoľko dní ho zabavila dcéra Eudoxia, ktorá z Nemecka cestovala do Sofie. Ferdinand však strávil na Slovensku nakoniec väčšinu roka 1943. Zdravotné problémy ho sprevádzali vernejšie ako ktokoľvek z jeho blízkych. Navyše sa mu na ľavom oku objavil sivý zákal, lekári mu ale neodporúčali operáciu.

Vo februári 1943, keď Ferdinand nebol „doma“, sa v kaštieli vo Svätom Antone objavil nečakane minister Július Stano, ktorý mal predtým prejav na Hlinkovej škole v Banskej Štiavnici. Nechal sa previesť izbami kaštieľa, prezrel si kaplnku, zahral na starom organe a bol spokojný s tým, čo videl: „*Keď šiel preč, hovoril, že je veľmi milo prekvapený od všetkého, čo tu videl, tak si to nepredstavoval.*“⁶¹ Svätý Anton bol vyčistený, podarilo sa odstrániť detské chyby kúrenia, pece od februára už fungovali a izby sa dali konečne dostatočne vyhriať.

V marci 1943 „skolaudoval“ stav v kaštieli osobne Ferdinand. Nevedno, kde bol v apríli, ale už od začiatku mája 1943 ho znovu nachádzame na Slovensku, keď tu trávil vo Svätom Antone a na Prednej Hore dlhé mesiace. Obligátny hlucháň na rok 1943 bol podľa vlastných slov „*majstrovským kúskom*“ a stál ho veľa bolesti. Vyše týždňa bol denne dvakrát neúspešne na postriežke. Je možné, že potom už pre istotu „pomohli“ poľovníci.

58 Ref. 54, A27 – list zo 19. 11. 1942.

59 Ref. 54, A28 – list z 20. 5. 1943.

60 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 110, Box 87, Folder No. 3. Ferdinand neznámej zo 14. 1. 1943 a kniežaťu Hohenlohe z 30. 1. 1943.

61 Ref. 60, Folder No. 4. A. Brežáková Ferdinandovi z 22. 2. 1943.

Dňa 16. mája sa Ferdinand zúčastnil na biskupskej vysviacke Eduarda Nécseyho v katedrálnom kostole sv. Emeráma v Nitre. Hlavným svätiteľom bol biskup Karol Kmeťko, spolusvätiteľmi biskupi Andrej Škrábik a Michal Buzalka. Ako hosť prišiel prezident Jozef Tiso a zástupca Svätej Stolice Giuseppe Burzio. Na nitrianskom biskupskom hrade sa potom konal slávnostný obed. Tajomník prezidenta Karol Murín usadil prítomných podľa protokolu, pričom Tiso ako hlava štátu dostal čestné miesto a Ferdinanda usadil po jeho pravici. Ten mu však s neskryvaným hnevom vysvetlil: „*Ja som v Európe jediná krízmou* [posväteným olejom – R. H.] *pomazaná hlava, mne patrí prvé miesto.*“⁶² Od mája je teda Ferdinand opäť medzi Slovákmi a určite aj on bol konečne v Antone spokojný. Asi aj preto si doprial najdlhší pobyt na Slovensku vôbec.

V Antone ho v auguste 1943 navštívil syn – cár Boris. Nikto ani vo sne netušil, že poslednýkrát. Boris sa nachádzal v zložitej situácii. Taliansko chcelo vystúpiť z vojny a po Stalingrade bolo jasné, že nemecký východný front prežíva kritické chvíle. Balkánu hrozilo stať sa miestom vojnových hrôz. Na otázku jedného z Ferdinandových úradníkov prirovnal Boris svoju situáciu so šoférom auta. Ani on nevie, čo ho čaká za najbližšou zákrutou. Bol na tom dokonca horšie, lebo šofér pozná stav svojho vozidla, čo on o krajine, ktorú vedie, nemôže povedať a navyše má šofér popri ceste rôzne varovné tabule upozorňujúce na nebezpečenstvo. Takéto tabule kráľ na štátnej ceste nemá.⁶³

Ferdinand s Borisom sa zdržiavali v kaštieli vo Svätom Antone so suitou v počte okolo tridsiatich osôb. Napriek vojnovým časom a všeobecným problémom so zásobovaním ich Najvyšší úrad pre zásobovanie zásoboval nedostatkovým tovarom všetkého druhu ako káva, čaj, čokoláda, kakao a pod. Na krátke stretnutie s Borisom na Prednej Hore spomínal aj Ferdinandov stály poľovník Vojtech Kováč. Boris sa mu osobne poďakoval za oddanosť a starostlivosť o cára-otca. Nato sa šesť luxusných limuzín – prvá s Ferdinandom, druhá s Borisom a zvyšné s nemeckými vojenskými hodnosťami – rýchlo vzdialilo.⁶⁴ Ferdinand sa potom zdržiaval na Muráni a v malých kúpeľoch Štubnianske Teplice.

Boris III. krátko po návšteve Slovenska a stretnutí s otcom absolvoval oficiálnu návštevu Nemecka. Po stretnutí s Hitlerom muselo byť cárovi jasné, že vedie krajinu do katastrofického konca. Po návrate do Sofie, fyzicky i psychicky ťažko poznačený bulharský panovník dňa 23. 8. 1943 za záhadných okolností náhle zomrel. Počas posledných kritických dní a nocí, keď sa Boris zmietal medzi vedomím a agóniou, bol prostredníctvom bulharského veľvyslanectva v Bratislave o zdravotnom stave syna pravidelne informovaný aj Ferdinand.

Ferdinand sa o smrti syna dozvedel na základe jedného zdroja v Štubnianskych Tepliaciach, podľa iného prameňa v Bratislave od bulharského vyslanca. Jeho manželke utkvél v pamäti stoický pokoj, s akým prijal správu. Pripísala to jeho egoizmu a márnomyseľnosti.⁶⁵

62 MURÍN, Karol. *Spomienky a svedectvo*. B. m. 1991, s. 149.

63 BEHRENS, Joachim. *Der Magier auf dem Throne*. Coburg 1953, s. 49.

64 Podľa BEVILAQUA, Ferdinand. *Osobný jager cára Ferdinanda Coburga*. Bratislava 1997.

65 Privatarchiv Maria Haberbosch Coburg, M-Biographische Entwürfe über das Leben des Zaren, M 2.1. – Biographisches („Stories“) ab 1918, s. 6; CONSTANT, Stephen. *Foxy Ferdinand 1861 – 1948. Tsar of Bulgaria*. London 1979, s. 329.

Ferdinand vzápätí odcestoval do Svätého Antona, odkiaľ telegrafoval do Sofie, že v dôsledku vysokého veku a naštarteného zdravia musí s najhlbším smútkom rezignovať na poslednú osobnú rozlúčku so synom. Hádám aj preto, aby ho nepredbehli (a neponižili) z Bulharska nejakým zákazom. Určite však spolupôsobili zdravotné problémy, medzinárodná situácia i obavy, aby sa neskomplikoval vnútorný vývoj v Bulharsku.

Ferdinand sa zúčastnil 24. 8. 1943 v prítomnosti popredných štátnych a cirkevných predstaviteľov na pohrebe katolíckeho biskupa Mariana Blahu vo Svätom Kríži nad Hronom. Týždeň nato vystúpil v Krupine na dožinkovej slávnosti ako hlavný rečník podpredseda vlády Alexander Mach. V prejave spomenul smrť cára, načo si zhromaždenie pietne uctilo jeho pamiatku. Tento scenár sa opakoval aj na slávnostiach v iných mestách. Po skončení krupinských osláv odcestoval Mach v sprievode župana a ďalších činiteľov do blízkeho Svätého Antona, aby v mene vlády osobne kondoloval starému excárovi. Medzi kondolenciami nájdeme sústrasť od šéfa protokolu nemeckého Zahraničného úradu z Hitlerovho hlavného stanu, ale aj od grófa Rudolfa Pongrácza z kaštieľa Krasňany pri Žiline.

Smrť syna bol jeden z posledných úderov v strastiplnom Ferdinandovom živote. Už len málo radostí v ňom zostalo pre človeka v jeho veku. K tým hlavným stále patrila železnica a lesy. Aj vzhľadom na svoje záujmy mal s ministrom dopravy a verejných prác Júliusom Stanom veľmi úzke a korektné vzťahy. Keď v septembri 1943 cestoval Ferdinand do Viedne, stačilo mu prísť automobilom do Hronskej Dúbravy a odtiaľ už pokračoval salónnym vagónom poskytnutým ministrom Stanom do Bratislavy. V tom istom roku spolu uskutočnili slávnostný výkop pri začatí prestavby úzkokoľajnej trate Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica. V októbri 1943 zase Ferdinand navštívil východné Slovensko. Moderným motorovým vlakom vypravený z Bratislavy a v sprievode ministra dopravy, pričom sa vo Vernári špeciálne zastavili aj po osobného „jágra“ Vojtecha Kováča. Teda pôvodne sa zastaviť zabudli, vlak sa musel na stanicu vrátiť. Zámerom bolo vlakom prejsť nový železničný úsek Kapušany pri Prešove – Strážske. Na prešovskej stanici Ferdinanda oficiálne privítal minister Stano a spolu s ním sa nechal previezť po celej trati až do od Prešova až po Humenného. Ako písala tlač, „s uznaním sa vyslovil o vykonanej práci, tešiaca sa technickému pokroku, ktorým sa vie dnešné Slovensko pochváliť“.⁶⁶ Na spätočnej ceste zo Strážskeho sa na prešovskej stanici stretol Ferdinand s biskupmi Jozefom Čárskym a Pavlom Gojdičom. Po parádnom obede vlak pokračoval v ceste a minister Stano sa s Ferdinandom oficiálne rozlúčil na stanici v Červenej Skale.

Popri starej láske Ferdinanda – železnici – ho nikdy neopustil ani vzťah k lesom. V neskorom lete roku 1943 sa objavil vyše osemdesiatročný Ferdinand ešte raz v obľúbených slovenských revíroch. Ku všetkým aktivitám sa začína pridávať adjektívum „posledný“. Posledná poľovačka, posledný srnec, posledné Vianoce na Slovensku. Strávil ich v spoločnosti dvoch najmilších a najbližších žien jeho exilového obdobia: dlhoročnej sekretárky Márie Haberbosch a mladučkej Slovenky Alžbety (Erzsi) Brezákovej. Prvá sa starala o Coburg a tamojší dvor, druhá mu vyplňala slovenskú samotu. Bola dcérou kastelána vo Svätom Antone, ktorý pred rokom 1918 slúžil na dvore v Sofii a do roku

66 Cár Ferdinand bol v Prešove. In *Slovenská sloboda*, 6, číslo z 23. 10. 1943. V publikácii BEVILAQUA, ref. 64, s. 52 sa udalosť chybné datuje rokom 1938.

1924 tvoril súčasť Ferdinandovej suity v Coburgu. Alžbeta starému monarchovi pomáhala drobnou každodennou činnosťou, ošetrovala ho a robila mu spoločnosť na výletoch. Jej oddanosť, obdiv a úcta Ferdinandovi nepochybne imponovali. Jej zase nepochybne jeho skúsenosti, múdrosť a postavenie. Alžbeta v tom čase nahradila po Ferdinandovom boku už spomínanú Mníchovčanku Herthu Gruss. Sprevádzala starého monarchu nielen na cestách po Slovensku, ale i do Nemecka.

Ferdinand sa napriek problémom so zdravím a so samotou na Slovensku cítil dobre. Hory plné kvetov a zveri, príjemní ľudia a pohodlie zrenovovaného Svätého Antona dávali čiastočne zabudnúť na osobné problémy a nepriaznivý medzinárodný vývoj. Mnohé miesta mu navyše stále pripomínali detstvo a mladosť, ako aj početné zážitky z rokov detskej bezstarostnosti.

K roku 1944 sa pramene už vytrácajú. Ferdinand prichádza v marci na Slovensko a zostáva až do jesene. Mária Haberbosch zostala pravdepodobne po boku Ferdinanda až do neskorého leta, aj preto nám chýbajú podrobnejšie informácie. Pomery sa komplikovali a každý hľadel s obavami v ústrety budúcnosti. Nemecko sa stávalo čoraz častejšie objektom zničujúcich náletov, ale ani situácia na Slovensku už nebola jednoduchá. Nervozitu z vývoja na frontoch sa neveľmi darilo zakrývať a vnútropolitická situácia bola tichom pred búrkou. V horách sa objavujú „*podozrivé živly*“ a už z marca 1944 máme údaje o zabezpečení ochrany bývalého monarchu vzhľadom na výskyt partizánov v okolí Svätého Antona.⁶⁷ Ani to zakrátko nepomáhalo a partizáni sa dostávali už do bezprostrednej blízkosti. Rešpektovali však obyvateľov kaštieľa a raz vo večerných hodinách na koňoch dokonca skupina ozbrojených mužov navštívila kaštieľ s cieľom stretnúť sa s Ferdinandom. Ten už ležal, ale kvôli nevyspytateľným hosťom sa radšej obliekol a zišiel k nim.

Nebezpečenstvo už číhalo všade na okolí a Ferdinandovi prichodilo prežívať ťažké časy. Pred hrôzami vojny nebolo úkrytu. Ani z Bulharska neprichádzali povzbudzujúcejšie správy. Z 25. marca 1944 sa zachoval šifrovaný telegram, ktorý cez vyslanca Iliu Belinova v Bratislave poslal Ferdinandovi syn Cyril (v tom čase člen regentskej rady). Opisuje mu šokujúce podrobnosti spojeneckého náletu na cársky palác vo Vrane. V dôsledku zásahu zápalnými bombami vyhořeli dve horné poschodia nového paláca, len obrazy a nábytok sa podarilo zachrániť. Mladý cár Simeon so sestrou sa zachránil v kryte.⁶⁸

V súhrnnej odpovedi zo Svätého Antona na viaceré správy od Cyrila Ferdinand vyjadruje najprv rozhorčenie nad zničením Zoologickej záhrady v Sofii (!). Bola to hrdosť jeho samého, i celého Bulharska. Treba preto urobiť všetko, aby sa ako jediná na Balkáne opäť obnovila. Až po tomto sa Ferdinand dostáva k bombardovaniu cárskeho paláca, ktoré ho „*rozhorčilo a urazilo*“. „*S obrovským zdesením som čítal, že pri bombardovaní Vrany sa cár Simeon s matkou a sestrou dostali do takého nebezpečenstva*“, píše Ferdinand, ktorého predstava o totálnom charaktere vojny nebola podľa vyššie uvedených slov vôbec presvedčivá. „*To všetko nevesť dobrý koniec*“, už celkom realisticky končí

67 CHURÝ, ref. 45, s. 498.

68 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 14, II, arch. e. 91. Cyril I. Belinovi (Ferdinandovi) z 25. 3. 1944. Takisto CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18. Reel 110, Box 87, Folder No. 6.

Ferdinand, „*mal by som Ti ešte veľa čo povedať ... ale verím v Tvoj um, že dovedieš bulharský koráb na bezpečný breh.*“⁶⁹

V júli 1944 čakala hlavu coburského rodu, bulharského excára a jeho dvor ďalšia hrozba. Nevydarený atentát na Adolfa Hitlera zo strany skupiny okolo plukovníka grófa von Stauffenberga vyvolal represálie, ktoré dali podnet na obavy, že Hitlerov hnev sa obráti proti aristokratom ako takým. Nestalo sa tak síce, ale to bola asi jediná „dobrá“ správa v záplave problémov a hrozieb, ktoré sa valili na Ferdinanda.

August 1944 sa najprv tváril, akoby sa nič nedialo. Z chrámu v Hronskom (Svätom) Beňadiku prosia o finančný príspevok na opravu kaplnky Božej Krvi Kristovej a odvolávajú sa na Ferdinandových koháryovských predkov, ktorí v tamojšom starobyľom kostole odpočívajú. Marián Kováčik zo Štubnianskych Teplíc urguje vrátenie požičaných vzácných kníh. Potom však prichádzajú ďalšie znepokojujúce správy. Farár z Muráňa prerušuje kúpeľnú liečbu v Korytnici, lebo po okolí sa potulujú partizáni a on nemôže robiť výlety po okolí a rybáriť. Útok na náčelníka žandárstva a notára len urýchlil toto rozhodnutie. Ferdinandovi hlásia podriadení, že na Červenej Skale sa objavili partizáni z Brusna a zobrali auto so sudom benzínu. Na Muráni ešte podobných hostí nezaznamenali.⁷⁰

Bolo treba konať. V auguste 1944 dovezli z Viedne dve nákladné autá do Svätého Antona mobiliár, knihy vo vzácnnej väzbe a ďalšie cenné predmety stiahnuté z coburgských rakúskych majetkov. Zdalo sa, že to nebolo predvídané rozhodnutie, keďže krátko nato vypuklo na Slovensku povstanie a začali sa bojové operácie. V skutočnosti tento krok umožnil vďaka záchrane a ušetreniu svätoantonského kaštieľa pred bezprostrednými bojmi, že dnes v ňom môžeme obdivovať v krásnych interiéroch pozoruhodnú kolekciu najrozmanitejšieho nábytku a vybavenia.

Keď sa v auguste Ferdinand lúčil vo Sv. Antone s biskupom Michalom Buzalkom a v septembri s biskupom Andrejom Škrábikom, predovšetkým Buzalka veril, že sa nevidia poslednýkrát. Skutočnosť však predstihla svojím priebehom aj najčernejšie očakávanie Ferdinandovho životného pesimizmu.

Po vypuknutí povstania koncom augusta 1944 sa v septembri už na mnohých častiach Slovenska urputne bojovalo. Rovnaké to bolo aj v Bulharsku. Začiatkom septembra Sovietsky zväz vyhlásil Bulharsku ako nemeckému spojencovi vojnu a Červená armáda vstúpila na bulharské územie. Vypuklo ľudové povstanie, ktoré nastolilo vládu Vlasteneckého frontu. Medzitým sovietske vojská vstúpili do Sofie. V tejto situácii dňa 24. septembra 1944 píše Ferdinand svojim blízkym z kaštieľa vo Svätom Antone jeden z posledných listov. Predovšetkým oznamuje, že sa rozhodol zostať „*tu!*“ a s iróniou konštatuje, že je „*dobre chránený*“ pred „*novými silami*“, ktoré napríklad využili aj jeho osobné automobily: „*Inak som veľa chorý a mojich síl ubúda zo dňa na deň.*“ Verí, že jeho syn (Cyril) a dcéry sú ešte nažive, lúči sa a vyslovuje nádej, že sa ochránia od všetkých nebezpečenstiev, ktoré ich obklopujú. Dožíva v očakávaní strašnej budúcnosti. „*Stretneme sa na druhom svete*“, dodáva.⁷¹ O deň neskôr sa lúči písomne podobným

69 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 15, IIa, arch. e. 1. Ferdinand Cyrilovi z 2. 4. 1944.

70 Korešpondencia z CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18, Reel 110, Box 87, Folder No. 6.

71 CDA, Monarchičeski institut, f. 3k, op. 18, Reel 110, Box 87, Folder No. 6. Ferdinand blízkym, 24. 9. 1944 a Slámovi z 25. 9. 1944.

spôsobom s dvorným radcom Slámom. Tu už nič neskrýva, lebo píše, že tak skoro sa už neuvidia. Bolo očividné, že už padlo rozhodnutie opustiť Slovensko.

Do zámockej idyly totiž čoraz viac prenikali znepokojujúce správy z okolitých hôr, v ktorých operovali partizánske skupiny. Regulárne boje všade na okolí a blížiaci sa front prispeli k rozhodnutiu opustiť dovtedy bezpečné Slovensko. Pôvodne chcel Ferdinand skutočne zostať, ale Mišo Petro, jeden z jeho dlhoročných úradníkov, ktorý mal syna v odboji, ho nahovoril, aby radšej kvôli bezpečnosti odišiel, kým sa dá.⁷²

Odchod sa v októbri 1944 realizoval po etapách. Keďže dve autá zhabali partizáni, to najcennejšie mohli naložiť len do dvoch áut a s nemeckým sprievodom, ktorý poskytol vrchný veliteľ nemeckých vojsk na Slovensku generál Hermann Höffle, sa konvoj cez Viedeň dostal do dolnorakúskeho zámku Ebenthal, ktorý dosiahli 20. októbra. Ktovie čo sa preháňalo vo Ferdinandovej hlave, keď opúšťal Slovensko. Či podobne ako roku 1918 v súvislosti s Bulharskom, ani teraz netušil, že sa na Slovensko už nikdy nevráti?

Zatiaľ v decembri 1944 rozprával na večeri v Berlíne-Dahleme svojim hosťom pri poháriku generál Gančev zjavne zdramatizovanú a vyfabulovanú historku o tom, ako na čele bojovej skupiny oslobodil starého cára z partizánskeho povstania na Slovensku. Cár prišiel len o štyri luxusné autá. Pritom veliteľ partizánov bol údajne Ferdinandov správca.⁷³ Splietlo sa mu čosi s Mišom Petrom?

Čo po Ferdinandovi teda zostalo v slovenskej historickej pamäti? Predovšetkým, že málokto rá z korunovaných hláv mala k Slovensku, k jeho obyvateľom a k slovenským lesom taký úprimný vzťah ako Ferdinand Coburský. Pritom to bol človek mimoriadne scestovaný a kultivovaný. Ani medzi Habsburgovcami, a tí tu boli do roku 1918 doma, sa nenašiel nikto s podobným citovým vzťahom ku krajine a ľuďom na jej území. Nečudo, že Ferdinand sa stal pevnou súčasťou historickej pamäti starých obyvateľov v okolí Štiavnice, na Horehróni a na Gemeri. A zostal, aj keď časy nežičili podobným spomienkam. Poslední pamätníci ešte aj teraz spomínajú na drevené auto, ktoré malo aj kolesá z dreva, na vyhradenú lavicu v kostole na Muránskej Hute i na samotného excára rozdáajúceho peniaze a cukríky. Na vzácne kalichy zhotovované v Mníchove aj s Ferdinandovými insígniami a rozdávané jednotlivým kostolom. Už len z druhej ruky sa spomína, ako sa jeho malé dcéry Nadežda a Eudoxia preháňali s dedinskými deťmi v zámku na Prednej Hore. Ako ich dal otec pokrstiť v katolíckom kostole uprostred zabudnutej slovenskej dediny. Spomínajú, ako všetkým zamestnancom na zámku vo Svätom Antone kúpil lístky na vystúpenie Františka Krištofa Veselého. Ako ho strážila ochranka alebo

72 Syn Michal Petro, narodený roku 1916 v Šumiaci ako dôstojník Zaisťovacej divízie zbehol v Sovietskom zväze od svojej jednotky k partizánom a stal sa jedným z veliteľov 1. čs. partizánskeho oddielu. Na vlastnú žiadosť odišiel do čs. vojska v ZSSR. Ako pobočník generála R. Viesta prišiel na povstalecké územie. Po ústupe do hôr sa zúčastnil anabázy generálov R. Viesta a J. Goliana. V bojoch ho ranili a koncom roku 1944 v banskobystrickej nemocnici Nemci zatkli. Odvliekli ho do Nemecka, kde zahynul za neznámych okolností.

73 *Ein General im Zweilicht...*, Bd. 3, 1988, s. 492. Rovnako nezodpovedá pravde podobné tvrdenie z ďalekopisu náčelníka bezpečnostnej služby na Slovensku J. Witisku o situácii v krajine z 15. 10. 1944: „Bývalý cár Bulharska Ferdinand, ktorého oslobodili nemecké jednotky v Svätom Antole, bude na rozkaz rišskeho vodcu SS prevezený do Coburgu.“ (SUŠKO, Ladislav (ed.). *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente*. Bd. I. Vom München bis Salzburg 1938 – 1940. Dokumente und Essay. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944. Bratislava 2008, s. 275).

ako sa voľne pohyboval medzi prostými ľuďmi. Ako odmenil každého, kto ho niečím upútal... Ako sa odmietal dať fotografovať.

Napriek tomu nakoniec stovky fotografií roztratených po území bývalej monarchie, v Nemecku, Bulharsku, USA a inde zostali nemým svedkom o živote, tajomstvách, víťazstvách a pádoch otca a jeho synov. Nakoniec už len otca, lebo ten prežil oboch svojich mužských potomkov.

Štúdia vznikla v rámci Centra excelentnosti pri Historickom ústave SAV (CEVKOMSD).

DER BULGARISCHE EX-ZAR FERDINAND UND DIE SLOWAKEI (1939 – 1944)

ROMAN HOLEC

Nach 1934 gewährte die Tschechoslowakei dem ehemaligen bulgarischen Zaren Ferdinand Coburg die Nutzung von Teilen seines ursprünglich im Rahmen einer Bodenreform eingenommenen Familienbesitzes. Ferdinand fährt daher jedes Jahr regelmäßig aus seinem deutschen Exil in die Slowakei, um hier zu jagen, zu botanisieren sowie zur Kur. Er hält sich konsequent von der Politik fern, dies ändert sich jedoch zum Teil nach dem Entstehen der Slowakischen Republik. Einerseits stellt die slowakische Regierung Teile des von Ferdinand genutzten Besitzes deutschen politischen Eliten zur Verfügung, andererseits vertieft auch Ferdinand seine pro-deutsche Orientierung und damit auch den Kontakt mit den Vertretern des neuen Staates. Hierzu tragen auch das Bündnis und freundschaftliche Beziehungen zwischen der Slowakei und Bulgarien bei, wo seit 1918 Ferdinands Sohn Boris III. regiert.

Die Studie befasst sich mit den längeren und kürzeren Aufenthalten Ferdinands in der Slowakei, mit seinen privaten Vorlieben, den aus seinem Gesundheitszustand und der Situation in seiner unmittelbaren Umgebung hervorgehenden Problemen sowie mit seiner politischen Haltung und seinen Kontakten mit den politischen Spitzen der damaligen Slowakei. Der Beitrag stellt eine Mikroanalyse eines im 19. Jahrhundert geistig verwurzelten Aristokraten und Herrschers in den Wirren des Zweiten Weltkrieges und der slowakischen Geschichte dar. Die Studie greift auf bis jetzt nicht verwendetes und zum Teil unbekanntes ausländisches Archivmaterial zurück und bringt viele interessante Hintergrundinformationen zu Ferdinands Beziehungen zu dem slowakischen Regime und dessen Vertretern zum Vorschein.

Ferdinand verlässt die Slowakei endgültig nach dem Ausbruch der Slowakischen Nationalaufstandes im Oktober 1944, um nie wieder zurückzukehren. Im Geschichtsgedächtnis bleibt er als ein das Volk und die Natur der Slowakei liebender Herrscher erhalten.

Storočie propagandy

Slovensko v osídlach ideológií

ARCHÍV

ZPRÁVA O JEDNÁNÍ JÁNA URSÍNYHO S PŘEDNOSTOU VII. ODBORU
MINISTERSTVA VNITRA PLK. FRANTIŠKEM JANDOUP A VEDOUČÍM
REFERÁTU SLOVENSKO MJR. BEDŘICHEM POKORNÝM 16. KVĚTNA 1947.

KAREL KAPLAN

KAPLAN, Karel. The report on the discussion of Ján Ursíny with the head of the Seventh Department of the Ministry of the Interior Colonel František Janda and the head of the Department for Slovakia Major Bedřich Pokorný on 16 May 1947. *Historický časopis*, 2008, 56, 4, pp. 685-692, Bratislava.

The discussion happened at the request of Ursíny, a month after the execution of the President of the Slovak state and at a time when the deputy prime minister was interested in information about Tiso. The execution of Tiso and the circumstances accompanying it, influenced the political atmosphere in Slovakia. These events and the response to them became the theme of the discussion. Ursíny justified his attitude to Tiso and expressed fear of the further results of his execution. The other serious themes were the current situation on the Slovak political scene and so in the security situation in Slovakia. The developments, which soon led to political crisis, including the so-called conspiracy in Slovakia, were already beginning. The deputy prime minister expressed views on the situation in the middle of May 1947. The report contains the formulation of Ursíny's views and evaluations, which did not appear in public.

History of post-war Slovakia. Response to the execution of J. Tiso. The Slovak political crisis of 1947. Ján Ursíny. The Czechoslovak intelligence and security service.

Jednání místopředsedy vlády a Demokratické strany Slovenska (DS) Jána Ursínyho se uskutečnilo z jeho podnětu. Chtěl s vedoucím odboru zpravodajského a Státní bezpečnosti a s vedoucím slovenského referátu na tomto odboru projednat tři otázky, týkající se posledních událostí na Slovensku. Do diskuse se dostala další témata, neméně důležitá. Na příklad problém překonání vlivu luďáctví, postoje Demokratické strany k Československé republice, poměry v sedmém odboru pověřenectva vnitra.

K setkání došlo měsíc po popravě Jozefa Tisa, který byl souzen společně s Alexandrem Machem. Jeho však soud před vyhlášením rozsudku vyjmul pro údajně špatný zdravotní stav ze soudního přelíčení. Poté nebyl odsouzen ke stejnému trestu jako J. Tiso. Obě tyto události měly rozdílný ohlas na Slovensku a ovlivnily jeho politický život. Tehdy také rozhodli vedoucí komunisté o přípravě dalšího kroku proti Demokratické straně. O přípravě politické krize na Slovensku. Den před schůzkou u J. Ursínyho (5.5.) se v komunistickém vedení objevil námět na vyvolání politické krize na Slovensku vystoupením komunistů ze Sboru pověřenců. Do tohoto rámce zapadala i výroba tzv. spiknutí na Slovensku a snaha zkonstruovat v něm účast některých předních funkcionářů

Demokratické strany. Mezi postiženými oběťmi této akce připravované komunisty v bezpečnosti byl také J. Ursíny. On již v květnu pozoroval či zaznamenal zájem zpravodajců o jeho osobu. Jak politická situace na Slovensku v polovině května 1947, tak jeho osobní záležitost byly oprávněným důvodem setkání s vedoucími činiteli komunisty ovládaného politického zpravodajství.

Zprávu o jednání s J. Ursínym podával F. Janda ministru vnitra Václavu Noskovi. S jistotou lze předpokládat, že jeho informace vyjadřuje obsah rozhovoru a zejména zachycuje názory místopředsedy vlády.

Dokument se nachází v Národním archivu, Praha, fond MV-N, sv. 235.

Karel Kaplan

Úřední záznam.

Dne 16. května t. r. o 13.15 hod. dostavil jsem se na vyzvání do kanceláře pana náměstka předsedy vlády Jána Ursínyho ve vládním paláci v Praze v doprovodu mjr. Pokorného, přednosty referátu Slovensko.

Pan náměstek předsedy vlády Ursíny v úvodu řekl, že by s námi rád promluvil o třech věcech.

O problému vzrůstajícím na Slovensku po Tisově popravě – uctívání mučenika, o reakci na mírný rozsudek nad Machem a nakonec o své osobní věci.

O Tisově případu se vyslovil, že si od počátku procesu uvědomoval, že jak omilostnění v případě vyslovení nejvyššího trestu, tak zamítnutí milosti bude mít na Slovensku špatný ohlas. Bylo by mu bývalo milejší, kdyby nám býval byl Tiso nevydán nebo kdyby byl cestou třeba vypadl z letounu. Hned po vydání si uvědomil, že to jenom neblaze zapůsobí na vnitřní politickou konsolidaci a souzení Tisovo nebude k ničemu dobré. Nutno prý si uvědomiti, že v letech 1939 – 1944 bojovaly mezi sebou v HSLS dva proudy. Jeden reprezentovaný Tisem, druhý Tukou. Tisův směr umírněný, Tukův radikální. Sám prý nikdy nepovažoval Tisu za vhodnou osobu, poněvadž mu chyběl rys poctivého vlastence. Jako uvědomělý Slovák by se dle mínění pana náměstka Ursínyho nebyl Tiso nikdy mohl státí tajemníkem, ba ani spirituálem (nebyl-li tajemníkem) maďarského biskupa. A stalo se tak, jistě že se nejevil maďarskému biskupu slovenským vlastencem, ale Maďarem. Podle mínění pana náměstka předsedy vlády Ursínyho se taková osobnost už nehodila ani do politiky, ne-li na místo presidenta. Tiso, člověk bez fondu ryziho a poctivého vlastenectví, byl ve své funkci nucen řídit se prostým instinktem, a nikdy citem a rozumem uvědomělého vlastence. Proto také jeho politické rozhodování neslo vždy pečeť více méně náhodných instinktů.

Pan náměstek Ursíny obšírně rozvinul svůj osobní vztah k Tisovi a Tisův k sobě, který charakterisuje jako krajně odmítavý. U sebe z důvodu, které uvádí výše, jimiž prý se pan náměstek Ursíny nikdy netajil, a Tisovi se to jistě doneslo, u Tisy vedený momentem mstivosti, poněvadž prý Tiso byl člověk krajně mstivý a dovedl své odpůrce odstraňovat

bezohledně a ruinovat i jejich existence. Také proti panu náměstkovi Ursínymu prý šel zcela bezohledně a odstraňoval ho v letech 1939 – 1944 ze všech jeho funkcí a míst v družstevnictví a jinde. Ještě v roce 1944 prý dal pana náměstka Ursínyho dr. Tiso odstraniti z nějaké družstevní funkce.

Tímto výkladem chtěl pan náměstek předsedy vlády Ursíny zdůvodniti, že ho k Tisovi nevázal žádný přátelský ani jiný vztah, a že když ve vládě byl pro udělení milosti Tisovi, činil tak jenom proto, že je zásadně proti tomu, aby kdokoliv byl odsouzen k trestu smrti a popraven, poněvadž se to přičí jeho povaze. Rozhodl-li se hlasovati pro milost, učinil tak také proto, že mnoho lidí na Slovensku nevidí v Tisovi hlavního rozbíječe republiky, poněvadž republiku rozbil Hitler; nikoliv Tiso, Tiso podle nich naopak vytěžil ze situace, co mohl a je faktem, situace na Slovensku byla jeho přičiněním mnohem snesitelnější, než v zemích Českých, ba, byl v něm i poměrně značný blahobyt. Tuka byl vinen vším. Naproti tomu nutno přičísti vedení Tisovu k dobru, že za jeho vlády až do povstání nepadl a nebyl proveden na Slovensku ani jediný rozsudek trestu smrti proti nikomu. Akce proti partyzánům za povstání a po něm byly už rozsudky vojenských soudů, na ně prý Tiso neměl vlivu. Toto prý bylo nutno bráti v úvahu.

Podle názoru pana náměstka Ursínyho bylo by prospěšnější republice, kdyby byl býval Tiso omilostněn, a poněvadž prý už podle informací nebyl zdrav, byl by pravděpodobně ve vězení brzo zemřel.

Pan náměstek předsedy vlády Ursíny se domnívá, že by to bylo bývalo šťastnější řešení, poněvadž dnes zřejmě vyrůstá okolo Tisy na Slovensku nymbus mučenika a není vyloučeno, že může Tisovská legenda vyrůst do nebezpečných rozměrů a může jí být politicky zneužito.

Pan náměstek předsedy vlády Ursíny se táže, jak na věc nazíráme my, a zda se na ni díváme velmi vážně, či zda se domníváme, že se dá zvládnout a paralysovat.

Odpovídám mu, že zpřetináme-li spoje mezi novoludáky a zahraniční emigrací a nalezneme-li prostředky proti štvání katolického kléru, že bude snadné problému čelit a zvládnouti ho.

Pan náměstek Ursíny rozprádá rozhovor okolo faktu, že snahou každého národa svobodně žijícího je touha po samostatném státě, a že se nesmíme proto slovenským snahám divit. Že však musíme hledět na tyto snahy shovívavě a snažit se svést tuto touhu na platformu československé státnosti. Dopustí-li se někteří lidé přesto výstřelků, posuzovat je jako lidi bez vyššího politického rozhledu, ale nemít na tyto tužby jako jediný lék kriminál, nýbrž poskytnout jim poučení a čas. Podle názoru pana náměstka jest na takové zjevy hleděti jako na nemoc, a na jejich nositele jako na lidi nemocné.

On, jako politik, má stále na zřeteli, aby bloudící duše těchto lidí vrátil na pravou cestu, aby tyto politicky nemocné vyléčil a – získal.

Ujistoval, že DS stojí plně na půdě republiky, a že je přesvědčen, že i všichni její vedoucí. Že nemůže za řečnické výstřelky některých, jako Kempného nebo Bugára, o nichž však je přesto přesvědčen, že to jsou lidé poctiví.

Již za války, když se zabýval myšlenkou, jak zapojiti do politického života lidáctvo v nové ČSR, byl si vědom toho, že je bude nutno buď rozložit a včlenit do všech politických stran, což má za nejlepší, nebo je mít pod dozorem v jedné nebo ve dvou stranách a snažit se je převychovat pro československou státní myšlenku nebo jim nechat vytvořiti

samostatnou stranu, ale mít při tom stále obavu, že v ní znovu uplatní staré separatistické myšlenky. Separuje se snadno taková strana a dostane do opozice, bude lehké ji i rozpustit a zakázat další činnost, ale tím bychom jenom lili olej do ohně a poskytovali něčemu, co v legálních stranách přece jen bude převáděno k myšlení československému do objektivních podmínek, z nichž je jediným východiskem illegalita a starý luďácký radikalismus zahrocený ostře protičesky a bojující proti republice Československé.

V politice nutno býti nesentimentálním a myslet realisticky. Pan náměstek předsedy vlády Ursíny má za to, že jeho koncepce je správná a vyhovující, a že se osvědčuje. Ať se na Slovensku děje cokoliv, většina luďáků dnes smýšlí československy a DS plní proto své státní poslání. Podle něho bylo by velikou chybou prohlásiti DS za stranu protičeskoslovenskou pro prostý fakt, že v ní jsou i bývalí luďáci. Vždyť jsou ve druhé straně také. A ještě větší chybou by bylo, kdyby se ČSR měla na Slovensku opírat jen o něco přes 30 % národa a většinu ostatních vyhlásila za protistátní. Vždyť by to většinu hnalo do náručí illegality a situace by se pak dala zvládnout jen zavedením policejního státu a vládou bodáků a násilí.

To mu vyvolává na mysl činnost VII. odboru pověřenectva vnitra na Slovensku, již se obává, a která ho znepokojuje tím, že se rozšiřuje a organizačně přeměňuje, prý podle mých pokynů.

DS se v Čechách křivdí a bylo jí poprvé velmi ublíženo po volbách, což velmi zazlíval škpt. Pokornému, který si při vyšetřování a formulaci zprávy vedl stranicky.

VII. odbor pověřenectva vnitra je prý přece orgánem státním a jeho hlavou je pověřenec vnitra a ne ústředí KSS.

Pplk. Viktorin není na výši odbornosti a podléhá příliš stranickému vlivu. Mjr. Sedmík¹ se už zdá panu náměstkovi předsedy vlády objektivnějším. Celý VII. odbor pověřenectva vnitra není odborně kvalifikován a zpravidla prý nedostatky odbornosti nahraňuje brutalitou.

Uvádí dále jako nežádoucí zjevy případy škpt. Kubíka z Prešova a mjr. Borovského. Obzvlášť případ mjr. Borovského, který rozvrací morálku SNB, zdůrazňuje. (Borovský byl po osvobození povýšen ze strážmistra na majora SNB na nátlak dr. Husáka, ač byl za války aktivní Gardista).

Pak přechází pan náměstek Ursíny na nepříznivý ohlas vyneseného rozsudku NS nad Šaňou Machem. Uvádí, že Národní soud je věc smrtelně vážná a významná pro celý stát a všechen jeho lid, než aby ho mohlo býti zneužíváno k politickému „fíglu“. Rozsudek nad Machem má za takový „fígl“. Má prý zaručené zprávy, že je Šaňo Mach zdrav jako řípa, a že bude žít ještě dlouhá léta.

Vinu na tomto politickém triku svaluje pan náměstek předsedy vlády Ursíny na Daxnera,² o němž říká, že kdyby měl rozum, že se jako evangelik nikdy nestal předsedou soudu nad Tisem. Neuvědomuje si dobře politické následky rozsudku nad Tisem pro věc slovenských evangeliků.

Pan náměstek rozvinuje znovu celý komplex otázek kolem jednání o milost Tisovi a jejího zamítnutí a roli SNR, která podle něho měla hlasovat a nepředkládat návrh

1 Pplk. R. Viktorin a mjr. V. Sedmík byli vedoucí funkcionáři VII. odboru pověřenectva vnitra.

2 I. Daxner, předseda senátu Národního soudu, který soudil J. Tisa a Alexandra Macha.

národního prokurátora bez vyjádření vlády atd., jak je známo z denního tisku. Pan náměstek předsedy vlády Ursíny obviňuje český tisk, že způsobil svou nezdrženlivostí v této věci, že DS byla nucena říci své slovo v „Času“, který byl zabaven. Sám byl pro to, aby tisk prostě zaznamenal popravu a nepřinášel o tom komentářů ani podrobností. Český tisk toto porušil a DS byla nucena uchýlit se v zabaveném článku v časopise „Čas“ k obraně.

Pan náměstek Ursíny tvrdí, že vina Tisova je menší než Machova, a že podle jeho mínění měli být tedy potrestáni oba spravedlivě stejným trestem. Mírný rozsudek nad Machem, ač ví, že je někdy tak dlouhý trest na svobodě horší než trest smrti, byl prý udělen úmyslně z politických důvodů, a to má za nesprávné. Vývolá to na Slovensku mezi katolíky velmi nepříznivou odezvu.

Mach nebyl podle pana náměstka Ursínyho člověk zlý, ale dal na sebe každým působit. Intervenoval-li u něho člověk dobrý, také mu poskytl sluchu a zařídil se podle toho, většinou však, poněvadž byl obklopen zlými lidmi, rozhodoval se špatně. Machovi chyběly základní politické předpoklady, a byl zcela ve vleku Tukově. Realizoval jeho proněmecké plány a názory. Objektivně i subjektivně je většinou na Slovensku považován Mach za více vinna, než byl Tiso. Proto trest 30-ti let vězení je neúměrný a vyvolává na Slovensku rozhořčení. Je to dle pana náměstka Ursínyho další nerozumný čin Daxnerův.

Pan náměstek Ursíny říká, že jemu osobně Mach nikdy neublížil, ani jeho orgánové. S toho převádí znovu rozhovor na VII. odbor pověřenectva vnitra, který opět obviňuje z brutality a ze soustavné práce proti DS.

Přechází na výběr vedoucích osobností pro DS, který prý prováděl velmi pečlivě a vybíral vskutku na vedoucí místa za katolíky z bývalých luďáků jen osoby nekompromitované a nezatížené luďáckou minulostí, též např. Kempného, který prý inklinoval před válkou dokonce ke komunistům a v ludové straně se nikdy nijak neangažoval, a jehož má za velmi slušného a poctivého člověka; Bugar³ je bývalý lidovec a nijak se za války nekompromitoval, naopak HSLS šla ostře proti němu a vzala mu dokonce advokátní praxi. Jediný člověk, jehož vlastně dobře neznal, byl Staško.⁴ U toho, jako u bývalého zahraničního vojáka v Polsku a ve Francii, vězněného Machovým režimem, pokládal za dostatečnou legitimaci jeho činnost vojenskou pro ČSR. Podrobnosti, které vyšly najevo za procesu, a jež ostatně dosud nebyly zcela prokázány a osvětleny, mu nebyly vůbec známy.

Poté rozvinul pan náměstek předsedy vlády Ursíny rozhovor o celé šíři československé problematiky na Slovensku, která je pro něho hlavně otázkou výchovy a jak znovu zdůraznil léčení duší bývalých luďáků. Ostatně její právní základy se vybudují v ústavě. Zde znovu připomněl Bugara, o němž řekl, že je přesvědčen, že stojí zcela určitě na půdě československé republiky. Vždyť i obsah Bugarovy řeči, která měla protičeské zahrocení, a s níž prý sám naprosto nesouhlasí, byla uvedena slovy „my Čechoslováci“ (kterýžto pojem je některými bývalými luďáky přímo nenáviděn). Na tuto proslulou Bugarovu řeč prý se nutno dívat jako na organický celek. Protičeské věty, vytržené ze souvislosti, pů-

3 J. Kempný, M. Bugar, poslanci a generální tajemníci Demokratické strany Slovenska, byli ve vykonstruovaném politickém procesu odsouzeni k sedmi a jednoletému vězení. Byli obviněni na základě provokace ze styků s představiteli slovenské poválečné emigrace.

4 J. Staško, poslanec za Demokratickou stranu Slovenska.

sobí hrozně, v celkové souvislosti je jejich ostrí značně otupeno. Na druhé straně v parlamentě řekl Bugar, že mu konec konců nezáleží na tom, zda budou mít Slováci právo razit zákony či nikoliv, s čímž pan náměstek předsedy vlády Ursíny rozhodně nesouhlasí. Pan náměstek prý má ostatně zprávu, že Bugar má na mozku nějaký nádor, a že proto není někdy zcela normální.

Pan náměstek předsedy vlády má za to, že novoludácké podzemí nemá na Slovensku hluboké kořeny, že jeho projevy jsou spíše akce jednotlivců, než ilegální strany. Uznává zhoubný vliv Ďurčanského⁵ na vnitřní konsolidační proces na Slovensku a vyzývá, aby-chom našli cesty, jak mu čelit. O Ďurčanském samém říká, že je to člověk velmi bystrý, agilní a zlý. Nenávisť proti Čechům vždy přímo sršel. Má však za to, že Ďurčanský nemá na Slovensku styky s žádnými významnými osobami a rozhodně nikoliv s politickými osobnostmi z DS.

Tu přechází pan náměstek Ursíny na svoji osobní věc a tvrdí, že má zprávy, že nějaké osoby, jež nechce jmenovat a jež se nacházejí v zajišťovací vazbě, byly vyslýchány na jeho styky se slovenskou luďáckou emigrací. Ti lidé prý mají strach mluvit právě proto, že jsou ve vazbě, a že nemají jistoty o svém osudu a bojí se msty. Vývrací předem takové tvrzení jako absurdní, poněvadž on jako evangelík a bývalý příslušník republikánské strany měl s HSLS vždy jen spory a byl po 15. březnu 1939 vězněn týden Hlinkovou gardou a převezen do Ilavy a po celou dobu války byl odpůrcem režimu.

Prohlašujeme, že nám nic takového není známo, že rozkazy k takovým výsledkům s kýmkoliv nevyšly rozhodně z ministerstva vnitra, ba že nám ani nejsou dokonce známy zprávy, jež by něco takového kdy byly tvrdily.

Pan náměstek Ursíny prohlašuje, že si věc ještě prověří a sdělí mně ji a já slibuji, že z toho vyvodím pro vinníka, jde-li o našeho orgána, nejprísnejší důsledky.

Pan náměstek dále prohlašuje, že dal-li někdo takové příkazy, půjde buď vinník nebo on sám. Že není jiné možnosti.

Hovor se rozvíjí znovu okolo problému katolíků na Slovensku a okolo novoludáků.

Pan náměstek předsedy vlády Ursíny prohlašuje, že považuje jako politik za svůj nejvyšší úkol na Slovensku přivést katolíky k československé myšlence, a že pro to hledá nejvhodnější osoby, jež by měly rozhodující autoritativní vliv obzvláště na nižší klér. Že nenachází jiných vhodnějších osob, než biskupský sbor a ač se pan prezident vyslovil ostře proti arcibiskupu Kmetkovi, má právě Kmetku jako bývalého lidovce za nejvhodnější osobu, jenž spolu s biskupem Čárským může provést nutný zvrat v myslích slovenských katolíků k československé státní myšlence. Ostatní biskupy má pro tento úkol za nevhodné buď pro stáří nebo politickou zaujatost. Také Čarnogurský⁶ z laiků by podle pana náměstka Ursínyho mohl vykonati veliký kus konsolidační práce působením na nižší klér a akademiky.

Pan náměstek Ursíny prý na svých politických cestách po Slovensku neopomine jediné příležitosti, aby této snaze po dobrém spolužití evangelíků a katolíků na Slovensku dal vnější důraz tím, že např. po schůzi navštíví řím. katolického faráře, potřeše mu

5 F. Ďurčanský, ministr zahraničních věcí ve vládě Slovenské republiky, vedoucí funkcionář slovenského politického exilu.

6 P. Čarnogurský, představitel politického katolicizmu na Slovensku.

rukou a v krátké besedě u černé kávy promluví o nutnosti jednoty a práci pro republiku. Je mu pak nepochopitelné, že je za to napadán tiskem, že hází přes palubu zásady, za něž bojoval ve slovenském národním povstání. Myslí si, že tím dělá kus velmi záslužné a prospěšné československé propagandy a nadávky tisku mu za to připadají nezaslouženou odměnou.

Má politickou koncepci, že uskutečněním některých ústupků katolíkům, a řekněme luďákům, by se jenom posloužilo republice. Pan náměstek předsedy vlády Ursíny se vyslovuje pod čestným slovem, že mezi evangelíky a katolíky nedošlo k žádným předvolebním úmluvám, smlouvám nebo dohodám.⁷ Také se vedení DS nijak vůči katolíkům nevázalo nějakými sliby, jež by, jak nyní píše některý tisk, nemohla DS dodržeti. Pan náměstek Ursíny však má za to, že by se katolíkům měly na Slovensku povolit nějaké církevní školy, jako je tomu ostatně v Českých zemích, kde katolíci mají dodnes několik církevních a řádových škol, a několik internátů. Že by v nich nevyrostlo novoludáctví, za to by ručil výběr řídících a učitelů, který má přece v rukou pověřenectvo a ministerstvo školství.

Je nutno počítati s precitlivělostí slovenských katolíků a je jí nutno něco dát, co vypadá jako dobrá vůle, a co pro ně lze považovati za politický úspěch.

Arcibiskupa Kmeťku a kanovníka Cvinčeka má za lidi, kteří stojí na půdě republiky a má je za nejvhodnější zástupce katolíků na Slovensku. Kmeťkovo podání ruky u národního soudu Tisovi má za neobratnost a ne manifestaci a projev zlé vůle proti republice. K odpovědím, jež se staly i předmětem projevu pana presidenta, dostal arcibiskupa Kmeťko národní prokurátor Šujan velmi sugestivními a nevhodnými otázkami. Arcibiskup Kmeťko neměl ani dosti času, aby uvážil, co říká, a jak to může být vykládáno. Pan náměstek předsedy vlády Ursíny ostatně s Kmeťkovými vývody, kritisovanými samým panem presidentem rozhodně nesouhlasí, ale jako Slovák, který žil celou válku na Slovensku, je také nebere tak doslova, jak byly řečeny.

Upozorňuje, že začíná zakotvovat už i v myslích bývalých radikálních luďáků myšlenka, že Slovensko může žít jen v rámci ČSR a nikdy samostatně. Lekce, kterou jim dal pan prezident, zapůsobila a už prostá skutečnost, že nechtějí za nic přijít pod cizí svrchovanost, je nutí k tomu, smířiti se s ČSR. Pan náměstek Ursíny má za to, že je politickou nutností už ustat s rekriminacemi, urychlit nebo zastavit retribuční soudy, jež se zneužívají k stranickým štvanicím a začít se skutečnou prací k smíření všech.

V závěru pan náměstek Ursíny žádá, aby mu byly VII. odborem sdělovány jako námětku předsedy vlády za největší slovenskou stranu zprávy ze Slovenska, které, jak je mu dobře známo, dostávají jiní vládní činitelé.

Bylo mu přislíbeno, že se svolením pana ministra vnitra bude zprávy se Slovenska dostávat.

Vysvětlil jsem mu důvody rozšíření a reorganisace VII. odboru na Slovensku a slíbil, že se zasadím, aby jeho práce byla po linii odbornosti vždy dokonalejší a aby byly postupně odstraněny všechny nedostatky.

7 J. Ursíny měl na mysli tzv. dubnovou dohodu 1946 mezi představiteli Demokratické strany a slovenského politického katolicizmu.

Před rozchodem mě pan náměstek předsedy vlády Ursíny požádal, ujišťuje, že není žádným antisemitou, abych ze VII. odboru odstranil osoby židovského původu, poněvadž nic prý více nejitří slovenské mysli a cit, než vědomí, že mají býti za nějaké činy vyslýcháni a pronásledováni takovými osobami. Na židovský problém na Slovensku prý je nutno hleděti slovenskýma očima. V Českých zemích byli a jsou čeští Židé i osvědčení vlastenci. Na Slovensku nebylo a není žádných Židů Slováků. Všichni prý byli až do událostí r. 1938 – 1939 Maďary, a obzvláště v pohraničí velmi výbojnými maďarskými nacionalisty. Pan náměstek Ursíny není prý pro to, aby byli vyhozeni, ale aby byli dáni na jiná vhodná místa.

Na moje rezervované stanovisko k této otázce znovu ujišťoval, že není antisemitou, a že odstranění osob židovského původu z bezpečnosti bude na prospěch jak sboru, tak i samých Židů, a jen tak že to myslí, aby snad jeho žádosti nebyl dáván jiný výklad.

Rozmluva zakončila v 15.10 hod.

V Praze dne 18. května 1947.

*Přednosta VII. odb. minist. Vnitra
Plk. gen. št. Frant. Janda*

RECENZIE

HRONSKÝ, Marián. *MIKULÁŠSKA REZOLÚCIA 1. MÁJA 1918*. Bratislava : Veda, 2008, 136 s.

Je chvályhodným činom, že okružle výročie udalostí roku 1918 nezostalo v historickej produkcii úplne nepovšimnuté. Napriek rozsiahlej odbornej literatúre staršieho i novšieho dáta sa totiž význam vzniku ČSR akoby strácal v historickej pamäti a keďže sa dosah tejto udalosti, aj vzhľadom na vlašný postoj k ČSR a jej tradíciám, zo strany slovenských politických elít nedostatočne kultivuje, celková miera poznania zostáva, žiaľ, minimálna. Platí to paradoxne aj o definitívnom rozchoode s Uhorskom (čo sú v podstate dve strany tej istej mince), ktorý by vďaka trvalým slovensko-maďarským turbulenciám mohol byť zo strany spoločenskej objednávky preferovanou témou. Ani tu však logika úvah nemá žiadnu logiku.

Marián Hronský je skúseným autorom a jeho kniha *Slovensko pri zrode Československa* patrí ku kľúčovej slovenskej odbornej literatúre vo vzťahu k prvej svetovej vojne a vzniku ČSR. Tentokrát si za predmet svojej najnovšej práce vybral čiastkovú tému – prvomájovú rezolúciu z Liptovského Svätého Mikuláša z roku 1918. Vošla do dejín ako dokument, ktorým sa Slováci po prvý raz verejne vyslovili za česko-slovenskú alternatívu riešenia ich postavenia a stala sa nevyhnutným predpokladom ďalších procesov akcelerujúcich a ústiacich do deklaračného zhromaždenia. Bola to dobrá voľba na knihu, lebo ak je deň prijatia Martinskej deklarácie aspoň pamätným dňom v kalendári, čo však k hĺbke poznania nemá žiadnu bezprostrednú súvislosť, mikulášska rezolúcia zapadá úspešne stále viac a viac do zabudnutia. Sociálni demokrati ako jej iniciátori, Vavro Šrobár ako jej tvorca a vznik ČSR ako výsledok celého vývoja nie sú vo vyselektovaných a prekádovaných slovenských národných dejinách žiadnymi preferovanými témami.

Je dobré, že Hronského publikácia vznikla a nič na tom nezmenia ani moje poznámky, ktoré majú predovšetkým vecný a odborný charakter. Recenzia totiž musí smerovať k obsahu diela. Súčasne si uvedomujem a beriem do úvahy nevelký rozsah, ktorý nepochybne nútil autora k istým kompromisom a formulačným zjednodušeniam. Aj pri zohľadnení týchto skutočností sa však mnohé javy dali určite pomenovať inak a lepšie. Z nešikovných formulácií vyberám napr. zo s. 19 – „... možno zaznamenať celú kapitolu dobrých vzájomných stykov slovenských a českých sociálnych demokratov“; zo s. 21 – „Vzťah národného hnutia k socialistickej agitácii bol totiž na východe Slovenska ešte labilnejší ako na západe, kde fakticky tiež neexceloval.“ alebo zo s. 25 – „Neustále dochádzalo k podlamovaniu všeobecného demokratického úsilia...“. V texte ide často o vatu bez akéhokoľvek významu („zmýšľanie maďarského ľudu“, „niektoré skupiny dedinského obyvateľstva a mestskej mládeže“, „mentalita preferovaného národa“) alebo floskuly a klišé, ktorých časté používanie znižuje a zastiera podstatu javov a ich vývojových fáz (napr. opakovanie a variácie formulácií „represie režimu proti slovenskému národu“, „všeobecný a brutálny národnostný útlak“, „nápor maďarizácie a odnárodňovania“ alebo „Smerovanie a snahy malých národov po vlastnom oslobodení boli jedným z najmarkantnejších prejavov všeobecného pokroku a demokracie prvej tretiny 20. storočia.“). Možno ako dôsledok často uvádzanej „brutality“ a „útla-ku“ uvádza autor v závere textu, že vznik a existencia ČSR „zachránili najmä [koho ešte? R. H.] Slovákov pred národnou záhubou“ (s. 104). Nepopierajúc význam vzniku ČSR som presvedčený, že tomu tak nebolo, lebo dosiahnuté výsledky asimilačného procesu, či procesu maďarizácie, tomu nezodpovedali a slovenský národnoemancipačný vývoj mal za sebou už príliš dlhú cestu, aby stál pred „národnou záhubou“. Nakoniec Milan Hodža už pred vojnou jednoznačne konštatoval vyčerpané možnosti asimilačnej politiky a fakt, že koho dovtedy nepomaďarčili, z toho už Maďar nebude.

Čo ma najviac mrzí, je skutočnosť, že práca ani pri svojom obmedzenom rozsahu nepriniesla žiadny nový poznatok a v podstate len prerozprávala všetko to, čo historická veda sformulovala

v priekopníckych prácach Vojtecha Dangla i samotného Hronského spred niekoľkých desaťročí. Je škoda, že táto šanca zostala nevyužitá. V maďarských, českých i slovenských archívoch, múzeách a knižniciach budú musieť čakať doteraz nevyužitú pramene na ďalšiu príležitosť a ďalšieho autora. Mám na mysli napr. pamäti účastníkov mikulášskeho zhromaždenia (priblížilo by to atmosféru podujatia), vyjadrenia zodpovedného mikulášskeho slúžneho (údajne nebol taký hlúpy, aby nevidel, čo sa deje), orgánov Liptovskej župy a miestnych elít, vyšetrovanie v ústredných štátnych orgánoch, ako aj stanoviská úradov ministerského predsedu a ministerstva vnútra. Pri týchto zdrojoch sa autor príliš spolieha na Šrobárovu interpretáciu a ním predložené pramene, čo hrozí jednostrannosťou, selektívnosťou a neobjektívnosťou. Potom ľahko prijme aj veľmi zjednodušenú tézu, že štátne orgány sa o tom, čo sa vlastne v Mikuláši stalo, a predovšetkým o rezolúcii, dozvedeli až zo zahraničnej tlače.

Kniha má všetky atribúty vedeckého diela, preto odborníka mrzí, že pri pohľade na použitú literatúru sa vyvoláva nevdojak zdanie, akoby historická veda za posledných tridsať rokov nepovedala k uvedeným témam nič nové. V zozname literatúry sa dajú novšie slovenské práce (od roku 1989) spočítať na prstoch jednej ruky. Pri maďarskej a českej literatúre to vyzerá, akoby za posledných 50 rokov nevyšli žiadne zásadné odborné publikácie. Novšia z dvoch použitých maďarských prác (teda jej slovenský preklad) si píše ku vzniku rok 1952 a najnovšia česká práca (ide o pamäti) bola vydaná roku 1945. Ide pomaly už o typickú zahľadenosť slovenskej historiografie do seba a vedomú ignoranciu výsledkov susedných, väčších a vyspelejších historiografií.

Popri najnovšej literatúre mi chýba predovšetkým miestna maďarská tlač. Jej redaktori predsa poznali pomery a mohli informovať priamo z miesta činu. Pochopili by sme tak dikciu, názory a rozmyšľanie druhej strany. Spoliehanie sa na Šrobára potom viedlo k zbytočným omylom, napr. keď Hronský operuje v súvislosti s májom 1918 s Izidorom Steierom, ktorý bol už 12 rokov mŕtvý (s. 81).

Z hľadiska skutočnosti, že práca je určená aj širšej verejnosti, vzbudzujú otázky viaceré zásadné terminologické nepresnosti, ktoré sú charakteristické predovšetkým pre úvodné všeobecné časti práce. Čitateľ sa určite bude pýtať, prečo sa hovorí a naivne narába s pojmami „*nemaďarské národy a národnosti*“ Uhorska (ale aj monarchie), pričom odborník musí vedieť, že ide o terminologický nezmysel. Pramení z politicky účelovej dobovej dikcie uhorsko-maďarských politických elít, keď prvému pojmu chýbala etnická kvalita (politický národ) a druhý, naopak, disponoval len etnicko-jazykovými prvkami. Bez akýchkoľvek vysvetlení používaný pojem „Slovensko“ vyvoláva u každého čitateľa zákonitú projekciu súčasného teritória SR do roku 1918, čo nezodpovedá ani historickým realitám, ani dobovým slovenským predstavám. Formulácia „*Slovensko bolo ešte rurálnou krajinou*“ (s. 15) dokonca bezprostredne podsúva tvrdenie, že Slovensko bolo nejakou krajinou (samotný pojem „krajina“ je politologicky neudržateľný) a muselo teda disponovať všetkými príslušnými (akými?) atribútmi. Spomínajú sa vojenské (inokedy branné) predlohy bez toho, aby sa vysvetlilo, čo bolo ich podstatou. Hovoriť o „maďarskej“ vláde v Uhorsku nie je korektné a presné, uviesť *Pester Lloyd* ako poloúradný maďarský časopis (s. 86) zase vyslovene nepresné.

Ak pojem „*slovenskí socialisti*“ je legitímnym synonymom k slovenským sociálnym demokratom, vážnou nepresnosťou je používanie pojmu „*českí socialisti*“, čo už vôbec nemusí vypovedať o českých sociálnych demokratoch. Hrubou chybou je spájanie českých sociálnych demokratov s riešením národnej otázky v podobe českého historického práva (s. 19) a minimálne zjednodušené je naznačenie, že vedenie českej sociálnej demokracie sledovalo cieľ vytvoriť samostatný československý štát (s. 43 a 45). Stačí si spomenúť na silné krídlo smerujúce k „rakúskej demokracii“, stačí si spomenúť Bohumíra Šmerala, ktorý sa až do prevratu nezdal svojej austrofilskej orientácie. Českí sociálni demokrati patrili spolu s lidovcami k tým prúdom českej politiky, ktorí najdlhšie zotrvali v lojálnych stanoviskách. Chybou bolo aj spomenutie Západoslovenskej sociál-

nodemokratickej strany (s. 20), ktorá nikdy pod takýmto menom neexistovala. Príde na to aj menej kvalifikovaný čitateľ, keďže ako jej tlačový orgán je uvádzaný *Westungarische Volksstimme*.

Z týchto nedostatkov a z viacerých korekturných chýb (nesprávny rok v pozn. č. 84 na s. 85, výborové zasadnutie SNR namiesto SNS na s. 133 a pod.) mi vyplýva, že text bol šitý pravdepodobne príliš horúcou ihlou. A to je škoda, lebo chýb, a to sme ani zďaleka neuviedli všetky, je na skromný rozsah zbytočne priveľa.

V každom prípade čím bližšie sa text dostáva k samotnému Mikulášu a jeho kontextu, tým je autor presvedčivejší vo svojom výklade. Postoj slovenských sociálnych demokratov ku konferencii v Štokholme i k pokusom o zblíženie zo strany celouhorskeho vedenia v priebehu roka 1918, viaceré výstižné citácie z *Robotníckych novín*, priebeh mikulášskeho zhromaždenia i manipulácie s jeho rezolúciou, československá orientácia slovenských sociálnych demokratov, osobnosť Emanuela Lehockého – to sú len niektoré z momentov, ktoré zaujmú čitateľa a pre ktoré sa skutočne oplatí začítať sa do recenzovanej publikácie. To už je Hronský, ako ho poznáme z viacerých jeho špičkových prác. Ako vydarený krok hodnotím sympatickú štruktúru diela a kompletný text rezolúcie v prílohe spolu s fotokópiou jej konceptu, čo umožňuje každému čitateľovi stáť pri zrode výsledného textu rezolúcie a detailne sledovať proces jej kreovania.

Je škoda, že na dielo, ktoré pôsobí svojou štruktúrou a výtvarnou realizáciou tak sympaticky, sa nakopilo toľko pripomienok. Zbytočne znehodnocujú výsledný dojem a potvrdzujú, žiaľ, že sebauspokojenie, nízka náročnosť a povrchnosť pri finalizácii sa v slovenskej historiografii udomácnili rýchlosťou, ktorá by si zaslúžila oveľa chvályhodnejší priestor. Stávajú sa charakteristickými predovšetkým pre diela mladých začínajúcich autorov, nevyhne sa im však ani skúsený historik. Rýchlosť sa totiž obyčajne nesníbi s kvalitou.

Roman Holec

HLAVINKA, Ján. *ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V OKRESE MEDZILABORCE V ROKOCH 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, 281 s.

V ostatných rokoch sa v slovenskej historiografii vytvoril široký front výskumu holokaustu. Jeho súčasťou je aj utváranie obrazu holokaustu v jednotlivých regiónoch Slovenska. Na tomto poli výskumu vyvíjajú aktivity viacerí autori, medzi nimi najmä mladí perspektívni historici v rámci diplomových, rigorózných a dizertačných prác. K uvedenej skupine nádejných historikov patrí tiež Ján Hlavinka bývalý pracovník Ústavu pamäti národa (v súčasnosti pracujúci na Historickom ústave SAV). Už v rámci diplomovej práce sa podujal vyličiť celkový pohľad na vývoj holokaustu v jednom z najvýhodnejších cípov Slovenska, a to v súdobom politickom okrese Medzilaborce. J. Hlavinka stále hlbším prenikaním do problematiky dokázal, že platforma diplomovej práce bola pre neho iba odrazovým mostíkom k práci podstatne vyšších ambícií. Postupne dospel až k pomerne rozsiahlej monografii. Podarilo sa mu vytvoriť plastický obraz prehlbovania tragédie židovskej komunity v sledovanom regióne na pozadí genézy protizidovských opatrení totalitného režimu vojnovnej Slovenskej republiky. Autor svoj pohľad na problematiku, pôvodne ohraničený rámcom diplomovej práce, neustále rozširoval, aby mohol analyzovať najdôležitejšie stránky vývoja holokaustu v stanovenom priestore. Zároveň sa vníral do osudov jednotlivých osôb, ako aj celej komunity, najmä zásluhou veľkého heuristického úsilia. Okrem výskumu v centrálnych a regionálnych archívoch na Slovensku využil aj najnovšie metódy *oral history*. Potom sa vydal

do Izraela, kde študoval v archíve známeho pamätníka holokaustu Yad Vashem a čerpal tiež z novo budovanej pramennej bázy *oral history* v USA.

J. Hlavinka zamerlal svoju prvú monografiu špeciálne na oblasť Medzilaboriec, nielen z toho dôvodu, že pochádza práve z tohto regiónu, ale najmä preto, že išlo o osobitú časť Slovenska s viacerými špecifikami. Východné Slovensko, respektíve súdobá Šariško-zemplínska župa, kam patrila aj okres Medzilaborce, predstavovala územie s najväčším podielom židovského obyvateľstva. Špecifiká spočívali aj v tom, že v regióne Medzilaboriec sa prelínali hranice osídlenia viacerých etník – Slovákov, Rusínov, či Ukrajincov a Poliakov. Etnicky zmiešaná oblasť bola navyše pretkaná uzavretými komunitami židovského obyvateľstva. Do roka 1939 žili príslušníci všetkých menovaných skupín obyvateľstva vedľa seba bez toho, že by medzi nimi vznikali vážnejšie trecie plochy. Nová spoločensko-politická situácia po vzniku vojnovnej Slovenskej republiky však generovala stále vyššie napätie, ktorého katalyzátorom sa stalo práve riešenie tzv. židovskej otázky a uplatnenie protižidovských opatrení. Vytvárali sa zložité národno-politické a sociálne pomery, ktoré autorovi poskytli značný priestor na charakteristiku postupných zmien v postavení židovskej komunity a na sledovanie vývoja korelácií medzi Židmi a príslušníkmi ďalších tunajších etník.

Osudy židovskej komunity v regióne Medzilaboriec, tak ako ich vykreslil J. Hlavinka, sú verným odrazom a charakteristickým príkladom celkového vývoja pomerov židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Autor sleduje všeobecné znaky antisemitskej politiky a príčinné súvislosti prehlbovania protižidovských opatrení vládneho režimu od jesene 1938 až do začiatku roka 1945 a následne na konkrétnych príkladoch zo života príslušníkov židovskej komunity v Medzilaborciach a okolí demonštruje uplatnenie vládnej politiky v praxi. Osobitnú pozornosť venuje genéze protižidovskej legislatívy a budovaniu mechanizmov na jej účinnú realizáciu. Predstavuje čitateľovi ako sa tieto mechanizmy vytvárali na regionálnej úrovni z iniciatívy miestnych predstaviteľov štátnej správy a samosprávy, príslušníkov vládnej štátostраны, provládnych organizácií a polovojnových zoskupení. Autor tu zobrazuje určitú vzorku sociálnej skupiny, ktorú známy slovenský historik holokaustu E. Nižňanský označuje ako lokálnych agresorov. Práve táto skupina majoritnej spoločnosti v konečnom dôsledku presadila holokaust do každodenného života. Bez nej by vládne plány protižidovských opatrení ostali na polceste. Autor ďalej sleduje formovanie vzťahu majoritnej spoločnosti k židovskému obyvateľstvu a vzhľadom na špecifiká daného regiónu východného Slovenska skúma aj pomer príslušníkov jednotlivých etník k židovskej komunite. Súčasťou tohto procesu bolo tiež rozširovanie skupiny lokálnych agresorov o osoby, ktoré prejavili záujem podieľať sa na vyvlastnení židovského majetku, čiže na arizácii.

Modelový príklad genézy holokaustu, obohatený o regionálne osobitosti, uvádza J. Hlavinka stručným prehľadom dejín židovstva v Medzilaborciach a okolí od novoveku do druhej svetovej vojny. Uvedený prístup je v prácach s tematikou holokaustu pomerne zriedkavý. Osobitnú pozornosť venoval medzivojnovému obdobiu, ktoré tesne predchádzalo rokom najväčšieho prenasledovania Židov v dejinách. Poukázal na príklady vcelku bezproblémového spolunažívania a spolupráce medzi židovskou komunitou a príslušníkmi ostatných národnostných a konfesionálnych skupín v regióne. Potom už nasleduje analýza postupného prehlbovania protižidovských opatrení v závislosti od rastu agresivity protižidovskej legislatívy slovenského štátu. Autor vychádza z doterajších výsledkov výskumu holokaustu a podobne ako iní autori člení genézu prenasledovania Židov chronologicky na jednotlivé fázy a tematicky na rôzne oblasti života židovskej komunity postupne zasahované antisemitskými opatreniami.

Vlastnú genézu prenasledovania Židov v regióne Medzilaboriec začína J. Hlavinka líčiť ranou fázou holokaustu v období autonómie Slovenska, ktorá bola charakteristická formovaním teoretických koncepcií protižidovských zásahov, ako aj prvými pokusmi o konkrétne akcie proti Židom. Príkladom bolo vysídľovanie niektorých kategórií židovského obyvateľstva za novoutvorenú južnú hranicu Slovenska. Ďalej nasleduje obdobie prvého roka existencie vojnovnej Slovenskej

republiky 1939, keď vznikali prvé zákony a vládne nariadenia zamerané proti židovskej komunite, považované za tzv. umiernené, či evolučné. Autor čitateľovi približuje odraz mocenských zásahov a legislatívnych aktov rannej fázy holokaustu v živote miestnej židovskej komunity. Zároveň si vytipoval okruh významnejších predstaviteľov tunajšieho židovstva a prostredníctvom rôznych metód vrátane *oral history* sleduje ich osudy v nasledujúcom období. Na konkrétnych príkladoch názorne demonštruje celú šírku tragických dôsledkov antisemitskej politiky štátu. V sledovanom prípravnom období holokaustu išlo zatiaľ iba o čiastočné zásahy do osobných a majetkových práv židovskej komunity. V živote mnohých jednotlivcov však aj čiastkové opatrenia, ako prepúšťanie zo štátnych služieb a obmedzenie výkonu lekárskeho povolania mohli mať osudové následky. Zaujímavou udalosťou predmetného obdobia bol pokus predstaviteľov židovskej komunity z oblasti Medzilaboriec založiť organizáciu pre vysťahovanie Židov zo Slovenska. Podobné iniciatívy „zdola“ však ťažko mohli nájsť podporu vládnych orgánov. Tieto založili inštitúciu pre vysťahovalectvo Židov, ale s úplne inými cieľmi. Autor tiež vysvetľuje ako sa dopady vládnej rasovej politiky prelínali so súdobými reáliami východného Slovenska. Išlo najmä o tzv. Malú vojnu medzi Slovenskom a Maďarskom v marci 1939, ťaženie jednotiek slovenskej armády proti Poľsku na jeseň 1939 a postoje rôznorodých miestnych etnických a konfesionálnych skupín k otázke prenasledovania židovského obyvateľstva.

V tretej kapitole autor skombinoval chronologický a tematický prístup ku skúmanej problematike. Zamerail sa na kontroverznú a dodnes živú tému arizácie, čiže vyvlastnenia, židovského majetku. Okrem vyhraného tematického obsahu bola závažná otázka arizácií približne vymedzená aj časovo. Odohrávala sa v niekoľkých fázach, od obdobia priprav cez tzv. evolučnú k radikálnej revolučnej fáze a vyústila do úplného vyvlastnenia, likvidácie a rozkladu majetku židovskej komunity s vážnymi sociálnymi dôsledkami. Autor uvedené fázy vyčleňuje len nepriamo, ale podľa obsahu je zrejmé, že sa zamerail predovšetkým na umiernenú, čiže tzv. evolučnú fázu arizácie do polovice roka 1940 a na obdobie kulminácie rozkladu židovského majetku podľa vzoru nacistického Nemecka od jesene 1940 približne do polovice roka 1942. Nasledujúci proces exploatacie štátom vyvlastneného majetku Židov zachytáva už len okrajovo. Stručne popisuje národno-politické a hospodársko-politické pozadie arizácie, vývoj a radikalizáciu arizačnej legislatívy, ako aj formovanie inštitucionálnej základne riadenia arizačného procesu. Vyvlastňovanie jednotlivých druhov židovského majetku v podmienkach regiónu zobrazuje cez konkrétne vzorové príklady, pričom spravidla sleduje prípady už predtým vytypovaných židovských rodín. Uvádza názorné príklady arizácie a likvidácie podnikového, poľnohospodárskeho a domového majetku Židov. Typológiu príkladov potom ešte hlbšie špecifikuje podľa rôznych kritérií, ako druh podniku alebo národno-politické a sociálne príčinné súvislosti arizácie. V celkovom spektre svojej typológie však mohol autor aspoň rámcovo naznačiť cesty arizácie židovských hodnôt, teda peňažných vkladov, cenných papierov a cenností, nútené deponovaných v peňažných ústavoch. Určitá predstava by sa dala vytvoriť napríklad podľa hlásení o pohyboch na viazaných židovských vkladoch vo východoslovenských pobočkách najvýznamnejších bánk. Na vytvorenie úhrnných bilančných údajov o postupe a výsledkoch arizácie a likvidácie židovského majetku v okrese Medzilaborce nemal J. Hlavinka dostatok údajov. V prílohách však podľa údajov z archívneho výskumu a z *Úradných novín* uvádza zoznamy najvýznamnejších židovských podnikov, likvidovaných živností, odobraných hostinských a výčapníckych živností, nehnuteľností a najdôležitejších arizácií v Medzilaborciach a okolí. Na viacerých miestach naznačuje aj celkový vývoj arizácie vo východoslovenskej Šarišsko-zemplínskej župe, čo je obsahom jeho ďalšieho výskumu po ukončení práce na sledovanej monografii. Osobitnú pozornosť venuje tiež hospodárskym a sociálnym dôsledkom arizácie a likvidácie židovského majetku, najmä pokiaľ išlo o pauperizáciu židovskej komunity a sociálnu mobilitu arizátorov. Pauperizovaní Židia v oblasti Medzilaboriec sa podobne ako Židia v iných regiónoch Slovenska stali sociálnym problémom. Autor pripomína, že vládny režim videl

riešenie tohto problému práve v deportáciách. Naproti tomu, väčšina arizátorov postúpila na vyššie stupne sociálne rebríčka regiónu.

Štvrtá až šiesta kapitola publikácie je podobne ako predošlá časť kombináciou tematického a chronologického prístupu. J. Hlavinka tu podáva prierez tragickým procesom likvidácie občianskych a následne aj ľudských práv medzilaboreckého židovstva. Postupuje od rôznych foriem šikanovania Židov k príkladom otvoreného násillia a cez postupné odnímanie občianskych a ľudských práv až po bezprostredný útok na základné ľudského právo – právo na život. Opäť sleduje radikalizáciu protižidovskej legislatívy, tentoraz vo sfére občianskych a ľudských práv a následne približuje metódy uplatnenia rasových zákonov a vládnych nariadení v prostredí Medzilaboriec a priľahlého regiónu. Okrem stupňovania tragédie jednotlivých židovských rodín oboznamuje čitateľa aj s vývojom sociálneho profilu miestnych agresorov, vykonávateľov antisemitského násillia vládnej moci. Mapuje gradáciu ďalších foriem násillia a tiež hľadanie možnosti obrany, respektíve úniku, pred protižidovskými útokmi. Pohnuté osudy medzilaboreckých Židov nevyhnutne smerovali k deportáciám. Autor sa však nezastavil pri popise jednotlivých transportov z východného Slovenska, ale ďalej pátral po životných príbehoch protagonistov svojej monografie v getách, táboroch smrti, prípadne doma na Slovensku v rôznych úkrytoch, pracovných táboroch alebo neskôr v odboji. Využil pritom celé spektrum prameňov a metód výskumu. Medzi iným poukázal na zaujímavý prípad organizovaného útoku Židov do Švajčiarska v uzavretých železničných vozňoch s exportovaným dreveným uhlím. Dospel až k záverečnému aktu prenasledovania židovskej komunity na jeseň 1944 po obsadení Slovenska nemeckou armádou, keď už prestali platiť akékoľvek výnimky a perzekúcii padli za obeť všetci Židia zaistení okupačnými jednotkami alebo ich domácimi prísluhovačmi. Obeťami sa v tomto období stali aj viacerí príslušníci židovských rodín vystupujúcich v monografii. J. Hlavinka ukončil príbeh židovskej komunity z oblasti Medzilaboriec krátkym exkurzom do povojnového obdobia. Tu naznačil skutočnosť, že nový režim, na pozadí ktorého sa formoval ďalší totalitný systém, obnovil práva Židov len čiastočne a z nových pozícií opäť zaútočil na ich majetok.

Sledovanú monografiu možno zaradiť medzi úspešné pokusy o postupné mapovanie holokaustu v jednotlivých regiónoch Slovenska. Okrem vlastného textu prináša v prílohách pomerne bohatý štatistický materiál o vývoji židovskej komunity v okrese Medzilaborce pred deportáciami, ďalej spomínané údaje o arizáciách a likvidácii židovského majetku a časť údajov o Židoch z medzilaboreckého okresu po deportáciách do vyhľadzovacieho tábora Majdanek. Monografiu uzatvára fotografický materiál dokumentujúci životné osudy príslušníkov židovskej komunity Medzilaboriec. Publikácia by možno ešte v závere vyžadovala celkové zhodnotenie vývoja holokaustu v danom regióne a tiež sumarizáciu záverov z autorovho výskumu. Celkové hodnotenia však autor naznačil už v úvode. Podľa môjho názoru možno prvú Hlavinkovu monografiu doporučiť do pozornosti všetkým, ktorí si chcú rozšíriť pohľad na dejiny holokaustu na Slovensku.

Ludovít Hallon

LACKO, Martin. *SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE 1944*. Bratislava : Slovart, 2008, 223 s.

Martin Lacko, vedecký pracovník Ústavu pamäti národa a zároveň pedagóg na Univerzite Cyrila a Metoda v Trnave, patrí v súčasnosti medzi najaktívnejších a aj najplodnejších autorov spomedzi nastupujúcej plejády slovenských historikov. Zdá sa (možno je to iba subjektívny dojem), že sa stáva akýmsi prirodzeným lídrom, *spiritus rector* i *spiritus movens* značnej časti „ponovembrovej“ generácie tunajších historikov, zaoberajúcich sa v prvom rade dejinami 20. storočia, presnejšie povedané, problematikou I. Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945, resp. povojnovými dejinami.

Výsledkom tohto trendu je niekoľko monografií, no najmä séria vedeckých podujatí, z ktorých sa zrodili zborníky so signifikantným názvom – *Slovenská republika očami mladých historikov*. (Na veci nič nemení ani skutočnosť, že v spomínaných zborníkoch sa sporadicky prezentujú aj autori strednej, resp. staršej generácie.)

Táto ambiciózna skupina dejepiscov, zdravo a dravo sa presadzujúca v slovenskej historiografii, je poznamenaná niektorými prirodzenými generačnými črtami, ktoré sú determinované nielen vekom svojich nositeľov, ale sa pravidelne objavujú po závažných spoločenských zmenách alebo pri rôznych politických ruptúrach: Je to razantná, z veľkej časti oprávnená kritickosť, resp. mierne ironizujúci postoj voči svojim profesionálnym predchodcom, nezaťaženosť vlastnými omylmi a poblúdeniami, ilúzie o vlastnom objaviteľskom poslaní a neochvejné presvedčenie o svojej pravde, ktorá je jedine objektívna, atď. Sprievodným znakom uvedených tendencií je však zároveň isté riziko zjednodušovania, niekedy necitlivé prerušenie logickej kontinuity vedeckého poznávania, paušálne odmietanie absolútnej väčšiny jeho predchádzajúcich výsledkov. Zdá sa, že podobnými predstavami, hoci v značne odlišných podmienkach, trpela aj prvá početnejšia generácia slovenských profesionálnych historikov, vstupujúca do aktívneho vedeckého života po roku 1948, ktorá sa z presvedčenia alebo z donútenia a strachu prihlásila k marxizmu a k historickému materializmu. Jej postupné vytriezvenie bolo dosť trpké a bolestné. Po novembri 1989 nastupujúca generácia historikov má však jednu obrovskú výhodu: nie je zaťažovaná predchádzajúcimi ideologickými tlakmi, cenzúrou a autocenzúrou, vedomými či nevedomými omylmi, ani vlastnými profesionálnymi a morálnymi zlyhaniami. Naopak, práve na týchto negatívach a poučeníach svojich predchodcov môže stavať svoj kritický prístup k najnovším dejinám, resp. k ich konkrétnym úsekom, medzi ktorými hrá prím výskum a interpretácia slovenského štátu a ľudského režimu z rokov 1938 – 1945. Sem patrí aj permanentný spor (nielen v historiografii, ale aj v celej spoločnosti) o mieste domácej protifašistickej rezistencie a osobitne Slovenského národného povstania (SNP) v najnovších národných a štátnych dejinách Slovenska.

Vo svojej recenzii Lackovej publikácie nechcem však robiť nejaké vyčerpávajúce teoretické hodnotenia slovenskej historiografie najnovších slovenských dejín, no vyššie uvedené poznámky mi často prišli na um práve pri čítaní tejto publikácie. Treba tu upozorniť na jednu zaujímavosť: Lackova kniha je vlastne prvým pokusom o syntetickú interpretáciu dejín SNP, ktorá bola napísaná profesionálnym historikom po „zamatovej revolúcii“. Syntéza Jozefa Jablonického, bezpochyby najlepšieho znalca dejín povstania, vznikajúca ešte v neživilých podmienkach autorovho disentu, vyšla zatiaľ iba v prvom dieli a týka sa v podstate „len“ prípravy a začiatku tejto pozoruhodnej akcie.¹ Syntetizujúce pohľady na danú udalosť sa vyskytujú aj vo viacerých odborných zborníkoch, ktoré vznikajú s priam železnou pravidelnosťou pri príležitosti aktuálnych okrúhlych, resp. polookrúhlych jubileí SNP. Vyskytujú sa v nich síce aj nové pohľady a príspevky s vysokou poznávacou hodnotou, no vcelku sa v nich odráža viac spoločenská, resp. politická objednávka, čo sa negatívne prejavuje v opakovaní a rutinérskom prístupe mnohých autorov.

Recenzovaná práca nemá prísne vedecký, ale skôr popularizačný, niekde esejistický charakter, čo zvyrazňuje aj bohatá, zväčša „neošúchaná“ fotografická stránka knihy. Autorovou ambíciou bolo potenciálnemu recipientovi priblížiť prehľadnou a čitateľsky príťažlivou formou Slovenské národné povstanie, resp. udalosti, ktoré mu predchádzali. M. Lacko v duchu svojho tradičného kritického prístupu sa v úvode práce zaoberá jednotlivými etapami, ktorými prešla interpretácia povstania za 65 rokov nielen v slovenskej historiografii, ale aj v politickom vývine a vedomí slovenskej spoločnosti. Tento jeho zámer sa viac či menej pravidelne objavuje v sarkastických či ironizujúcich, často sa opakujúcich formuláciách v celom texte práce. Daný prístup je legitímny,

1 JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend. Dvadsať kapitol o príprave a začiatku Slovenského národného povstania*. Bratislava : Obzor, 1990, 355 s.

aj keď s ním historik či čitateľ nemusí vždy súhlasiť – napr. s formuláciou na s. 11, že „*každý, kto Povstanie a odboj čo i len trochu kritickejšie hodnotí, je v médiách automaticky spájaný s rôznymi extrémistickými skupinkami*“. Situácia je však omnoho zložitejšia. Autor musí vedieť – a vo svojej knihe to sám naznačuje – , že v polemikách zďaleka nejde len o kritický prístup k povstaniu a k protifašistickému odboju, ale aj o jeho totálne odmietnutie a označovanie za perfídnu zradu na slovenskom národe a slovenskej štátnosti, za nešťastné dni Slovenska, atď. Racionálna historio-graphická a spoločenská kritika protifašistickej rezistencie nie je ostrakizovaná! Treba objektívne povedať, že sám M. Lacko sa od takýchto úplne negativistických pohľadov dištancuje, no zdá sa, že niekedy preberá ich pochybné argumenty. Okrem toho k ich autorom je omnoho zmierlivejší (čo sa objavuje aj v bibliografickej prílohe), než k „marxistickým historikom“, ktorých razantne, niekedy až z príliš „vysokého koňa“ kritizuje či ironizuje – vždy však len neadresne, v anonymnej rovine. (Mimochodom, bolo by už raz potrebné zamyslieť sa a vysvetliť kto vlastne bol, resp. je „marxistickým historikom“, aby sa z tohto označenia nestávala zas iba dehonestujúca, osočujúca nadávka, ktorá mala pred novembrom 1989 svoj ekvivalent v pojme „nemarkistický či protimarkistický historik“.)

Recenzovaná kniha má pre nenáročného čitateľa nepochybne svoju poznávaciu hodnotu. Autor v nej pri rekonštrukcii dejinných udalostí vychádza z poznatkov doterajšieho historického výskumu. Nové a prinajmenšom diskutabilné sú však niektoré jeho až príliš zjednodušujúce hodnotenia a zovšeobecnenia, ktoré sú zrejme v prvom rade iniciované jeho polemickými postojmi voči starším, tiež spravidla zjednodušujúcim tvrdeniam v historickej literatúre. Podávaná faktografia je však, až na niekoľko menej podstatných prípadov, vcelku spoľahlivá. Napríklad chybný je údaj, že premiér Štefan Tiso bol v príbuzenskom pomere s Jozefom Tisom (príbuzným prezidenta bol Fraňo Tiso, prvý vyslanec SR v Sovietskom zväze a potom vysoký úradník v politických či ekonomických štruktúrach štátu). Takisto tvrdenie, že komunistický odboj vždy jednotne presadzoval štátoprávny model sovietskeho Slovenska, je až príliš zjednodušené. Text zo s. 42 navodzuje predstavu, že slovenskí robotníci boli deportovaní na práce do Nemecka, čo nezodpovedá skutočnosti, lebo robotníci odchádzali do tretej ríše za dobrým zárobkom.

Zdá sa, že M. Lacko okrem vcelku výstižnej charakteristiky ľudáckeho režimu, do ktorej zahrnuje aj fenomény politiky menšieho zla, resp. alibizmu, a rekonštrukcie predpovstaleckých udalostí a podmienok protifašistickej rezistencie na Slovensku či v zahraničí, sa na povstanie pozerá v prvom rade ako na vojenskú akciu. Tento pohľad prevažuje jednak v opise samotného priebehu udalostí, jednak v ich záverečnom hodnotení. Z toho úzko vojenského pohľadu mu vyplynula prinajmenšom diskutabilná téza (s. 151), že „*celé politické vedenie SNR bolo rukojemníkom vojenskej situácie*“. Autor sa tu prezentuje v prvom rade ako vojenský historik a niektoré pasáže knihy vyznievajú ako vojenské situačné hlásenia z frontu. Prínosom je, že autor sumarizuje viaceré menej známe alebo rozdielne uvádzané údaje o počte vojakov, resp. padlých a zajatých bojovníkov na oboch stranách povstaleckého frontu. Myslím, že pri oprávnenej kritickosti vojenských a politických nedostatkov prípravy a priebehu odboja, Lacko podcenil politický, morálny a občiansky význam povstania v kontexte európskej protifašistickej rezistencie. V tejto súvislosti je absurdné jeho konštatovanie zo strany 197, že slovenskí povstalci mali vstúpiť do boja nielen proti nemeckým okupačným jednotkám, ale „*z hľadiska princípu zachovania národnej samostatnosti sa takisto malo zakročiť aj proti sovietskym bolševickým výsadbárom, ktorí ohrozovali nielen slovenskú štátnosť, ale aj samotné Povstanie*“. Po takýchto hodnotiacich úvahách je recenzent na rozpakoch, keď má posudzovať celkový zámer knihy, ktorá má ambície vyvracať predchádzajúce ideologické legendy. Veď takýmto spôsobom sa vytvárajú nové deformácie a mýty o SNP.

Uvedol som už, že najviac pozornosti autor venuje vojenskej problematike, resp. sa stále vracia k partizánskemu hnutiu, ktoré v jeho interpretácii opakovane a cielenne vychádza ako jednoznačne negatívny, teroristický faktor namierený nielen proti slovenským civilným občanom, ale aj proti

vlastným záujmom povstania. Iste, v žiadnom prípade sa nedajú ospravedlňovať dokázané zločiny či teror partizánov, resp. „pseudopartizánov“, no nemožno tento faktor zovšeobecňovať na celé 16-tisícové partizánske hnutie, a striktne oddeľovať partizánske hnutie od cieľov a významu povstania, resp. partizánske hnutie kriminalizovať a vydávať ho za totálny teror zo strany sovietskych výsadbok a nimi dirigovaných či zvedených domácich ľudí. Tu sa autor chtiac-nechtiac verbálne dostal na pozície vulgárnej dobovej nacistickej a ľudáckej protipovstaleckej propagandy. Podpora partizánov od domáceho obyvateľstva (najmä po vojenskej porážke povstania) zďaleka nebola a nemohla byť vynútená iba terorom a strachom.

S hodnotením partizánskeho hnutia súvisí aj ďalšie veľmi problematické a z historického pohľadu ťažko prijateľné stanovisko M. Lacku. Podľa neho partizánske skupiny zo ZSSR znamenali začiatok sovietskej intervencie na Slovensko, resp. infiltráciu triednej nenávisti voči tunajším majetnejším občanom. Zdá sa, že autor trochu podcenil jeden historický a napokon aj psychologický aspekt udalostí: partizánske výsady z východu prichádzali do krajiny, ktorá vypovedala Sovietskemu zväzu vojnu a slovenská armáda bola okupačnou armádou na sovietskom území. Iste, sovietski partizáni sem prichádzali aj s inštrukciami z vlastných centrál, ktoré nemali a do začiatku septembra 1944 ani veľmi nemohli mať vedomosti o cieľoch a charaktere protifašistickej rezistencie na Slovensku. Toto vysvetlenie však vôbec neznamená, že sa tu razantne nepresadzovali veľmocenské ciele sovietskej politiky alebo že možno ospravedlňovať atrocitu sovietskych, domácich či iných partizánov.

Prílohu knihy tvorí kalendárium vybraných politických a vojenských udalostí z rokov 1944 a 1945, ktoré sa priamo alebo nepriamo dotýkajú povstania. Takéto kalendárium je vždy vecou selekcie autora. Myslím však, že malo byť do neho zaradené aspoň nariadenie povstaleckej Slovenskej národnej rady z 23. októbra 1944, ktorým plénum SNR presunulo na svoje predsedníctvo vlastné právomoci, čím sa kodifikovali právomoci národných orgánov aj po vojenskom potlačení povstania. Bol to totiž jeden z dôležitých výdobytkov domácej protifašistickej rezistencie, ktorá ďaleko presiahla dobu samotného povstania. Na tomto prípade sa tiež dá ilustrovať fakt, že M. Lacko pri svojej rekonštrukcii udalostí protifašistickej rezistencie podcenil politické a štátoprávne stránky povstania a v rámci toho aj význam predpovstaleckej i povstaleckej SNR, na adresu ktorej konštatuje, že nebola reprezentantom celého národa. Má síce pravdu, no otázka je, kto v tomto hektickom revolučnom čase reprezentoval celý slovenský národ alebo jeho absolútnu väčšinu?

Napokon ešte jedna poznámka k citovaným, resp. použitým prameňom a literatúre: Autorom uvádzaná heuristická základňa je pomerne široká, no zdá sa, že v oblasti odbornej literatúry je robená až príliš selektívne. Chýbajú v nej niektoré základné práce odborného či memoárového charakteru alebo niektoré dôležité pramenné edície, ktoré mohli byť uvedené aspoň ako informácia pre potenciálneho čitateľa. Okrem toho sú prípady, keď sa M. Lacko v texte viackrát odvoláva na jednotlivých autorov, cituje ich, no v zozname použitej literatúry sa nenachádzajú. Za to sú tam uvedené práce, ktoré majú skutočne minimálnu alebo žiadnu odbornú a poznávaciu hodnotu; o to sebedomejšie a autoritatívnejšie však ich pôvodcovia prezentujú vlastné názory.

Recenzovaná práca M. Lacku je zaujímavou publikáciou z viacerých aspektov: a) po relatívne dlhom čase sa tu objavil pokus o syntetizujúci populárnovedecký pohľad na dejiny protifašistického odboja a Slovenského národného povstania; b) reprezentuje jeden názorový smer nastupujúcej generácie slovenských historikov; c) presvedčivo dokazuje, že akokoľvek kritické vyhlásenia na adresu staršej, v tomto prípade „marxistickej“ historiografie sú síce legitímne a potrebné, no zďaleka negarantujú ostenatívne proklamovanú objektivitu, resp. ideologickú či názorovú nezávislosť svojich nositeľov; d) možno otvára ďalšiu plodnú, aj keď polemickú diskusiu o niektorých kľúčových otázkach z moderných dejín Slovenska.

Ivan Kamenec

Roman Holec – Judit Pál

ARISTOKRAT V SLUŽBÁCH ŠTÁTU

GRÓF EMANUEL PÉCHY

KALLIGRAM

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

KOLÁČEK, Karel. *VZNIK A VÝVOJ STAROKATOLICKÉHO HNUTÍ NA ÚZEMÍ SEVERNÍCH ČECH DO ROKU 1946*. Brno : L. Marek, 2006, 185 s.

Fundovaná práca je rozdelená do dvoch častí. V prvej časti *Předpoklady vzniku starokatolického hnutí v severních Čechách* sa autor zaoberá vznikom starokatolíckeho hnutia, jeho koreňmi, I. vatikánskym koncilom a vytváraním vlastnej organizácie. Na malom priestore sa pokúsil hne vysvetliť komplikovanú látku, a tak došlo niekedy i k zjednodušeniam. Napr. na s. 9 tvrdí, že Čechy prevzali kresťanstvo skrz cyrilometodejskú misiu z východu, úplne abstrahuje od vplyvu franských misií, krstu štrnástich českých kniežat v Regensburgu v roku 845 atď. Takýchto zjednodušení nájde čitateľ niekoľko, vrátane snahy nájsť počiatky starokatolíckeho hnutia už v českom osvietenskom reformnom katolicizme. Na druhej strane prehľadne a nezjednodušené je vysvetlené hnutie *Los vom Rom* a I. vatikánsky koncil.

Hlavnou časťou práce je druhá, venujúca sa vzniku a vývoju starokatolíckych zborov na území severných Čech. Najskôr ide o popis vzniku a rozvoja starokatolicizmu ako v nemeckom, tak i českom prostredí, a potom o zmapovanie činnosti jednotlivých zborov.

Autor končí výklad rokom 1946, resp. odchodom nemeckých starokatolíkov, úpadkom cirkvi a vytvorením českých zborov. Výhol sa však niektorým kľúčovým otázkam – predovšetkým dôslednej analýze kolaborácie starokatolíckej cirkvi s hitlerovským Nemeckom, hlbšej analýze dokumentov, nielen ich vypisovaním. Hoci autor využíva demografické údaje, málokedy ich komparuje a ešte menej obhajuje. Autor, žiaľ, nevyužil ani *oral history*, ktorá by pomohla ukázať iný pohľad, ako ukazujú dokumenty.

K pochopeniu vzniku a vývoja starokatolíckej cirkvi, nielen na severe Čiech, sa daná publikácia stala nevyhnutnou pomôckou.

Libor Bernát

ROMSICS, Ignác. *PARÍŽSKA MIEROVÁ ZMLUVA Z ROKU 1947*. Bratislava : Kalligram, 2008, 360 s.

Necelé dva roky po slovenskom vydaní *Trianonskej mierovej zmluvy* od prominentného maďarského historika I. Romsicsa (pozri HČ č. 1/2007) vyšlo jeho novšie dielo do veľkej miery súvisiace s knihou o „Trianone“ – *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Obidve diela sa zaoberajú mierovými zmluvami uzavretými medzi víťaznými mocnosťami a pripojenými spojeneckými krajinami na jednej strane a Maďarskom ako porazenou krajinou na strane druhej. A obidve knihy spája aj miesto rokovaní o týchto zmluvách – Paríž, pretože trianonský palác vo Versaille bol len miestom formálneho podpisu prvej mierovej zmluvy.

Maďarsko sa v priebehu jedného štvrtstoročia 20. storočia druhýkrát ocitlo na strane porazených vo svetovej vojne. Základnou príčinou bolo jeho úzke spojenectvo s nacistickým Nemeckom, vďaka ktorému sa čiastočne a len dočasne splnili maďarské revizionistické ambície, ale aj neschopnosť maďarských vládnucich elít odpútať sa včas od Hitlera a efektívne prispieť k jeho porážke. Dokázalo to napr. Rumunsko, vďaka čomu sa aspoň sčasti obnovilo jeho medzivojnové územie. Mnoho faktov o tomto vývine bolo známe aj slovenskej odbornej verejnosti. Romsicsova kniha obohacuje naše poznanie z niekoľkých stránok. Predovšetkým na základe dokumentov najmä z amerických archívov a publikácií nám sprostredkúva poznanie vojnových predstáv západných mocností (Američanov a Britov) na povojnovú budúcnosť stredoeurópskych krajín, osobitne na povojnové úpravy hraníc medzi Maďarskom a jeho susedmi.

Američania nevnímali úlohu a zodpovednosť Maďarska v takom svetle, ako ju videli v prípade nacistického Nemecka. Navyše v názoroch Američanov rezonoval ich odmietavý postoj k riešeniu hraníc s Maďarskom v Trianonskej mierovej zmluve, ktorú ani nepodpisali. V Poradnom výbore pre povojnovú zahraničnú politiku, ktorému predsedal minister zahraničných vecí, uvažovali teda americkí zahraničnopolitickí odborníci o alternatívnych riešeniach povojnových maďarských hraníc k hraniciam trianonským, a to v prospech Maďarska. V princípe sa mali nové hranice podľa predstáv amerických odborníkov vytýčiť kdesi medzi trianonskými hranicami a hranicami určenými prvou (november 1938) i druhou (august 1940) viedenskou arbitrážou, resp. hraničnou čiarou vytýčenou po porážke Juhoslávie roku 1941. Podobne uvažovali aj Briti, aj keď ich návrh budúcich československo-maďarských hraníc sa väčšmi približoval k hraniciam podľa prvej viedenskej arbitráže, kým v prípade hraníc Maďarska s Rumunskom a Juhosláviou navrhovali kompromisné riešenie medzi trianonskými a vojnovými hranicami. Od leta 1943 však už Briti maďarské memorandá, týkajúce sa budúcich hraníc ignorovali.

Posledné americké varianty povojnových hraníc boli načrtnuté v decembri 1944, v tom čase však už do strednej Európy prenikali sovietske vojská, kým spojenecké vojská odrážali nemeckú ofenzívu v Ardenách. Bolo teda čoraz zrejmejšie, že to nebudú predovšetkým americké či britské, ale sovietske predstavy o povojnových hraniciach, ktoré sa reálne uplatnia v stredoeurópskom priestore. O to zaujímavejšie je sledovanie postojov maďarských politických elít, ale aj maďarskej verejnosti (v prieskumoch verejnej mienky) na šance Maďarska uchovať si časť územia získaného vďaka nemeckej a talianskej podpore koncom 30. a začiatkom 40. rokov. Romsics sa im venuje najmä v tretej, najrozsiahlejšej kapitole, ktorá sa zaoberá prípravami na mierovú konferenciu a je aj pozoruhodnou štúdiou pretrvávajúcich maďarských ilúzií prakticky na všetkých úrovniach a vo všetkých politických

táboroch (medzi komunistami azda najmenších) na presadenie pokiaľ možno etnických hraníc namiesto hraníc určených Trianonom.

Už v druhej časti predchádzajúcej kapitoly, v ktorej autor skúma zahraničnú politiku dočasnej vlády, sú očividné paradoxy a rozpory v organizovaní novej maďarskej zahraničnej služby. Tie spočívali v ambícii robiť novú politiku na čele s novým, minulou politikou nezaťaženým ministrom zahraničných vecí J. Gyöngyösim, no súčasne aj v potrebe angažovať skúsených úradníkov zahraničnej služby, ktorí však boli formovaní a vari aj zaťažení zahraničnou politikou Horthyho režimu. Druhým človekom MZV sa stal vo funkcii štátneho tajomníka P. Sebestyén, ktorý na tomto ministerstve pôsobil od roku 1918. Za výkonného vedúceho oddelenia mierových príprav bol krátko po vojne vymenovaný I. Kertész, ktorý sa týmto úlohám venoval už v rokoch 1943 – 1944 a do tejto činnosti bol zapojený aj diplomat starého revizionistického razenia A. Szegedy-Maszák. Súčasne sa v tom čase ozývali hlasy rôznych organizácií vyjadrujúce presvedčenie, že s Maďarskom by sa nemalo zaobchádzať ako s porazenou krajinou, ale na základe podobnej histórie rovnako ako s Poľskom, a to aj s územnými ziskami na prospech Maďarska. Nasledovali memorandá a publikácie adresované víťazným mocnostiam vyzývajúce na priaznivý postoj k maďarským požiadavkám. Tie sa pohybovali medzi starými historickoprávnymi argumentmi z čias po prvej svetovej vojne a uplatnením etnického princípu pre vytýčenie nových štátnych hraníc, vždy v prospech Maďarska (taký postoj istý čas zastávali aj komunisti). Tieto ilúzie o možnej revízii hraníc pretrvávali zrejme aj preto, že Maďari nepoznali postoj ZSSR vyjadrený Molotovom už v septembri 1945, že obidve viedenské arbitráže musia byť zrušené a nastolený má byť stav po trianonskej mierovej zmluve. Sovieti v tejto veci názor nezmenili, hoci Stalin sa s maďarskými politikmi na tému hraníc „pohral“ ešte v roku 1946.

Boli to predovšetkým maďarskí politici a publicisti, ktorí živili nádeje na úpravu hraníc podľa etnického princípu. Takéto nálady sa pre-

javili aj v prvých prieskumoch verejnej mienky začiatkom roku 1946 v Budapešti, v ktorých 70 % Budapešťanov vyjadrilo nádej, že Maďarsko bude mať lepšie hranice než boli trianonské. Vyše 50 % respondentov očakávalo od mierovej konferencie získanie Košíc a 75,6 % získanie Žitného ostrova s Novými Zámkami.

Maďarskí politici pokračovali v úsilí o presadenie tzv. etnických hraníc, aj keď sa už pred mierovou konferenciou dozvedeli, že vo veci hraníc s Rumunskom a ČSR je rozhodnuté. Jasne to formuloval počas konzultačných rozhovorov britský politik O. Sargent, keď v súvislosti s maďarskými požiadavkami voči ČSR povedal, že nemôže byť ani reči o tom, aby bola „*vítaná krajina vyzvaná odovzdať územie porazenému súperovi*“. Tento postoj sa potvrdil aj na samotnej mierovej konferencii, ktorá začala 29. júla 1946. V rámci Maďarskej politickej a územnej komisie odmietli jej členovia hneď na začiatku – iste odvážno – požiadavku maďarskej delegácie, aby sa mierová zmluva zmenila o príspevní Maďarska k víťazstvu spojencov. A v duchu tohto postavenia Maďarska (ako porazenej krajiny) na mierovej konferencii znel aj verdikt mierovej zmluvy, podpísanej 10. 2. 1947, ktorý z maďarského pohľadu výstižne charakterizoval historik Gy. Szekfü, keď napísal, že cieľom mierovej konferencie nebola náprava niekdajších nespravodlivostí, ale zrušenie platnosti zmien uskutočnených Hitlerom.

Dodajme, že v prípade ČSR išlo aj o novú zmenu, keď nám mierová konferencia prisúdila ďalšie tri obce na pravom brehu Dunaja. Mal to byť kompromis voči československej požiadavke piatich obcí a odsunu 200-tisíc Maďarov, ten však západné mocnosti už vopred odmietli. Voči ČSR resp. Slovensku zaznamenalo Maďarsko predsa len jeden faktický úspech. Parížska mierová zmluva, podobne ako trianonská, prikazovala Maďarsku vrátenie historických archívov, knižníc a ďalších kultúrnych pamiatok Juhoslávii a ČSR, čo sa prakticky nestalo ani po roku 1920, ani po roku 1947.

Kniha I. Romsicsa ponúka nepochybne zaujímavé, ba vzrušujúce čítanie o jednom období

spoločných slovensko-maďarských dejín z pera veľmi erudovaného historika. Predsa však sa do textu (alebo prekladu?) vkradlo niekoľko chýb. Napr. J. Slávik bol „ministrom vnútra“ v medzivojnovom období a po druhej svetovej vojne pracoval na MZV, denník *Čas* nebol tlačovým orgánom SNR, ale Demokratickej strany a Truman bol americkým prezidentom nie predsedom vlády. Takisto po voľbách roku 1946 nenastúpila tretia, ale druhá československá vláda zostavená na pôde republiky a po 25. februári 1948 nebola vláda zložená len z komunistov a sociálnych demokratov, ale aj z ďalších „obrodnených“ čiže „zglajchšaltovaných“ strán. Sú to drobnosti, ktoré sa dajú opraviť v ďalších vydaniach knihy. A celkom na záver – počet obyvateľstva maďarskej národnosti rástol v 50. rokoch najmä preto, že obyvatelia sa mohli opäť slobodne prihlásiť k svojej národnosti, ale aj vďaka tomu, že Maďari na Slovensku získali znovu svoje školstvo, ako aj ďalšie kultúrne inštitúcie, tlač a rozhlasové vysielanie.

M. Z.

ANUŠAUSKAS, Arvydas. (ed.). *THE ANTI-SOVIET RESISTANCE IN THE BALTIC STATES*. Vilnius : Ankreta, 2002, 272 s.

Publikácia obsahuje 14 štúdií, ktoré sa týkajú odboja proti totalitnému komunistickému režimu v Litve, Estónsku a Lotyšsku v rokoch 1940 – 1958.

Autori si podľa zostavovateľa A. Anušauskasa, riaditeľa výskumného centra genocidy a odporu v Litve, vytýčili za cieľ vydať knihu, ktorá by nezaujato a na základe primárnych prameňov komentovala udalosti tohto obdobia. Tým reagujú na fakt, že odpor pobaltských krajín proti sovietskym okupantom nebol dosiaľ dostatočne preskúmaný a informácie pochádzali buď z ilegálnych dokumentov, ktoré sa dostali do zahraničia alebo z tendenčných sovietskych publikácií.

Štúdie sú rozdelené do troch častí podľa jednotlivých štátov – Litva, Lotyšsko, Estónsko.

Syntetizujúcejší pohľad na odboj proti sovietskemu režimu v rokoch 1940 – 1941

(t. j. v období, keď stratili tieto krajiny svoju nezávislosť) ponúkajú štúdie troch autorov: litovský odboj spracoval V. Brandišauskas, odboj v Lotyšsku zhodnotil J. Ciganovs a v Estónsku T. Noormets. Ozbrojený odpor v Estónsku v rokoch 1944 – 1956 popisuje M. Laar.

Niekoľko štúdií sa venuje špeciálne partizánskym bojom. Partizánske boje v Litve rozoberá N. Gaškaitė-Žemaitienė. O bojoch lotyšských partizánov v rokoch 1944 – 1956 píše H. Strods. D. Kuodytė vo svojom príspevku priblížila kontakty medzi odporom v Litve a „západnými“ krajinami, I. Jürjo zasa operácie západných tajných služieb a estónskych emigrantov i taktiku kontrarozvedky KGB v povojnovom Estónsku.

Priamy vplyv cirkvi na hnutie odporu v rokoch 1944 – 1967 v Litve sa snaží dokázať A. Streikus, H. Strods píše o rímsko-katolíckej cirkvi a odboji v Lotyšsku. H. Strods sa ďalej zamýšľa nad nenásilnými formami odporu proti ZSSR ako boli ilegálne organizácie, časť inteligencie, prosovietska opozícia, ekonomický odpor a odpor mladých.

J. Starkauskas sa zaoberá ozbrojenými jednotkami sovietskej armády, ktoré bojovali na území Litvy a ich obeťami, V. Rolmane píše o odpore počas nemeckej okupácie v Litve.

Čiastočne nad rámec témy je stať A. Anušauskas, kde na báze dokumentov sovietskej vojenskej správy porovnáva boj za nezávislosť na Ukrajine a v Pobaltských štátoch v rokoch 1944 – 1953. V dôsledku odlišného vývoja pobaltských štátov a Ukrajiny v medzivojnovom období nadobúdala odlišné formy aj ozbrojený boj. Podľa slov A. Anušauskas „*nemeckí okupanti sa stretli s vyčkávacou taktikou a neozbrojeným bojom, zatiaľ čo sovietski okupanti čelili zbraniam*“.

Štúdia obsahuje prehľadné tabuľky podávajúce štatistické údaje o obetiach hnutia podľa jednotlivých rokov.

Michaela Kacinová

DO ROKU 1526

NEUMANN, Tibor. *A KORLÁTKÖVIEK. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15 – 16. században*. Győr : Győri Egyházmegyei Levéltár, 2007, 235 s.

V úvode svojej knihy mladý medievalista Tibor Neumann cituje tézu svojho (žiaľ už nebohého) konzultanta Pála Engela o úzkej súvislosti medzi vlastníctvom hradov a politickou mocou v stredoveku. Na túto myšlienku nadväzuje svojim tvrdením, že ani pri „obecnom“ historickom výskume nie je možné zabudnúť na podrobné preskúmanie života a činnosti jednotlivých predstaviteľov rodov, ktoré sa podieľali na vláde, patrili medzi barónov a boli majiteľmi hradov. Objektom jeho záujmu sa stali páni z Korlátky, gotického hradu z 13. storočia, ktorý sa týči nad obcou Cerová v okrese Senica. Práca predstavuje sto rokov existencie rodu – od získania hradu roku 1446 až do vymretia rodu (1546) a jej cieľom bolo zmapovať politickú úlohu príslušníkov rodu a súčasne podchytiť aj ich spoločenské zázemie.

Páni z Korlátky v danom období patrili medzi najzámožnejších šľachticov severozápadného Uhorska a Nitrianskej stolice, majetkom a vplyvom sa im blížili len Czoborovci. Autor sleduje rod od prvých známych predkov z rodu Hunt-Poznanovcov, skladá mozaiku ich životopisov a kariéry na základe rozsiahleho pramenného výskumu. Podarilo sa mu tak zmapovať tri generácie – Osvalda staršieho, mladšieho a Petra. Vo štvrtej generácii bol už rod za svojím zenitom a po meči vymrel. Osvald starší sa ako familiár Stibora dostal do okruhu panovníka a v Žigmundových službách bojoval proti husitom. Stal sa dôverníkom Mikuláša Ujlakiho, hlavného krajinského kapitána, ktorý sa pričínal o to, že Osvald získal hrad Korlátku. Z manželstva s Dorotou Sókiovou sa narodilo deväť detí, o ktoré sa príkladne postaral. Synom zabezpečil možnosť študovať a pre dcéry slušné veno. V testamente zveril všetko do rúk svojej manželky, ale

súčasne veľmi predvídavo zabezpečil aj majetky rodu.

Roku 1473 na niekoľko rokov stratili vlastníctvo hradu. Po rôznych komplikáciách sa až roku 1498 podarilo Osvaldovi mladšiemu (ktorý mimochodom študoval na Istropolitane) opätovne získať listinu na Korlátku. Zrejme to bolo aj vďaka tomu, že Osvald sa dostal na dvor kráľa Mateja, ale skutočný vzostup jeho kariéry už spadá do rokov panovania Vladislava II. Okrem viacerých funkcií na dvore získal rozsiahle majetky a panstvá, ktoré rozmnožil aj prostredníctvom svojich dvoch manželstiev.

Pokračovateľom rodu bol Peter, narodený z prvého manželstva Osvalda mladšieho s Alžbetou Sáriovou. Ako mladého ho otec priviedol na kráľovský dvor. Podarilo sa mu rozmnožiť majetky, ktoré pravdepodobne podporili jeho aspirácie stať sa barónom. To sa mu pošťastilo roku 1515, keď ho kráľ povýšil do barónskeho stavu tým, že ho menoval kráľovským dvorníkom a dverníkom. Krátko na to sa výhodne oženil s Dorotou z rodu Orságovcov a vybudoval si mimoriadny politický vplyv. Ním však lesk rodu vyvrcholil a v ďalšej generácii aj zanikol. Posledný člen rodu Žigmund sa politicky výrazne neangažoval, ale ani sa neoženil, čo zákonite znamenalo zánik rodu. Autor venuje ďalej pozornosť ženskej línii, ktorá sa niekoľko rokov snažila o zachovanie rodového majetku. Zvlášť vyzdvihuje úlohu Anny z Korlátky, ktorá sa angažovala veľmi výrazne.

Ďalšia časť knihy sleduje spoločenskokultúrne témy. Analyzuje úlohu a lokalizáciu rezidencií, venuje sa hmotnej kultúre, úlohe vzdelanosti, jazykovým znalostiam členov rodiny, ako aj familiárom a ich kariéram. Rozsiahlu časť publikácie tvorí rekonštrukcia majetkovoprávných vzťahov rodu vo výše dvadsiatich stolicách. V ďalšej časti je diplomatár, obsahujúci 23 listín, listov a testamentov, vzťahujúcich sa k dejinám rodu.

Kniha nie je obyčajným opisom dejín jedného rodu. Autorovi sa podarilo podať faktografiu a vedecké opisy štýlom, ktorý zaujme aj čitateľa menej znalého v medievalistike. Publikácia je založená na veľmi dôkladnom

a rozsiahlom výskume pramenného materiálu, ako aj na štúdiu domácej i zahraničnej literatúry. Je to nasledovniahodný vzor pre výskum, pretože podobné publikácie doteraz chýbajú, pričom sú významným doplnkom k spoznaniu politického, spoločenského, vojenského, ale aj bežného každodenného života ľudí na sklonku stredoveku.

T. L.

1526 – 1848

TÓTH, Krisztina. *DOCUMENTA RUDNAYANA STRIGONIENSIA I*. Edícia: PONS STRIGONIENSIS. FONTES. Esztergom; Piliscsaba, 2001, 151 s.

Medzi problémy aj súčasnej slovenskej historiografie patrí, že má často nejasnosti s identifikáciou slovenských kultúrnych osobností z obdobia, v ktorom boli Slováci súčasťou Uhorska. Je to prirodzené, pretože tieto žili v multietnickom uhorskom štáte a pri svojej ústnej i písomnej komunikácii používali viaceré, vtedy v Uhorsku používané jazyky. Tento problém však nie je a nikdy nebol s osobnosťou ostrihomského arcibiskupa kardinála Alexandra Rudnaya. Rudnay totiž, hoci pochádzal zo starej maďarskej rodiny, prežil veľkú časť svojho života na Slovensku. Ako študent, cirkevný činiteľ i dušpastier sa denne sýkal so slovenským obyvateľstvom a dokonale ovládal slovenský jazyk. Po slovensky kázal a svoje slovenské kázne dokonca vydal tlačou. Podľa viacerých svedectiev často používal slovenčinu aj v svojom súkromnom i verejnom živote a to i napriek tomu, že zastával významné cirkevné i politické funkcie.

Rudnay však má pre Slovákov oveľa väčší, podstatnejší význam. Akonáhle sa stal ostrihomským arcibiskupom, presťahoval sídlo arcibiskupstva z Trnavy či Bratislavy do Ostrihomu. Na prvý pohľad sa to stalo na úkor Slovákov. V skutočnosti však v Trnave zanechal Trnavský vikariát, ktorý sa v roku 1977 stal jadrom prvej samostatnej slovenskej cirkevnej provincie.

V svojej práci sa často opieral aj o slovenských kňazov a vzdelancov. Ide najmä o kanonika Juraja Palkoviča, ktorý bol akoby jeho pravou rukou. Stýkal sa však aj s Jozefom Ignárom Bajzom, Jánom Kollárom, Jurajom Fándlym a s mnohými inými a svojou štedrou podporou ako mecén umožnil vydanie ich literárnych či náboženských prác v slovenskom jazyku. Podstatne sa teda zaslúžil aj o rozvoj slovenskej literatúry. Najvýznamnejším jeho činom bola podpora vydania Bernolákovho päťjazyčného *Slovára* i prvého tlačeného vydania *Bible* v slovenskom jazyku od Juraja Palkoviča. Treba vyzdvihnúť, že slovenský preklad Bible vyšiel v súvislosti s povolením vydania jej maďarského prekladu Ostrihomskou synodou roku 1822. Ako mecéna slovenskej kultúry ho vysoko hodnotil i Pavol Jozef Šafárik. Rudnay bol osobnosťou, ktorá vedela integrovať rôzne kultúry, v tom čase žijúce v Uhorsku.

Vydanie prvého zväzku *Documenta Rudnayana Strigoniensia* Výskumnou skupinou západoslovenských kultúr pri Ústave slavistiky a strednej Európy Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity Petra Pázmánya v Piliscsabe je pre nás milým prekvapením jednak tým, že komentáre a registry uvádza okrem maďarského i v slovenskom jazyku, ale aj výberom dokumentov. Okrem dokumentov o Rudnayovom menovaní a inaugurácii za ostrihomskeho arcibiskupa sú pre nás zaujímavé najmä dokumenty o presťahovaní arcibiskupstva z Trnavy do Ostrihomu, vybrané dokumenty o jeho kultúrnej činnosti, ale i dokumenty o jeho dušpastierskej činnosti, ktoré sa týkajú aj Slovákov. Ide o dokumenty sčasti neznáme, ktoré dokresľujú veľkosť Rudnayovho srdca i jeho veľkorysosť. Uverejnené dokumenty sú len malou časťou bohatej dokumentácie, ktorá sa zachovala z jeho života a ktorá sa týka jeho diela. Starostlivú prípravu edície vysoko oceňujeme a veríme, že aj toto vydanie prispeje k vzájomnému porozumeniu i rešpektu medzi Slovákami a Maďarmi. Naše národy odjakživa spájalo kresťanstvo. To kresťanstvo, ktorého reprezentantom bol práve arcibiskup kardinál Rudnay.

* Táto anotácia vznikla vďaka Agentúre pre podporu výskumu a vývoja, ako výsledok riešenia projektu APVV-0016-07 *Religiozita v dejinách Slovenska v stredoveku a novoveku*.

Ivan Chalupický

1848 – 1945

TIŠLIAR, Pavol. *MIMORIADNE SČÍTANIE ĽUDU NA SLOVENSKU Z ROKU 1919. (Príspevok k populačným dejinám Slovenska)*. Bratislava : Statist, 2007, 126 s. + prílohy.

Dejiny 20. storočia sú podobne ako v iných krajinách, aj u nás najatraktívnejším obdobím nielen pre historikov, ale aj pre čitateľov. Každoročne vychádza množstvo kvalitných, menej kvalitných, no i čisto účelových publikácií, ktoré slúžia momentálnym záujmom nejakej inštitúcie či na vylepšenie publikačnej evidencie autora. Práca archívára a historika Pavla Tišliara sa už na letný pohľad zaraďuje do tej prvej kategórie.

Práca má tri kapitoly – prvé dve tvoria úvod k ťažiskovej a najrozsiahlejšej tretej časti, ktorá prináša konkrétne štatistické údaje za jednotlivé slúžnovské okresy, župy i celé Slovensko.

Cieľom prvého, mimoriadneho, cenzu na Slovensku po politickom oslobodení v roku 1918 bolo „zistenie presnej národnostnej hranice“ pre mierovú konferenciu v Paríži, keďže zmanipulované štatistiky z posledného uhorského sčítania roku 1910 boli nepoužiteľné. Nezanedbateľným však bolo aj jeho využitie pre organizačno-správne účely novo sa tvoriaceho Slovenska (s. 6).

Myšlienka zorganizovať sčítanie, ktoré sa malo na trojmiliónovom Slovensku konať začiatkom roka 1919, sa čoskoro ukázala ako nereálna. Termín sa postupne posúval pol roka, až na konečný august. Akcii takých rozmerov nepriali rozbušené pomery, nejstvovala medzinárodné garantovaná štátna hranica, hatil ju nedostatok národne uvedomelej inteligencie, ktorá by mohla robiť sčítacích komisárov, nevraviac už o klasických finančno-materiálnych

nedostatkoch. Niektorí župani či okresní slúžni začínali roku 1919 doslova od nuly – nemali ľudí, povozy, chýbali im priestory, nebolo techniky ani papiera (s. 30). Nevraviac už o pasívnom odpore zo strany ľudu. Krajinou sa totiž šírili fámy, že census je skrytou prípravou na nové vojenské odvody, na zvyšovanie daní, kolkovanie peňazí a podobné nezmysly (s. 36). Politickej elite tej doby skutočne nebolo čo závidieť – dnešné pomery popri všetkých nedostatkoch vyznievajú priam ideálne.

Za cieľ svojej monografie si autor stanovil zhrnutie a analýzu výsledkov tohto prvého, predbežného sčítania obyvateľstva a jeho porovnanie s výsledkami kompletnejšieho, celoštátneho sčítania z roku 1921. Na základe svojich zistení konštatuje, že napriek všetkým problémom druhé – už plne profesionálne sčítanie – v základných črtách potvrdilo výsledky prvého, predbežného a možno až „improvizovaného“ censu (s. 102).

Jadro autorovej práce je koncentrované v tretej kapitole. Tu predkladá, analyzuje a na kartogramoch (mapka Slovenska so zakreslenými štatistickými údajmi) zobrazuje jednotlivé štatistické kategórie, ako hustotu obyvateľstva (najnižšia bola na Liptove, najvyššia v nitrianskej župe), prírastok obyvateľstva, maskulinitu, ale napr. i počet domov. Roku 1919, pre zaujímavosť, pripadalo na jedno obydlie až šesť osôb. Ďalšími, pre historika i laického čitateľa zaujímavými kategóriami je etnicita. (Najslovenskejšou župou ešte za Uhorska bola trenčianska, po prevrate sa k maďarstvu hlásilo najviac obyvateľov v komárňanskej župe, v okrese Dunajská Streda). Na tomto mieste pripomeňme známy fakt, že až demokratický československý režim umožnil slobodnú voľbu národnosti na základe vnútorného presvedčenia. A samozrejme nechýba náboženská skladba, kde analyzuje početnosť jednotlivých konfesii (rímskokatolíckej, gréckokatolíckej, evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, kalvínskej, izraelitskej a i.).

Sčítanie z roku 1919 nebolo dosiaľ podrobené tak hlbkej odbornej analýze, takže Tišliarova práca má v tomto smere primát. (Upresnime, že ani publikácia *Soznam miest*

na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919, ktorú historici dodnes používajú, neobsahuje kompletne výsledky censu, ale len tie lokality, ktoré sa v danej dobe pokladali za dôležité). Už samotný cieľ práce bol ambiciózny. Vyžadoval si totiž nielen rozsiahly odborný i archívny výskum, komplikovaný torzovitou zachovanými prameňmi, no súčasne precíznú komparáciu dostupných údajov z oboch sčítaní. Výsledky tejto mravčej práce možno pozorovať v celej knihe – najmä na neuveriteľných 54 kartogramoch a 3 tabuľkách.

Je však na veľkú škodu, že kniha sa nedostalo vyššej grafickej úrovne. Čitateľ musí jastriť zrak, aby prečítal drobný text, nevraviac o miniatúrnej veľkosti poznámkového aparátu. Dvojnásobná škoda je to však pri kartogramoch, kde sa musíme namiesto zreteľného farebného odlíšenia uspokojiť s nekvalitnými čiernobielymi variáciami. Žiaľ, je to skoro symptomatické pre mnohé vedecké, nekomerčné práce dnešnej doby, kde má byť autorovi útechou už to, že kniha vôbec vyšla.

Napriek tomuto nedostatku mi neostáva nič iné, len autorovi poďakovať za nadčasové dielo. Bude slúžiť nielen historikom (najmä pri koncipovaní regionálnych prác), ale i všetkým, ktorý sa zaujímajú o mimoriadne komplikované a dodnes nie plne zhodnotené prevratové a poprevratové obdobie našich národných dejín.

Martin Lacko

STOSUNKI POLSKO – SŁOWACKIE W I POŁOWIE XX. WIEKU (MATERIAŁY POKONFERENCYJNE). Red. J. Głowińska. Wrocław: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2006, 115 s.

Výskum poľsko – slovenských vzťahov v prvej polovici 20. storočia ako aj výskum poľských dejín slovenskými historikmi a slovenských dejín poľskými historikmi má v posledných rokoch stúpajúci trend. Napriek tomu sú naďalej v histórii vzájomných vzťahov obdobia, udalos-

ti a miesta, ktoré je nutné odhaľovať a skúmať. Aj z týchto dôvodov sa na radnici v meste Opole uskutočnila medzinárodná konferencia *Polsko – slovenské vzťahy v prvej polovici 20. storočia*, na ktorej sa zúčastnili poľskí aj slovenskí historici. Výstupom z tejto konferencie je rovnomenný zborník prác.

Zborník je venovaný obdobiu po roku 1918 a najmä udalostiam súvisiacim s obdobím druhej svetovej vojny. V zborníku sú prezentované práce poľských historikov (E. Orlof, D. Dąbrowski, M. Gniazdowski), ktorí približujú problematiku poľsko – slovenských vzťahov v období pred septembrom 1939 a štúdie slovenských historikov (I. A. Petranský, M. Lacko, D. Segeš, J. Marušiak) prezentujúce výsledky svojho bádania k udalostiam v období druhej svetovej vojny.

Štúdia D. Dąbrowského *Východné Slovensko ako objekt záujmu Poľska a Maďarska pred vypuknutím II. svetovej vojny* približuje aktívne zasahovanie poľských politických predstaviteľov a diplomatov do vnútropolitických udalostí na východnom Slovensku v druhej polovici 30. tých rokov. Predstavitelia rusínskych politických kruhov na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku (S. Fencik, P. Židovský, P. Kossey) sa s politikou a finančnou podporou poľského konzulátu v Užhorode pokúšali najmä na prelome rokov 1938 – 1939 o pripojenie územia východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi a v konečnom dôsledku ku kráľovskému Maďarsku. Hľadali oporu aj u predstaviteľov gréckokatolíckej cirkvi (P. P. Gojdič). V januári 1939 pripravila Varšava projekt diverzno – propagandistickej akcie na východnom Slovensku a Karpatskej Ukrajine (do 31. 12. 1938 Podkarpatská Rus), ktorý sa však nerealizoval, pretože politická situácia na Karpatskej Ukrajine, kde mal prevahu ukrajinský politický smer bola pre poľské plány a ambície nevhodná. V marci 1939 bol Karpatská Ukrajina pripojená k Maďarsku a v „malej vojne“ získali Maďari ďalšie územie na východe Slovenska. Vo svojej štúdii vychádza D. Dąbrowski z archívnych materiálov – Centralne archiwum wojskowe, Archiwum

Akt Nowych, Štátny archív Prešov, Štátny archív Košice.

M. Gniazdowski sa vo svojej štúdii *Pilsudčicko – sanačný tábor a slovenské autonomistické hnutie* venuje problematike poľsko – slovenských vzťahov v medzivojnovom období, podpore slovenského autonomistického hnutia zo strany poľských politických, kultúrnych a vedeckých inštitúcií (napr. poľské štipendiá pre Slovákov – študentov Krakowskej univerzity). V dvadsiatych rokoch slovenskí autonomisti, najmä K. Sidor, videli v Poľsku možnosti spolupráce a obdivovali napr. poľský model fungovania štátu. Aj poľská strana podporovala kontakty so slovenskou stranou. Roku 1936 vznikla Spoločnosť priateľov Slovákov Ľ. Štúra, založená s podporou poľského ministerstva zahraničných vecí. Poľská podpora vrcholila roku 1938. Územné požiadavky poľského štátu voči Slovensku však znamenali oslabenie vplyvu K. Sidora a autonomistické hnutie na čele s HSĽS sa začalo opierať o nacistické Nemecko, ktoré malo v stredoeurópskom priestore iné plány ako Varšava. M. Gniazdowski pri svojej práci spracovával najmä archívne materiály z fondov Archiwum Akt Nowych.

Slovensko – poľským vzťahom sa vo svojom príspevku *Vzťahy medzi poľským štátom a slovenským štátom v období od 15. marca do 1. septembra 1939* venuje E. Orlof. 14. marca 1939 vznikol samostatný slovenský štát a Varšava hneď na druhý deň svoj generálny konzulát v Bratislave zmenila na vyslanectvo s chargé d'affaires M. Chalupeczyńskim, dlhoročným konzulom v Užhorode. Napriek tomuto ústretovému kroku vzťahy Bratislava – Varšava ochladli, pretože Slovensko uzavrelo ochrannú zmluvu s Nemeckom a okupácia východného Slovenska maďarským vojskom bola podľa „bratislavských povestí“ predzvesťou snáh rozdeliť Slovensko medzi Maďarsko a Poľsko. Napriek týmto nepriaznivým okolnostiam sa rozvíjali napr. kultúrne vzťahy a v júli 1939 bol do Varšavy poslaný prvý slovenský vyslanec L. Szathmáry. Polonofílske krídlo HSĽS Karola Sidora sa pokúšalo zlepšiť vzájomné vzťahy, ale v lete 1939 bol Sidor vymenovaný

za vyslanca vo Vatikáne. Aj keď Sidor rozvíjal kontakty s poľským veľvyslancom vo Vatikáne K. Papéem (predtým vyslanec v Prahe) vplyv Nemecka na slovenskú vnútornú a zahraničnú politiku bol čoraz výraznejší. Od začiatku augusta sa aj slovenská armáda pripravovala na vojnu proti Poľsku po boku nemeckej armády. 1. septembra 1939 jednotky slovenskej armády vstúpili do vojny a poľsko – slovenské diplomatické styky boli prerušené. E. Orlóf pracovala pri výskume s publikovanými prameňmi, napr. s pamäťami J. Szembeka *Diariusz i teki J. Szembeka (1935 – 1939)*, so štúdiami, ako aj s materiálmi poľského ministerstva zahraničných vecí.

Príspevok slovenského historika I. A. Petranského *Slovenská republika 1939 – 1945 – pokus o charakteristiku* prezentuje niektoré aspekty tohto štátu. Približuje udalosti súvisiace so vznikom slovenskej autonómie a získaním samostatnosti v marci 1939, ústavu Slovenskej republiky a štátne orgány – snem, Štátna rada. Venuje sa spoločenskému systému, ktorý mal podľa ústavy fungovať – stavovský systém a postaveniu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v štáte. Vo svojom príspevku približuje I. A. Petranský politický spor medzi dvomi smermi v strane – umierneným na čele s prezidentom Tisom a radikálnym na čele s V. Tukom a A. Machom. Napriek udalostiam roka 1940, keď sa po rokovaníach v Salzburgu presadil vo vláde radikálny smer, po roku 1942 sa opäť upevňuje postavenie konzervatívneho krídla HSĽS. Hospodárstvo Slovenskej republiky sa rozvíjalo vďaka vojnovnej konjunktúre a rozvíjala sa aj kultúra a školstvo. Riešenie židovskej otázky je, ako uvádza Petranský, „čiernou kartou v histórii prvej Slovenskej republiky“. V práci sú aj časti venované udalostiam súvisiacimi s jeseňou 1944 na Slovensku (autor hovorí o povstaní na Slovensku 1944 a zdôvodňuje použitie tohto pomenovania) a posledným mesiacom existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945.

D. Segeš sa v príspevku *Vzťahy medzi poľskou exilovou vládou a slovenskými politikmi v čase druhej svetovej vojny* venuje poľsko – slovenským diplomatickým, vojenským

vzťahom po 1. septembri 1939. Poľská exilová vláda pozorne sledovala napr. spor medzi E. Benešom a M. Hodžom týkajúci sa smerovania československého exilu. Vláda generála Sikorského uzavrela dohodu s E. Benešom na jeseň 1940, pretože sa podľa poľských predstaviteľov Slováci dostali pod úplný vplyv Hitlera. V rámci poľských a slovenských politických vzťahov vo vojnovom období mala zvláštne miesto spolupráca K. Sidora a K. Papéeho vo Vatikáne. Hoci po vypuknutí vojny malo dôjsť k prerušeniu kontaktov, Sidor pokyny Bratislavy neakceptoval. Bol kritický voči orientácii Slovenska na hitlerovské Nemecko a snažil sa aj v spolupráci s Papéem o presadenie slovenských požiadaviek. Na druhej strane aj pre poľských predstaviteľov bolo výhodné využívať slovenskú kartu pre svoje politické ciele. D. Segeš využil pri práci archívne materiály z archívov a inštitúcií: Archiwum Akt Nowych, Slovenský národný archív, Instytut Polski i Muzeum Generala Sikorskiego ako aj publikované štúdie a články.

Štúdia M. Lacka *Slovenský vojak na poľskom území v rokoch 1939 a 1941* približuje pobyt slovenských vojakov v Poľsku na jeseň 1939 a pobyt v roku 1941 a neskôr na juhovýchode medzivojnového Poľska, teda obecne na území západnej Ukrajiny. Autor vo svojom príspevku reaguje na reprezentatívnu publikáciu venovanú dejinám slovenskej armády, ktorú vydalo Ministerstvo obrany (MO) Slovenskej republiky v spolupráci s Vojenským historickým ústavom v Bratislave. M. Lacko sa kriticky stavia k prezentácii udalostí obdobia druhej svetovej vojny v publikácii MO, ktoré sú podľa jeho názoru prezentované nesprávne a úplne chýbajú informácie o slovenskej armáde z rokov 1939 – 1945. Autor približuje situáciu, aká vládla v strednej Európe po Mníchove, po udalostiach v marci 1939, keď vládli v (česko) slovenskej spoločnosti silné protipoľské tendencie. V septembri 1939 slovenská armáda vstúpila do Poľska, aby opätovne pripojila k Slovensku územia stratené roku 1920. Na jeseň 1939 sa slovenské vojsko pohybovalo v prihraničnom pásme, kde sa stretávalo najmä s podporou ukrajinského obyvateľstva. Obdobne v roku

1941 ďaleko od Slovenska, boli slovenskí vojaci väčšinou vítaní ukrajinským obyvateľstvom, ktoré očakávalo oslobodenie od boľševického režimu. Poľské obyvateľstvo západnej Ukrajiny zachovávalo rezervovaný postoj. M. Lacko približuje incident z 28. júla 1941, keď došlo k poľsko – ukrajinskému konfliktu v osade Korčín. Slovenskí vojaci mali prísny zákaz zasahovať do vzájomných etnických sporov na západnej Ukrajine. Sny o slobodnej Ukrajine sa však nerealizovali a vzťahy medzi domácim obyvateľstvom a slovenským a najmä nemeckým vojskom postupne ochladli. Slovenskí vojaci tak v roku 1939 ako i 1941 a neskôr udržiavali s domácim obyvateľstvom korektné vzťahy v zmysle „vojenskej cti“. Autor pracuje najmä s archívnymi materiálmi z Vojenského historického ústavu, ako aj s odbornou literatúrou.

Posledné dva príspevky sú z pera J. Marušiaka. Prvý je venovaný udalostiam roku 1944 – *Slovenské národné povstanie v roku 1944 a jeho dôsledky pre povojnový vývoj Slovenska*. Druhý štúdiá má názov *Poliaci v Slovenskom národnom povstaní*. J. Marušiak v práci venovanej Slovenskému národnému povstaniu (SNP) približuje rôzne politické tábory na Slovensku, ktoré sa aktívne podieľali na jednej, či druhej strane na udalostiach posledných mesiacov vojnovy Slovenskej republiky. Na jednej strane ľudáci (Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy) a najmä aktívna ľudácka mládež, na strane druhej protifašistické sily komunistické, resp. demokratické. Autor sa venuje vzťahom politických síl ku katolíckej cirkvi, ktorý sa prejavuje aj v súčasnosti. Približuje politický vývoj na Slovensku nielen v období SNP ale aj po roku 1945 a porovnáva tieto udalosti s vývojom na Slovensku po roku 1989. V druhom príspevku sa autor venuje účasti Poliakov v SNP. Poliáci v SNP patrili k rôznym skupinám obyvateľstva. Podľa Archívu Múzea SNP v Banskej Bystrici bojovalo v SNP 53 osôb poľského pôvodu. Boli to dezertéri z nemeckého Wehrmachtu, utečenci z Litvy, západnej Ukrajiny a Bieloruska bojujúci medzi partizánmi, vojaci Červenej armády i Poliáci bojujúci v 2. československej paradesantnej

brigáde. J. Marušiak približuje jednotlivé osudy týchto ľudí, ktorí bez ohľadu na svoje politické presvedčenie a osud so zbraňou v ruke bojovali proti spoločnému nepriateľovi aj mimo svojej vlasti.

Na miesto záveru je krátka úvaha, komentár L. Kamiňského *Porážka či víťazstvo – koniec II. svetovej vojny z pohľadu poľského a slovenského*. Autor tu upozorňuje na zvláštny fakt. Poľsko, hoci bojovalo od začiatku vojny proti Nemecku, malo niekoľko stotisíc vojakov na západe i východe a patrilo k víťazom, vo vojne utrpelo porážku. Stratilo obrovské územie na východe a o jeho osude rozhodovali veľmoci. Slovensko ako štát zaniklo, ale aktívnym vystúpením v SNP slovenský národ získal svoje postavenie na strane víťazných národov a stal sa pre český národ partnerom v novoobnovenej Československej republike.

Zborník prác *Poľsko – slovenské vzťahy v prvej polovici 20. storočia* je príspevkom k vzájomnému poznávaniu dejín dvoch slovanských národov v období prvej polovice 20. storočia. Pre historikov venujúcim sa dejinám tohto obdobia je zaujímavým zdrojom nových a podnetných informácií.

J. Kredátus

PO ROKU 1945

FROMMER, Benjamin. *NATIONAL CLEANSING. Retribution against Nazi collaborators in postwar Czechoslovakia*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, 387 s.

Po sérii kníh venujúcich sa problematike českej a slovenskej retribúcie v povojnovom období vyšla publikácia, ktorá sa dotýka citlivej otázky – národnej očisty v Československu v rokoch 1945 – 1948. Je to obdobie, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnilo politický, hospodársky a kultúrny vývoj v Čechách a na Slovensku. V tomto období sa uskutočnil boj o ďalšiu orientáciu československej politiky v nasledujúcom období. Hoci o tejto epoche našich

dejín vyšli už po novembri 1989 mnohé práce, publikácia, ktorá by prehodnotila politický vývoj v Československu v nových geopolitických podmienkach z pohľadu zahraničného autora, do toho času absentovala. Pred odbornú i laickú verejnosť sa dostala kniha, ktorá sa usiluje podať českú a slovenskú retribúciu ako politický nástroj v rukách komunistov na uchopenie moci. Práca je rozčlenená do ôsmich kapitol a už z ich názvov je zrejmé, že ťažiskom sú: analýza tzv. veľkého retribučného dekrétu prezidenta republiky na základe historicko-politologických súvislostí, vznik, priebeh a výsledky prvej fázy českej retribúcie v kontexte vnútro politickej a medzinárodnej situácie v tomto období. Ide teda o prácu, ktorá si za objekt analýzy berie spoločensko-politický vývoj českej povojnovej spoločnosti.

Z obsahu prvej kapitoly – „*Divoká*“ *retribúcia*, ale aj z kontextu celej publikácie možno usudzovať, že autor považuje osobu E. Beneša a vytváranie prvej vlády Národného frontu za dôležitý faktor na formovanie politického vývoja v povojnových českých krajinách. Začiatky českej retribúcie (jar – leto 1945) sa vyznačovali aktmi osobnej a politickej pomsty voči predstaviteľom nacistického režimu. Toto obdobie bolo charakteristické aj tým, že ústredná vláda ešte nemala v rukách moc na celom území republiky a preto národné výbory vydávali vlastné retribučné opatrenia, ktoré mali slúžiť na potrestanie vojnových vinníkov. Autor, vychádzajúc z archívnych zdrojov konštatuje, že cieľom „divokej“ retribúcie bolo zbavenie sa neželaných menšín.

Druhá kapitola – *Veľký dekrét* sa venuje historickej analýze tejto retribučnej normy a okolnostiam jej vzniku. Autor uvádza, že počiatky vzniku veľkého dekrétu siahajú do vojnového obdobia, keď československá exilová vláda v Londýne vydala prvé retribučné nariadenie, ktoré sa neskôr stalo základom pre vznik veľkého dekrétu. Autor sa okrajovo dotýka aj problematiky vydania slovenskej retribučnej normy, ktorá bola v definovaní jednotlivých trestných činov a výšky trestov oveľa rigoróznejšia ako česká norma.

Tretia kapitola – *Ľudové súdy a ľudové súdnictvo* sa zaoberá samotnou činnosťou retribučných súdov v Čechách. Autor uvádza niektoré základné problémy, s ktorými sa stretávali ľudoví sudcovia pri svojej činnosti. Vyšetrujúce komisie, ktoré dodávali súdom trestné spisy sťažovali ich činnosť, pretože tieto spisy boli často nekompletné a tým pádom si sudcovia sami museli dopĺňať potrebné údaje o obvinených. To viedlo k predlžovaniu činnosti súdov. Ďalším faktom, na ktorý poukazovali sudcovia bolo to, že nemali dôvod uväzniť obžalovaného. Mnohé prípady sa týkali susedských nezhôd alebo vybavovania si osobných účtov. Taktiež u mnohých sa jednalo o také prečiny, ktoré neboli zahrnuté vo veľkom dekrete, napríklad členstvo v nemeckom červenom križi alebo udanie suseda za krádež. Niektoré prípady sa nebrali do úvahy, pretože obvinený bol nútený vstúpiť do SA alebo inej nacistickej organizácie. Autor na príklade niektorých procesov poukazuje na to, že hlavným problémom retribučných dekrétov bolo to, že síce umožnili spravodlivé potrestanie zločincov, ale takisto umožnili ich zneužitie pre konkrétne politické ciele. Komunistická tlač a organizácia oslobodených politických väzňov protestovali proti oslobodzujúcim rozsudkom ľudových súdov, ktoré podľa nich boli v rozpore s deklarovanými cieľmi vlády. Ministerstvo vnútra viackrát nariadilo uväzniť oslobodených previnilcov, voči ktorým sa muselo opäť začať trestné konanie.

Vo štvrtej kapitole – *Udavačstvo* autor venuje pozornosť tomuto problému českej spoločnosti, ktorý sa týkal nielen Čiech, ale aj všetkých krajín okupovaných počas vojny Nemeckom. Ľudové súdy v Čechách sa zaoberali mnohými prípadmi udavačstva, ktoré bolo motivované jednak spormi okolo peňazí, majetku, rodinných sporov, dedičstva,... Autor uvádza štatistiku súdených pre zločin udavačstva v júni 1946, z ktorej vyplýva, že väčšinu z nich tvorili ženy, v prípade českých žien to bolo 67 % a v prípade nemeckých žien 30 % súdených podľa § 11 veľkého dekrétu. Na druhej strane ľudové súdy odsúdili podľa § 11 retribučného dekrétu v júni 1946 47 % českých

žien, 59 % českých mužov, 57 % nemeckých žien a 74 % nemeckých mužov. Tento jav bol daný niekoľkými príčinami. Sudcovia súdili ženy benevolentnejšie v presvedčení, že kolaborácia bola mužskou záležitosťou. Takisto žalobcovia nevedeli dokázať obvinenia proti českým ženám, čoho výsledkom bol veľký počet oslobodených žien.

Piata kapitola – *Previnenia proti národnej cti* je venovaná tomuto dekrétu, ktorý znamenal vážne problémy pre ľudí súdených ľudovými súdmi. Autor sa nevyhol kritike tohto dekrétu, ktorý podľa neho obmedzil obranu práv obvinených. Obvinený nemal totiž právo pozrieť sa do súdnych dokumentov, mohol sa oboznámiť s faktami iba v prípade ústnych jednaní, svedkovia nemohli byť potrestaní za krivé svedectvo, komisiám boli podávané také materiály, ktoré by boli zložité dokonca pre profesionálneho sudcu. Autor sa v ďalšej časti tejto kapitoly venuje problému činnosti čestných komisií, ktoré sa skladali zo štyroch členov z každej zo štyroch českých politických strán. Členovia komisií z KSČ a sociálnej demokracie obvyčajne hlasovali za odsúdenie obvineného a reprezentanti za národných socialistov a ľudovcov za oslobodenie. Nasledoval nerozhodný stav, ktorý viedol k oslobodeniu obvineného. Bohaté osoby boli údajne kvôli tomu prepustené. Aby sa riešil tento problém a aby bola naklonená rovnováha síl na stranu navrhovateľov zákona retribúcie, odporúčalo sa menovať piateho sudcu, vybraného spomedzi členov Zväzu oslobodených politických väzňov. V skutočnosti toto riešenie nemuselo automaticky znamenať novú situáciu podľa želania komunistov. Postupne rástla u obetí nacizmu neochota aplikovať malý dekrét na svojich priateľov.

Šiesta kapitola – *Retribúcia a transfer* uvádza čitateľa do problematiky vzťahu medzi odsunom Nemcov a retribučnými súdmi. Retribúcia a transfer boli založené na odlišných konceptoch. Zatiaľ čo retribučné procesy pozostávali zo súdenia určitých osôb obvinených zo špecifických zločinov, transfer znamenal kolektívne potrestanie celej národnostnej minority. Zatiaľ čo potrestanie kolaborantov umožňovalo ich prípadné oslobodenie a rehabilitáciu, vyh-

nanie bolo podľa Benešových slov zamýšľané ako nezvratné „*konečné riešenie nemeckej otázky*“. Kým retribúcia slúžila na ospravedlnenie a nevyhnutnosť transferu, naopak sa to nedá povedať. V skutočnosti transfer oslabil a podkopával základy povojnovej retribúcie.

Siedma kapitola – *Národný súd* sa venuje problematike činnosti tohto súdu, ktorý súdil českých a nemeckých prominentov vojnového režimu. Autor sa zamýšľa nielen nad zmenou postoja československej exilovej vlády k protektorátnej vláde po atentáte na R. Heydricha, ale aj nad výškou trestov pre protektorátnych ministrov, ktorý bol prevrpením pre komunistov. Ani v jednom prípade neodznal rozsudok smrti nad obvinenými: Hrubý dostal doživotie, Krejčí 25 rokov, Kamenický 10 rokov, Bienert 3 roky, Kalfus vinný, ale oslobodený od potrestania pre finančnú podporu odboju. Autor ďalej uvádza reakcie komunistickej verejnosti, ktorá ostro protestovala proti rozsudku Národného súdu. To prinútilo vládu nielen k vydaniu vyhlásenia, v ktorom vyjadrila nesúhlas s rozsudkom, ale aj k vytvoreniu medzimisterskej komisie, ktorá mala posúdiť rozporné návrhy ministerstiev vnútra a spravodlivosti, týkajúce sa možnosti obnovy procesu s protektorátnou vládou. Keďže k dohode medzi ministerstvami nedošlo, problém bol vyriešený tým, že vláda vyhlásila 4. máj 1947 za koniec činnosti retribučných súdov v Čechách.

V záverečnej kapitole – *Cesta k februáru a potom* autor zhŕňa výsledky českej retribúcie, ktorej koniec podľa slov veľvyslanca USA v Československu L. Steinhardta znamenal odstránenie prostriedku zastrážovania obyvateľstva revolučnými elementmi. Na rozdiel od občianskych strán však komunisti neboli celkom spokojní s výsledkami retribúcie a slovami ministra vnútra Václava Noska sa nechali počuť, že „*všetci zradcovia, ktorí sú dnes oslobodení budú jedného dňa znovu súdení*“. V poslednej časti záverečnej kapitoly sa autor zmieňuje o druhej fáze retribúcie po februári 1948, ktorá slúžila komunistom na odstránenie svojich politických odporcov. Hoci retribučné procesy v tomto období mali prevažne politický charakter, boli aj také, ktoré sa týkali

vojnových zločincov, ktorí sa vyhli prvej fáze retribúcie. Medzi ne patrili napríklad proces s D. Wislicenym, ktorý zohral kľúčovú úlohu pri holokauste slovenských a maďarských Židov. O druhej fáze retribúcie možno povedať, že mala výrazný národnostný aspekt, o čom svedčí aj to, že spomedzi 31 rozsudkov smrti sa týkali iba v 9 prípadoch Čechov alebo Slovákov.

Treba vyzdvihnúť snahu autora o objektívne zhodnotenie českej retribúcie, ktorú poníma ako seriózný a dôkladný pokus o vyrovnanie sa so zločinními minulosťami. Na príklade samotných procesov autor poukazuje na niektoré pozitíva a negatíva českej retribúcie, pričom uvádza aj mienky uznávaných českých historikov. Autor sa usiloval vykresliť českú retribúciu ako zložitý problém, ktorý rozdeľoval českú spoločnosť na dva tábory. Ten komunistický v nej videl prostriedok na získanie moci a odstránenie politických odporcov, demokratická časť verejnosti retribúciu ponímala ako nástroj spravodlivosti, ktorý sa však pri uplatnení subjektívneho úsudku sudcov mohol zmeniť na nástroj odpłaty za vojnové krivdy. Pokiaľ ide o snahu autora priblížiť slovenskú retribúciu, treba povedať, že išlo iba o náčrt tejto problematiky a preto sa v publikácii nenachádzajú hlbšie analýzy problémov slovenskej retribúcie ani retribučnej normy.

Práca *Národná očista* môže byť impulzom na diskusiu o povojnovom vývoji v Československu, ktorý nemá taký rozmer a intenzitu, aká by mu z hľadiska jeho významu v českých a slovenských dejinách patrila. Vydanie tohto diela má preto veľký význam nielen pre profesionálnych historikov, ale aj pre ľudí, ktorí sa zaujímajú o vývoj povojnovej československej spoločnosti a môže slúžiť ako doplnková literatúra k štúdiu histórie na stredných a vysokých školách.

R. Maskal'

KHUN, Pavel. *ČESKOSLOVENSKO A MASARYKOV ODKAZ, ČESÍ NA SLOVENSKU V DOBE JEHO ZÁNIKU*. Bratislava : Vydavateľstvo CCW, 2007, 86 s.

Publikácia českého autora, dlhodobo žijúceho na Slovensku, pôsobiaceho v oblasti výskumu spoločenských vied (filozofia, pedagogika, etika) je zaujímavou sondou do osudov 60-tisíc slovenských občanov českej národnosti, ktorí sa po 1. januári 1993 ocitli vo zvláštnej, pre nich niekedy nepriateľnej či prinajmenšom zložitej situácii. Prvá, a treba povedať, že z hľadiska historiografického najviac problematická časť knihy, podáva stručný prehľad slovensko-českých vzťahov po roku 1918. Autor tu nepodáva svoj vlastný výklad udalostí, ale sa opiera o dlhšie citácie z niektorých vcelku notoricky známych dokumentov a odvoláva sa pritom na Masarykov duchovný odkaz pre československú štátnosť a slovensko-český pomer. Pri tomto prístupe v texte prevažujú viac (aj keď pochopiteľné) emocionálne, než racionálne, niekedy už trochu prekonané paternalistické prístupy k danej problematike. P. Khun sa opiera o pomerne širokú odbornú literatúru a pri citáciách používa štandardný poznámkový aparát.

Jadrom knihy je autentický opis postavenia českej národnostnej menšiny na Slovensku po rozdelení spoločného štátu, predovšetkým jej spoločensko-politické aktivity pri snahe získať dvojité – české i slovenské – štátne občianstvo. Autor pri tejto rekonštrukcii udalostí vychádza jednak z vlastných skúseností, lebo sám bol jedným z vedúcich aktérov vyššie spomínaných snáh, jednak sa opiera o dobové dokumenty, no aj o emotívne pramene orálnej histórie. Vo svojich kritických záveroch má najviac výhrad voči českým politickým elitám (vrátane vlády, parlamentu, prezidenta) pre ich nepochopenie situácie Čechov na Slovensku. Doslovne konštatuje: „Český štát sa k nám Čechom [na Slovensku – I. K.] otočil chrbtom“. Medzi riadkami sa dá vycítiť, že práve v tomto smere došlo k narušeniu duchovného odkazu T. G. Masaryka. (Treba upozorniť, že od napísania textu

a jeho uverejnenia sa situácia čiastočne zmenila v prospech obyvateľov českej národnosti na Slovensku, lebo boli splnené ich požiadavky, ktoré predkladali českej vláde od roku 1993.

Kniha má dokumentačnú hodnotu, čo zvýrazňuje (na jej rozsah pomerne veľká) príloha, kde autor zverejňuje väčšinu dokumentov v plnom znení, ktorými sa tunajší českí obyvatelia snažili dosiahnuť svoje požiadavky a odstránili tak paradoxnú situáciu, že sa v Českej republike budú cítiť ako cudzinci. Pravdaže, kniha je len akousi prvou informáciou o probléme, o ktorom slovenský čitateľ, ani historik nemá veľa vedomostí. Určite si v nej nastolená problematika nájde v budúcnosti ďalších bádateľov.

Publikácia by si však vyžadovala starostlivejšiu štylistickú a pravopisnú úpravu, aby v nej nevznikalo množstvo jazykových prehreškov a také významové lapsusy, aký sa napríklad vyskytol hneď v druhej časti nadpisu knihy.

I. K.

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

STREIK IM REVIER. UNRUHE, PROTEST UND AUSSTAND VOM 8. BIS 20. JAHRHUNDERT. Angelika Westermann und Ekkehard Westermann (Hg.) unter Mitwirkung von Josef Pahl. St. Katharinen : Scripta Mercaturae Verlag, 2007, 417 s.

Známy nemecký odborník na hospodárske dejiny Ekkehard Westermann v spolupráci so svojou manželkou Angelikou založili pozoruhodnú tradíciu montánno-historických konferencií, ktoré sa pravidelne konajú v starom juhoťirolskom mestečku Steinhaus. V Steinhause pôsobí Banické múzeum, ktorého agilný riaditeľ Josef Pahl je organizačnou dušou predmetných konferencií.

V októbri 2004 sa v Steinhause uskutočnilo druhé montánno-historické vedecké podujatie, ktoré bolo venované sociálnym nepokojom v banských strediskách od 8. až do 20. storočia. Anotovaná publikácia je zborníkom z tohto podujatia. Po obligátnom dlhšom úvode, prvou vedeckou štúdiou je príspevok Karla-Heinza Ludwiga o baníckom stavovskom povedomí ako potenciáli pre protesty v stredoveku a začiatkom novoveku. Známy odborník z lipskej univerzity Uwe Schirmer približuje sociálne nepokoje a štrajky vo freibergskom revíre (1444 – 1469), v Altenbergu (1469), Schneebergu a Annabergru (1496 – 1498) ako aj v Jáchymove (1517 až 1525). Angelika Westermann predstavila situáciu v niektorých banských oblastiach na západe Rakúska. Adolf Laube osvetlil sociálne hnutia baníkov a sedliakov v Nemecku od polovice 15. storočia až do konca sedliackych vojen v rokoch 1525 – 1526. Anglický historik Tom Scott priblížil povstanie v Anglicku roku 1381 a porovnal ho s povstaniami v Nemecku v rokoch 1524 – 1526. Rolf Kiessling porovnal nepokoje v Augburgu v 14. – 16. storočí s nepokojmi v 17. – 18. storočí. Dospel k zaujímavým výsledkom. Reinhold Reith sa zaoberal pracovnými trhmi a tovarišskými štrajkami od 15. až do 19. storočia. Známy montánný odborník z Bochumu Christoph Bartels porovnal sociálne konflikty vo Freibergu (Sasko) so sociálnymi konfliktami v Hornom Harzi. Nórsky historik Björn Ivar Berg sa zaoberal sociálnymi nepokojmi v známom nórskom striebornom banskom revíre v Konsbergu. Slovensko-maďarsko-nemecký historik Ákos Paulinyi sa zaoberal problematikou stredoslovenských banských a hutníckych stredísk v rokoch 1790 – 1815. Roger Burt priblížil problematiku britského neželezného banského priemyslu v 19. storočí. John Benson zase priblížil britskú problematiku v rokoch 1850 – 1914. Zygfrýd Piatek sa zaoberal problematikou dolnosliezskeho baníctva v druhej polovici 19. storočia. Milan Myska priblížil problematiku sociálnych nepokojov a štrajkov v ostravsko-karvinskom uhoľnom revíre na prelome 19. a 20. storočia. Klaus Tenfelde analyzoval výskumy o banských štrajkoch v 20. storočí.

Zborník obsahuje množstvo zaujímavých postrehov a informácií o problematike, ktorá sa v súčasnosti na Slovensku i v iných postkomunistických štátoch dostala na druhú koľaj. Ide o problematiku dejín robotníckeho hnutia a možno povedať i klasických hospodárskych dejín všeobecne. Práve pre naštartovanie našich nových výskumov i prehodnotenie starších môže byť anotovaný zborník veľkým prínosom.

Miroslav Kamenický

ŠTEFAŇÁK, Peter ml. *Malý Lipník*. Bratislava : Lorca, 2007, 350 s.

Roku 2007 vyšla vo vydavateľstve Lorca s podporou Európskej únie monografia o Malom Lipníku, prvá vydaná publikácia o tejto obci. Autor prezentuje na 350 stranách textu, rozdelených do 11 nosných kapitol, svoje rodisko. Poskytuje komplexný pohľad na obec, ktorej história siaha do 16. storočia ako súčasť poslednej vlny valašskej kolonizácie. Začína všeobecnou charakteristikou, pokračuje históriou, hospodárstvom, školstvom, bývaním a rodinným životom, spoločenským životom a ľudovými zvykmi, kultúrnou a osvetovou činnosťou, históriou športu, osobnosťami, cirkvou a končí symbolmi obce. K prehľadnosti publikácie do značnej miery prispievajú aj početné podkapitoly, vďaka ktorým si čitateľ ľahko nájde potrebnú informáciu.

Autor nie je profesionálny historik a hlavnou motiváciou na napísanie monografie obce bol záujem o jej dejiny. Svoju publikáciu určil predovšetkým obyvateľom obce, ako aj laickej čitateľskej verejnosti. Zrejme aj z tohto dôvodu je v knihe takmer 250 čierno-bielych fotografií a 32 strán prílohy farebných fotografií. Okrem toho je v monografii ešte úvod, zhrnutie v poľskom, anglickom a nemeckom jazyku, zoznam použitých skratiek, pramene a literatúra a príloha. Napriek proklamovanému cieľu osloviť najmä laikov sú v knihe aj poznámky pod čiarou, čím kniha získala na vedeckej hodnote.

Už na prvý pohľad je teda jasné, že Peter Štefaňák ml. sa usiloval zachytiť obec Malý Lipník z interdisciplinárneho hľadiska. Autor sa zamerával najmä na historické a etnografické a v prvej kapitole aj geografické otázky. Vo väčšine podkapitol sa venuje aj genéze rozoberaných problémov. V menšej miere rozoberá sociologické (napr. *Spoločenský život*), kultúrne (napr. *Film, televízia*), heraldické (napr. *Symboly obce*) či hospodárske (napr. *Hospodárstvo v obci*) problémy spojené s obcou.

Ako sám píše, jedným z podnetov na napísanie monografie bola snaha zachytiť to, čo bolo pre našich predkov všednosťou. Výskum dejín každodennosti na Slovensku nie je príliš rozšírený. Tento jeho cieľ preto treba hodnotiť veľmi pozitívne. Rovnako pozitívny je aj fakt, že sa pri písaní knižky opieral aj o výpovede pamätníkov. Dohromady zachytil 31 svedectiev.

Pri spracovaní knihy sa autor opieral o archívne fondy Štátneho archívu Levoča, pobočka Stará Ľubovňa; Štátneho archívu Prešov; o publikácie dokumentov spojených s Malým Lipníkom a v súvislosti s likvidáciami židovských podnikov o Archív Ústavu pamäti národa, sprístupnený na internete. Využil tiež viaceré publikácie, periodickú tlač, internet a „iné zdroje“.

Pochopiteľne, k dejinám obce Malý Lipník existuje len malé množstvo odbornej literatúry, najmä zmienky v iných odborných prácach. Syntetizujúce informácie autor čerpá z relevantnej slovenskej odbornej literatúry, prevažne z oblasti histórie, etnológie a prírodných vied, ktorú doplnil aj o poľskú odbornú literatúru, keďže obec sa nachádza na slovensko-poľskom pomedzí. Značnú časť informácií tvoria poznatky získané metódou *oral history*, a to formou rozhovorov s miestnymi obyvateľmi, ktoré však automaticky nepreberá, ale ich dôkladne selektuje a overuje s inými relevantnými prameňmi. Avšak pri publikáciách zameraných na regionálne otázky si viem predstaviť využitie cudzojazyčnej literatúry hlavne pri metodologických otázkach.

S niektorými vyjadreniami však nemôžem súhlasiť. Napríklad veta: „*Bola teda vyhlásená autonómia Slovenska po nátlaku Nemecka, ktoré bolo v tej dobe bezprostredným susedom – anšlus Rakúska, protektorát Čechy a Morava.*“ (s. 80) mi nedáva úplne zmysel a podľa mňa ani chronologicky ani faktograficky neobstojí. Keďže monografia obsahuje veľké množstvo obrazových príloh a tabuliek, čitatelia by iste ocenili, ak by obsahovala ich samostatne zostavený zoznam. Podobne by rýchlejšie vyhľadávanie v texte umožnil menný index osôb, ktoré autor uvádza v monografii.

Čitateľ knihy ľahko postrehne autorov vzťah k jeho rodnej obci. Napriek tomu nejde o nejakú fabuláciu, ale o výsledok poctivej niekoľkoročnej bádateľskej činnosti. Nielen z tohto, ale aj z vyššie uvedených dôvodov vnímam knihu *Malý Lipník* veľmi pozitívne.

Michal Kšiňan

FARNOSŤ TURZOVKA. Zost. Ivan Gajdičiar a Jaroslav Velička. Turzovka : Spolok priateľov Turzovky, 2006, 351 s.

Reprezentatívna a obsiahla publikácia je rozdelená do sedemnástich kapitol, s výnimkou úvodných a príloh. Pokúša sa detailne popísať udalosti v turzovskej farnosti.

Autori zvolili netradičnú štruktúru práce, keď začínajú ekkleziologickou problematikou, potom podrobne rozoberajú súčasné hierarchické členenie cirkvi a súčasťou je aj slovník. Pritom i na konci publikácie je zaradený slovník pojmov, menoslov historických postáv, ako aj osobností turzovskej farnosti.

Dejiny farnosti sú zachytené chronologicky – od jej vzniku v čase reformácie, cez rekatolizáciu až po súčasnosť. Chronologicky

sú prehľadne spracované pomocou medzníkov – 1848, 1918, 1948, 1989 až po rok 2005.

V období reformácie vychádza autor kapitoly z výpisu diela J. E. Holubyho, ktoré nepresne uvádza – správne má byť „*Materiály k dejinám cirkvi evanjelických a. v. v stolici Trenčianskej. Svazek V. Cirkve ev. a. v. Contubernia hornotrenčianskeho čili Žilinského Dieľ 2 Od Jozefa Lud. Holubyho farára ev. a. v. Zemansko-Podhradského a na ten čas seniora Trenčianskeho. V Zemanskom Podhradí r. P. 1888*“ – originál sa nachádza v Tranosci, v Liptovskom Mikuláši, fotokópie v Štátnom archíve v Žiline a v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine. Takýchto nepresností nájde čitateľ viac. Hoci v závere je uvedené, že zostavovatelia si nenárokujú na vedeckosť (s. 351), predsa len v autorskom kolektíve sa nachádzajú takí odborníci ako napr. L. Belás, J. Dolinský a ďalší. Ostatne kapitola *Farnosť Turzovka v rokoch 1918 – 1948* od Belása patrí k jednej z najlepšie spracovaných kapitol.

Na niektorých miestach si vyžadujú pramene kritickejší prístup, napr. tvrdenie že medzi birmovancami v roku 1788 boli aj niektorí ľudia viac ako storoční, neobstojí. Už úmrtia nad 85 rokov boli výnimkou. Väčšinou kňaz zapisoval vek podľa toho, koľko mu birmovane povedal. Na druhej strane ak na birmovke v roku 1788 bolo viac ako 1 800 ľudí, naskytá sa otázka koľko bolo mimo Turzovky.

Kniha je obohatená kvalitným fotografickým materiálom obsahujúcim dobové i umelecké fotografie. Jej súčasťou sú aj spomienky farníkov – *oral history* a zaujímavá spracovaná časť cirkevný rok, ktorá zachytáva etnografickú problematiku. Zavŕšila sa v nej snaha turzovského farára Karola Točíka spracovať dejiny tejto farnosti.

Libor Bernát

KRONIKA

KONFERENCIA *POLITICKÉ A SPOLOČENSKÉ PREMENY UHORSKA* V 1. POLOVICI 17. STOROČIA

Pri príležitosti okrúhleho 400-ročného výročia korunovácie Mateja II. Habsburského za uhorského kráľa sa 9. septembra 2008 v Bratislave konala konferencia o politických a spoločenských premenách Uhorska v 1. polovici 17. storočia. Na príprave konferencie sa spolupodieľali Historický ústav Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV), Katedra histórie filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, Slovenská historická spoločnosť (SHS) a Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, ktoré poskytlo celej akcii svoje priestory. Akcia sa konala v autentických priestoroch Bratislavského hradu v bašte Lugisland, nakoľko palác hradu je v súčasnosti v rekonštrukcii. Na konferencii odznelo trinásť príspevkov predovšetkým od historikov zo západnej časti Slovenska a hlavného mesta Bratislavy. Keďže zvolená téma bola dostatočne široká, v rámci akcie odprezentovali svoje výskumy historici viacerých vedeckých zameraní. Príspevky sa týkali politických a spoločenských udalostí spomínaného obdobia, nechýbali však ani príspevky z kultúrnej oblasti a z oblasti cirkevných dejín.

Konferenciu otvorila Mária Kohútová, ktorá detailne priblížila okolnosti uzavretia Žitavského a Viedenského mieru, dôležitých aktov, ktorých sa zúčastnil Matej Habsburský ešte ako arcivojvoda. Michal Bada z HÚ SAV zameriaval svoj príspevok na korunováciu Mateja II. za uhorského kráľa v Bratislave roku 1608. Jeho kolega Maroš Mačuha priblížil funkciu hodnosti strážcu uhorskej kráľovskej koruny v prvej polovici 17. storočia, ktorej výkon obnovil práve nový panovník Matej II. Na lokálne dejiny obrátila pozornosť Ivana Fialová, ktorá poukázala na vplyv dobovej politicko-spoločenskej situácie na modelovom príklade vývoja Holičsko-šaštínskeho panstva. Marta Dobrotková z Trnavskej univerzity analyzovala cirkevné matriky a ich vplyv na spoločenské pomery Uhorska v ranom novoveku. Zuzana Lopatková sa zaoberala náboženskou situáciou vymedzenej časti Bratislavskej stolice v sledovanom období. Podobnú tému v geograficky blízkom prostredí spracoval Martin Hoferka zo Záhorského múzea, ktorý priblížil cirkevné pomery na severnom Záhorí. Ingrid Kušniráková oboznámila prítomných s procesom obnovy kláštorov a rehoľného života v Uhorsku v prvej polovici 17. storočia. Po obedňajšej prestávke vystúpil s prednáškou predseda SHS, Viliam Čičaj, ktorý sa zaoberal problematikou vzniku a fungovania stereotypov v období novoveku. Eva Frimmová priblížila podiel humanistickej tvorby na vytváraní novovekého stereotypu. Genealóg Frederik Federmayer predstavil v prednáške všeobecné princípy udeľovania erbových listín a vzniku novej vrstvy šľachty, armalistov, v sledovanom období. Do pripravovaného zborníka odovzdal štúdiu, ktorá na príklade kariéry vybraného jedinca z meštianskeho prostredia sleduje spomenuté všeobecné postuláty. Jaroslav Nemeš z Katolíckej univerzity v Ružomberku predniesol príspevok o premene cirkevného hodnostára v období posledných humanistov v Uhorsku, na príklade pomerne málo známeho rábskeho biskupa Demetera Naprádiho z Neporadze. Posledným príspevkom uzavrela konferenciu Erika Juríková, ktorá sledovala ohlas udalostí prvej polovice 17. storočia v dobovej latinskej literatúre.

Podľa vyjadrenia prítomných, ktorých sa podpísalo na prezenčnú listinu štyridsať, mala akcia dobrú úroveň. Viacerí návštevníci zároveň poukázali na fakt, že historické semináre a konferencie z tohto obdobia našich dejín sú pomerne zriedkavé. Ako vedecký výstup zo spomínaného podujatia sa plánuje v roku 2009 vydať recenzovaný zborník.

Maroš Mačuha

KONFERENCIA ROD RÉVAI V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH

V dňoch 16. – 17. septembra 2008 sa v Martine a Mošovciach uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Rod Révai v slovenských dejinách*. Vedecké konferencie zamerané na históriu jednotlivých aristokratických rodov, ktoré zohrali veľkú úlohu v dejinách Slovenska, sa konajú len zriedkavo. Révaiovci patrili k najvýznamnejším šľachtickým rodom, ktorý pôsobil na Slovensku nepretržite viac ako 400 rokov. Ako dediční župani Turčianskej stolice ovplyvnili predovšetkým región Turca, ale významní jednotlivci v rámci rodu hrali dôležitú úlohu nielen v iných oblastiach dnešného Slovenska, ale aj na kráľovskom dvore, v správe štátu a v neposlednom rade aj v kultúrnej sfére. Organizátorom sa podarilo akciu usporiadať v autentickom prostredí, späťom bezprostredne s históriou rodu Révai. V Martine sa podujatie konalo v prostredí Turčianskej galérie, pôvodne turčianskeho stoličného domu, ktorý je spätý s dejinami rodu Révai, ako dedičných županov Turca. V Mošovciach zasa v jednej z pôvodných révaiovských rodových rezidencií, v reprezentatívnom barokovom kaštieli, ktorý vlastní v súčasnosti súkromná firma, jedna zo sponzorov konferencie.

Konferenciu otvoril primátor mesta Martin, Andrej Hrnčiar. Vyjadril potešenie nad odhaľovaním doposiaľ tabuizovaných alebo opomínaných tém v slovenskej historiografii. Následne sa spisovateľ Július Vanovič v esejisticky ladenom prihovore zamyslel nad duchovnou podstatou šľachty a šľachtictva. Na konferencii odznelo spolu 25 vedeckých príspevkov z rôznych aspektov výskumu tohto významného aristokratického rodu. Organizátori sa snažili zachytiť celé, vyše štyristoročné účinkovanie rodu Révai na Slovensku, a pokryť čo najširšiu škálu problematiky, ktorá sa viaže k výskumu šľachtického rodu v širších dobových súvislostiach. Až na malé výnimky odznali všetky príspevky avizované v programe. Referáty boli rozdelené do štyroch tematických blokov, v rámci ktorých boli radené chronologicky. Prvý blok s názvom *Postavenie a majetky Révaiovcov* otvoril príspevok medievalistu Jána Lukačku s doposiaľ nespracovanou témou *Rod Révaiovcov v stredoveku*, čítaný v zastúpení. Na tému nadviazal Maroš Mačuha, ktorý priblížil v genealogickom prehľade najvýznamnejších jednotlivcov rodu Révai v období novoveku, odkedy začal tento rod hrať významnú úlohu v celouhorskom meradle. Príspevok bádateľa Gézu Pálffyho, ktorý patrí k súčasnej špičke historikov raného novoveku v Maďarsku, podrobne predstavil cestu prvých dvoch generácií Révaiovcov v novoveku medzi vtedajšiu elitu Uhorska. Vo svojom príspevku analyzoval predovšetkým kariérny postup Františka I. Révaia a jeho synov. Vznikom a rozsahom dedičnej majetkovej domény Révaiovcov v Turčianskej stolici sa zaoberal Ján Lacko. Heraldik Frederik Federmayer predstavil pútavou formou niekoľkostoročný vývoj révaiovského erbu. Prvý blok uzavrel Ivan Mrva príspevkom o dôležitej vetve Révaiovcov v Beckove. Druhý blok s názvom *Révaiovci a konfesijná problematika* otvoril David Paul Daniel, ktorý predstavil Františka I. Révaia vo vzťahu k teologickej orientácii reformácie na Slovensku v 16. storočí. Maroš Mačuha sa vo svojom druhom príspevku zaoberal témou evanjelických vzdělanecov v službách Révaiovcov, pričom sa snažil v tejto súvislosti predstaviť otázky mecenátu a familiarity. Miloš Kovačka zo Slovenskej národnej knižnice (SNK) predstavil dve významné ženy z rodu Révai, Katarínu Sidóniu Révaiovú a Alžbetu Révaiovú vo vzťahu k v turčianskym evanjelickým dejinám. Upozornil aj na publikácie, ktorých vydanie tieto dve významné predstaviteľky evanjelickej časti Révaiovcov podporili. Martin Zborovjan sa na záver tohto bloku venoval dôležitým písomnostiam rodu Révai v archívnom fonde hodnoverného miesta Turčiansky konvent. Prvý deň konferencie uzavrela exkurzia do farského kostola sv. Martina v Martine, ktorý slúžil ako pohrebne miesto viacerých významných Révaiovcov, a následne vernisáž výstavy obrazových portrétov z révaiovských zbierok v Slovenskom národnom múzeu. Na vernisáži v budove

múzea Andreja Kmeťa predniesla referát o hmotných pamiatkach Révaiovcov v zbierkach SNM jeho pracovníčka Barbora Pekáriková.

Druhý deň konferencie sa začal podobne ako prvý, v budove Turčianskej galérie. Tretí blok *Vzdelanie, kultúrna činnosť a mecenát* otvoril Daniel Škoviera príspevkom o štúdiu synov Františka I. Révaia v Bardejove a ich vzťahu k miestnemu rektorovi školy, humanistovi Leonardovi Stöckelovi. Viacero príspevkov sa týkalo problematiky knižnej kultúry. Viliam Čičaj sa zaoberal obrazom Uhorska v dobových cestopisoch v čase účinkovania Petra I. Révaia. Eva Frimmová detailne analyzovala významné dielo o uhorskej korune od Petra I. Révaia z roku 1613. Po tomto príspevku sa účastníci konferencie presunuli do neďalekého kaštieľa v Mošovciach. Klára Komorová zo SNK tu predstavila pohrebnú reč *Oratio funebris* Petra I. Révaia z roku 1623 a vo svojom druhom príspevku priamo nadviazala v širšom prehľade na literárny mecenát Révaiovcov v 16. a 17. storočí. V podobnom duchu pokračovala jej kolegyňa Eva Augustínová, ktorá zhrnula literárnu činnosť a mecenát tohto rodu v nasledujúcom 18. a 19. storočí. Ľubomír Jankovič predstavil dochované rukopisné a grafické exlibrisy Révaiovcov, ktoré tiež dokazujú záujem príslušníkov rodu o literatúru. Blok uzavrel Ivan Mrva, ktorého príspevok o Šimonovi Révaiovi a jeho vzťahu k slovenskému národnému hnutiu v druhej polovici 19. storočia sa stretol so živým ohlasom prítomných. V autentickom prostredí mošovského kaštieľa odzneli aj príspevky posledného bloku o pamiatkach hmotnej kultúry. Kristína Zvedelová predstavila bohatú stavebnú činnosť Révaiovcov v Turci, pričom poukázala na viaceré stavebné fázy dodnes dochovaných kaštieľov. Augustín Maťovčík hovoril o kaštieli v Turčianskej Štiavničke, známy predovšetkým rozsiahlym cenným parkom. Ten bol od počiatku 18. storočia hlavnou rodovou rezidenciou, ktorá nahradila Sklabinský hrad. Ingrid Štibraná následne analyzovala dobový portrét na základe zachovanej obrazovej galérie Révaiovcov. Radoslav Ragač potom predstavil zaujímavý súpis klenotov Františka I. Révaia na hrade Sklabiňa v polovici 16. storočia. Zuzana Ludiková spracovávala problematiku sepulkrálnych pamiatok Révaiovcov a Martina Orosová na záver upozornila na smutné povojnové osudy ich majetkov v Turci.

Konferencia *Rod Révai v slovenských dejinách* bola pripravená predovšetkým v rámci spolupráce Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a SNK v Martine. Tešila sa značnej účasti a ohlasu pozvaných hostí a spolu na nej odznelo množstvo hodnotných a originálnych príspevkov. Ako vedecký výstup spomínaného podujatia sa plánuje v roku 2009 vydať kolektívna monografia, do ktorej budú zaradené aj príspevky, ktoré na konferencii kvôli absencii prednášajúcich neodznegli. Možno konštatovať, že takto podrobne sa slovenská historiografia žiadnemu šľachtickému rodu doteraz nevenovala.

Maroš Mačuha

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA MATEJ KORVÍN A JEHO DOBA

V dňoch 23. – 26. októbra 2008 sa konala v rumunskej Kluži (Cluj-Napoca, Klausenburg, Kolozsvár) medzinárodná konferencia pri príležitosti 550. výročia nástupu kráľa Mateja Korvína Huňadyho (1443 – 1490) na uhorský trón a zároveň 565. výročia jeho narodenia. Medzi jej hlavných usporiadateľov patrili inštitúcie v Kluži: Univerzita Babeș-Bolyai, Centrum pre sedmohradské štúdium Rumunskej akadémie, Historický inštitút Georgea Barița, ako aj Spoločnosť pre dedičstvo v Sedmohradsku v spolupráci s mnohými ďalšími domácimi i zahraničnými vedeckými pracoviskami.

Konferencie sa zúčastnilo asi 100 prednášajúcich z takmer všetkých európskych krajín, čo nesporne súvisí s významom tohto renesančného panovníka žijúceho na sklonku stredoveku a s do-

padom jeho politiky a vplyvu najmä na strednú a juhovýchodnú časť Európy. Hlavnou myšlienkou podujatia bolo pripomenúť si túto osobnosť na základe najnovších vedeckých výsledkov, ale aj zhodnotiť dobu v širších súvislostiach a v kontexte dejinného vývoja od roku 1400 až po rok 1500. Pre konferenciu bolo vybraných šesť základných tematických okruhov:

1. Neskoršie križiacke výpravy a turecká otázka: Európske vzťahy po páde Byzantskej ríše.
2. Renesancia a humanizmus v porovnávacom znázornení: Grécke a latinské súvislosti v miestnych kontextoch.
3. Spoločenské štruktúry a zmeny: Neskorostredoveké centrum a juhovýchodné európske modely štátov a organizácia obchodu a hospodárstva.
4. Cirkev a koniec stredoveku: Únia, herézia a predzvesť reformácie.
5. Kráľovské predstavy a jeho prijatie: Stredoveké a moderné predstavenie kráľa Mateja Korvína.
6. Mecéni a umelci: Patronát, propaganda a umenie v priebehu celého 15. storočia.

Náročnosť organizačne zvládnuť takéto veľkolepé podujatie si vyžiadalo paralelné časové rozdelenie prednášok do viacerých blokov, ktoré obsahovo vzájomne súviseli, príp. nadväzovali na seba, a kde sa poskytlo dostatok priestoru i pre diskusiu. V prvý a posledný deň pri uvádzacom ceremoniáli odzneli sumarizujúce prednášky pred celým osadenstvom. Načrtávali cestu kráľa Mateja Korvína z Klužu do Viedne. Išlo o prednášky o Matejovi Korvínovi a križiactve (Norman Housley), o Korvínovi a Skanderbergu (Oliver Jens Schmitt) a vo vzťahu k Žigmundovi Jagelovskému aj voči tureckému nebezpečenstvu v druhej polovici 15. storočia (Krzysztof Baczkowski). Nasledovali referáty o solnom monopole v Uhorskom kráľovstve (István Draskóczy), o chorvátskej šľachte – v spolupráci a konfrontácii s kráľom Matejom (Borislav Grgin) a o vzťahu kráľa a Otomanskej ríše v roku 1484 v súvislosti s benátskymi perspektívami (Ovidiu Cristea – Șerban Papacostea).

Väčšina príspevkov odznela v rámci rokovaní v jednotlivých odborne zameraných blokoch, ktoré boli ďalej zoskupené podľa obsahovej príbuznosti. V bloku *A – Propaganda, kultúra a umenie* sa predstavili kráľ Matej a kráľovná Beatrix, ich erby, relikvie i kráľovnej portréty na Regiomontanovom kódexe (Iván Bertényi, Raluca Betea, Ileana Tozzi). Obdobie Mateja Korvína sa považuje za obdobie nástupu renesancie a humanizmu v Uhorsku (Florentina Udrea), čomu nesporne predchádzali vplyvy myšlienok laicizujúcej zbožnosti *Devotio moderna* (Dana Marcu Istrate). Príspevky zaoberajúce sa Korvínovým vzťahom k rodnému mestu (Tudor Sălăgean), rozborom politickej stratégie podľa Antonia Bonfiniho (Manuela Martellini) a spomienkami na Korvína v cestopisoch S. Schweigera a R. Lubenau (Mihailo Popović) vystriedali ďalšie o symbolike v 19. a 20. storočí – Korvín v saskom dejepisectve (Loránd Mádly) alebo v gréckej historiografii (Ariadni Moutafidou). Kultúrnou percepciou sa zaoberali prednášky o Viedenskej univerzite (Kurt Mühlberger), o politickom a kultúrnom prostredí v Bratislave (Eva Frimmová), o slovinskej kultúre v Sedmohradsku (Marius Tărlău) či o astronómii tejto doby (Csaba Szabó). Nechýbali príspevky o historiografii Korvínovej doby a o kráľovskej propagande (László Veszprémy, Florin Dimitru Soporan), o novom vydaní diela Jana Pannonia (Gyula Meyer) a o inkunábulách z Teleki-Bolyaiovej knižnice (Szidonia Weisz). Z oblasti knižnej kultúry boli aj ďalšie referáty o korvine *Hypereides* a o humanistickom slovníku *Vocabularium* (László Horváth, Zsuzsana Ötvös).

Druhý blok *B – Sociálne a hospodárske vplyvy a zázemie* zaplnili najskôr príspevky o hornouhorských mestách (Ján Lukačka), osobitne o Korvínovi vo vzťahu k Viedni a Klužu (Ferdinand Oppl, Enikő Rűsz-Fogarasi) a všeobecne o jeho mestskej politike (István Petrovics). Nasledovali analýzy o gilde pre výrobu výzbroje a o prvých fraternitách v Sedmohradsku (Ian Marian Țiplic, Lidia Gross), o vojvodstve Štefana Bátoriho a o ortodoxných a katolíckych variáciách v Moldave (Zoltán Kordé, Flavius Salomon). Významné boli obchodné aktivity v regionálnom kontexte (Sabine Florence Fbijanec, Balász Nagy), konjunktúre napomáhali aj rozličné poplatky, ako napr.

od Sasov v Sedmohradsku (Zsolt Simon). Pohyb stredovekých etníc ovplyvňovala aj Korvínova náboženská politika (Petar Rokai, Géza Hegyi). Cestám, komunikácii a regionálnym záujmom sa venovali napr. príspevky o Korvínovom itinerári (Richard Horváth) a o stolici sedmohradských Sasov (Liviu Cîmpeanu), nasledovali o rodine a šľachte (Ligia Boldea, Adrian Magina, Marija Karbić), ako aj o okolí Huneodaru (Radu Lupescu, Constantin Rezachevici).

Tretí C blok príznačne nazvaný *Križ a kráľ* veľmi dobre vystihuje Korvínovu politiku náboženskú i vojenskú. Taktika, stratégia a vojenské umenie bolo náplňou referátov o Korvínovom „čiernom pluku“ (Emanuel C. Antoch), o jeho výbojoch voči Turkom (Gilles Veinstein, Sergiu Iosipescu, Alexandru Simon), o konfliktoch a vzťahoch s Valašskom, Bosnou, Chorvátskom a Moldáviou, ale aj s Ruskom (Guillaume Durand, Castilia-Luminița Manea-Grgin, Ivan Jurković, Eugen Cernenchi a Marius Diaconescu, Matei Cazacu). Väčšinou však išlo o „spravodlivú vojnu“ a „večný mier“, ako napr. v spojitosti s Karolom Smelým (Jacques Paviot). Patria sem analýzy dopĺňajúce pohľad na celkovú politickú situáciu: o svadobnom projekte Ladislava V. Pohrobka, o tureckej diplomacii (Attila Györkös, Güneş İşiksel), o pápežskej podpore Korvína voči Turkom (Benjamin Weber, Aurel Plasari), heretickým Čechám (Ileana Căzan, Antonin Kalous), ale aj o Korvínovom diplomatovi a sekretárovi Petrovi Váradim (János Véber). V oddieli *Na okraji kresťanstva* nechýbal priester Grékovi, arcibiskupovi nicejskému, patriarchovi Konštantínopola, hlavnému obrancovi náboženskej jednoty a križiackej protitureckej výpravy (Dan Ioan Mureșan) alebo neznámym rukopisným dokladom o Matejovi Korvínovi vo florentínskej knižnici (Gianluca Masi) a predstaveniu Korvína ako významného európskeho monarchu (Csaba Csorba).

Pred všetkými účastníkmi odzneli záverečné príspevky rovnako ako úvodné, kde sa hodnotilo dnešné miesto, posolstvo a tradície stredovekého kráľa. Príspevky pojednávali o osobitostiach rumunských vlastníkov pôdy v prvej dekáde Korvínovej vlády (Ioan-Aurel Pop), o gréckych rukopisoch z Korvínovej knižnice vo videnskej národnej knižnici (Christian Gastgeber), o otomanských „krvavých vzťahoch“ Mateja Korvína (Alexandru Simon), o Korvínovi ako veliteľovi a o jeho vojenských zákonoch (Vladimír Segeš), o sedmohradských mestách za Korvínových čias (Konrad Gündisch) a nakoniec o itinerári Gréka Georgia z Trapezuntu z Konštantínopolu do Budína (Michel Balivet).

Súčasťou konferencie bolo otvorenie výstavy v Historickom múzeu Sedmohradska, kde sa sprístupnili Korvínove listiny týkajúce sa hospodárskeho i spoločenského života krajiny a privilégií jednotlivých miest, ktoré boli vlastnoručne podpísané „*Mathias rex manu propria*“. Zároveň sa sprístupnili niektoré predmety z jeho osobného života, taktiež sošky a medaily pripomínajúce si Mateja Korvína. Účastníci si mali možnosť prezrieť Korvínov rodný dom v Kluži a rodinné sídlo na hrade v Hunedoare.

Všetky skrátené referáty vo forme téz a abstraktu vyšli tlačou a pripravuje sa aj veľký štvordielny zborník, ktorý ich sprístupní v plnom znení. Vďaka ich interdisciplinárnemu a hodnotiacemu prístupu bude nesporne významným príspevkom k výskumu európskych dejín na sklonku stredoveku, kde zohrával práve Matej Korvín jednu z kľúčových úloh. Vzhľadom na okolnosť, že v slovenskej historiografii nie je osobnosť Mateja Korvína, ani jeho politiky a kultúrneho vplyvu, komplexne zhodnotená, možno považovať príspevky z uvedenej konferencie za obohacujúce a v mnohom i metodologicky podnetné pre výskum našich národných dejín. Zároveň možno oceniť prednášky slovenských bádateľov, ktorí sa snažili priniesť nový pohľad a analýzu Korvínovho konania vo vzťahu k územiu dnešného Slovenska, čo sa týka politického, hospodárskeho a kultúrneho rozvoja jeho slobodných kráľovských miest (Ján Lukačka, Katedra histórie FFUK Bratislava a Eva Frimmová, Historický ústav SAV Bratislava) alebo celkovo vojenskej politiky či vojenských zákonov a výbojov Mateja Korvína voči Turkom, Čechom, bratíkovi a cisárovi Fridrichovi III. Habsburskému (Vladimír Segeš, Vojenský historický ústav Bratislava).

Eva Frimmová

SEMINÁR *BALNEOGRAFIA V DEJINÁCH KNIŽNEJ KULTÚRY SLOVENSKA*

Tradícia celoslovenských interdisciplinárnych seminárov k dejinám knižnej kultúry na Slovensku pokračovala v dňoch 10. – 12. novembra 2008 v Trenčianskych Tepliciach pod názvom *Balneografia v dejinách knižnej kultúry Slovenska*. Tentokrát bol seminár zameraný monotematicky k dejinám kúpeľníctva a výskumu termálnych a minerálnych prameňov na Slovensku. Organizátormi podujatia boli Slovenská národná knižnica – Národný bibliografický ústav (SNK – NBÚ) v Martine, Historický ústav Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV) v Bratislave so Slovenskou historickou spoločnosťou a Spolkom slovenských knihovníkov (Komisia pre historické knižné fondy). Medzi asi 70 účastníkmi z rôznych vedeckých inštitúcií a pracovísk z oblasti historických knižných fondov boli aj kolegovia zo zahraničia, z Rumunska a Čiech.

Podujatie otvoril riaditeľ NBÚ SNK v Martine Miloš Kovačka, ktorý zároveň zhodnotil činnosť Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie (SNRB) v poslednom roku. Zvýraznil vhodné prepojenie pracovníkov knižníc s ostatnými vedeckými inštitúciami za účelom dosiahnuť komplexnejší pohľad na danú problematiku. Na seminári vystúpilo 36 prednášajúcich, ktorých príspevky boli zoskupené do viacerých blokov.

Život v kúpeľoch v ranom novoveku i s dopadom na politiku priblížila Tünde Lengyelová (HÚ SAV Bratislava). Kúpele boli aj súčasťou každodenného života palatína Mikuláša Esterháziho, o čom referovala Diana Duchoňová (HÚ SAV Bratislava). O révaiovských listoch zo Štubnianskych kúpeľov v 2. polovici 17. storočia sa čítal príspevok Gabriely Žibritovej (Bratislava). Nasledoval pohľad Augustína Maťovčíka (Biografický ústav SNK Martin) na pobyty P. O. Hviezdoslava v kúpeľoch. Ako vyzeral život v kúpeľoch v Banskej Bystrici a okolí, podľa literárnych prameňov, referovala Michaela Törökóvá (Štátna vedecká knižnica (ŠVK) Banská Bystrica). Premenami hygienického stereotypu v súvislosti s verejnými kúpeľmi v 19. storočí sa zaoberala Marie Marečková (Pedagogická fakulta Masarykovej univerzity Brno). Ako sa odrážali liečivé vody a kúpele na Slovensku v aktivitách prírodovedných a lekárskech spolkov v 19. storočí priblížila Katarína Pekařová (Univerzitná knižnica Bratislava).

Viaceré príspevky sa zaoberali odrazom tejto tematiky v odbornej literatúre: Katarína Šotkovská (Trnavská univerzita (TU) Trnava) predstavila dizertácie Lekárskej fakulty Trnavskej univerzity (1635 – 1777) zameriavajúce sa na liečivé účinky minerálnych vôd. Návodmi na správne používanie termálnych kúpeľov sa zaoberali podľa trnavskej tlače z roku 1725 *Directorium thermale* Nicol Sipekiová a Erika Juríková (TU Trnava). Opis trenčianskych kúpeľov z pera chirurga a kúpeľného majstra z konca 18. storočia Karola Seidlera predstavila Vlasta Okoličániová (Univerzitná knižnica Bratislava). Na seminári o balneografii nemohla chýbať informácia o Matejovi Belovi. O jeho podaní liečivých prameňov v Bratislavskej stolici informovala Eva Frimmová (HÚ SAV Bratislava). Eva Augustínová (SNK Martin) poukázala na medzníky systematického výskumu minerálnych a liečivých vôd na Slovensku a na popredné osobnosti balneografickej literatúry v 18. – 19. storočí. Metodologicky podnetnou analýzou na základe dobových inzerátov o možnostiach pobytu v kúpeľoch v *Ročenke Uhorského Karpatského spolku* prispeli Lívia Kurucová a Bronislava Svobodová (Univerzitná knižnica Bratislava).

Dejinami konkrétnych kúpeľov sa zaoberali viacerí prednášajúci: Trenčianskymi Teplicami Zlatica Pytlková (Univerzitná knižnica Bratislava), historickou spisbou o Štubnianskych/Turčianskych Tepliciach prednášal Ľubomír Jankovič (SNK Martin), konkrétne v diele Jána Lišoviniho z roku 1748 zase Maroš Mačuha (HÚ SAV Bratislava). Ako sa odrážali kúpele Herľany a Sobrance v dobových prameňoch priblížili Agáta Klimeková a Alena Prokopová (SNK Martin). Kúpeľníctvo v Košiciach na základe dobových i archívnych materiálov predstavil Ján Gašpar (ŠVK Košice) a z tej istej inštitúcie sa Ľubica Poklembová a Katarína Barriová zaobera-

li kúpeľníctvom v ich okolí. O kúpeľoch v Banskej Bystrici referovala Mária Bóbová (ŠVK Banská Bystrica). Nasledovali prednášky o ďalších kúpeľoch vo svetle historických dokumentov: o Sklených Tepliciach od Adriany Matejkovej (Banské múzeum v Banskej Štiavnici), o Santovke a Dudinciach od Kláry Komorovej (SNK Martin), o zaniknutých kúpeľoch v Želovciach – Šošari od Heleny Saktorovej (SNK Martin).

Katarína Ileniová (Čaplovičova knižnica Hviezdoslavovho múzea v Dolnom Kubíne) sa zaoberala literatúrou vzťahujúcou sa na balneografiu, ktorá sa nachádza v Čaplovičiáne, v Diecéznej knižnici v Nitre zase Livia Fábryová (Diecézna knižnica v Nitre). Gabriela Hamranová (SNK Martin) informovala o tom, ako sa vytváral obraz o slovenských kúpeľoch v zahraničí na základe zahraničných slovacík. O nemeckých cestopisoch zmieňujúcich sa o slovenských kúpeľoch v 16. – 18. storočí informovali Miroslav Kamenický (Pedagogická Fakulta UK Bratislava) a Viliam Čičaj (HÚ SAV Bratislava).

Nasledovalo predstavenie slovenských kúpeľov v krásnej literatúre, ako napr. *Chválospev na Piešťany* z roku 1642 od Kamily Fircákovej (Univerzitná knižnica Bratislava). K tomu možno priradiť obraz Piešťan v literárnych prameňoch od Evy Sumkovej a Anity Hlušekovej (NBÚ SNK Martin). Mariana Hatalová (SNK Martin) referovala, ako vyzerali kúpele a kúpeľná atmosféra v minulosti na starých pohľadniciach. Významných rodákov Turčianskych Teplíc pripomenula Miroslava Domová (SNK Martin).

Filologický pohľad na archívne pramene a literatúru zachytávajúcu balneografickú problematiku je významným príspevkom pre poznanie vývinu slovenského jazyka. Z tohto pohľadu boli veľmi zaujímavé dva referáty: jeden od Jany Skladanej (Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave) priblížil po jazykovej stránke lekárske rady a ponaučenia v predpisovnom období, druhý od Eleny Krasnovskej (Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave) informoval o tom, ako sa táto téma odrazila v slovnej zásobe *Historického slovníka slovenského jazyka*.

Sumarizujúc tieto poznatky treba poznamenať, že Turčianskym Tepliciam bolo venovaných najviac, až päť príspevkov, host'ujúcim Trenčianskym Tepliciam tri a Piešťanom, Košiciam a Banskej Bystrici i okoliu po dva príspevky.

Dvojica rumunských bádateľov Eva a Iacob Mârza (Univerzita v Albe Iulii) predstavila osobnosť Vasilia Pappa (1789 – 1842), ktorý sa vo svojom diele zaujímal a aj rozvíjal problematiku kúpeľníctva a liečenia v Sedmohradsku.

Václav Pumprla (Filozofický ústav Českej akadémie vied (ČAV) Praha) referoval o digitalizovanej databáze českých, slovenských a zahraničných knihopisných autorov, ktorú už dlhšie obdobie pripravujú v ČAV v Prahe. Súčasťou seminára bolo aj pracovné zasadnutie pracovísk SNRB na Slovensku, kde odznela informácia o dokončení rozsiahlej publikácie *Bibliografia tlačí 18. storočia* (Eva Augustínová – Agáta Klimeková) a o pripravovanej medzinárodnej konferencii ABDOS, ktorá bude tentoraz zameraná na knižnú kultúru na Slovensku. Bude sa konať v máji 2009 v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

Zaujímavé a podnetné príspevky prinášajúce nové spracované materiály i nové pohľady na danú problematiku boli vďaka modernej technike obohatené početnými názornými ukážkami. Budú publikované v zborníku o problémoch a dejinách knižnej kultúry *KNIHA*, ktorý vydáva Slovenská národná knižnica v Martine.

Eva Frimmová

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE VŠEOBECNÉ DEJINY

PHDR. MAREK SYRNÝ: DEMOKRATICKÁ STRANA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1944 – 1948

Obhajoba sa konala 13. októbra 2008.

Školiteľ: prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc., PhDr. Michal Barnovský, DrSc.

Školiace pracovisko: Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Témou dizertačnej práce je povstalecká a povojnová Demokratická strana (DS) ako jedinečný občiansko-demokratický politický subjekt pôsobiaci na Slovensku v medziobdobí medzi zanikajúcim ľudáckym a nastupujúcim komunistickým režimom.

Kapitoly a podkapitoly prvej časti práce *Organizácia* podrobne opisujú organizačný vývoj strany od jej vzniku počas Slovenského národného povstania (SNP), jej obnovenie a organizačný rozmach v roku 1945, sformovanie vnútorných štruktúr a realizáciu jej celoslovenských zjazdov až po vydávanie straníckej tlače či hospodárske zabezpečenie strany. Okrem toho prinášajú hlbšiu analýzu štruktúry funkcionárskych zborov strany a ich pôsobenia v povojnovej politike.

Druhý tematický okruh – *Program* popisuje a analyzuje príčiny prijatia, čiastočne aj realizáciu základných programových zásad a smerníc strany a hodnotí ich vplyv i celkový efekt na smerovanie faktickej politiky strany. Venuje sa najmä prvému programu strany, ktorý bol prijatý počas povstania. Ten s malými obmenami tvoril pevný ideový základ strany po celý čas jej pôsobenia na povojnovom Slovensku. Ďalšie kapitoly druhej časti práce si bližšie všímajú modifikácie všeobecných povstaleckých programových zásad vynútených novými výzvami a politickou realitou povojnového Československa – znárodnenie, snahy o vznik katolíckej strany na úkor DS a vplyv tzv. Aprílovej dohody na stranu, povolebný komunistický tlak voči slovenským demokratom a príprava novej ústavy v roku 1947. Posledná kapitola tejto časti práce sa zameriava na prijatie programových téz strany schválených na jej druhom zjazde v januári 1948, ktoré v sebe odrážajú negatívne skúsenosti slovenských demokratov s nezákonnosťou, násilím a nátlakovými akciami ich komunistických oponentov na jeseň 1947.

Posledná, najrozsiahlejšia časť práce *Politika* obsahuje desať kapitol podrobne mapujúcich faktickú politickú činnosť DS v hlavných politicko-spoločenských problémoch tej doby. Podáva obraz a analyzuje politiku strany v oblasti národných výborov, pozemkovej reformy, znárodnenia, retribúcie a branno-bezpečnostných zložiek povojnového režimu. Opisuje a hodnotí názory a aktivity strany pri riešení vzťahov s okolitými národmi a štátmi, či už vnútropoliticky v slovenskej otázke alebo zahraničnopoliticky vo vzťahu k Sovietskemu zväzu, k problematike Hornej Oravy a Severného Spiša alebo k maďarsko-slovenskej otázke. Záverečné kapitoly sa venujú prelomovým udalostiam v povojnovom vývoji na Slovensku, resp. Československu – jesennej politickej kríze v roku 1947 a komunistickému prevratu vo februári 1948 – a úlohe a pôsobeniu slovenských demokratov v nich. Záverečná kapitola sa zaoberá pôsobením bývalých politikov strany v štruktúrach moci nového totalitného režimu, perzekúciami bývalých slovenských demokratov a činnosťou popredných predstaviteľov DS, ktorí utiekli do exilu, kde na istý čas obnovili existenciu strany.

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

PHDR. MICHAL SCHVARC: KARPATSKONEMECKÁ STRANA V ROKOCH 1927 – 1938 A JEJ MIESTO V NEMECKOM POLITICKOM HNUTÍ NA SLOVENSKU

Obhajoba sa konala 1. októbra 2008.

Školiteľ: prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Štefan Šutaj, CSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

Školiace pracovisko: Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Dizertačná práca analyzuje činnosť Karpatskonemeckej strany z pohľadu jej pozície v rámci spektra nemeckých občianskych strán na Slovensku. Práca je síce vymedzená rokmi 1927 – 1938, ale z logických i príčinných dôvodov presahuje spodnú hranicu tohto časového rámca. Pre pochopenie podstatných okolností vzniku strany je totiž potrebné v krátkosti načrtnúť a zhodnotiť vývoj nemeckého politického hnutia v prvej polovici dvadsiatych rokov. Tematickú prácu uzatvára celkom pochopiteľne zákaz jej činnosti a pôsobenie v „illegalite“ do zmeny politických pomerov 6. októbra 1938. Tomuto časovo-tematickému záberu zodpovedá aj štruktúra práce, ktorá rešpektuje určitú vnútornú logiku a chronológiu témy. V práci dominuje chronologický prístup, ktorý je však vo viacerých kapitolách kombinovaný s vecným, resp. problémovým prístupom. Kapitoly nemajú rovnaký rozsah, pretože kritériom nebola kvantita, ale výpovedná hodnota závažnosti analyzovaného problému. Práca má osem kapitol. Najrozsiahlejšia je druhá kapitola, mapujúca zápas o politické vodcovstvo medzi slovenskými Nemcami, ktorý sa tiahol prakticky od vzniku Karpatskonemeckého spoločenstva a ktorý nadobudol osobitne ostré formy po roku 1929. Nasleduje ju ôsma, záverečná kapitola, analyzujúca činnosť strany v korelácii s vnútropolitickými a zahraničnopolitickými udalosťami búrlivého roku 1938. Opačný pól tvorí šiesta kapitola, v ktorej sa autor venuje postupnému pripútavaniu strany k neporovnateľne silnejšiemu Henleinovmu hnutiu a rozboru príčin fúzie oboch subjektov. Aj ďalšie časti práce hodnotia aktivity KdP v kontexte jej postavenia v rámci nemeckého spektra na Slovensku, zbližovanie so Sudetonemeckým vlasteneckým frontom, parlamentné voľby roku 1935 i pokusy o jej destabilizáciu zo strany politických protivníkov. Určité špecifikum predstavuje tretia kapitola, ktorá je zameraná na pôsobenie nepolitických platforiem strany, hlavne na Nemecký kultúrny zväz a úverové družstevníctvo, keďže práve tzv. ochranné spolky (*Schutzvereine*) tvorili dôležitý pilier jej politiky v zápase s *Zipser Deutsche Partei*.

Práca vychádza najmä z dosiaľ nevyužitého pramenného materiálu, ktorý sa podarilo zhromaždiť prostredníctvom široko pojatého archívneho výskumu. Ten je dopĺňaný a konfrontovaný so štúdiom odbornej literatúry. Pri štúdiu predmetnej problematiky dizertant využil nielen domáce slovenské archívy, ale aj zahraničné, najmä nemecké archívy – *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* v Berlíne, *Bundesarchiv* v Berlíne a Koblenzi, ale i české – *Národní archiv České republiky* a rakúske – *Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik*. Z domácich hlavne *Slovenský národný archív*, pričom heuristika práce sa opiera aj o regionálne archívy v tých oblastiach, kde pred rokom 1945 žila nemecká komunita.

PHDR. MARIAN UHRIN: II. SLOVENSKÁ PARTIZÁNSKA BRIGÁDA
GEN. M. R. ŠTEFÁNICA

Obhajoba sa konala 1. októbra 2008.

Školiteľ: prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Oponenti: PhDr. František Csefalvay, PhD., Paeddr. Ján Stanislav, CSc., PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

Školiace pracovisko: Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Témou dizertačnej práce je II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika, ktorej velil Viliam Žingor. Jej hlavným pôsobiskom bol región Turca a Rajca.

Práca je rozdelená do deviatich kapitol. V úvode sa autor venuje pomerne zložitej problematike správneho názvu tejto partizánskej jednotky, respektíve jeho vývoju. Nasledujúce kapitoly sa v chronologickej následnosti zaoberajú situáciou v Turci pred povstaním, podmienkami vzniku partizánskych skupín a začiatkami ich formovania na jar 1944. Hlavnou časťou práce sú kapitoly 3 až 6, ktoré sa venujú vzniku II. slovenskej partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika, organizačnej štruktúre a jej vývoju v dobe od augusta 1944 do apríla 1945. Ich najobsiahlejšou časťou je bojové nasadenie brigády pri septembrových obranných bojoch v Rajeckej doline, na Martinských holiach, v Turci a na Hornej Nitre. Spracované je aj obdobie od októbra do decembra 1944, keď partizánske jednotky prechádzali reorganizáciou po značných stratách, ktoré utrpeli v záverečných povstaleckých bojoch. Po reorganizácii brigády nasledovalo obdobie zvýšenej bojovej aktivity, keď v priebehu marca a apríla 1945 brigáda uskutočnila niekoľko desiatok diverzných akcií proti nemeckým a maďarským jednotkám. Siedma kapitola objasňuje záverečné bojové akcie brigády v súvislosti s príchodom frontu a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a rozpustenie brigády v Turčianskom Svätom Martine. Záverečná kapitola načrtáva zložité povojnové osudy niektorých príslušníkov brigády.

K práci sú formou prílohy pripojené vybrané prepisy dobových dokumentov II. slovenskej partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika a niekoľko autentických fotografií, dokresľujúcich činnosť a život príslušníkov tejto partizánskej jednotky.

Erráta:

V *Historickom časopise* 2008/3, vyšla štúdia od Michala Kšiňana s názvom: *Vedec cestovateľ alebo agent francúzskej vlády? (Predvojnové aktivity M. R. Štefánika)*. Poznámky pod čiarou od čísla 30 vyššie, ktoré sa odvolávajú na už uvedený zdroj (ref.) rovnako od čísla 30, treba posunúť o jednu smerom nadol. Napr. poznámka 86 sa odvoláva na ref. 86, avšak správne ide o ref. 85. Plnú zodpovednosť za tieto nepresnosti nesie redakcia a autorovi sa za ne ospravedlňuje.

SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA 2006

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Zostavila **Alžbeta Sedliaková**

Slovenská historiografia je výberová bibliografia historických prác a čiastočne prác z príbuzných vedných odborov vydaných v roku 2006. Bibliografia vychádza od roku 1998 (spravidla vždy v štvrtom čísle *Historického časopisu*).

Ďakujem za spoluprácu všetkým, ktorí upozornili na menej známe práce.

* Bibliografia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA v Historickom ústave SAV č. 2-6200-26 *Slovacika v zahraničí. Bibliografia slovenskej historiografie*. [Mfn 36 126].

I. VŠEOBECNÁ ČASŤ

TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ZÁKLADY HISTÓRIE

Historiografia, metodológia

0001

Aleksahhina, Margarita: Historical Discourse in the Legitimation of Estonian Politics: Principle of Restitution. Human affairs 16, 2006, č. 1, s. 66-82.

0002

Berdinskich, V. A.: O proischozhenii Kirilla i Mefodija i otnošenijach meždu grečskoj i slavjanskimi cerkvami. Voprosy istorii 2006, č. 4, s. 155-162.

0003

Bystrický, Valerián: Projekt „Slovensko v 20. storočí“. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 109-116.

0004

Dangl, Vojtech: Vojenská historiografia na Slovensku po roku 1989. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 99-108.

0005

Dudeková, Gabriela: Problémy výskumu sociálnych dejín na Slovensku. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 59-72.

0006

Duchoň, Michal: Príspevok k výskumu urbánnych dejín na západnom Slovensku. Historické rozhľady 3, 2006, s. 263-281.

0007

Dvořáková, Daniela: Historiografia stredovekých dejín (po roku 1989). Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 17-20.

0008

Havrila, Marek: Múzejníctvo v slovenskej historiografii v rokoch 1945-1968. (Pokus o náčrt.) Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 277-298.

0009

Holec, Roman: Hospodárske dejiny na Slovensku - stav a problémy výskumu. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 41-58.

0010

Holec, Roman: „Neviditeľná ruka trhu“ alebo „všadeprítomné ruky“ manažmentu (k novým diskusiam a metódam na poli hospodárskych dejín). HČ 54, 2006, č. 1, s. 3-24.

0011

Hudek, Adam: Slovak Historiography and Constructing the Slovak National Story up to 1948. Human affairs 16, 2006, č. 1, s. 51-65.

0012

Ivaničková, Edita: „Vertreibung und Aussiedlung“ aus Sicht der slowakischen Gesellschaft und der Historiographie nach 1989. In: Zwangsmigration und Vertreibung. Europa im 20. Jahrhundert. [Ed.]: Kruke, Anja. Bonn, Dietz 2006, s. 187-198.

0013

Ivantyšinová, Tatiana: Rusko a slované hnutia v habsburskej monarchii. (Cie-

le a výsledky výskumu.) SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 1-3.

0014

Ivantyšinová, Tatiana: Slovenská historiografia všeobecných dejín po roku 1989. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 73-87.

0015

Jānicke, Nadine: The End of History and the Last Man by rancis Fukuyama: Historiographical Constructions of Meaning in Western Grand Narrative. Human affairs 16, 2006, č. 1, s. 5-25.

0016

Kamenec, Ivan: Slovenská historiografia a historické vedomie po roku 1989. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 117-127.

0017

Karcol, Marián: Slovenská historiografia o židovskej otázke na Slovensku v rokoch 1938-1945. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 277-292.

0018

Klamková, Hana: Holokaust slovenských Židov: interpretácie v slovenskej historiografii. ČČH 104, 2006, č. 2, s. 364-374.

0019

Klamková, Hana: Přehledy bádání a historiografických diskusích. Holokaust slovenských Židov: interpretácie v slovenskej historiografii. ČČH 104, 2006, č. 2, s. 364-374.

0020

Kováč, Dušan: How Slovak Historiography is Coming to Terms with a „Dual Past“. In: Totalitarian and Authoritarian Regimes in Europe. Legacies and Lessons from the Twentieth Century. [Ed. by]: Borejsza, Jerzy - Ziemer, Klaus. New York - Oxford, Berhahn Books 2006, s. 106-122.

0021

Kováč, Dušan: Slovenská historiografia po roku 1989: koncepcie, problémy. Čes-

ko-slovenská historická ročenka 2006, s. 11-16.

0022

Kováč, Dušan: Slovenská identita v historickom procese. In: Kto sú Slováci? História, kultúra, identita. [Ved. red.]: Purchala, Jacek - Vášáryová, Magda. Krakov, Medzinárodné centrum kultúry v Krakove 2006, s. 55-62.

0023

Koval', Peter: Slovenská historiografia o slovensko-rusínskych/ukrajinských vzťahoch v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 259-276.

0024

Kowalská, Eva: Spoločnosť Horného Uhorska v rokoch 1526-1740 v slovenskej historiografii posledného desaťročia. Teória, metodológia, pramene. In: Spoločnosť v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740). České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006, s. 93-102.

0025

Kowalská, Eva - Vörös, László: Collective Identities and their Borders: a Slovak Perspective. In: Frontiers and Identities. Exploring the Research Area. Pisa, Plus - Pisa University Press 2006, s. 137-146.

0026

Macho, Peter: Egy történeti régió topográfiai megkonstruálása. Milan Rastislav Štefánik szülővidéke a róla szóló népszerűítő művekben (1919-1929). Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 317-328.

0027

Makk, Ferenc: Külföldi források és a korai Magyar történelem. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 9-25.

0028

Morovics, Miroslav T.: Biographien und biographische Forschung in der Wissenschaft- und Technikgeschichte in der

Slowakei - Bilanz, Erfahrungen und Perspektiven. In: Die biographische Spur in der Kultur- und Wissenschaftsgeschichte. [Hg.]: Zigman, Peter. Jena, Verlag IKS Garmond 2006, s. 117-128.

0029

Pekár, Martin: Stav a problémy výskumu regionálnych dejín na Slovensku v rokoch 1989-2005. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 89-97.

0030

Řepa, Milan: Tropes as a device for Exploring the Past. Human affairs 16, 2006, č. 1, s. 26-36.

0031

Švorc, Peter: Historiografia moderných a najnovších dejín Slovenska. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 21-39.

0032

Viršinská, Miriam: A protestáns pápens a magyar és a szlovák történetírásban. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 139-154.

0033

Vörös, László: Methodological and Theoretical Aspects of „Social Identities“ Research in Historiography. In: Frontiers and Identities. Exploring the Research Area. Pisa, Plus - Pisa University Press 2006, s. 27-45.

0033 b

Zavacká, Marína: Didaktické poverky a najnovšie dejiny. Etnologické rozpravy 13, 2006, s. 206-213.

Pozri tiež č. : 36, 37, 83, 119, 343, 422, 552

Mýty

0034

Boroń, Piotr: „Hic ritus etsi visus est nonnullis ridiculosus“ - Obrzędy intronizacyjne u Słowian. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 185-198.

0035

Macho, Peter: Od pravlasti ku koliske, od Karpát ku Tatrám. Mýtus slovanského strediu v kontexte vývoja slovenskej národnej identity a ideológie. In: Slavme slavně slávu Slávov slavných. Slovanství a česká kultura 19. století. P., KLP 2006, s. 240-257.

0036

Slovenský mýtus. Kurátorský projekt. [Ed.]: Hrabušický, Aurel. Br., Slovenská národná galéria 2006. 239 s., obr. príl.

0037

Szabó, Miloslav: Der Mythos von Orient und Okzident. Zur ‚Depotenzierung‘ der geschichtlichen Vernunft in Ludovít Štúr's „Das Slawenthum und die Welt der Zukunft“. In: Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa. Marburg, Verlag Herder-Institut 2006, s. 243-254.

0038

Zwicker, Stefan: Nationale Märtyrer: Albert Leo Schlageter und Julius Fučik. Heldenkult, Propaganda und Erinnerungskultur. Paderborn - München - Wien - Zürich, Ferdinand Schöningh 2006. 369 s., Personenregister.

Pozri tiež č. : 6

Historici

0039

Bobák, Ján: Historik František Bokes (1906-1968). (K 100. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 257-261, fot.

0040

Bodnárová, Miloslava: Za PhDr. Ol'gou Wiedermannovou. Annales historici Pre-soviensis 6, 2006, s. 387.

0041

Daniš, Miroslav: Branislav Varsik v kontexte všeobecných dejín Slovenska. Acta

historica Neosoliensia 9, 2006, s. 271-276.

0042

Chalupecký, Ivan: Regionálny historik a publicista Fridrich Scholtz (1831-1911). (K 175. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 289, fot.

0043

Chalupecký, Ivan: Regionálny historik Jozef Vojtas (1906-1977). (K 100. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 292-293, fot.

0044

Janas, Karol - Karlíková, Jana: Životné jubileum historika a muzeológa Štefana Pozdišovského. (K 100. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 283-285, fot.

0045

Lábaj, Ľubomír: Július Botto, život historika. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 252-270.

0046

Marsina, Richard: Historik a archivár Michal Matunák (1866-1932). (K 140. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 276-277, fot.

0047

Marsina, Richard: Historik Július Barták (1896-1959). Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 255-256, fot.

0048

Marsina, Richard: Osvietenský historik Ján Severini (1716-1789). Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 286-288.

0049

Novák, Jozef: Prof. PhDr. Alexander Húščava, DrSc. - k storočnici narodenia. SlArchiv 41, 2006, č. 1, s. 5-15, fot.

0050

Rusnák, Peter: Historik, literát Ján Valentini (1756-1812). (K 250. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 290-291.

0051

Sipekiová, Nicol: Miesto Františka Kaziho v dejinách uhorskej historiografie. Kniha 2006, 2006, s. 145-149.

Pozri tiež č. : 53, 54, 75, 314, 406, 537

ORGANIZÁCIA HISTORICKEJ PRÁCE

Archívniectvo

0052

Bibliografia slovenskej archivistiky za roky 1996-2005. [Zost.]: Ragačová, Júlia - Paulíková, Viera. SlArchiv 41, 2006, č. 1, s. 194-233.

0053

Buzinkayová, Anna: Archivár a historik Vladimír Horváth (1926-2002). Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 268-270, fot.

0054

Buzinkayová, Anna: Archivár, múzejník, historik Ovidius Faust (1896-1972). (K 110. výročiu narodenia.) Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 265-267, fot.

Pozri tiež č. : 46, 319

Knihovníctvo

0055

Čičaj, Viliam: Mortalita a bibliotéka. In: Opera Romanica 9. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006, s. 279-289.

0056

Sabov, Peter: Osobná historická knižnica Samuela Cambela v období 160. výročia narodenia pôvodcu. Studia Bibliographica Posoniensia 1, 2006, s. 119-129.

Pozri tiež č. : 587

Múzejníctvo

0057

Kmeť, Miroslav: Hodžova pozostalosť v Múzeu Michala Munkácsyho v Békešskej

Čabe. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 356-364.

0058

Stollmann, Andrej: Vyznanie Jána Volku-Starohorského k Andrejovi Kmeťovi, zakladateľovi slovenského múzejníctva. VIZbPov 23, 2006, s. 199-201, fot.

Pozri tiež č. : 54, 71

Vedecké inštitúcie

0059

Čičaj, Viliam: Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV za rok 2005. HČ 54, 0 0 2006, č. 1, s. 183-184.

0060

Valachovič, Pavol: Inštitucionálne základy vedeckého výskumu a vysokoškolskej výučby v Trnavskom kraji. Historické rozhlady 3, 2006, s. 237-249.

Pozri tiež č. : 318

Kongresy a konferencie

0061

Ragačová, Júlia: 13. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. SIArchiv 41, 2006, č. 2, s. 188-191.

Vyučovanie dejepisu

0062

Alberty, Július: Die Slowakei und die Slowaken in den gegenwärtigen ungarischen Geschichtslehrwerken. In: Die Tschechen und ihre Nachbarn. Studien zu Schulbuch und Schülerbewusstsein. Hannover, Verlag Hahnsche Buchhandlung 2006, s. 233-246.

0063

Kodajová, Daniela - Tonková, Mária: Dejepis. Svetové dejiny. Pre 3. ročník gymnázií. Br., Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2006. 187 s.

0064

Simon, Attila: Das Bild des Ungartums in den gegenwärtigen slowakischen Lehrbü-

chern für Geschichte. In: Die Tschechen und ihre Nachbarn. Studien zu Schulbuch und Schülerbewusstsein. Hannover, Verlag Hahnsche Buchhandlung 2006, s. 247-259.

0065

Šmigel', Michal: Nové pohľady na riešenie národnostnej otázky v ČSR (1945-1949) vo výučbe regionálnych dejín východného Slovenska. In: Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně 2006, s. 73-86.

Pamiatková starostlivosť

0066

Klčo, Marián: Pomníky padlým v 1. svetovej vojne na území piešťanského okresu. Piešťany, Balneologické múzeum 2005-2006. 84 s.

0067

Obuchová, Viera - Holčík, Štefan: Cintorín pri Kozej bráne. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 238 s.

0068

Ragač, Radoslav: Stredoveký hrádok v Dúbravici. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 25-29, fot. obr.

Bibliografia

0069

Bibliografia prác Prof. PhDr. Jozefa Nováka, DrSc. za roky 2001 - 2005. [Zost.]: Novák, Jozef. Genealogicko-heraldický hlas 16, 2006, č. 1, s. 60-64.

0070

Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska. 1701-1850. [Zost.]: Krišková, Ľubica. Br., Univerzitná knižnica 2006. 180 s., obr. príl., reg.

0071

Bolerázsky, Andrej: Edičná činnosť Balneologického múzea v Piešťanoch. Historické rozhlady 3, 2006, s. 251-261.

0072

Sedliaková, Alžbeta: Bibliografia slovenskej historiografie po roku 1989. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 129-130.

0073

Slovenská historiografia 2000-2004. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. [Spoluprac.]: kol. Br., HÚ SAV 2006. 418 s., reg.

0074

Slovenská historiografia 2004. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 54, 2006, č. 4, s. 719-780.

0075

Snopková, Blanka: Doc. PhDr. Valéria Chromeková, CSc. - personálna bibliografia. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 11-24.

0076

Šed'ová, Božena: Generál Ján Golian - vojak a vlastenec. Vojenská história 10, 2006, č. 3, s. 149-151.

0077

Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia. Časť 11. - 2003. [Zost.]: Šed'ová, Božena. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 122-135.

Pozri tiež č. : 52, 587

Slovníková literatura

0078

The Encyclopaedia of Slovakia and the Slovaks. A Concise encyclopaedia. [Aut.]: Kováč, Dušan a kol. Br., Eyclopaedic Institute of the Slovak Academy of Sciences 2006. 760 s.

0079

Lexikón osobností mesta Martin. [Sprac.]: Maťovčík, Augustín - Parenička, Pavol - Ďuriška, Zdenko. Martin, Osveta 2006. 293 s.

0080

Obrazové dejiny sveta. [Preklad z angl. orig.] [Man. projektu]: Ivaničková, Edita. Br., Slowart 2006. 656 s., reg. menný.

0081

Osobnosti Banskej Štiavnice. [Zost.]: Lichner, Marián. Banská Bystrica, Štúdio Harmony 2006. 239 s.

0082

Ottova encyklopédia Slovensko A-Ž. Br., Ottovo nakladateľstvo s. r. o. 2006. 1053 s.

0083

Valachovič, Pavol: Encyklopédie a moderné technológie. HČ 54, 2006, č. 2, s. 305-314.

Pozri tiež č. : 225, 228

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ

0084

Bartoš, Martin: Počiatky Andrášiovcov na Gemerí. Časť 1. Genealogicko-heraldický hlas 16, 2006, č. 1, s. 8-17, obr.

0085

Bernát, Libor: Študenti jezuitského gymnázia v Trenčíne vo svetle školskej matriky z rokov 1655-1775. Genealogicko-heraldický hlas 16, 2006, č. 1, s. 9-17, fot., graf.

0086

Bernátová, Viera: Stredoveké listiny magistrátu mesta Trenčína a ich spracovávatelia. SlArchiv 41, 2006, č. 2, s. 3-19.

0087

Bešínová, Eva: Pečate v pozemkovej knihe Okresného súdu v Leviciach. ZbTM 6, 2006, s. 102-106, fot.

0088

Čepela, Vladimír: Vojenská a štátna symbolika za vlády Anjouovcov. Vojenská história 10, 2006, č. 3, s. 3-19.

0089

Domenová, Marcela: Pečate na prešovských testamentoch. K vývoju meštianskych znakov v Prešove. *Genealogicko-heraldický hlas* 16, 2006, č. 1, s. 18-24, fot.

0090

Đuriška, Zdenko: Rozprávania o Meličkovcoch. *Genealogicko-heraldický hlas* 16, 2006, č. 1, s. 25-46, fot.

0091

Endrödi, Ján: Ku geneológii a názvu rodu Berzeviczy. *Annales historici Prešovensis* 6, 2006, s. 43-57.

0092

Erbové listiny. = Patents of Arms. Venované profesorovi Jozefovi Novákovi. [Zost.]: Šišmiš, Milan. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2006. 236 s., reg.

0093

Federmayer, Frederik: Identifikácia a rozvádzanie skratiek v kruhopisoch a nápisoch pečatí fyzických osôb (uhorský novovek 1526-1848, 1. -2. časť). *SlArchiv* 41, 2006, č. 1, s. 69-85, č. 2, s. 77-92, obr.

0094

Graus, Igor: K úlohám a postaveniu svätcov v laických rytierskych rádoch a záslužných vyznamenaniach. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 39-50.

0095

Graus, Igor: Rád Draka a jeho insígnie. *Vojenská história* 10, 2006, č. 4, s. 3-25, obr.

0096

Heraldický register Slovenskej republiky. Zv. 5. [Zost.]: Kartous, Peter - Vrteľ, Ladislav. Br., MV SR - MS 2006. 288 s.

0097

Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti. Zborník príspevkov z konferencie.

[Zost.]: Ragačová, Júlia. Br., Ministerstvo vnútra SR 2006. 170 s., fot., mp., grafy

0098

Rábik, Vladimír: K vývoju Dolian a ich symbolov. Neznáma erbová listina z roku 1582. *Genealogicko-heraldický hlas* 16, 2006, č. 1, s. 18-25, obr., fot.

0099

Spiritza, Juraj - Spiritza, Roman: O titulovaní stredovekých a ranonovovekých mestských pisárov aj o nimi používaných formulároch a listinách. *SlArchiv* 41, 2006, č. 1, s. 17-42.

0100

Stančiaková, Krištína: Genealogický výskum bratislavských klarisiek v druhej polovici 17. storočia. *SlArchiv* 41, 2006, č. 2, s. 52-75, tab.

0101

Šimončič, Jozef: O pečati, erbe mesta Trnava a o znaku Trnavskej univerzity. *Fons Tyrnaviensis* 1, 2006, s. 97-100, obr.

0102

Švecová, Adriana: Kúpna a zámenná zmluva vo svetle prvých listín hodnoverných miest. *SlArchiv* 41, 2006, č. 1, s. 45-67.

0103

Vráblová, Zdenka: Šľachtici z Konkol'a a Thege-Konkolyovci. *Genealogicko-heraldický hlas* 16, 2006, č. 2, s. 23-32. Pozri tiež č. : 69, 264, 319, 504

PRÍBUZNÉ VEDNÉ ODBORY

PRAMENE, knihy

0104

Balko, Ján: Od cisára pána k tatičkovi Masarykovi. Život v piatich režimoch. [Zv 1.] Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2006. 495 s.

0105

Bél Matyás kéziratai a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (Katalógus) = Catalogus Manuscriptorum Matthiae Bél,

quae in bibliotheca Lycei Evangelici Posoniensis asservantur. [Ed.]: Tóth, Gergely. Bp., Országos Széchényi Könyvtár - Gondolat Kiadó 2006. 159 s., reg.

0106

Beňovský, Móric August: Pamäti a cesty. Zväzok 1. - 2. [Z franc. orig. vyd. vo Švajčiarsku prel.]: Černáková, Andrea. [Úvod, záver]: Bosák, Ľubomír - Kýška, Patrik. Br., Lúč 2006. 320 s., 336 s.

0107

Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941-1944. [Zost.]: Lacko, Martin. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2006. 201 s., reg.

0108

Gonč, Vladimír: Česko-slovenský vzťah v exilových diskusiách počátkem padesátých let. Studie a dokumenty. B., Masarykova univerzita v Brně 2006. 231 s.

0109

Hanus, Ladislav: Pamäti svedka storočia. [Ed.]: Pašteka, Július. Br., Lúč 2006. 717 s.

0110

Janšák, Štefan: Vstup Slovákov medzi slobodné národy. (Ako sa zrodila prvá republika.) Fakty, spomienky a úvahy o prevratových rokoch 1918-1919. Br., Vyd. Spolku slovenských spisovateľov 2006. 197 s., fot. príl.

0111

Nemeš, Jaroslav: Nitriansky kódex a jeho posolstvo. Aachen. Óbuda. Nitra. Kodex von Neutra und seine Botschaft. Aachen - Alt-Ofen - Neutra. Vyd. Michala Vaška v Prešove pre Klasickú univerzitu v Ružomberku 2006. 143 s.,

0112

Németh H., István: Kassa város archontológiája. Bírak, belső és külső tanács 1500-1700. Bp., Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány 2006. 326 s., reg. aut.

0113

Schvarz, Michal: Sicherdienst a Slovensko v rokoch 1938-1944. Slovenský štát vo vybraných správach SD od jesene 1943 do septembra 1944. Br., Slovenské národné múzeum - Múzeum kultúry karpatských Nemcov 2006. 460 s., reg. menný.

0114

Turci v Uhorsku. Časť 2. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen a protihabsburských povstaní od snemu v roku 1608 do satmárskeho mieru. [Ved. red.]: Kónya, Peter. [Ed.]: Dvořák, Pavel. [Výber]: kol. Br., Literárne a informačné centrum 2006. 467 s.

0115

Žáček, Pavel: V čele ŠtB. Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície. Br., Ústav pamäti národa 2006. 260 s., príl. fot., tab.

PRAMENE (v periodikách a zborníkoch)

0116

Bagi, Zoltán: Plán ťažení cisársko-kráľovského vojska z roku 1595 a plány po-vojnového usporiadania krajiny. Vojenská história 10, 2006, č. 3, s. 71-89.

0117

Belejkaníč, Imrich: Geórgios Gemistos Pléthón: Slovo imperátorovi Manuelovi o situácii na Peloponéze. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 301-308.

0118

Brezováková, Blanka: K pojmom gens a natio v písomných prameňoch v anjouovskom období. Studia Historica Tyrnaviensia 6, 2006, s. 77-96.

0119

Bystrický, Peter: Longobardské dejiny a mytológia. Rozbor a porovnanie prameňov. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 3-21.

0120

Bystrický, Valerián - Písecká, Barbara: Žilinská dohoda 6. októbra 1938. *Vojenská história* 10, 2006, č. 4, s. 77-108.

0121

Dvořáková, Daniela: Natio a gens v ne-skorostredovekých uhorských prameňoch. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 99-102.

0122

Haľko, Jozef - Pešek, Jan: Kapitulný vikár Ján Dechet - symbol úsilia komunistického režimu v Československu o rozvrátenie katolíckej cirkvi. *HČ* 54, 2006, č. 2, s. 287-304.

0123

Košický, Patrik: Československo-sovetská agenturně operativní spolupráce. StB a KGB proti tzv. ideodiverzním centrům, 1987-1989. *Pamäť národa* 2006, č. 3, s. 36-53.

0124

Kožiak, Rastislav: Conventus episcoporum ad ripas Danubii, a. 796 ako prameň k počiatkom franských misií na strednom Dunaji. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 313-320.

0125

Lacko, Martin: Denník Vincenta Lofaja - príslušníka 2. technickej divízie v Taliansku v roku 1945. *Vojenská história* 10, 2006, č. 4, s. 126-133.

0126

Lacko, Martin: Situačné hlásenia zo slovenských okresov za december 1943. *Historické rozhľady* 3, 2006, s. 354-370.

0127

Lacko, Martin: Vyšetrovacie praktiky Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 87-99.

0128

Leikert, Jozef: Ladislav Mňačko. Prvý raz šéfredaktorom Kultúrneho života. *HČ* 54, 2006, č. 2, s. 273-286.

0129

Matuszak, Tomasz: Letecká pomoc pre Armiu Krajowu a Varšavské povstanie roku 1944. Správa plk. Harolda M. Threlfalla. *Vojenská história* 10, 2006, č. 3, s. 124-130.

0130

Medvecký, Matej - Holák, Martin: Denník Dr. Štefana Tisu. *Pamäť národa* 2006, č. 4, s. 48-70, fot.

0131

Meško, Marek: Prameň o osídlení Peloponézu Avarmi a Slovanmi známy ako Kronika z Monemvasie. *Studia Bibliographica Posoniensia* 1, 2006, s. 170-181.

0132

Nižňanský, Eduard - Tulkisová, Jana: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. *Vojenská história* 10, 2006, č. 3, s. 90-98.

0133

Pálffy, Géza: Návrh uhorských radcov na bratislavský korunovačný ceremoniál z roku 1561. Doteraz neznámy zásadný prameň k uhorským kráľovským korunováciám. *HČ* 54, 2006, č. 2, s. 201-216.

0134

Pekár, Martin: Výber dokumentov k rómskej otázke na východnom Slovensku v rokoch 1942-1945. *Annales historici Presoviensis* 6, 2006, s. 309-331, tab.

0135

Petruf, Pavol: K otázke projektu usídlenia českých a slovenských občanov v niektorých francúzskych kolóniách a vo Francúzsku na sklonku 30. rokov minulého storočia. (Výber z dokumentov). *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 207-241.

0136

Rychlík, Jan: Slovenské národné povstanie v správach chorvátskeho diplomata. HČ 54, 2006, č. 2, s. 315-352.

0137

Schvarc, Michal: Konflikt vedenia Deutsche Partei a nemeckého vyslanectva v Bratislave na prelome rokov 1940-1941. K otázke genézy vzťahov vedenia Deutsche Partei a nemeckých inštitúcií od októbra 1938 do prelomu rokov 1940-1941. Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 81-100.

0138

Schvarc, Michal: Návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku 22. - 25. októbra 1939 v spravodajstve Kuna Goldbacha. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 77-87.

0139

Schvarc, Michal - Holák, Martin: Politické pomery na Slovensku pred voľbami do Snemu Slovenskej krajiny pohľadom viedenskej SD. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 321-334.

0140

Simon, Attila: Dokumentumok. 1956 szlovákiai magyar vonatkozású forrásai. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 3, s. 145-160.

0141

Syrný, Marek: Zápisnica o výsluchu Júliusa Ďuriša na ústredni Štátnej bezpečnosti. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 335-344.

0142

Szállási, Árpád: Hatvani István Levele a pozsonyi tanácskozásról, 1782-ből. Orvostörténeti Közlemények 51, 2006, č. 3-4 (196-197), s. 225-227.

0143

Šumichrast, Peter: Obdobie Mníchovskej krízy v umelecky stvárnených spomienkach Michala Pridalu. Vojenská história 10, 2006, č. 3, s. 99-123.

0144

Šumichrast, Peter: Správa pplk. let. J. Ďuranu o služobnej ceste do Berlína a Grove (máj 1942). Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 88-107.

0145

Žáček, Pavel: Případ „Albert Széplaki“. Maďarské plány agresivního únosu Jozefa Vicena. Pamät' národa 2006, č. 1, s. 19-29, fot.

Geografia a kartografia

0146

Žudel, Juraj: Problematika osídlenia a verejnej správy v Atlase krajiny Slovenskej republiky. SlArchiv 41, 2006, č. 1, s. 87-101.

Onomastika a toponomastika

0147

Kiss, László: Orvostörténeti helynevek a Felvidéken. Dunajská Streda, Lilium Aurum 2006. 213 s.

0148

N. Csádi, Ildikó: A zóboralji helynevek jelemzői. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 2, s. 133-153.

0149

Nováková, Mária: Osobné meno Aba v Uhorsku v období Arpádovcov. Studia Historica Tyrnaviensia 6, 2006, s. 68-75.

Archeológia

0150

Kolník, Titus: Zahynula Tamara Nešporová (1942-2006). SlArch 54, 2006, č. 2, s. 389-390.

Pozri tiež č. : 58, 110

Rukopisy a staré tlače

0151

Frimmová, Eva: Bratislavský tlačiar inkunábulového obdobia. Kniha 2006, 2006, s. 211-220.

Pozri tiež č. : 105

II. CHRONOLOGICKÁ ČASŤ

Pozri tiež č. : 58, 74, 77, 433

DEJINY SLOVENSKA

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENIA CHRONOLOGICKÝCH OBDOBÍ

0152

Lengyelová, Tünde - Mrva, Ivan: Historický kalendár - Slovensko. Br., Perfekt 2006. 351 s.

0153

Spiesz, Anton - Caplovic, Dusan: Illustrated Slovak History. A Struggle for Sovereignty in Central Europe. [Ed.]: Bolchazy, Ladislaus J. Wauconda, Illinois, USA Bolchazy-Carducci Publishers 2006. 420 s., bibliografia, príl. mp., index.

Pozri tiež č.: 58, 74

Politika a vojenstvo

0154

Hradský, Juraj: Bratislavskí majstri kati. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 156 s.

0155

Javor, Martin: Slobodomurárske hnutie v Košiciach od 18. do polovice 20. storočia. Annales historici Prešovensis 6, 2006, s. 91-103.

0156

Kopeček, Lubomír: Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006. 347 s.

0157

Štvorsté výročie krupinského snemu 1605-2005. = A korponai országyűlés 400. évfordulója 1605-2005. Zborník príspevkov z konferencie, konanej 2. decembra 2005 v Krupine. Akötet a 2005. december 2-án tartott konferencia anyagát tartalmazza. [Zost.]: Kónya, Peter - Lukáč, Miroslav. Krupina, Mesto Krupina 2006. 95 s.

Cirkev

0158

Čižmár, Marián: Pásli zverené im stádo. Košickí biskupi v rokoch 1804-2004. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2006. 502 s.

0159

Đurčo, Marek: Príspevok k dejinám správy Nitrianskej diecézy. Historické rozhľady 3, 2006, s. 69-101, tab., mp.

0160

Lenčiš, Štefan: Rímskokatolíci v Medzilaborciach. Prešov, Vydavateľstvo Rokus 2006. 103 s.

0161

Lepáček, Celestín Alojz: Františkánsky prínos do slovenskej kultúry. [Zost.]: Pašteka, Július. Br., Serafín 2006. 267 s.

0162

Prikryl, Ľubomír V.: Kňazi Oravy s jubileami v roku 2006. Zborník Oravského múzea 23, 2006, s. 89-102.

0163

Vítek, Peter - Dzuriak, Karol: ...A napodobňujeme ich vieru. Z dejín Evanjelického cirkevného zboru a. v. v Ružomberku. Ružomberok, Občianske združenie Vladimíra Pavla Čobrdu 2006. 239 s., fot. príl.

Pozri tiež č. : 218

Židovská problematika

0164

Lipták, Mikuláš - Isenberg, Madeleine: Židia na Spiši. Zv. 1. Kežmarok a okolie. Kežmarok, ViVit 2006. 80 s.

Spoločenská problematika

0165

Lengyelová, Tünde: Spoločenské postavenie žien v histórii Slovenska. = The Social Status of Women in the History of Slovakia. In: Slovensko na ceste k rodovej rovnosti.

nosti. Br., 2006, s. 29-40 slov. text, s. 29-41 angl. text z opačnej strany knihy.

Mestá, obce, regióny

0166

Babirát, Marián a kol.: Horné Orešany. Historicko-národopisná monografia. Horné Orešany, Obecný úrad 2006. 190 s., obr. príl. 0167

Beckov. Zv. 1. [Zost.]: Karlík, Jozef. Nové Mesto nad Váhom, WillArt 2006. 204 s.

0168

Belá-Dulice. [Zost.]: Sedlák, I. Belá, Obecný úrad 2006. 565 s.

0169

Bizub, František: Z dejín Kráľovej Lehoty 1361-2006. Kráľova Lehota, Obecný úrad 2006. 339 s.

0170

Branč - Berencs. [Zost.]: Pinterová, B. Branč, Obecný úrad 2006. 106 s.

170 b

Bratislava. Ročenka Annales (Bratislava); 18, 2006. 178 s.

0171

Cesty do minulosti Prievidze. [Zost.]: Čiliak, O. Prievidza, Mestský úrad 2006. 44 s.

0172

Čereňany. [Zost.]: Lukačka, Ján - Gogorová, Magdaléna - Mokrá, Ján. Čereňany, Obec Čereňany 2006. 242 s., fot. príl.

0173

Detva. Zborník. [Zost.]: Figurová, Tatiana. Detva, Mestský úrad 2006. 190 s.

0174

Dubovica. Košice, Viena 2006. 133 s.

0175

Dvořák, Pavel: Prvá kniha o Bratislave. Budmerice, Vydavateľstvo Rak 2006. 278 s., reg.

0176

Gašpar, Ján - Mačura, Rastislav - Žiška, Dušan: Poprad 1256-2006. Poprad, Mesto Poprad - Region Poprad 2006. 245 s.

0177

Handlová na prahu tisícročia. [Zost.]: Horváth, Vladislav - Gašpar, Peter. Handlová, Mestský úrad 2006. 188 s., príl. fot., obraz.

0178

Hervartov - Šiba - Uscie Gorlickie. Exkurzia minulosťou cez prítomnosť do budúcnosti. [Aut.]: Artimová, Marta et al. Hervartov, Obecný úrad 2006. 216 s., príl.

0179

Huncovce v zrkadle času. [Zost.]: Labuda, Vladimír. Huncovce, Obecný úrad 2006. 261 s., pramene a literatúra.

0180

Chrabrany. Topolčany, Tristanpress 2006. 64 s.

0181

Ignác, Peter: Vyšný Komárnik. Košice, Produkčná dielňa AVE 2006. 81 s.

0182

Janas, Karol a kol.: Púchov. Púchov, Medial 2006. 320 s.

0183

Janota, Igor: Bratislavské rarity. [Úvod nap.]: Čomaj, Ján. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 157 s.

0184

Janota, Igor: Oprášené historky zo starej Bratislavy. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 166 s.

0185

K dejinám Podolínce a novovekého Spiša. [Zost.]: Števík, Miroslav. Stará Ľubovňa, Ľubovnianske múzeum 2006. 309 s.

0186

Kanianka. Vlastivedná monografia obce. [Zost.]: Letajavová, Silvia. Kanianka, Obecný úrad 2006. 222 s., príl. fot., mp.

0187

Kapitoly z dejín Bratislavy. [Ed.]: Czoch, Gábor - Kocsis, Aranka - Tóth, Árpád. Br., Kalligram 2006. 494 s., obr. príl.

- 0188
Kónya, Peter - Michnovič, Imrich: Dejiny Hencoviec. Hencovce, Obecný úrad 2006. 197 s.
- 0189
Krčmár, Alojz: Nitra na starých pohľadniciach. Br., Dajama 2006. 95 s.
- 0190
Krtovce. [Zost.]: Vaňo, D. Krtovce, Obecný úrad 2006. 112 s.
- 0191
Kurucárová, Jana: Dubie. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 15-24.
- 0192
Lipová (1156-2006). Lipová, Obecný úrad 2006. 200 s.
- 0193
Liptovský Mikuláš. [Zost.]: Uličný, Ferdinand. Liptovský Mikuláš, CREDO 2006. 283 s.
- 0194
Lisková, Henrieta: Vznik a vývoj mesta Banská Bystrica očami najstarších historikov a kronikárov. SbFF-Ostrava 2006, č. 13, s. 27-43.
- 0195
Lučenec. [Zost.]: Stieranková, E. Lučenec, Mestský úrad 2006. 103 s.
- 0196
Lukáč, Miroslav a kol.: Krupina monografia mesta. Krupina, Mesto Krupina 2006. 256 s.
- 0197
Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice. Zborník. Zv. 1.-2. [Eds.]: Nagy, Imrich - Graus, Igor. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2006. 301 s., 340 s.
- 0198
Obec Mestečko. [Zost.]: Mišún, Ján. Zbora, AMETYST 2006. 121 s., príl. fot., ilustr.
- 0199
Ortvay, Tivadar: Ulice a námestia Bratislavy. Staré Mesto (Altstadt - Óváros). [Zmaď. orig. prel.]: Takáčová, Magda. Br. Albert Marenčin vyd. PT 2006. 214 s.
- 0200
Pliešovce. Krajina, história, kultúra. [Zost.]: Hronček, Pavel - Herčko, Ivan - Darulová, Jolana. Pliešovce, Obecný úrad 2006. 190 s., fot. príl.
- 0201
Považská Bystrica. Z dejín mesta. [Zost.]: Kortman, B. Žilina, Knižné centrum 2006. 415 s.
- 0202
Presinszky, Ľudovít: Súčasníkom o minulosti. Kapitoly z dejín Kvetoslavova. Šamorín, WANTED design 2006. 283 s. [Slovensko-maďarská verzia knihy.]
- 0203
Presinszky-Ághová, Magdaléna: Čo nám zanechali stáročia? Kapitoly z dejín obce Bodíky. Šamorín, WANTED design 2006. 131 s.
- 0204
Pusté Úľany. Príbeh obce. [Ed.]: Démuth, Andrej. Trnava, Edition Ryba, Legenda Trnava 2006. 280 s.
- 0205
Ruttikay, Alexander T.: Befestigte Anlagen aus dem 11.-17. Jh. in den ebenen Teilen der Slowakei. In: Burg und ihr Bauplatz. P., Archeologický ústav AV ČR 2006, s. 377-408.
- 0206
Salner, Peter: Bratislavské kaviarne a viechy. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 171 s.
- 0207
Stará Ľubovňa v premenách storočí. [Zost.]: Števík, Miroslav - Timková, M. Stará Ľubovňa, Mestský úrad 2006. 94 s.
- 0208
Sulaček, Jozef: Nová Dedina v 20. storočí. Nová Dedina, Obecný úrad 2006. 244 s., fot. príl.

0209

Točka, Imrich: Z minulosti Chrenovej. Nitra, JAMISS 2006. 184 s.

0210

Tolnai, Csaba: Levice na starých pohľadiach. Br., Dajama 2006. 95 s., fot. príl.

0211

Topoľčany. Topoľčany, TRISTANPRESS 2006. 79 s.

0212

Valach, Július: Historický vývoj lesných panstiev v pohorí Tríbeč a Pohronský Inovec. Zborník Múzea vo Svätom Antone 17, 2006, s. 232-246, tab.

0213

Včelková-Pernischová, Lýdia: Korene a dedičstvo. Lakšárska Nová Ves, Obecný úrad 2006. 281 s. [Lakšárska Nová Ves]

0214

Vítek, Peter - Churý, Slavko - Šuba, Andrej: Z minulosti Liptovského Hrádku. Liptovský Mikuláš, TRANOSCIUS 2006. 191 s.

0215

Vyšná Šebastová a Severná. [Zost.]: Guzi, D. Vyšná Šebastová, Obecný úrad 2006. 104 s.

0216

Zlatníky. Prírodopis - história - súčasnosť. [Zost.]: Vaňo, D. Zlatníky, Obecný úrad 2006. 175 s.

0217

Žudel, Juraj - Dubovský, Ján: Dejiny Modry. Modra, Mestský úrad 2006. 688 s.

Pozri tiež č. : 67, 79, 154, 229

Národnostná problematika

0218

Haraksim, Ľudovít: K otázke rusínstva gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku. Studia Historica Tyrnaviensia 6, 2006, s. 187-190.

0219

Rusíni - história, súčasnosť a perspektívy. Spoločenskovedný seminár, Prešov, 29. - 30. júna 2006. [Zost.]: Duleba, Alexander - Hlavinka, Ján - Konečný, Stanislav - Lipinský, Ján. Br., Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2006. 111 s.

0220

Zubko, Peter: Slováci na maďarskom území Abovskej a Zemplínskej stolice (v 18. - 1. pol. 20. storočia). Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 81-97.

Pozri tiež č. : 22, 362

Hospodárstvo

0221

Dejiny hutníctva na Slovensku. = History of metallurgy in Slovakia. História výroby železa, neželezných a drahých kovov na území Slovenska. History of production of iron, non-ferrous and precious metals on the Slovak territory. [Zost. a red.]: Schmiedl, Juraj - Weigner, Luboš. [Aut.]: kol. Košice, Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky - Banská agentúra 2006. 399 s.

0222

Chrastina, Peter - Boltižiar, Martin: Nové Sady: Historický Land use rurálneho sídla v nížinnej poľnohospodárskej krajine západného Slovenska. Studia historica Nitriensia 13, 2006, s. 187-201, tab., fot., mp.

0223

Mihok, Lubomír - Moravčíková, Ľudmila - Petřík, Jozef: Drevouhoľné vysoké pece v povodí Hornádu a Bodvy. HistCarp 36, 2005 [vyd. 2006], s. 39-59, mp., fot., tab.

0224

Paráčová, Andrea: Spory panstiev Strečno a Budatín o hranice na Kysuciach. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 29-35.

0225

Vároš, Milan: Stratené slovenské poklady. (1.) Osudy umeleckých pamiatok šľachty a panovníkov. Martin, Matica slovenská 2006. 360 s., reg. menný; reg. názvov umeleckých diel a starožitností, reg. miestny.

0226

Žilínčik, Ivan: História súkennej továrne v Čadci. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 57-64, fot.

Pozri tiež č. : 10

Veda, technika a kultúra

0227

Dvadsiaty tretí zborník dejín fyziky. MES-DEF 2005. 12. Medzinárodný seminár z dejín fyziky Trenčianske Teplice 22. - 24. 9. 2005. [Na vyd. pripravil:] Morovics, Miroslav Tibor - Hympanová, Ingrid. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV 2006. 160 s.

0228

Hallon, Ľudovít - Falisová, Anna - Morovics, Miroslav Tibor: Chronológia vývoja vedy a techniky na Slovensku. Br., AEPRESS s.r.o. pre HÚ SAV 2006. 306 s.

0229

Hanák, Jozef: Bratislavské fotografie. Br., Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2006. 172 s.

0230

Hencovská, Judita: Hudobné školstvo a nonartificiálna hudobná kultúra na dolnej Orave. Zborník Oravského múzea 23, 2006, s. 19-88.

0231

Hrčková, Nad'a a kol.: Dejiny hudby. Zv. 6. Hudba 20. storočia. Br., Ikar 2006. 543 s.

0232

Kočí, Martina: Dejiny školstva v okrese Detva. Br., 2006. 105, obraz. príl.

0233

Mellner, Dušan: Zamyslenie sa nad vývojom námestia mesta Žilina. VIZbPov 23, 2006, s. 185-192, fot., mp.

0234

Michalička, Vladimír: Topografia dejín školstva na Slovensku. (Od počiatkov do roku 1918.) Bratislavský kraj. Br., Ústav informácií a prognóz školstva 2006. 52 s., obraz. príl.

0235

Osobnosti prešovského školstva. Zv. 3/1 - 3/2. (Slovník). = Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. (Wörterbuch). [Ed.]: Vasil'ová, Darina. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2006. 87 s., 79 s.

0236

Rydlo, Jozef M.: Sväté písmo u Slovákov. Slovenské preklady a vydania Svätého písma na území Slovenska. Studia Bibliographica Posoniensia 1, 2006, s. 49-93.

0237

Týrová, Zuzana: Školstvo slovenskej menšiny v Srbsku a v Čiernej Hore. In: Studia balcanica. Bohemo-slovaca. Sekce historie, politologie a etnologie. 6, Br., Matice moravská 2006, s. 517-523.

0238

Z histórie školstva v okrese Veľký Krtíš. Zv. 2. Zborník Dní Augustína Horislava Škultétyho Veľký Krtíš 2006. Štefan Rysuľa (1900-1976), pedagóg, spisovateľ. [Zost.]: Kamasová, Marta. Veľký Krtíš, Dom Matice slovenskej v Banskej Bystrici - Oblastné pracovisko Veľký Krtíš 2006. 46 s., príl.

Pozri tiež č. : 11, 28, 36

OD PRÍCHODU SLOVANOV DO VZNIKU VEĽKEJ MORAVY

0239

Kožiak, Rastislav: Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji. Príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok? In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. Br., Vydavateľstvo Chronos 2006, s. 121-145.

0240

Zábojník, Jozef: Pohrebisko z obdobia Avarského kaganátu a včasnostredoveké sídliskové objekty v Čiernom Brode. *SlArch* 54, 2006, č. 1, s. 95-137.

VELKÁ MORAVA

0241

Bojná. [Ed.]: Pieta, Karol - Ruttkay, Alexander - Ruttkay, Matej. Nitra, Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied - Ponitrianske múzeum 2006. 250 s., 83 príl. fot., mp.

0242

Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. *Wirtschaftliches und politisches Zentrum des Fürstentums von Nitra*. [Ed.]: Pieta, Karol - Ruttkay, Alexander - Ruttkay, Matej. Nitra, Archeologický ústav SAV - Ponitrianske múzeum 2006. 250 s., 44 s. fareb. príl.

0243

Hanuliak, Milan: Detskí jedinci vo veľkomoravskom prostredí na základe pohrebiskových prameňov z územia Slovenska. *SlArch* 54, 2006, č. 2, s. 259-281. obr., tab., grafy.

0244

Hanuliak, Milan: Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska. *SlArch* 54, 2006, č. 1, s. 143-163.

0245

Krajčovič, Rudolf: Veľkomoravská soľná cesta zdokumentovaná historickou toponymiou. *Acta onomastica* 47, 2006, s. 320-325.

0246

Varšo, Ivan: Dva otázniky retrospektívy byzantskej misie: „Vrátili sa z Moravy (ŽM 5) - „A šiel svätiť svojich učedníkov

(ŽK 15). *Historické rozhľady* 3, 2006, s. 17-58.

Pozri tiež č. : 2

PO PÁDE VELKEJ MORAVY DO 1301

0247

Homonnai, Sarolta: Bencés reformkísérletek a 13-14. századi Magyarországon. *Annales historici Prešovensis* 6, 2006, s. 27-41.

0248

Homza, Martin: Ku genéze spišských kopijníkov. *Historický zborník* 16, 2006, č. 1-2, s. 13-34.

0249

Marek, Miloš: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin, Matica slovenská 2006. 519 s., reg. miestnych názvov.

0250

Marsina, Richard: Miesta pustovníčenia a čas svätorečenia svätých Svoráda-Ondreja a Benedikta. In: *Z dejín visegrádského prostoru*. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 9-17.

0251

Nevizánsky, Gabriel: Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. *SlArch* 54, 2006, č. 2, s. 285-322, obr., mp.

0252

Štefánik, Martin: Benátsko-uhorský súboj o Dalmáciu od polovice 12. storočia do vymretia dynastie Arpádovcov. *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 3-23, mp.

0253

Štefánik, Martin: Morosiniiovci v Uhorsku za vlády Ondreja III. a dve verzie o smrti kráľovnej Tommasiny. *HČ* 54, 2006, č. 2, s. 187-199.

0254

Tesák, Peter: Prvé písomné zmienky o Leviciach. *ZbTM* 6, 2006, s. 58-72, obr., mp.

0255

Uličný, Ferdinand: Etnický vývoj Slovákov v 10. až 13. storočí. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 33-41.

Pozri tiež č. : 111, 265, 267, 268

OBDOBIE 1301 – 1526

Politika a vojenstvo

0256

Duchoň, Jozef: Luxemburská fortifikácia Košíc. *HistCarp* 36, 2005 [vyd. 2006], s. 7-27, fot.

0257

Maliniak, Pavol: „Meta ad modum crucis sculpta“. Križe na hraniciach majetkov Zvolenskej stolice. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. Br., Vydavateľstvo Chronos 2006, s. 393-409, obr.

0258

Pacindová, Laura: Kult svätej Alžbety Uhorskej a jej prisúdené patrocínia v rámci stredovekého Slovenska. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. Br., Vydavateľstvo Chronos 2006, s. 345-354.

0259

Papp, Szilárd: Die neue Residenz Sigismunds in Pressburg. In: Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387-1437. Ausstellungskatalog. Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern 2006, s. 239-245.

0260

Rábik, Vladimír: Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej. Br., Karpatonemecký spolok na Slovensku/Karpatendeutscher Verein in der Slowakei 2006. 433 s., 3 mp. príl.

0261

Rábik, Vladimír: Urbáre Makovického panstva z roku 1507. *SlArchiv* 41, 2006, č. 2, s. 22-39.

0262

Hanuliak, Václav: Vojenské pevnosti Jána Jiskru vo Zvolene. *ArchHist* 31, 2006, s. 259-269.

Pozri tiež č. : 86, 88, 112, 224, 249

Cirkev

0263

Rábik, Vladimír: Mestská kniha príjmov Trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495. Trnava, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity 2006. 366 s., reg. miestny, menný, vecný.

Pozri tiež č. : 268

Spoločenská problematika

0264

Domenová, Marcela: Pentapolitana a testamenty. (Stav, charakter a využitie stredovekých prameňov pri výskume každodenného života mešťanov). In: Pozdne stredoveké testamenty v českých mestech. P., Scriptorium 2006, s. 253-263.

Regióny, hrady

0265

Ivanič, Peter: Hrady a hrádky na hornom a strednom Pohroní v stredoveku. *Studia historica Nitriensia* 13, 2006, s. 79-90, mp.

Osídlenie

0266

Lukačka, Ján: Nemecké osídlenie na území Nitrianskej župy v stredoveku. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 104-108.

Národy a národnosti

0267

Marek, Miloš: K procesu zaraďovania príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 110-133.

0268

Rábik, Vladimír: Národnostní kňazi (kazatelia) v živote stredovekých miest na Slovensku. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 136-147.

Pozri tiež č. : 118, 121, 266

Hospodárstvo

0269

Hunka, Ján: Výboje husitov na Slovensku, ich podiel na zmene menového systému kráľa Žigmunda Luxemburského. In: *Peníze v proměnách času. 5. Lucemburkové: Mince, medaile*. Ostrava, MARQ 2006, s. 53-58.

Veda, kultúra, umenie

0270

Gerát, Ivan: Sigismund of Luxembourg and the pictorial cult of Saint Elizabeth in Košice (Kassa, Kaschau). In: *Sigismund von Luxembourg. Ein Kaiser in Europa*. Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern 2006, s. 331-336.

OBDOBIE 1526 – 1780

Politika a vojenstvo

0271

Dangl, Vojtech: Systém protitureckej obrany na území Slovenska v druhej polovici 16. storočia. *Vojenská história* 10, 2006, č. 4, s. 26-41.

0272

Fábryová, Lívia: Bitka s Turkami pri Veľkých Vozokanoch v dňoch 26. a 27. augusta 1652. *Kniha* 2006, 2006, s. 50-55.

0273

Fundárková, Anna: Spor palatína Pavla Pálffyho s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Lippayom. *HČ* 54, 2006, č. 1, s. 45-61.

0274

Kleckner, Elisabeth: Lateinische Darstellungen des Türkenkrieges von 1664 und der Schlacht von Levice. *Kniha* 2006, 2006, s. 56-63.

0275

Kunec, Patrik: Bojovník za slobodu alebo dobrodruh? Pobyt a aktivity Mórica Augusta Beňovského v Spojených štátoch amerických v roku 1782. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 38-47.

0276

Markusková, Helena: Historiografická analýza časti knihy *Abregé de l'histoire des Turcs* venujúcej sa dobytíu pevnosti Nové Zámky roku 1663 Turkami. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 387-394.

0277

Martinický, Miroslav: Štatúty kuriálnych dedín na území Trenčianskej stolice zo 17. storočia z pohľadu dejín správy. *SlArchiv* 41, 2006, č. 2, s. 41.

0278

Švolíková, Marta: Príspevok k dejinám pukanského opevnenia. *ZbTM* 6, 2006, s. 73-80, fot.

Pozri tiež č. : 112, 257, 283, 660

0279

Čelko, Mikuláš: Obec Svätý Anton. Budovanie obrany Sv. Antona proti tureckej expanzii v II. polovici 16. storočia. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 137-142.

0280

Vondrovský, Ivo: Stavební vývoj pevnosti Leopoldov. *HaV* 55, 2006, č. 1, s. 63-73.

Cirkev, náboženstvo

0281

Kohútová, Mária: Osudy liturgických kníh v 17. storočí. In: *Opera Romanica* 9. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006, s. 351-360.

0282

Kónyová, Annamária: Kalvínska reformácia v mestečkách severného Zemplína v 16. - 17. storočí. *Annales historici Presoviensis* 6, 2006, s. 335-347.

0283

Kowalská, Eva: Der politische Kampf um Toleranz in Ungarn nach 1790 im Licht der zeitgenössischen Publizistik. In: *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Leipziger Universitätsverlag GmbH 2006, s. 619-630.

0284

Kowalská, Eva: Konfessionelle Exulanten aus Ungarn: Akzeptanz und Wirken im Alten Reich. *Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig*. Leipzig, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V. 2006, s. 297-313.

0285

Kowalská, Eva: Obnova cirkevného života evanjelikov a.v. v Uhorsku po roku 1681. *Problémy a formy ich riešenia*. HČ 54, 2006, č. 4, s. 653-664.

0286

Kušniráková, Ingrid: Kult sv. Jána Almužníka v Bratislave v 18. storočí. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 97-104.

0287

Okoličányová, Vlasta: Matej Hebler z Krupiny a jeho *Brevis confessio*. *Studia Bibliographica Posoniensia* 1, 2006, s. 139-149.

0288

Pučalík, P. Marek: Projekt k založení křižovnícké komendy v Bratislavě a historické pozadí. *Ars* 39, 2006, č. 2, s. 213-224, obr.

0289

Snaková, Martina: Okolnosti príchodu františkánov do Bardejova koncom 17. storočia. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 245-250.

0290

Tomeček, Oto: Náboženské zápasy v zázemí mesta Banská Bystrica po nástupe reformácie. *SbFF-Ostrava* 2006, č. 13, s. 57-67.

Pozri tiež č. : 85, 273, 299, 310, 632

Spoločnosť

0291

Dikáczová, Diana: Príspevok k problematike šľachty vo vybraných slobodných kráľovských mestách Bratislavskej stolice v 17. a na začiatku 18. storočia. *Historické rozhľady* 3, 2006, s. 283-309.

0292

Đurianová, Mária: Štefan II. Koháry - z kňaza vojakom. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 56-59, obr.

0293

Lengyelová, Tünde: Konflikty v rodine palatína Juraja Thurzu. *Zborník Oravského múzea* 23, 2006, s. 5-18.

0294

Lengyelová, Tünde: Žena očami svetských a cirkevných autorov v Uhorsku v období raného novoveku. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2006, s. 469-484.

0295

Marečková, Marie: Vliv učitelů a měšťanských elit na šíření zdravotních návyků ve východoslovenských městech raného novoveku. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd* 191, 2006, č. 21, s. 11-16.

Pozri tiež č. : 133

Osídlenie

0296

Tomeček, Oto: Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád na území obce Motyčky. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 31-36.

0297

Velička, Drahomír: Valašské osídlenie a problematika prvej písomnej zmienky hornokysuckých obcí, so zvláštnym zreteľom na Turzovku. *Zborník Kysuckého múzea* 10, 2006, s. 49-56.

Regióny, mestá

0298

Klecker, Elisabeth: Die Löwin. Eine lateinische Ursprungsgeschichte von Levice aus dem 18. Jh. *ZbTM* 6, 2006, s. 81-89. Pozri tiež č. : 112, 280, 291

Národnostná problematika

0299

Lopatková, Zuzana: Národnostné zloženie obyvateľstva Podhorského dekanátu vo svetle kanonickej vizitácie z r. 1634. *Studia Historica Tynaviensia* 6, 2006, s. 149-161, tab. Pozri tiež č. : 220

Hospodárstvo

0300

Hospodárske dejiny Slovenska 1526-1848. [Ed.]: Kohútová, Mária - Vozár, Jozef. [Aut.]: Horváth, Pavel - Kazimír, Štefan - Kohútová, Mária - Očovský, Štefan - Špiesz, Štefan - Vozár, Jozef. Br., Veda 2006. 160 s., bibliografia. Reg. menný, vecný. Použité merné jednotky.

0301

Mihok, Ľubomír - Moravčíková, Ľudmila - Petrik, Jozef: Drevouhoľné vysoké pece v oblasti Rimavy a Muráňa. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 199-216, fot., tab.

0302

Olejárová, Františka: Makovické hradné panstvo podľa urbárov zo 17. - 18. storočia. *Historický zborník* 16, 2006, č. 1-2, s. 36-43, tab.

0303

Oroszi, Sándor: Život a práca Ludwiga Greinera (1796-1882), hlavného vojvodského správcu. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 248-252, obr. Pozri tiež č. : 224, 306

Veda, kultúra, technika

0303 b

Bad'urík, Jozef: Stredoeurópsky humanizmus Ján Jesenius Jesenský (1566-1621). *SAS* 35, 2006, s. 155-163.

0304

Balážová, Barbara: Zabudnutý mecén barokového umenia stredoslovenských banských miest Jozef Andrej Wenzl barón von Sternbach. *Ars* 39, 2006, č. 2, s. 173-183, fot.

0305

Bernát, Libor: Jezuitské školstvo v stoliaciach trenčianskej, oravskej, liptovskej a turčianskej v 16. a 17. storočí. *Studia Comeniana et Historica* 36, 2006, č. 75-76, s. 84-103.

0306

Bodnárová, Miroslava - Chmelinová, Katarína: Umeľci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. - 18. storočí. *Ars* 39, 2006, č. 2, s. 233-261, obr.

0307

Bubryák Orsolya: Ein bürgelicher Mäzen in dem 17. Jahrhundert: Johannes Weber (1612-1684), Stadtrichter von Prešov. *Ars* 39, 2006, č. 2, s. 185-197.

0308

Dolinský, Juraj: Teologická fakulta Trnavskej univerzity v rokoch 1635-1777. *Studia Comeniana et Historica* 36, 2006, č. 75-76, s. 75-83.

0309

Hausel, Sándor: Perliczi János Dániel és Nógrád Vármegye. Orvostörténeti Közlemények 51, 2006, č. 3-4 (196-197), s. 229-233.

0310

Jezuitské školstvo včera a dnes. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 12. októbra 2006 v Trnave. [Ed.]: Csontos, Ladislav. Br., Trnavská univerzita 2006. 214 s.

0311

Kamenický, Miroslav: Banické školstvo na Slovensku do založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Br., Slovak Academic Press 2006. 119 s., príl. textové, reg. menný, miestny.

0312

Kohútová, Mária: Knihy potrebné pre farára (Tekov, prvá polovica 17. storočia). Kniha 2006, 2006, s. 102-107.

0313

Kollárová, Ivona: Vydavatelstvo v 18. storočí. Trilógia k dejinám typografického média. Br., Veda 2006. 182 s.

0314

Malovecká, Milota: Karol Wagner - egy történetész patriotizmusa. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 113-124.

0315

Marsina, Richard: Pazmaneum a Trnavská univerzita. Fons Tynaviensis 1, 2006, s. 59-61.

0316

Poriežová, Miriam: Ad usum juventutis. Jazyková literatúra vo vydavateľskom programe trnavskej Akademickej tlačiarne (1648-1773). Studia Bibliographica Posoniensia 1, 2006, s. 130-138.

0317

Pötzl-Malíková, Mária: Pôsobenie Spoločnosti Ježišovej v Banskej Štiavnici a jeho význam pre podobu a rozvoj barokového

umenia v meste (roky 1649-1718). Ars 39, 2006, č. 2, s. 131-167, fot.

0318

Pšenák, Jozef: Trnavská jezuitská univerzita v histórii slovenského vysokého školstva. Studia Comeniana et Historica 36, 2006, č. 75-76, s. 62-74.

0319

Ragač, Radoslav: Neznáme maliarske objednávky príležitostnej heraldickej reprezentácie pri pohreboch cirkevných hodnostárov do polovice 18. storočia vo fonde Súkromný archív Bratislavskej kapituly. Ars 39, 2006, č. 2, s. 226-232, obr.

0320

Šimeček, Zdeněk: Novinová komunikace mezi Prahou a Levočou v druhé polovině 16. a na počátku 17. století. In: Z dějin vísehradského prostoru. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 31-41.

0321

V. Molnár, László: Két felvilágosult polihisztor - Tessedik és Szamborszkij. Világtörténet 2006, tavasz-nyár, s. 42-51.

0322

Žbirková, Viera: Jezuitské školstvo a studium generale v Šali koncom 16. a začiatkom 17. storočia. Studia Comeniana et Historica 36, 2006, č. 75-76, s. 104-112.

0323

Žeňuch, Peter: Vydanie paraliturgických piesní 18. a 19. storočia z východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 159-176, obr.

Pozri tiež č. : 85, 142

OBDOBIE 1780 – 1918

0324

Kodajová, Daniela: Reflexia vojnových udalostí v rokoch 1914-1918 v cirkevnej tlači. Vojenská história 10, 2006, č. 2, s. 31-42.

0325

Sojková, Zdenka: Skvitne ešte život. Kniha o Ľudovítovi Štúrovi. [Z čes. orig. prel.]: Molitoris, Jozef. [Úvod]: Winkler, Tomáš. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej 2006. 291 s.

Pozri tiež č. : 352

Politika a vojenstvo

0326

Boboková, Jarmila: Bratislavský mier - politické súvislosti a diplomatické pozadie. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 23-28.

0327

Eliáš, Štefan: Košičania na rieke Išonzo. HistCarp 36, 2005 [vyd. 2006], s. 127-136, mp., fot.

0328

Holec, Roman: Aristokracia a byrokracia ako súčasť politickej elity Uhorska. In: Občanské elity a obecni samospráva 1848-1948. B., Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 189-211.

0329

Holec, Roman: Ohlas moravského vyrovnania a jeho interpretácia v Uhorsku. In: Moravské vyrovnání z roku 1905. [Eds.]: Fasora, Lukáš - Hanuš, Jiří - Malíř, Jiří. Brno, Matice moravská 2006, s. 165-173.

0330

Holec, Roman: Rod v revolúcii a revolúcia v tradíciách rodu. K stratégii správania sa a tvorbe historického mýtu. Moderní dějiny 14, 2006, s. 253-267.

0331

Holec, Roman - Pál, Judit: Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy. Br., Kalligram 2006. 398 s., reg. menný.

0332

Holec, Roman - Pál, Judit: Štyri stretnutia a dve kariéry (gróf Gyula Andrássy a gróf Emanuel Péchy). Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 65-80.

0333

Hrubala, Martin: Podpísanie Bratislavského mieru 27. decembra 1805. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 29-45, príloha: text mierovej zmluvy.

0334

Klabjan, Borut: Taliansko a Slovensko vo vojne. Vplyv talianskeho fašizmu na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a počas nej. HČ 54, 2006, č. 3, s. 451-469.

0335

Kmeť, Miroslav: Poznámky k miestu Michala Žilinského v kontexte slovenských národných dejín. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 98-112.

0336

Kováč, Dušan: Slovenské povstanie 1848/49 v uhorskom a európskom kontexte. Moderní dějiny 14, 2006, s. 199-206.

0337

Mannová, Elena: Rahvaste vanglast rahvaste ühisesse perre? Habsburgide monarhiast slovakkide rahvuslikus mälus. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 33, 2006, 4, s. 4-9.

0338

Nakazawa, Tatsuya: Slovenská politická myšlienka počas revolúcie v roku 1848 z hľadiska štátoprávnych dejín. Proces premeny slovenského národa na štátoprávny subjekt na základe tradičných korporatívnych princípov. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 48-63.

0339

Schmittová, Martina: Inštitúcie a organizácie, ktoré napomáhali rozvoju slovensko-francúzskych kultúrnych vzťahov na začiatku 20. storočia. Politické vedy 9, 2006, č. 1 s. 95-107.

0340

Sojková, Zdenka: Obrisy politické publicistiky Ľudovíta Štúra z let 1836-1847. P., Slovensko-český klub 2006. 86 s.

0341

Štilla, Miloš: Martin Čulen v dejinách slovenského národa v 19. storočí. HŠt 44, 2006, s. 241-261.

Pozri tiež č. : 257, 360, 391, 394, 404

0342

Dangl, Vojtech: Armáda s spoločnosťou na prelome 19. a 20. storočia. Br., Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 238 s., menný reg. obraz. príl.

0343

Dudeková, Gabriela: Zajatci v prvej svetovej vojne - význam a miesto memoárov pri výskume. In: Paměti a vzpomínky jako historický pramen. P., Národní technické muzeum 2006, s. 221-241.

0344

Kšišňan, Michal: Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku. Vojskovej histórii 10, 2006, č. 1, s. 46-56.

Pozri tiež č. : 326

Cirkev, náboženstvo

0345

Švorc, Peter: Evanjelický biskup Juraj Janoška, vznik a prvé roky existence ČSR. In: Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 242-256.

Pozri tiež č. : 476

Spoločenská problematika

0346

Dudeková, Gabriela: Radikálky alebo konzervatívky? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 145-158.

0347

Holec, Roman: Úloha katolíckej cirkvi pri formovaní občianskej spoločnosti na Slo-

vensku. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 155-173.

0348

Hollý, Karol: Česko-slovenské vzťahy a „ženská otázka“ na prelome 19. a 20. storočia. In: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 335-355.

0349

Kodajová, Daniela: Vzdelanie dievčat - možnosti a limity uplatnenia. In: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 291-302.

0350

Tóth, Árpád: Polgárfelvételei stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 1, 2006, s. 241-268.

Spolky, mestá

0351

Pekařová, Katarína: Podiel osobností Tekova na činnosti prírodovedných a lekárskech spolkov na Slovensku. Kniha 2006, 2006, s. 167-173.

0352

Kónya, Peter: Strážany, Topoľany, Močarany a Vrbovec v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia. Annales historici Prešoviensis 6, 2006, s. 104-123.

0353

Francová, Zuzana - Grajciarová, Želmíra - Herucová, Marta: Bratislavský umelecký spolok. 1885-1945. Pressburger Kunstverein Pozsonyi képzőművészeti Egyesület. Br., Albert Marenčin Vydavateľstvo PT - Galéria mesta - Mestské múzeum 2006. 206 s.

Pozri tiež č. : 362, 390

Národy a národnosti

0354

Filipowicz, Marcin: Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu. ČesLit 54, 2006, č. 5, s. 80-92.

0355

Jurčišinová, Nadežda: Podiel odborov Československej jednoty na rozvíjaní česko-slovenských kultúrnych vzťahov. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 114-122.

0356

Katona, Csaba: Két nemzedék. Egy apa-fiú konfliktus nemzetiségi háttérrel. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 209-236.

0357

Kodajová, Daniela: Slovanstvo v praxi na príklade osláv a pohrebov slovenských národovcov. In: Slavme slavně slávu Slávov slavných. Slovanství a česká kultura 19. století. P., KLP 2006, s. 258-270.

0358

Kováčová, Anna: Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867-1918). Pilišská Čaba - Ostrihom, Katolícka univerzita Petra Pázmánya – Ústav slavistiky strednej Európy 2006. 161 s. slov. mut., z opačnej strany maď. 164 s., reg.

0359

Krajčovič, Milan: Nichtberechtigzte Völker im Kampf um Demokratie in der Habsburger Monarchie. In: Studia balcanica. Bohemo-slovaca. Sekce historie, politologie a etnologie. 6. B., Matice moravská 2006, s. 149-157.

0360

Macho, Peter: Martýrium ako heroizačný inštrument v slovenskom nacionalistickom diskurze? In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 193-198.

0361

Macho, Peter: Slovensko v českej politike 19. storočia: František Ladislav Rieger - Maďari - Slováci. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 35-45.

0362

Mannová, Elena: Leutschau - Lócse - Levoča als multiple Orte des Gedächtnisses. In: Schauplatz Kultur- Zentraleuropa. Transdisziplinäre Annäherungen Innsbruck - Wien - Bozen, Studien Verlag 2006, s. 225-236

0363

Mannová, Elena: Nemecká tlač na Slovensku a prvá svetová vojna. Vojenská história 10, 2006, č. 4, s. 66-76.

0364

Szabó, Viktor: A szlovákkérdés a dualizmus kori magyarországi kormányok politikájában. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 155-172.

0365

Szarka, László: Plány a realita národných autonómií v Uhorsku v 1890-1918. In: Moravské vyrovnání z roku 1905. Brno, Matice moravská 2006, s. 157-163.

0366

Vestrőczy, Zsolt: „A Felvidék“. Egy szlovák-magyar röpiratváltás az 1870-es években. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 173-208.

0367

Vörös, László: Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionálnej tlači v období rokov 1914-1918. HČ 54, 2006, č. 3, s. 419-448.

Pozri tiež č. : 35, 220

Hospodárstvo

0368

Almášiová, Lenka: Hospodárske a sociálne postavenie jelšavských zvonkárov v 19. storočí. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 348-361, tab.

0369

Derfiňák, Patrik: Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845-1923). *Annales historici Prešovensis* 6, 2006, s. 169-197.

0370

Mičurová, Miroslava: Z histórie Považskej železnice. *VlZbPov* 23, 2006, s. 97-107, fot.

0371

Patek, Artur: Z úvah nad hospodárskym obrazem Spiše ve druhé polovině 19. století (do roku 1914). *SIPř* 92, 2006, č. 1, s. 1-10.

Pozri tiež č. : 300, 301

Veda, technika, kultúra

0372

Bátovská, Jarmila: Levický architekt a stavitel' Rudolf Czibulka. *ZbTM* 6, 2006, s. 94-101, fot., obr.

0373

Bednárová, Marcela: Slovanský kontext v spoločensko-politických postojoch Ľudovíta Štúra. *HČ* 54, 2006, č. 1, s. 105-120.

0374

Blanár, Vincent: Nový pohľad do autorskej dielne Antona Bernoláka. Kapitoly z dejín gramatického a lexikálneho opisu slovenčiny. Martin, Matica slovenská 2006. 77 s.

0375

Bugajdová, Janka: Az alkoholizmus jelen-sége a szlovák régióban a 20. század elején. *Sic Itur ad Astra* 18, 2006, č. 3-4, s. 269-284.

0376

Franková, Libuša: Pronárodné snahy slovenských študentov na prešovskom evanjelickom kolégiu v 40. rokoch 19. storočia. *Annales historici Prešovensis* 6, 2006, s. 124-137.

0377

Herčko, Ivan: Obdobie po prvej reorganizácii štúdia na Baníckej akadémii v Ban-

skej Štiavnici. *DVT* 39, 2006, č. 3, s. 179-194.

0378

Ivantyšinová, Tatiana: Metamorfózy martinského rusofilstva (Vladimir A. Francev a Jozef Škultéty). In: *Z dejín visegrádskeho priestoru*. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 109-122.

0379

Ivantyšinová, Tatiana - Kodajová, Daniela: Kapitola II/i. Das slowakische Pre-ssewesen. In: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band 8. Teilband 2*. Wien, Verlag Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2006, s. 2203-2244.

0380

Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v Strednej Európe. [Zost.]: Ivantyšinová, Tatiana. [Br.,] Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy - HÚ SAV vo vyd. Stimulus. 2006. 223 s.

0381

Kleinert, Andreas: Von Pressburg nach Heidelberg: Philipp Lenard (1862-1947) und die Schwierigkeiten einer Biographie. In: *Die biographische Spur in der Kultur- und Wissenschaftsgeschichte*. [Hg.]: Zigman, Peter. Jena, Verlag IKS Garamond 2006, s. 195-203, fot.

0382

Klobucký, Robert: Hlasistické hnutie: národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku. Br., Sociologický ústav SAV 2006. 165 s., reg. menný.

0383

Kodajová, Daniela: Cirkev, človek a spoločnosť na prahu 20. storočia. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 175-183.

0384

Kučera, Martin: K povaze konfliktu Vajanského s Masarykem. Masarykův sborník 13, 2004-2006 [vyd. 2006], s. 95-126.

0385

Okániková, Mária: MUDr. Dušan Makovický (1866-1921). *VIZbPov* 23, 2006, s. 75-87.

0386

Patek, Artur: Specyfika spiskiej kultury regionalnej drugiej połowy XIX wieku. *Studia historyczne* 49, 2006, č. 1, s. 17-25.

0387

Rozskova, Elena: Egy sárosi lelkész drámái. Jonáš Záborský életműve a szlovák és a magyar történeti drámák metszéspontján. *Sic Itur ad Astra* 18, 2006, č. 3-4, s. 125-138.

0388

Sojková, Zdenka: Téma Štúr - problémy a návraty. P., Slovensko-český klub 2006. 86 s.

0389

Škovierová, Angela: Latinské prozaické príspevky publikované v ročenke Solennia Bibliothecae Kishonthanae. *Studia Bibliographica Posoniensia* 1, 2006, s. 162-169.

0390

Vasiľová, Darina: Združenie poslucháčov práva na Právnickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. *Annales historici Prešovienis* 6, 2006, s. 138-157.

0391

Zilizi, Zoltán: A Lex Apponyi végrehajtása a Liptó megyei evangélikus elemi népiskolákban. *Sic Itur ad Astra* 18, 2006, č. 3-4, s. 237-268.

Pozri tiež č. : 37, 323, 335, 340, 355, 367, 519

OBDOBIE 1918 – 1945

Politika

0392

Andráš, Matej: Karol Sidor v slovensko-poľských vzťahoch medzi vojnami alebo

„diplomacia srdca“. *Slováci v zahraničí* 23, 2006, s. 40-51.

0393

Arpáš, Róbert: Hlinkova slovenská ľudová strana a amnestia Vojtecha Tuku v roku 1937. *Studia historica Nitriensia* 13, 2006, s. 151-157.

0394

Bartlová, Alena: Ferdinand Juriga, prelát Andrej Hlinka a Jozef Tiso - traja čelní predstavitelia Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905-1945. In: *Osobnosť v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 257-269.

0395

Bartlová, Alena: HSLS v roku 1935, bohatom na dôležité politické udalosti. *HČ* 54, 2006, č. 4, s. 631-652.

0396

Bobák, Ján: Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. *Historický zborník* 16, 2006, č. 1-2, s. 101-156.

0397

Bystrický, Valerián: Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska po Mnichovskej dohode. In: *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem, Albis international 2006, s. 171-193.

0398

Csányi, Peter: Idea demokracie I. ČSR a jej pokus o európsku integráciu v medzivojnovom období. In: *Střední Evropa a evropská integrace*. B., Masarykova univerzita 2006, s. 86-94.

0399

Čierna-Lantayová, Dagmar: Problém vzťahu s Maďarskom v aktivitách politikov a diplomatov slovenského štátu (1939-1945). In: *Z dějin visegrádského prostoru*.

B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 233-247.

0400

Čierna-Lantayová, Dagmar: Ruská otázka v politických názoroch na Slovensku 1941-1943. HŠt 44, 2006, s. 71-87.

0401

Dončová, Angelika: Ľudovít Bazovský - prvý slovenský novohradský župan v ČSR. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 362-372.

0402

Dončová, Angelika: Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 124-131.

0403

Ferenčuhová, Bohumila: Alice G. Masaryková a Louise Weissová, ženy vo vysokej politike ČSR a Francúzska. In: Červený kríž, Alic G. Masaryková a Slovensko. Br., Slovenský Červený kríž 2006, s. 70-82.

0404

Ferenčuhová, Bohumila: Milan Rastislav Štefánik. (Tvorca československej štátnosti a slovenský národný hrdina.) Varšava, Slovenský inštitút vo Varšave 2006. 27 s.

0405

Ferenčuhová, Bohumila: The Romanian-French 1926 Treaty and Its Position in the Versailles System of the Twenties. In: Czechoslovakia and Romania in the Versailles System. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2006, s. 95-115.

0406

Ferenčuhová, Bohumila a kol.: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc. Br., Prodama pre HÚ SAV 2006. 272 s.

0407

Feriancova, Alena: The Question of Czechoslovak-German Arbitration Treaty at

the Conference in Locarno. Annales Universitatis Apulensis - Series Historica 10/I, 2006, s. 85-99.

0408

Goňcová, Marta: Středoevropská integrace v projektech T. G. Masaryka, E. Beneše a M. Hodži. In: Střední Evropa a evropská integrace. B., Masarykova univerzita 2006, s. 140-149.

0409

Gulyás, László: A magyar-szlovák határ kérdése a versailles-i békekonferencián. (1. rész) A csehszlovák területi igények beterjesztése. (2. rész) A csehszlovák területi igények tárgyalása. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 2, s. 117-131; č. 3, s. 129-144.

0410

Hájková, Dagmara: Z dopisů T. G. Masaryka Oldře Sedlmayerové. Masarykův sborník 13, 2004-2006 [vyd. 2006], s. 379-398.

0411

Hetényi, Martin: K niektorým aspektom situácie na slovensko-maďarskom pohraničí 1938-1945. Vojenská história 10, 2006, č. 3, s. 20-42, mp., tab.

0412

Holák, Martin: Hlinkova slovenská ľudová strana a snahy o vytvorenie katolíckeho bloku v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. HČ 54, 2006, č. 1, s. 63-87.

0413

Holák, Martin: Katolícka cirkev v politike Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (1918-1938). Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 237-250.

0414

Hronský, Marián: K problémom konsolidácie a bezpečnosti Slovenska v novom štáte v prvom období po vojenskom konflikte s Maďarskou republikou rád. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 103-118.

0415

Hupko, Daniel: Situácia v obci Smolenice v rokoch 1918-1919. Historické rozhľady 3, 2006, s. 103-118, tab.

0416

Ivaničková, Edita: Postoj britskej vlády k obnoveniu Československa a vplyv Edvarda Beneša. In: Hľadání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století. Ústí nad Labem, Albis international 2006, s. 231-255.

0417

Jablonický, Jozef: Samizdat o odboji. Zv. 2. Štúdie a články. [Úvod]: Kmet', Norbert. Br., Kalligram 2006. 710 s., reg. menný.

0418

Janas, Karol: Politické a bezpečnostné aspekty začlenenia Kysúc do Trenčianskej župy v roku 1940. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 4-8.

0419

Janas, Karol: Reforma verejnej správy na Slovensku v roku 1940 a jej dopad na okres Žilina. VIZbPov 23, 2006, s. 88-96.

0420

Jančík, Drahomír: Sázka na svět včerejška. Vojtěch Tuka v roli maďarského rezidenta. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 118-138.

0421

Janek, István: Pokus ministerského předsedy Miklóse Kállayho o zorganizování společného vystoupení z války s vůdci Slovenska v letech 1943-1944. SIPř 92, 2006, č. 4, s. 533-551.

0422

Kamenec, Ivan: Fenomen strachu - čynník gistoryji? In: Slovacakaja nadzeja: dosved demakratyčnych transfarmacyj. [Red.]: Butara, Marcin [Bútora, Martin]. Br. - Minsk, Instytut gramadskich pytanniaŭ 2006, s. 63-75.

0423

Kamenec, Ivan: Predstavy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany o budúcom zahraničnopolitickom postavení Slovenska. In: Hľadání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století. Ústí nad Labem, Albis international 2006, s. 257-270.

0424

Kamenec, Ivan: Reflexia druhej svetovej vojny na pôde Snemu Slovenskej republiky. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 369-377.

0425

Kárpáty, Vojtech: Niekoľko poznámok k aktivitám Národnej obce fašistickej na východnom Slovensku. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 373-384.

0426

Kazanský, Rastislav: Geopolitická koncepcia Milana Hodžu v kontexte totalitných reflexií 20. storočia. In: Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 60-66.

0427

Kázmerová, Ľubica - Katuninec, Milan: Dilemy Karola Sidora. Br., Kalligram 2006. 199 s., reg. menný, obraz. príl.

0428

Lacko, Martin: K otázce přijatia ČSR na Slovensku v letech 1918-1919. In: České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám. Ústí nad Orlicí, Oftis 2006, s. 87-92.

0429

Lacko, Martin: Piešťany na prelome autonómie a samostatnosti (1938/1939). Historické rozhľady 3, 2006, s. 311-333.

0430

Leikert, Jozef: 15. marec 1939 - historický medzník v osude Československa. Acta Nitriansiae 8, 2006, s. 109-123.

0431

Liptak, Ľubomír [Lipták, Ľubomír]: Farmavanne palitýčnych sistem: znešniya vplyvy i vnutranyja faktary. In: Slovackaja nadzeja: dosved demakratýčnych transformacyj. [Red.]: Butara, Marcin [Bútora, Martin]. Br. - Minsk, Instytut gramadskich pytanniaŭ 2006, s. 52-62.

0432

Ľudáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci? [Ed.]: Šuchová, Xénia. [Aut.]: kol. Prešov, Universum HÚ SAV v Bratislave - Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici 2006. 196 s.

0433

Macho, Peter: Karel Kadlec o historickom práve v časopise Prúdy (1925). SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 71-75.

0434

Majeriková, Milica: Poľský záujem o Slovensko od Mníchova po vypuknutie druhej svetovej vojny. Historické rozhľady 3, 2006, s. 169-183.

0435

Marjina, Valentina V. [Marjinová, Valentina V.]: Ješčo raz o „Mjunchenskom sgovore“. (Novyje dokumenty iz češskich archivov.) Slavjanovedenije 2006, č. 3, s. 16-37.

0436

Mathé, Svätoslav: Cesta k samostatnosti. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej 2006. 112 s.

0437

Medvecký, Matej: Vznik Ústredne štátnej bezpečnosti. Pamäť národa 2006, č. 2, s. 24-35.

0438

Michálek, Slavomír: Československý protifašistický odboj v USA v rokoch 1939-1941. HŠt 44, 2006, s. 13-33.

0439

Michálek, Slavomír a kol.: Juraj Slávik Neresnícký od politiky cez diplomáciu po

exil (1890-1969). Br., Prodama pre HÚ SAV 2006. 504 s., menný reg., fot. príl., príl. osobné dokumenty.

0440

Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Zborník z konferencie. [Zost.]: Pekník, Miroslav. [Aut.]: kol. Br., Veda 2006. 205 s.

0441

Morozov, S[tanislav] V[acлавovič]: Poľša i Českoslovakija v dni Majского krizisa 1938 goda. Slavjanovedenije 2006, č. 3, s. 38-43.

0442

Motajová, Zuzana: „Apuskánk“ születésnapjai. A személyi kultusz a két háború közötti Csehszlovákiában. Sic Itur ad Astra 18, 2006, č. 3-4, s. 285-301.

0443

Nižňanský, Eduard - Tulkisová, Jana: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. Vojenská história 10, 2006, č. 4, s. 109-125.

0444

Petruf, Pavol: K niektorým otázkam politických vzťahov medzi československou exilovou vládou v Londýne a slobodným Francúzskom v rokoch 1940-1944. HŠt 44, 2006, s. 57-68.

0445

Podolec, Ondrej: Charakter a premeny politického režimu na Slovensku v rokoch 1938-1945. In: Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 90-96.

0446

Romportlová, Marta: Mnichov - Komárno - Vídeň. Maďarský revizionismus a Československo od Mníchova k první vídeňské arbitráži. In: Z dějin visegrádského prostoru. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 225-232.

0447

Segeš, Dušan: Edvard Beneš a sprawa polska w kontekście podpisania układu czechosłowacko-sowieckiego z 1943 r. *Dzieje najnowsze* 38, 2006, č. 3, s. 17-53.

0448

Segeš, Dušan: Pozadie uznania československej dočasnej vlády a slovenská otázka v kalkuláciách zahraničnej politiky poľskej exilovej vlády v rokoch 1939-1940. *HŠt* 44, 2006, s. 35-55.

0449

Schvarc, Michal: Vývoj a zmeny organizácie štruktúry Deutsche Partei 1938-1945. *HČ* 54, 2006, č. 3, s. 471-502.

0450

Simon, Attila: Az 1938-as községi választások Csehszlovákiában és a szlovákiai magyar politika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8, 2006, č. 1, s. 111-133.

0451

Slavackaja nadzeja: dosved demakratyčnychtransfarmacyj. Br. - Minsk, 2006. 327s.

0452

Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945. [Zost.]: Letz, Róbert - Mulík, Peter - Bartlová, Alena. [Aut.]: kol. Martin, Matica slovenská 2006. 389 s.

0453

Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. *Zv. 5. Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944-1945.* [Eds.]: Šmigel', Michal - Mičko, Peter - Syrný, Marek. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2006. 356 s.

0454

Sokolová, Milena: Evanjelická a. v. cirkev v politických súradniciach Slovenska v medzivojnovom období. *Česko-slovenská historická ročenka* 2006, s. 225-235.

0455

Stankov, N. N.: Rapall'skoj dogovor 1922 goda i Českoslovakija. *Slavjanovedenje* 2006, č. 3, s. 3-15.

0456

Šťovíček, Ivan: Záznam Huberta Ripky o rozhovoru s T. G. Masarykem v roce 1925. *Masarykův sborník* 13, 2004-2006 [vyd. 2006], s. 371-377.

0457

Tomaszewski, Jerzy: Czechy i Słowacja. Warszawa, TRIO 2006. 414 s. + fotografie.

0458

Uhrin, Marian: Výzbroj povstaleckého poľného delostrelectva. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 137-147.

0459

Vnuk, František: Vnútropolitická situácia v Česko-Slovensku v roku 1932 v správach britských diplomatov. *Historický zborník* 16, 2006, č. 1-2, s. 186-201.

0460

Zavacká, Katarína: Právo na ceste Slovenska od demokracie k totalite. (Slovensko od 6. októbra do 14. marca 1939). *Česko-slovenská historická ročenka* 2006, s. 341-382.

Pozri tiež č. : 26, 104, 110, 113, 120, 126, 127, 130, 132, 135-135, 139, 141, 143, 335, 339, 486, 488, 501, 552, 617

Vojenstvo

0461

Baka, Igor: Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. Br., *Vojenský historický ústav* 2006. 102 s.

0462

Hofman, Petr: Náčelníkem štábu skupiny Gillain v bojích na Slovensku. In: *Generál Alois Eliáš (1890-1942). Voják - diplomat - politik.* P., Úřad vlády ČR 2006, s. 27-34.

0463

Lacko, Martin: Dočasne pod Wehrmachtom: Slovenský delostrelecký pluk 31 na východnom fronte (február - júl 1942). *HČ* 54, 2006, č. 3, s. 503-520.

0464

Lacko, Martin - Tesárek, Pavel: Prvý východomošlimský pluk SS na Slovensku (október 1944 - február 1945). Trnava, Katedra histórie Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2006. 145 s., reg. menný, miestny, príl. obraz., mp., fot.

0465

Marek, V.: Hedvábní hrot. Československé, české a slovenské speciální, průzkumné a výsadkové jednotky. P., Naše vojsko 2006. 223 s.

0466

Mičianik, Pavel: Slovenská zaist'ovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január - august 1942). *Vojenská história* 10, 2006, č. 4, s. 43-65, fot.

0467

Mičianik, Pavel: Slovenský delostrelecký pluk 31 v druhej bitke o Charkov. *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 43-70, fot.

0468

Pešek, Bohumil: Zdenko Mikula - vojenský hudbník a organizátor slovenských vojenských hudeb. *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 104-114, fot., tab.

0469

Rajlich, Jiří: Za Boha a národ. Stíhací esa slovenských Vzdušných zbraní ve 2. světové válce. Cheb, Svět křídel 2006. 239 s. Pozri tiež č. : 107, 125, 138, 144

Cirkev, náboženstvo

0470

Barnovský, Michal: Biskup Pavel Gojdič ako objekt politiky. In: *Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 531-545.

0471

Borza, Peter: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období druhej svetovej

vojny (1939-1945). Prešov, PETRA 2006. 222 s.

0472

Hal'ko, Jozef - Pešek, Jan: Ján Dechet, banskobystrický kapitulný vikár. In: *Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 615-629.

0473

Harbuľová, Ľubica: Pôsobenie archimandritu Vitalija (Maximenka) na Slovensku v rokoch 1923-1934. In: *Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 287-294.

0474

Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. [Ed.]: Marek, Pavel - Hanuš, Jiří. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006. 687 s.

0475

Pešek, Jan: Biskup Ján Vojtaššák, jeho politická a verejná angažovanosť v čase vojnovnej Slovenskej republiky a povojnového Československa. In: *Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. B., Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2006, s. 515-530.

0476

Vnuk, František: Katolícka cirkev v 20. storočí na Slovensku a vo svete. S krátkym prehľadom cirkevných dejín do roku 1900. Br., Vydavateľstvo Nové mesto s. r. o. 2006. 381 s., reg.

0477

Žitňan, Andrej: Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku v rokoch 1918-1938. *Historické rozhľady* 3, 2006, s. 141-167.

Židovská problematika

0478

Graziano, Ingrid - Eördögh, István: Jozef Tiso és a Szlovákiai holokauszt. Bp., Magyar egyháztörténeti enciklopédia munkaközösség (Metem) és a Historia ecclesiastica Hungarica alapítvány 2006. 128 s., reg. menný, miestny.

0479

Lang, Tomáš - Strba, Sándor: Holokaust na južnom Slovensku. [Z maď. orig. prel.]: Dobrovičová, D. Br., Kalligram 2006. 605 s.

0480

Singerová, Silvia: Jewish Identity after the Holocaust - The Community in Košice (Kassa). Judaica Bohemiae 41, 2005 [vyd. 2006], s. 82-127.

0481

Tulkisová, Jana: Holokaust na Slovensku v Terezínskych štúdiách a dokumentoch. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 423-427.

Pozri tiež č. : 17-19

Demografia

Osídlenie, migrácia

0482

Krasula, Radovan: Stručná prologomena k problematike vystaňovalectva zo Slovenska a osobitne Horných Kysúc. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 9-14.

0483

Mičko, Peter: Postoj 1. SR (1939-1945) k otázke emigrácie na konci 2. svetovej vojny. Totalitná HSLS pri riešení pobytu ukrajinských, poľských a ruských utečencov na území Slovenska na konci 2. sv. vojny. In: Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 75-82.

0484

Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919-1945.

[Eds.]: Harbuľová, Ľubica - Ňachajová, Mária - Babotová, Ľubica. Prešov, ŠVK 2006. 166 s., fot., obr.

0485

Šmigel', Michal - Mičko, Peter: Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944.) Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2006. 119 s.

0486

Šmigel', Michal - Mičko, Peter: K problematike utečeneckých vln na Slovensko v rokoch 1944-1946. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 175-184.

0487

Tišliar, Pavol: K sčítaniu obyvateľstva Slovenska v roku 1919. SIArchiv 41, 2006, č. 2, s. 94-121, mp., tab.

0488

Zborník k životu a pôsobeniu ruských a ukrajinských emigrantov na východnom Slovensku (1919-1945). Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919-1945. [Eds.]: Harbuľová, Ľubica - Ňachajová, Mária - Babotová, Ľubica. Prešov, Štátna vedecká knižnica 2006. 166 s.

Pozri tiež č. : 135, 496

Regióny, mestá

0489

Hradská, Katarína: Život v Bratislave 1939-1945. Br., Albert Marenčin vydavateľstvo PT 2006. 173 s.

0490

Kováč, Dušan: Bratislava 1939-1945. Mier a vojna v meste. Br., Albert Marenčin vydavateľstvo PT 2006. 189 s.

Pozri tiež č. : 429

Národnostná problematika

0491

Ferenčuhová, Bohumila: Ochrana národnostných menšín v Spoločnosti národov a

československá politika (1919-1926). In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století. Ústí nad Labem, Albis international 2006, s. 107-138.

0492

Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Somorja, 2005. június 9. - 10. [Zost.]: Bárdi, Nándor - Simon, Attila. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006. 438 s.

0493

Lintner, Anita: Köznévi kódváltás a két háború közti csehszlovákiai magyar sajtó nyelvén. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 1, s. 143-164.

0494

Nečas, Ctibor: Czech and Slovak Roma, 1939-45. Historica. Historical Sciences in the Czech Republic 12, 2005 [vyd. 2006], s. 143-183.

0495

Pejša, Robert - Kočišová, Silvia: K problematice československo-maďarských kulturně-společenských vztahů ve dvacátých letech 20. století. Na příkladu aktivit maďarského spolku MAKK. In: Z dějin visegrádského prostoru. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 159-181.

0496

Simon, Attila: Etnické aspekty kolonizácie na južnom Slovensku v období prvej republiky. SIPř 92, 2006, č. 1, s. 11-24.

0497

Tönsmeier, Tatjana: „Das verspätete Erwachen“ - Die Slowakeideutschen 1939-1945. In: Die „Volksdeutschen“ in Polen, Frankreich, Ungarn und der Tschechoslowakei. Osnabrück, Fibre Verlag 2006, s. 225-234.

Pozri tiež č. : 134, 220, 356, 506, 512

Hospodárstvo

0498

Hallon, Ľudovít: Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939-1945. HČ 54, 2006, č. 4, s. 591-606.

0499

Kaňka, Jan - Gajdošíková, Pavla: Působení firmy Baťa na Slovensku a jeho ohlasy v tisku. In: Sdružení knihoven České republiky. B., Sdružení knihoven ČR 2006, s. 91-97.

0500

Leková, Andrea: Úverovanie kolonistov na Slovensku z obdobia prvej pozemkovej reformy v rokoch 1922-1948. Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 45-55, tab.

0501

Mičko, Peter: Nemecký finančný kapitál a stredné Slovensko v rokoch 1939-1945. (Na príkladoch najvýznamnejších stredoslovenských drevospracujúcich závodov.) Banská Bystrica, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2006. 149 s., obraz. príl.

0502

Mičko, Peter: Vplyv nemeckého kapitálu na slovenský drevársky a papierenský priemysel v rokoch 1939-1945. HČ 54, 2006, č. 2, s. 245-272.

0503

Milánová, Ľubica: Riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov v Žarnovici v prvom desaťročí svojej existencie (1918-1928). Zborník Múzea vo Svätom Antone 17, Banská Bystrica, Slovenská agentúra životného prostredia 2006, s. 260-265, fot., obr.

0504

Pecník, Marcel: Peripetie Kremnickej mincovne v prvej polovici 20. storočia. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 132-136.

0505

Šusteková, Ivana [Štusteková, Ivana]: Podomoví obchodníci z Kysúc v medzivojnovom období. Časť 2. Zborník Kysuckého múzea 10, 2006, s. 36-48.

0506

Tkáč, Marián: K hospodárskemu postaveniu Slovenska v Česko-Slovensku v rokoch 1918-1938. Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 177-185.

0507

Žilinčík, Ivan: Lesná úvratňová železnica Lednické Rovne - Zubák. VIZbPov 23, 2006, s. 108-121.

Pozri tiež č. : 369, 370

Veda, kultúra, technika

0508

Dobiašová, Zuzana: K počiatkom budovania slovenského národného školstva v prvom desaťročí ČSR. Historické rozhľady 3, 2006, s. 119-140, tab.

0509

Drug, Štefan: Životopisná skratka. In: Laco Novomeský kultúrny politik, politik v kultúre. Ed. Pekník, Miroslav - Petrovičová, Eleonóra. Br., Veda 2006, s. 18-24.

0510

Falisová, Anna: Aktivita štátu a dobrovoľných organizácií zamerané na zlepšenie zdravotných pomerov na Slovensku v rokoch 1918-1938. In: Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Br., Slovenský Červený kríž 2006, s. 25-34.

0511

Gregorička, Štefan: Sedemdesiatpäť rokov futbalu v Trebaticiach 1931-2006. Trebatice, Obecný futbalový klub 2006. 127 s.

0512

Hetényi, Martin: Maďarské menšinové školstvo v prvej slovenskej republike. Studia historica Nitriensia 13, 2006, s. 185-186, tab.

0513

Holec, Roman: Kúpeľný lekár a Slovák. Príklad Pavla Blaha. In: Človek na Moravě v první polovině 20. století. B., Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, s. 224-237.

0514

Kubiček, Jaromír: Časopisy vydávané v ČR pro Slovensko 1919-1938. In: Sdružení knihoven České republiky. B., Sdružení knihoven ČR 2006, s. 13-18.

0515

Laco Novomeský kultúrny politik, politik v kultúre. [Ed.]: Pekník, Miroslav - Petrovičová, Eleonóra. [Aut.]: kol. Br., Veda 2006. 287 s., fot. pril.

0516

Maškova, A. G.: Slovackij naturizm (30-40-e gody 20. veka). Moskva, 2006. 246 s.

0517

Matula, Pavol: Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918-1938. Prešov, Vydavateľstvo Ivana Vaška 2006, 165 s.

0518

Mojdis, Ján: Francúzsky vplyv na slovenské a české umenie začiatkom 20. storočia. Annales historici Prešovensis 6, 2006, s. 158-168.

0519

Neresnický, Juraj Slávik: Výber z poézie 1908-1918, 1949-1968. [Zost.]: Karvašová, Eva - Michálek, Slavomír. Br., Prodan 2006. 42 s. Príloha knihy: Michálek, S. a kol.: Juraj Slávik Neresnický od politiky, cez diplomáciu po exil.

0520

Švolíková, Marta: Neznámy známy Ján Kadár. Levická kapitola jeho života. ZbTM 6, 2006, s. 107-111, fot.

0521

Uhlíková, Jana: Životné osudy českého učiteľa na Slovensku. Historické rozhľady 3, 2006, s. 185-209.

Pozri tiež č. : 372, 381, 596

OBDOBIE OD 1945

Politika

0522

Blehová, Beata: Kauza Ferdinand Ďurčanský a jeho exilová činnosť v Rakúsku. Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 69-77.

0523

Bližšie k poznaniu pravdy. Exil slovenskej štátnej orientácie po roku 1945. Zborník prednášok v Dome Matice slovenskej v Žiline roku 2006. [Zost.]: Maruniak, Peter - Grácová, Genovéva. Martin, MS 2006. 285 s.

0524

Bumová, Ivica: Predvolebný zápas na stránkach denníkov Čas a Pravda (1945-1946). Pamäť národa 2006, č. 4, s. 6-14.

0525

Gąsior, Grzegorz: Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów“ w 1954 roku. Warszawa, Wydawnictwo TRIO 2006. 263 s., fot. príł., reg. menný.

0526

Kiss, József: 1956 ősze Szlovákiában. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 3, s. 3-19.

0527

Kružliak, Imrich: Západné rozhlasové stanice v boji za slobodu a demokraciu. Pri príležitosti 75. výročia založenia Vatikánskeho rozhlasu a 55. výročia začatia vysielania stanice Slobodná Európa do komunistického Československa. Pamäť národa 2006, č. 3, s. 92-101.

0528

Kurlansky, Mark: 1968. Rok, ktorý otriasol svetom. Banská Bystrica, Slovart 2006. 471 s.

0529

Leška, Vladimír: Slovensko 1993-2004. Léta obav a nadějí. P., Ústav mezinárodních vztahů 2006. 427 s.

0530

Michálek, Slavomír: Československo a Marshallov plán. In: Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století. Ústí nad Labem, Albis international 2006, s. 285-306.

0531

Michálek, Slavomír: Formovanie názorov slovenského demokratického exilu v rokoch 1948-1989. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 559-572.

0532

Michálek, Slavomír: Spor Československa a USA o širokopásovú valcovňu v rokoch 1951-1954. HČ 54, 2006, č. 4, s. 607-629.

0533

Miklovič, Michal: Kontrašpionážne opatrenia proti diplomatom USA. Pamäť národa 2006, č. 4, s. 38-47, fot.

0534

Palko, Vladimír ml.: Bernard Jaško a spol., odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti. Br., Ústav pamäti národa 2006. 136 s.

0535

Pavlovič, Richard: Jozef Lenárt a Pražská jar. Pohľad na politickú kariéru J. Lenárta počas spoločenskej krízy a začiatku normalizácie (1967-1969). In: České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám. Ústí nad Orlicí, Oftis 2006, s. 140-151.

0536

Pešek, Jan: Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948-1989. Br., AEP [Academic Electronic Press] s.r.o. v spolupráci HÚ SAV 2006. 208 s., reg. menný.

0537

Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Br.,

- HÚ SAV vo vyd. Prodama 2006. 346 s., fot.
0538
Posledné a prvé slobodné (?) voľby - 1946, 1990. [Ed.]: Medvecký, Matej. Br., Ústav pamäti národa 2006. 268 s.
0539
Rychlík, Jan: Češi a Slováci 1945-1989. In: Přednášky z 49. běhu Letní školy slovanských studií. P., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2006, s. 198-203.
0540
Rychlík, Jan: Die Auflösung der Tschechoslowakei (1989-1992). In: Jubileen sborník. [Red.]: Chrisimova, Ogňana. [Sofia], Izdatelstvo Paradigma 2006, s. 527-540.
0541
Rychlík, Jan: Recidiva boje proti tzv. buržoaznému nacionalismu v letech 1956-1962. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 303-314.
0542
Sikora, Stanislav: K politickej diferenciacii v KSS v rokoch 1963-1968. HŠt 44, 2006, s. 163-181.
0543
Sivoš, Jerguš: Konšpiračné a prepožičané byty Štátnej bezpečnosti. Pamäť národa 2006, č. 3, s. 54-71, tab.
0544
Sivoš, Jerguš: Systém prevýchovy v pracovnom tábore v Novákoch (1945-1951). Historický zborník 16, 2006, č. 1-2, s. 57-68.
0545
Slovakia and Decrees of President of the Czechoslovak Republic Edvard Beneš in the Context of Regulations of the Slovak National Council. Domestic and Foreign Policy Implications. [Aut.]: Šutaj, Štefan - Štefanský, Michal - Zavacká, Katarína - Čierna-Lantayová, Dagmar - Štefanovič, Milan. Br., Veda 2006. 136 s.
0546
Slovensko a dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady. Vnútropolitické a zahraničnopolitické súvislosti. [Aut.]: Šutaj, Štefan - Štefanský, Michal - Zavacká, Katarína - Čierna-Lantayová, Dagmar - Štefanovič, Milan. Br., Veda 2006. 126 s.
0547
Syrný, Marek: Demokracia verzus totalita na Slovensku v rokoch 1945-1948. In: Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 111-118.
0548
Vondrášek, Václav: Slovenský ľudácky exil a jeho aktivity po nastolení komunistického monopolu moci v Československu v únoru 1948. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 543-558.
0549
Zadarožňuk, E. G.: „Barchatnaja“ revolucija v Českoslovakii glazami amerikanskich diplomatov. Slavjanovedenje 2006, č. 6, s. 44-56.
0550
Zavacká, Marína: Svet v zrkadle kartotéky utajovaných skutočností. K aktivitám československej cenzúry v rokoch 1953-1967. HŠt 44, 2006, s. 121-139.
0551
Zemko, Milan: Tradycji slawackaj polityki. In: Slovackaja nadzieja: doswed demakrattyčnych transformacyj. [Red.]: Butara, Marcin [Bútora, Martin]. Br. - Minsk, Instytut gramadskich pytanniaŭ 2006, s. 37-51.
0552
Zemko, Milan: Stredná Európa a Slovensko - prítomnosť a budúcnosť v tieni minulosti. In: Kto sú Slováci? História, kultúra, Identita. [Ved. red.]: Purchala, Jacek - Vášáryová, Magda. Krakov, Medziná-

rodné centrum kultúry v Krakove 2006, s. 118-127.

0553

Žatkuliak, Jozef: Politické tlaky na podobu česko-slovenskej federácie na začiatku „normalizácie“ (od augusta 1968 do decembra 1970). HŠt 44, 2006, s. 199-219.

Pozri tiež č. : 109, 115, 122, 123, 145, 406, 422, 432, 436, 451, 457, 509, 515, 553, 559

Vojenstvo

0554

Halczak, Bohdan: Próby przebicia się odziałów UPA z Polski przez terytorium Czechosłowacji do Niemiec w 1947 r. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 158-165.

0555

Halczak, Bohdan - Šmigel', Michal: Činnost' oddielu UPA „Smyrnyj“ na poľsko-slovenskom pohraničí v kontexte ukrajinského povstania v juhovýchodnom Poľsku (1945-1948). Annales historici Prešovienis 6, 2006, s. 217-235.

0556

Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období. [Zost.]: Barnovský, Michal - Kodajová, Daniela. [Aut.]: kol. Br., AEPress 2006. 160 s.

0557

Mičko, Peter: Akcie československej armády a Zboru národnej bezpečnosti proti oddielom Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) na Slovensku v roku 1946. In: České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám. Ústí nad Orlicí, Oftis 2006, s. 114-127.

0558

Pešek, Jan: Ľudové milície na Slovensku 1948-1989. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 573-586.

Pozri tiež č. : 465

Cirkev

0559

Brendza, Gabriel: Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť. Kňazi Banskobystrickej diecézy perzekvovaní totalitným režimom. [Spoluautori]: Baláž, Zoltán - Lacko, Richard. Banská Bystrica - Badín, Kňazský seminár sv. Františka Xaverského 2006. 159 s., reg. menný.

0560

Coranič, Jaroslav: Osudy gréckokatolíckych biskupov P. P. Gojdiča a V. Hopka po roku 1948. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 247-259.

0561

Goranič, Jaroslav: Prenasledovanie gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1948-1968. Pamäť národa 2006, č. 4, s. 22-37, fot.

0562

Lagová, Veronika a kol.: Smrť za mrežami. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2006. 415 s., reg. menný.

0563

Pešek, Jan: Národnostné problémy vnútri reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku po roku 1945. HŠt 44, 2006, s. 89-103.

Pozri tiež č. : 122, 470, 472, 474-476

Židovská problematika

0564

Bednařík, Petr: Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu. In: Fragmenty dějin. P., HÚ AV ČR 2006, s. 443-460.

0565

Šišjaková, Jana: Protizidovské prejavy na Slovensku po druhej svetovej vojne (1945-1948) a ich podoba v oblasti severozápadného Slovenska. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 148-156.

0566

Židovská komunita po roku 1945. [Zost.]: Salner, Peter. Br., Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied 2006. 192 s.

Spoločenská problematika

0567

Marušiak, Juraj: Slovenská spoločnosť v druhej polovici päťdesiatych rokov. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 281-302.

0568

Syrný, Marek: Predpoklady a priebeh základných spoločenských zmien na Slovensku v roku 1945. In: České, slovenské a československé dejiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám. Ústí nad Orlicí, Oftis 2006, s. 186-193.

Demografia

Migrácia

0569

Kocsis, Aranka: Egy kisalföldi falu és a hatalom 1945-1948 között. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 1, s. 49-76.

0570

Šmigel', Michal: Utečenci zo Sovietskeho zväzu a Poľska na Slovensku v rokoch 1944-1946. (O čom mlčala marxistická historiografia). In: České, slovenské a československé dejiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám. Ústí nad Orlicí, Oftis 2006, s. 194-206.

Národnostná problematika

0571

András, Károly: Magyar kisebbség, szlovák többség. A csehszlovákiai magyarok 1956 előtt és után, valamint rövid kitekintés Kárpátaljára. (Részlet) Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 3, s. 47-55.

0572

Lévai, Csaba: The Hungarian Minority in Czechoslovakia after the Second World War. In: Citizenship in Historical Perspective. Pisa, Edizioni Plus 2006, s. 305-315.

0573

Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika). [Aut.]: Šutaj, Štefan - Homišinová, Mária - Sáposová, Zlatica - Šutajová, Jana. Prešov, Universum 2006. 140 s.

0574

Marušiak, Juraj: A csehszlovákiai lengyel kisebbség helyzete és magatartása (1956-1962). Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 3, s. 57-85.

0575

Morrissey, Christof: Die Karpatendeutschen aus der Slowakei. Kollektive Erinnerung und Integration in der Bundesrepublik Deutschland 1945-1975. In: Die „Volksdeutschen“ in Polen, Frankreich, Ungarn und der Tschechoslowakei. Osnabrück, Fibre Verlag 2006, s. 353-366.

0576

Vajda, Barnabás: Csehszlovákia álláspontja a magyarkérdés ENSZ-vitájában 1956-1957-ben. Fórum Társadalomtudományi Szemle 8, 2006, č. 3, s. 33-44.

Pozri tiež č. : 64, 65, 108, 140

Hospodárstvo

0577

Hlavová, Viera: Roľníci v politickom zápase medzi komunistami a demokratmi o smerovanie slovenského poľnohospodárstva v rokoch 1945-1948. HŠt 44, 2006, s. 105-118.

0578

Jurčišinová, Nadežda: Povojnová obnova Svidníckeho okresu v rokoch 1945-1948. Annales historici Presoviensis 6, 2006, s. 236-255.

0579

Londák, Miroslav: K niektorým problémom ekonomického vývoja na Slovensku na prahu roka 1968. HŠt 44, 2006, s. 183-196.

0580

Londák, Miroslav: Pohľady slovenských ekonómov na hospodárske postavenie Slovenska na prelome rokov 1967/1968. HČ 54, 2006, č. 1, s. 89-104.

0581

Londák, Miroslav: Prvá kríza komunistického režimu v Československu a problémy druhej investičnej vlny. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 315-327.

0582

Pecník, Marcel: Menové reformy v Československu v rokoch 1945-1953. In: Studia iuvenilia MMIV-MMV. Sborník prací mladých historiků. Ostrava, Ostravská univerzita 2006, s. 203-215.

0583

Posledné a prvé slobodné (?) voľby - 1946, 1990. Zborník z odborného seminára. [Zost.]: Medvecký, Matej. Br., Ústav pamäti národa 2006. 267 s., fot. príl.

0584

Viatrovýč, Volodymyr: Čechoslovačyna očyma ukrajinskych povstanciv 1945-1948. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 166-174.

0585

Žadanský, Juraj - Žadanská, Anna: Projekt rozvoja vinohradníctva vo Východoslovenskom kraji do roku 1990 a jeho výsledky v Tokajskej vinohradníckej oblasti. HistCarp 36, 2005 [vyd. 2006], s. 61-67, tab.

Pozri tiež č. : 370, 500, 507

Veda, technika, kultúra

0586

Čelko, Vojtěch: Naše snahy, orgán Stálej konferencie slovenských demokratických

exulantov a jeho miesto v exilovej tlači. In: Věře Olivové ad honorem. [P.], Společnost přátel Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka 2006, s. 171-179.

0587

Dotváranie literárnych hodnôt Petra Libu. [Ed.]: Leikert, Jozef. Nitra, Kulturologická spoločnosť v Nitre 2006. 215 s.

0588

Hazucha, Miroslav: Päťdesiat rokov atletiky v Slávii Trnava. Trnava, Atletický klub AŠK Slávia Trnava 2006. 132 s.

0589

Ivaničková, Edita: Zur Tätigkeit der gemeinsamen Historikerkommission der Tschechoslowakei und der DDR 1955-1989. In: Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen - Institutionen - Diskurse. München, R. Oldenbourg Verlag 2006, s. 445-454.

0590

Kafka, Marián - Drenko, Jozef: ... som šťastnou Slovenskou. Matylda Pályová - prvá slovenská olympijská medailistka a majsterka sveta. Br., Vyd. SOV 2006. 182 s.

0591

Leikert, Jozef: Rok 1968 v živote spisovateľa a novinára Ladislava Mňačka. Studia historica Nitriensia 13, 2006, s. 203-212.

0592

Leikert, Jozef a kol.: (Ne)naplnený čas Pavla Straussa. [Aut.]: kol. Nitra, Kulturologická spoločnosť v spolupráci s FF Univerzity Konštantína Filozofa 2006. 207 s., fot. príl.

0593

Londáková, Elena: Pokus o modernizáciu slovenskej školy v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. HŠt 44, 2006, s. 141-160.

0594

Olajoš, Jozef: V rytme spomienok. Košickí muzikanti od roku 1945 po dnešok. Košice, GAJJA Production House 2006. 223 s.

0595

Podmaková, Dagmar: Divadlo v Trnave. Ako sa hľadalo 1974-2006. Br. - Trnava, Veda 2006. 269 s., reg. mien a diel.

0596

Príspevky k dejinám rozhlasu. Jubilejné. [Zost.]: Draxler, Vladimír. Br., Slovenský rozhlas 2006. 116 s.

Pozri tiež č. : 8, 128, 468, 511, 521, 524, 527, 550

SVETOVÉ DEJINY

0597

Inter arma silent musae. Zbrane v dejinách ľudstva. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia 11. november 2005. [Zost.]: Gerboc, Tomáš. Trnava, Trnavský historický spolok 2006. 179 s.

Pozri tiež č. : 77, 80

Starovek

0598

Holotová-Szinek, Juliana: Prvá stepná ríša a jej význam v dejinách Euroázie. HČ 54, 2006, č. 1, s. 25-44.

Pozri tiež č. : 119

Stredovek

0599

Beličová, Renáta: Hudba v kultúre európskeho stredoveku. 1. Žilina, Žilinská univerzita 2006. 251 s., reg. menný, vecný.

0600

Hurbanič, Martin: Liturgické procesie prosebnej povahy počas obliehání Konštantínopolu v rokoch 626-1453. S osobitým zreteľom na avarske obliehanie Konštantínopolu roku 626. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. Br., Vydavateľstvo Chronos 2006, s. 91-112.

0601

Hurbanič, Martin: Obraz Konštantína Veľkého v literárnej tvorbe patriarchu Fótia. Historické rozhľady 3, 2006, s. 59-67.

0602

Ježek, Václav: Racionalismus a humanismus v tvorbě a životě byzantského autora Michaela Psella. Acta historica Neosolientia 9, 2006, s. 199-212.

0603

Marčeková, Katarína: Mytológia smrti u Slovanov a iných etník. Acta historica Neosolientia 9, 2006, s. 383-386.

0604

Marsina, Richard: Vývoj ideálov svätosti a ich typy. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. Br., Vydavateľstvo Chronos 2006, s. 175-185.

0605

Múcska, Vincent - Daniš, Miroslav - Ševčíková, Zuzana: Dejiny európskeho stredoveku. 1. Raný stredovek. (Od 5. storočia do polovice 11. storočia.) Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2006. 388 s., reg. menný, miestny, vecný.

0606

Trade, Journeys, Inter- and Intracultural Communication in East and West (up to 1250). = Handel, Wege, inter- und innerkulturelle Kontakte: Osten und Westen (bis 1260 nach Chr.). Papers Presented at the International Workshop (Humboldt-Kolleg) Dolná Krupá, Slovak Republic, June 2-6, 2004. [Ed.]: Gálik, Marián - Štefanovičová, Tatiana. Br., Institute of Oriental Studies, Slovak Academy of Sciences - Lufema 2006. 310 s., fot., obr., mp.

Pozri tiež č. : 34, 117, 119, 124, 131, 239, 240, 246, 249

Novovek

0607

Hallon, Ludovít: „Grosse Persönlichkeit - kleines Volk“. Vergleichstudie über die Bedingungen und die Anerkennung der Repräsentanten kleiner Völker Mitteleuropas in Wissenschaft und Technik in den Jahren 1867-1938. In: Die biographische

Spur in der Kultur- und Wissenschaftsgeschichte. Jena, Verlag IKS Garamond 2006, s. 129-140, tab.

0608

Holec, Roman: Filip a Lujza - príbeh jedného nevydareného coburgovského manželstva. Zborník Múzea vo Svätom Antone 17, 2006, s. 61-79, fot.

0609

Ivantyšinová, Tatiana: Pravoslávie a postoj Ruska k rakúskym Slovanom. SIŠT 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 25-34.

0610

Nagy, Imrich: Machiavelli a Erasmus Rotterdamský - jeden konfrontačný pohľad na dvoch humanistov v kontexte Európy prvej tretiny 16. storočia. Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 213-224.

0611

Pichler, Tibor: Národ, národnosti, štát: o politike etnického entuziazmu. HČ 54, 2006, č. 4, s. 569-589.

0612

Schönherr, Klaus: Nepriateľstvo cisára Maximiliána II. a sultána Süleymana (1564-1566). Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 225-237.

0613

Uhliř, Dušan: Evropa roku 1805 a válka. Třetí protifrancouzská koalice. Vojenská historie 10, 2006, č. 2, s. 24-30.

0614

Wakounig, Marija: Palacký Feiern (1898) als bilaterales Problem zwischen Österreich-Ungarn und Russland. SIŠT 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 64-70.

Pozri tiež č. : 116

1918 – súčasnosť

0615

Afanassjew, Walerij [Afanasjev, Valerij]: Europa aus eurasischer Sicht. Politische

Ideen von Nikolaj Trubezkoy. HŠT 44, 2006, s. 223-240.

0616

Bielik, František: K slovenskému politickému exilu po 2. svetovej vojne. Slováci v zahraničí 23, 2006, s. 52-59.

0617

Bystrický, Valerián: Problémy integrácie a bezpečnosti v 30. rokoch 20. storočia. In: Jubileum sborník. [Red.]: Chrisimova, Ogňana. [Sofija], Izdatelstvo Paradigma 2006, s. 369-379.

0618

Michálek, Slavomír: Americkí slovenskí krajanovia počas druhej svetovej vojny (náčrt niektorých otázok a problémov). In: Kultúra Slovákov žijúcich v zahraničí, súčasť národného, kultúrneho a duchovného dedičstva. [Nadľák], Vydavateľstvo Ivan Krasko [2006], s. 104-114.

0619

Musiál, Bogdan: „Celý ten kapitalizmus chytíme pod krk“: Sovietske prípravy na ofenzívnu vojnu v tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov. Historické rozhľady 3, 2006, s. 211-232.

0620

Pastirčák, Daniel: Otvorená cirkev v otvorenej spoločnosti. Česko-slovenská historická ročenka 2006, s. 133-142.

0621

Pecina, Jozef: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942-1943. Vojenská história 10, 2006, č. 1, s. 57-75, tab.

0622

Rendek, Peter: „Červení kovboji“ - špiónážna skupina Clyde Lee Conrada v dokumentoch čs. rozviedky. Pamät' národa 2006, č. 3, s. 26-35, fot.

0623

Romsics, Ignác: Trianonská mierová zmluva. [Z maď. orig. prel.]: Borbášová, Katarína. Br., Kalligram 2006. 235 s., grafy, mapy, tab.

0624

Sorby, Karol: Cesta k arabsko-izraelskej vojne v roku 1967 na blízkom východe. *Vojenská história* 10, 2006, č. 3, s. 44-57. Pozri tiež č. : 327, 381, 439, 527, 528, 556, 607

JEDNOTLIVÉ ŠTÁTY

Argentína

0625

Száraz, Peter: Cesta Slovenského spolku za dominanciou v krajanskej komunite v Argentíne a jeho sociálne aktivity v 30. rokoch 20. storočia. *HČ* 54, 2006, č. 2, s. 217-243.

Bulharsko

0626

Kuchtová, Oľga: Cár Ferdinand Coburg - cestovateľ, turista. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 87-94, fot.

0627

Necov, Neco P.: Dějiny Vojvodova. Vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku. Plzeň, Občanské združení Vojvodovo 2006. 144 s.

Česká republika

0628

Ivantyšinová, Tatiana: Ruská misia Jana Vaclíka. *SlŠt* 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 58-63.

0629

Miller, Jaroslav: Problém integrity: úvaha o sociálních konfliktech v raněnovověkých městech a městské autonomii v kontextu reformace. *HČ* 54, 2006, č. 3, s. 385-417.

0630

Rodan, Kamil: Heinrich Caesar Weeber (1811-1891), průkopník v oboru lesnictví a tvůrce prvních schematismů. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 238-241.

0631

Ronaiová, Ivana: Kult sv. Jána Nepomuckého na našom území. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. *Zv. 2. Br., Chronos* 2006, s. 91-96.

0632

Šmerda, Milan: Těšínský pietismus a Uhry (Slovensko). In: *Z dějin visegrádského prostoru*. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 43-54.

0633

Šmíd, Miroslav: Pohřebiště nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc. *SlArch* 54, 2006, č. 1, s. 1-31, obr., fot., mp. Pozri tiež č. : 10, 30, 108, 320, 348, 354, 384, 435, 607, 614

Francúzsko

0634

Ferenčuhová, Bohumila: La vision slovaque des relations entre la France et la Petite Entente (1918-1925). In: *Nations, cultures et sociétés d'Europe centrale aux 19e et 20e siècles. Mélanges offerts au professeur Bernard Michel. Ouvrage publié avec le concours du Conseil scientifique de l'université Paris I Panthéon-Sorbonne*. [Sous la direction de]: Horel, Catherine. Paris, Publications de la Sorbonne 2006, s. 83-105.

Pozri tiež č. : 326, 333, 339, 344, 403, 439, 444, 518, 613, 653

Japonsko

Pozri tiež č. : 338

Krajiny bývalej Juhoslávie

0635

Kučerová, Kvetoslava: Slováci v Chorvátsku. (Od začiatku osídľovania.) Martin, Matica slovenská 2006. 253 s., reg. mený, miestny.

0636

Neupauer, Eduard: Religiózna situácia a kultúrne spolužitie kresťanského a tureckého etnika v Bosne a Hercegovine v 19. storočí. In: *Studia balcanica. Bohemo-slovaca. Sekce historie, politologie a etnologie*. 6, B., Matice moravská 2006, s. 131-138.

0637

Špringel, Ján: Zápas duševných síl. Národné povedomie kovačických Slovákov v Kovačickom procese 1907. *Slováci v zahraničí* 23, 2006, s. 60-66.

Pozri tiež č. : 136, 237, 344

Maďarsko

0638

Füleki, Katalin: Szétfoszlott etnicitás. A Kádár-korszak a szlovákság emlékezetében. *Regio* 17, 2006, č. 4, s. 121-139.

0639

Germuska, Pál: Začiatky maďarského exportu vojenskej techniky na Blízky východ. *Vojenská história* 10, 2006, č. 3, s. 58-70.

0640

Janek, István: Magyar-szlovák diplomáciai puhatolózások 1943-ban a két állam egymással szembeni szándékairól. *Regio* 17, 2006, č. 3, s. 97-115.

0641

Janek, István: Mihály Károlyi a usporiadanie československo-maďarských vzťahov v rokoch 1945-1948. *HČ* 54, 2006, č. 3, s. 521-536.

0642

Kováčová, Anna: Budapeštiansky spolkový život so zvláštnym zreteľom na slovenský katolícky delnícky kruh na konci 19. a na začiatku 20. storočia. *Slováci v zahraničí* 23, 2006, s. 8-16.

0643

Maďarská revolúcia roku 1956 a Slovensko. = Az 1956-os magyar forradalom és

Szlovákia. Bratislava - Pozsony 4. októbra 2006 - 2006. október 4. [Redigovali - szerkesztette]: Ivaničková, Edita - Simon, Attila. [Aut.]: kol. Šamorín - Bratislava, Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 117 s.

0644

Szesztay, Ádám: A magyarországi kisebbségek az 1956-os forradalomban. A kisebbségek reagálása a forradalmi helyzetre. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8, 2006, č. 3, s. 21-31.

0645

Tóth, Andrej: Otázka mírová na maďarské ministerské radě po odjezdu Apponyiho mírové delegace na pařížskou mírovou konferenci do předání definitivního znění mírové smlouvy Maďarsku (leden-květen 1920). *SIPř* 92, 2006, č. 3, s. 353-387.

Pozri tiež č. : 27, 32, 57, 62, 64, 91, 220, 247, 321, 328, 331, 332, 399, 402, 409, 414, 421, 439, 450, 462, 569, 607

Nemecko

0646

Tajkov, Peter: Philippe Cluverius: Introductionis in Universam Geographiam tam veterem quam Novam Libri VI tabulis aeneis illustrati. Accessit P. Bertii Breviarum Totius Orbis Terrarum. *HistCarp* 36, 2005 [vyd. 2006], s. 137-144, obr.

Pozri tiež č. : 38, 137-137, 144, 443, 464, 501, 502, 554, 575, 589, 622

Poľsko

0647

Gutová, Eva: Súdnictvo v Hniezdnom v rokoch 1641-1775. *Annales historici Prešoviensis* 6, 2006, s. 58-76.

0648

Kútnik, Jozef: Dejiny kultu sv. Stanislava na Slovensku. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 323-332.

0649

Wojewódzki, Ireneusz: Problematika použitia 1. samostatnej paradesantnej brigády na podporu varšavského povstania. *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 71-86.
Pozri tiež č. : 34, 129, 178, 392, 433, 434, 439, 441, 448, 461, 525, 554, 555

Rakúsko

0650

Knob, Stanislav: Výluky v rakouské části Habsburské monarchie na přelomu 19. a 20. století. *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006, s. 243-251, tab.
Pozri tiež č. : 139, 315, 522, 612, 614

Rumunsko

0651

Daniel, Cristian Nicolae: The Political and Confessional Landscape in Alexander the Good's Moldavia: the Hussites. *Annual of Medieval Studies at CEU* 12, 2006, s. 125-141.

0652

Đurianová, Mária: Rumunská kráľovská rodina. *Zborník Múzea vo Svätom Antone* 17, 2006, s. 96-98, fot.

0653

Ferenčuhová, Bohumila: The Romanian - French 1926 Treaty and Its Position in the Versailles System of the Twenties. In: *Československo a Rumunsko v rámci versailleského systému. = Czechoslovakia and Romania in the Versailles System. P., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR* 2006, s. 95-115.

0654

Kultúra Slovákov žijúcich v zahraničí, súčasť národného, kultúrneho a duchovného dedičstva. *Zborník. [Na vyd. pripravil:] Štefanko, Ondrej. [Nadľak], Vydavateľstvo Ivan Krasko* [2006]. 204 s.
Pozri tiež č. : 287, 331, 332, 405

Taliansko

0655

Frimmová, Eva: Pomníky zobrazené v diele Richarda Bartoliniho *Hodoeporicon* z roku 1515. In: *Opera Romanica* 9. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. *České Budějovice, Jihočeská univerzita* 2006, s. 31-44.
Pozri tiež č. : 125, 252, 253, 334

Turecko

Pozri tiež č. : 612

Uganda

0656

Vilhanová-Pawliková, Viera: Svätci v dejinách kresťanstva na africkom kontinente. *Príbeh ugandských mučeníkov, 1885-1887. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 2. Br., Chronos* 2006, s. 199-218, fot.

USA

0657

Dobrotková, Marta: Prínos R. W. Setona-Watsona a Slovákov v Amerike ku riešeniu národnostnej otázky v Uhorsku. *Studia Historica Tyrnaviensia* 6, 2006, s. 192-204.

0658

Kunec, Patrik: Ján Ladislav Polerecký a jeho účasť v americkej revolúcii. (Profesionálny vojak uhorského pôvodu v boji za americkú nezávislosť.) *Annales historici Prešoviensis* 6, 2006, s. 77-90.
Pozri tiež č. : 275, 438, 439, 532, 533, 618, 622

Veľká Británia

Pozri tiež č. : 416, 444, 459, 657

Spoločenstvo nezávislých štátov

0659

Boček, Pavel: Ke změnám ve vnímání role moskevského panovníka na konci 15. století. *SlŠt* 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 5-12.

0660

Danilák, Michal: Vzájomné styky Ukrajincov v Haliči a v Uhorsku v 19. storočí. In: Z dejín visegrádskeho priestoru. B., Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 77-91.

0661

Hrycak, Jaroslav: Formovanie moderného ukrajinského národa. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 29-45, tab.

0662

Ivantyšinová, Tatiana: Identita - národ - štát: problémy formovania moderného ruského a ukrajinského národa. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 1-4.

0663

Ivantyšinová, Tatiana: Problém genézy ruského nacionalizmu. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 56-61.

0664

Kappeler, Andreas: Poznámky k formovaniu ruského národa. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 13-28.

0665

Kodajová, Daniela: Teórie spoločného slovanského jazyka v prácach ruských slavistov na prelome 19. a 20. storočia. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 69-75.

0666

Kruhlašov, Anatolij: Mychajlo Drahomanov a otázka slovanskej vzájomnosti v druhej polovici 19. storočia. HČ 54, 2006, č. 4, s. 665-680.

0667

Kuruc, Štefan: Mikuláš II. a jeho kanonizácia v kontexte vzťahov ruského pravoslávia a štátu. In: Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 2. Br., Chronos 2006, s. 223-244.

0668

Mičko, Peter: Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku po roku 1946. Annales historici Prešovensis 6, 2006, s. 198-216.

0669

Miller, Alexej: Formovanie ruskej a ukrajinskej identity v Rusku v 19. stor.: niekoľko metodologických poznámok. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 62-68.

0670

Rendek, Peter: K problematike vedecko-technickej špiónáže sovietskeho bloku. Pamäť národa 2006, č. 1, s. 36-56, fot., tab., grafy.

0671

Slovaki v Peterburge. [Koordinator projektu]: Andrejev, S. I. Sankt-Peterburg, Izdatel'stvo Globus 2006. 102 s., fot., obr.

0672

Šmigel', Michal: Ukrajinský nacionalizmus medzi nacizmom a boľševizmom. In: Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 119-130.

0673

Vlček, Radomír: Češi v Rusku a Vladimír I. Lamanskij (70. a 80. léta 19. století). SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 46-57.

0674

Vlček, Radomír: Fenomén státnosti a imperiálnosti v procese formování ruské národní identity první poloviny 19. století. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 2, s. 46-55.

0675

Vlček, Radomír: Ruský panslavizmus a národy habsburské monarchie. SIŠt 2004 [vyd. 2006], č. 1, s. 4-24.

Pozri tiež č. : 1, 2, 13, 23, 123, 323, 378, 396, 400, 466, 467, 484-484, 488, 557, 584, 609, 614, 621, 628

ZOZNAM SKRATIEK

I. Skratky excerptovaných periodík

AASt – Asian and African Studies
 BiografŠt – Biografické štúdie
 HČ – Historický časopis
 HistCarp – Historica Carpatica
 Hšt – Historické štúdie
 LitArch – Literárny archív
 LML – Literárnomúzejný letopis
 SAS – Studia academica Slovaca
 SIArchiv – Slovenská archivistika
 SIL – Slovenská literatúra
 SINár – Slovenský národopis
 SINum – Slovenská numizmatika
 SIŠt – Slovenské štúdie
 StHSI – Studia Historica Slovaca
 VIZbPov – Vlastivedný zborník Považia
 Z dejín vied – Z dejín vied a techniky na Slovensku
 ZbBM – Zborník Banského múzea
 ZbFFUKom – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského
 ZbOM – Zborník Oravského múzea
 ZbSBM – Zborník Slovenského banského múzea
 ZbSNM – Zborník Slovenského národného múzea
 ZbTM – Zborník Tekovského múzea

II. Ostatné skratky

AEP – Academic Electronic Press
 angl. – angličtina, anglický
 AÚ – Archeologický ústav
 aut. – autor, autorský
 AV ČR – Akademie věd České republiky
 Bp. – Budapešť
 Br. – Bratislava
 B.m. – bez uvedenia miesta vydania
 B.v. – bez uvedenia vydavateľstva
 č. – číslo
 ČR – Česká republika
 čs. – československý

ČSR – Československá republika
 dopl. – doplnil, doplnené
 dosl. – doslov
 Ed. – edícia, editor, edične
 FFUK – Filozofická fakulta Univerzity Komenského
 FHV – Fakulta humanitných vied
 fot. – fotografie, fotografický
 franc. – francúzština, francúzsky
 chorv. – chorvátsky
 il. – ilustrovaný, ilustrácie
 kol. – kolektív
 maď. – maďarčina, maďarský
 map. – mapové
 ml. – mladší
 MS – Matica slovenská
 nap. – napísal
 nem. – nemčina, nemecky
 obr. – obrázky, obrázkový, obrazový
 P. – Praha
 pozn. – poznámky
 prel. – preložil
 preprac. – prepracované
 príł. – prílohy
 pripr. – pripravil
 PVT – podnik výpočtovej techniky
 red. – redaktor, redakcia
 reg. – register
 rés. – résumé
 rus. – ruský
 s. – strana
 SAP – Slovak Academic Press
 SAV – Slovenská akadémia vied
 SHS – Slovenská historická spoločnosť
 slov. – slovenčina, slovenský
 SNM – Slovenské národné múzeum
 SNP – Slovenské národné povstanie
 SNR – Slovenská národná rada
 SPN – Slovenské pedagogické nakladateľstvo
 spoluprac. – spolupracoval
 sprac. – spracoval
 SR – Slovenská republika
 sv. – svätý

ŠOKA – Štátny okresný archív
 špan. – španielčina, španielsky
 tur. – turecky, turečtina
 tzv. – takzvaný
 UMB – Univerzita Mateja Bela
 UPJŠ – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
 upr. – upravil
 úv. – úvod, úvodný
 ved. – vedúci, vedenie, vedecký
 vl. nákl. – vlastným nákladom
 vyd. – vydanie, vydavateľstvo, vydané
 vypr. – vypracoval
 zodp. – zodpovedný
 zost. – zostavil
 zv. – zväzok
 zvl. – zvlášťne
 UK – Univerzita Komenského
 UKF – Univerzita Konštatína Filozofa
 východoslov. – východoslovenský
 vyd. – vydanie, vydavateľstvo

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH PERIODÍK A ZBORNÍKOV

(Časopisy a zborníky, ktoré sa systematicky excerpovali v Historickom ústave SAV.)

I. Časopisy a periodické zborníky

Acta historica Neosoliensia (Banská Bystrica), 9, 2006.

Acta Nitriansiae (Nitra), 2006.

Annales historici Presoviensis (Prešov), 6, 2006.

Asian and African Studies (Bratislava), 15, 2006.

Ars (Bratislava), 39, 2006.

Bratislava. Ročenka Annales (Bratislava); 18, 2006.

Etnologické rozpravy (Bratislava), 13, 2006.

Filozofia (Bratislava), 61, 2006.

Fons Tyrnaviensis (Trnava), 1, 2006.

Fórum Társadalomtudományi Szemle (Šamorín), 8, 2006.

Genealogicko-heraldický hlas (Martin), 16, 2006.

Geografický časopis (Bratislava), 58, 2006.

Historica Carpatica (Košice), 36, 2005 [vyd. 2006].

Historický časopis (Bratislava), 54, 2006.

Historické rozhľady (Trnava), 3, 2006.

Historické štúdie (Bratislava), 44, 2006.

Historický zborník (Martin), 16, 2006.

Human Affairs (Bratislava), 16, 2006.

Kniha (Martin), 2006.

Monumentorum tutela (Bratislava), 17, 2006.

Pamäť národa (Bratislava), 2006.

Politické vedy (Banská Bystrica), 9, 2006.

Slavica Slovaca (Bratislava), 41, 2006.

Slovak review (Bratislava), 15, 2006.

Slovenská archeológia (Bratislava), 54, 2006.

- Slovenská archivistika (Bratislava), 41, 2006.
- Slovenská literatúra (Bratislava), 53, 2006.
- Slovenská reč (Bratislava), 71, 2006.
- Slovenský národopis (Bratislava), 54, 2006.
- Studia Academica Slovaca (Bratislava), 35, 2006.
- Studia Bibliographica Posoniensia (Bratislava), 1, 2006.
- Studia historica Nitriensia (Nitra), 13, 2006.
- Studia historica Tyrnaviensia (Trnava), 6, 2006.
- Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV (Nitra), 39, 2006; 40, 2006.
- Vlastivedný zborník Považia (Žilina), 23, 2006.
- Vojenská história (Bratislava), 10, 2006.
- Zborník FFUK – Paedagogica (Bratislava), 18, 2006.
- Zborník Kysuckého múzea (Čadca), 10, 2006.
- Zborník Múzea vo Svätom Antone (Svätý Anton), 17, 2006.
- Zborník Oravského múzea (Dolný Kubín), 23, 2006.
- Zborník SNM 100 - Archeológia 16 (Bratislava), 2006.
- Zborník SNM - Etnografia 47 (Bratislava), 2006.
- ## II. Neperiodické zborníky
- Bližšie k poznaniu pravdy. Exil slovenskej štátnej orientácie po roku 1945. [Zost.]: Maruniak, Peter - Grácová, Genová. Martin, MS 2006. 285 s.
- Červený kríž, Alica G. Masaryková a Slovensko. Bratislava, Slovenský Červený kríž 2006. 199 s.
- Dejiny hutníctva na Slovensku. = History of metallurgy in Slovakia. História výroby železa, neželezných a drahých kovov na území Slovenska. [Zost. a red.]: Schmiedl, Juraj - Weigner, Luboš. Košice, Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky - Banská agentúra 2006. 399 s.
- Dotváranie literárnych hodnôt Petra Libu. [Ed.]: Leikert, Jozef. Nitra, Kulturologická spoločnosť v Nitre 2006. 215 s.
- Dvadsiatytretí zborník dejín fyziky. MES-DEF 2005. [Na vyd. priprav.]: Morovics, Miroslav Tibor - Hympanová, Ingrid. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV 2006. 160 s.
- Erbové listiny. = Patents of Arms. Venované profesorovi Jozefovi Novákovi. [Zost.]: Šišmiš, Milan. Martin, Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2006. 236 s., reg.
- Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Somorja, 2005. június 9.-10. [Zost.]: Bárdi, Nándor - Simon, Attila. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006. 438 s.

Inter arma silent musae. Zbrane v dejinách ľudstva. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia 11. november 2005. [Zost.]: Gerboc, Tomáš. Trnava, Trnavský historický spolok 2006. 179 s.

Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v Strednej Európe. [Zost.]: Ivantyšinová, Tatiana. Br., HÚ SAV 2006. 223 s.

Pešek, Jan a kol.: Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc. Br., HÚ SAV vo vyd. Prodama 2006. 346 s., fot.

Kapitoly z dejín Bratislavy. [Ed.]: Czoch, Gábor - Kocsis, Aranka - Tóth, Árpád. Br., Kalligram 2006. 494 s., obr. príl.

Kultúra Slovákov žijúcich v zahraničí, súčasť národného, kultúrneho a duchovného dedičstva. [Ed.]: Štefanko, Ondrej. [Nadľak], Vydavateľstvo Ivan Krasko [2006]. 204 s.

Laco Novomeský kultúrny politik, politik v kultúre. [Ed.]: Pekník, Miroslav - Petrovičová, Eleonóra. Bratislava, Veda 2006. 287 s.

Maďarská revolúcia roku 1956 a Slovensko. = Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia. Bratislava - Pozsony 4. októbra 2006 - 2006. október 4. [Red.]: Ivaničková, Edita - Simon, Attila. Šamorín - Bratislava, Fórum inštitút pre výskum menšín 2006. 117 s.

Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika). [Aut.]: Šutaj, Štefan a kol. Prešov, Universum 2006. 140 s.

Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti. Zborník príspevkov z konferencie. [Zost.]: Ragačová, Júlia. Br., MV SR 2006. 170 s., fot., mp., grafy.

Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Zborník z konferencie. [Zost.]: Pekník, Miroslav. [Aut.]: kol. Br., Veda 2006. 205 s.

Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice. Zborník. Zv. 1.-2. [Eds.]: Nagy, Imrich - Graus, Igor. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2006. 301 s., 340 s.

Osobnosti Banskej Štiavnice. [Zost.]: Lichner, Marián. Banská Bystrica, Štúdio Harmony 2006. 239 s.

Rusíni - história, súčasnosť a perspektívy. Spoločenskovedný seminár, Prešov, 29. - 30. júna 2006. [Zost.]: Duleba, Alexander a kol. Br., Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2006. 111 s.

Posledné a prvé slobodné (?) voľby - 1946, 1990. Zborník z odborného seminára. [Zost.]: Medvecký, Matej. Br., Ústav pamäti národa 2006. 267 s., fot. príl.

Príspevky k dejinám rozhlasu. Jubilejné. [Zost.]: Draxler, Vladimír. Br., Slovenský rozhlas 2006. 116 s.

Slovackaja nadzeja: dosved demakratyčnych transfarmacyj. [Red.]: Butara, Marcin [Bútora, Martin]. Bratislava - Minsk, Instytut gramadskich pyttanniv 2006. 327 s.

Slovakia and Decrees of President of the Czechoslovak Republic Edvard Beneš in the Context of Regulations of the Slovak National Council. Domestic and Foreign Policy Implications. [Aut.]: Šutaj, Štefan a kol. Br., Veda 2006. 136 s.

Slovensko a dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady. Vnútropolitické a zahraničnopolitické súvislosti. [Aut.]: Šutaj, Štefan a kol. Br., Veda 2006. 126 s.

Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945. [Zost.]: Letz, Róbert - Mulík, Peter - Bartlová, Alena. [Aut.]: kol. Martin, Matica slovenská 2006. 389 s.

Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. Zv. 5. Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944-1945. [Eds.]: Šmigel', Michal - Mičko, Peter - Syrný, Marek. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2006. 356 s.

Slovensko na ceste k rodovej rovnosti. [Zost.]: Mintalová, Zora. Bratislava, Sociologický ústav SAV 2006. 206 s. slov. textu, 207 angl. textu.

Slovenský mýtus. Kurátorský projekt. [Ed.]: Hrabušický, Aurel. Br., Slovenská národná galéria 2006. 239 s., obr. príl.

Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 1. [Zost.]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav. Bratislava, Chronos 2006. 440 s.

Svätec a jeho funkcie v spoločnosti. Zv. 2. [Zost.]: Kožiak, Rastislav - Nemeš, Jaroslav. Bratislava, Chronos 2006. 332 s.

Štvorsté výročie krupinského snemu 1605-2005. = A korponai országyűlés 400. évfordulója 1605-2005. [Zost.]: Kónya, Peter - Lukáč, Miroslav. Krupina, Mesto Krupina 2006. 95 s.

Trade, Journeys, Inter- and Intracultural Communication in East and West (up to 1250). = Handel, Wege, inter- und innerkulturelle Kontakte: Osten und Westen (bis 1260 nach Chr.). [Ed.]: Gálik, Marián - Štefanovičová, Tatiana. Br., Institute of Oriental Studies, SAS 2006. 310 s., fot., obr., mp.

Z histórie školstva v okrese Veľký Krtíš. Zv. 2. Zborník Dní Augustína Horislava Škultétyho Veľký Krtíš 2006. Štefan Ryšul'a (1900-1976), pedagóg, spisovateľ. [Zost.]: Kamasová, Marta. Veľký Krtíš, 2006. 46 s., príl.

Zborník k životu a pôsobeniu ruských a ukrajinských emigrantov na východnom Slovensku (1919-1945). [Eds.]: Harbuľová, Ľubica - Nachajová, Mária - Babotová, Ľubica. Prešov, ŠVK 2006. 166 s.

Židovská komunita po roku 1945. [Zost.]: Salner, Peter. Br., Ústav etnológie SAV 2006. 192 s.

AUTORSKÝ REGISTER

A

Adam Ján, 114
Adamus Vladimír, 221
Afanasjev Valerij, 615
Alberty Július, 62
Aleksahhina Margarita, 1
Almášiová Lenka, 368
András Károly, 571
András Matej, 392
Andrejev S. I., 671
Ardo Oliver, 440
Arpáš Róbert, 393, 432
Artimová Marta, 178

B

Babirát Marián, 166
Babotová Ľubica, 484, 488
Baďurík, Jozef, 303b
Bagi Zoltán, 116
Baka Igor, 461
Baláz Zoltán, 559
Balážová Barbara, 304
Balko Ján, 104
Ballay Miroslav, 592
Bárdi Nándor, 492
Barnovský Michal, 406, 470, 556, 643
Bartlová Alena, 110, 394, 395, 406, 452
Bartoš Martin, 84
Bátovská Jarmila, 372
Bednárová Marcela, 373
Bednařík Petr, 564
Belejkaníč Imrich, 117
Beličová Renáta, 599
Benko Juraj, 432
Beňovský Móric August, 106
Berdinskich V. A., 2
Bernát Libor, 85, 305
Bernátová Viera, 86

Bešinová Eva, 87
Bielik František, 616
Bizub František, 169
Blanár Vincent, 374
Blehová Beata, 522
Bobák Ján, 39, 396
Boboková Jarmila, 326
Boček Pavel, 659
Bodnárová Miroslava, 40, 306
Bolerázsky Andrej, 71
Bolchazy Ladislaus J, 153
Boltíziar Martin, 222
Borbášová Katarína, 623
Borejsza Jerzy, 20
Boroń Piotr, 34
Borza Peter, 471
Bosák Ľubomír, 106
Brang Peter, 380
Brendza Gabriel, 559
Brezováková Blanka, 118
Bubryák Orsolya, 307
Bugajdová Janka, 375
Bukovszky László, 643
Bumová Ivica, 524
Buzinkayová Anna, 53, 54
Bystrický Jozef, 537, 556
Bystrický Peter, 119
Bystrický Valerián, 3, 120, 397, 617

C

Cengel Juraj, 221
Coranič Jaroslav, 560
Csányi Peter, 398
Csontos Ladislav, 310
Czoch Gábor, 187

Č

Čaplovič Dušan, 153
Čaplovič Miloslav, 406
Čavojský Ladislav, 595

Čechová Františka, 452
Čelko Mikuláš, 279
Čelko Vojtech, 440, 586
Čepela Vladimír, 88
Černáková Andrea, 106
Čičaj Viliam, 55, 59
Čierna-Lantayová Dagmar, 399, 400, 406, 545, 546, 643
Čiliak O., 171
Čižmár Marián, 158
Čomaj Ján, 183

D

Dacej Vasil, 484
Dambek Małgorzata, 592
Dangl Vojtech, 4, 271, 342
Daniel Cristian Nicolae, 651
Danilák Michal, 660
Daniš Miroslav, 41, 605
Daniš Vladimír, 452
Darulová Jolana, 200
Dejmek Jindřich, 406, 439
Démuth Andrej, 204
Derfiňák Patrik, 369
Dikáczová Diana, 291
Dobiašová Zuzana, 508
Dobrotková Marta, 657
Dobrovičová D., 479
Dolinský Juraj, 308
Domenová Marcela, 89, 264
Dončová Angelika, 401, 402
Draxler Vladimír, 596
Drenko Jozef, 590
Drug Štefan, 509, 515
Dubníčka Ivan, 515
Dubovský Ján, 217

Dúbravčík Pavol, 221
Dudeková Gabriela, 5, 343, 346
Duchon Jozef, 256
Duchon Michal, 6
Duleba Alexander, 219
Dulovič Erik, 439

Ď

Ďurčo Marek, 159
Ďurianová Mária, 292, 652
Ďurica Milan S., 452
Ďuriška Zdenko, 79, 90, 440
Dvořák Pavel, 114, 175
Dvořáková Daniela, 7, 121
Dzuriak Karol, 163

E

Eliáš Štefan, 327
Endrödi Ján, 91
Eördögh István, 478

F

Fábryová Lívia, 272
Falisová Anna, 228, 510
Fedmayer Frederik, 93
Ferenčuhová Bohumila, 403-406, 439-440, 491, 634, 653
Feriancova Alena, 407
Figurová Tatiana, 173
Filipowicz Marcin, 354
Francová Zuzana, 353
Franková Libuša, 376
Fremal Karol, 432, 515
Fried István, 380
Frimmová Eva, 151, 655
Füleki Katalin, 638
Fundárková Anna, 114, 273

G

Gabzdilová-Olejníková Soňa, 537
 Gajdošíková Pavla, 499
 Gąsior Grzegorz, 525
 Gálik Marián, 606
 Gašpar Ján, 176
 Gašpar Peter, 177
 Gbúrová Marcela, 515
 Gerát Ivan, 270
 Gerboc Tomáš, 597
 Germuska Pál, 639
 Gogorová Magdaléna, 172
 Goňcová Marta, 408
 Goněc Vladimír, 108, 440
 Goranič Jaroslav, 561
 Grácová Genovéva, 523
 Grajciarová Želmíra, 353
 Graus Igor, 94, 95, 197
 Graziano Ingrid, 478
 Gregorička Štefan, 511
 Greschner Ján, 221
 Gulyás László, 409
 Gutová Eva, 647
 Guzi D., 215
 Guzyová Oľga, 484

H

H. Németh István, 112
 Hajko Dalimír, 592
 Hájková Dagmara, 410
 Halczak Bohdan, 554, 555
 Hal'ko Jozef, 122, 472, 643
 Hallon Ľudovít, 221, 228, 498, 607
 Hanák Jozef, 229
 Hanuliak Milan, 243, 244
 Hanuliak Václav, 262
 Hanus Ladislav, 109
 Hanuš Jiří, 474

Haraksim Ľudovít, 218
 Harbuľová Ľubica, 406, 473, 484, 488, 556
 Hausel Sándor, 309
 Hautová Júlia, 556
 Havrila Marek, 8
 Hazucha Miroslav, 588
 Hencovská Judita, 230
 Herčko Ivan, 200, 377
 Hertel Maroš, 432, 452
 Herucová Marta, 353
 Hetényi Martin, 411, 512
 Hlavinka Ján, 219
 Hlavová Viera, 537, 577
 Hofman Petr, 462
 Holák Martin, 130, 139, 412, 413, 452
 Holčík Štefan, 67
 Holec Roman, 9, 10, 328-332, 347, 380, 513, 608
 Hollý Karol, 348
 Holotová-Szinek Juliana, 598
 Homišinová Mária, 573
 Homonnai Sarolta, 247
 Homza Martin, 248
 Horváth Pavel, 300
 Horváth Vladislav, 177
 Hrabušický Aurel, 36
 Hradská Katarína, 489
 Hradský Juraj, 154
 Hrčková Naďa, 231
 Hronček Pavel, 200
 Hronský Marián, 414, 440
 Hrubala Martin, 333
 Hrycak Jaroslav, 661
 Hudek Adam, 11
 Hunka Ján, 269
 Hupko Daniel, 415
 Hurbanič Martin, 600, 601
 Hympánová Ingrid, 227

CH

Chalupecký Ivan, 42, 43
 Chmelinová Katarína, 306
 Chrastina Peter, 222
 Churý Slavko, 214

I

Ignác Peter, 181
 Isenberg Madeleine, 164
 Ivanič Peter, 265
 Ivaničková Edita, 12, 80, 416, 537, 589, 643
 Ivantyšinová Tatiana, 13, 14, 378-380, 609, 628, 662, 663

J

Jablonický Jozef, 417
 Janas Karol, 44, 182, 418, 419, 452
 Jančík Drahomír, 420
 Janek István, 421, 640, 641
 Jänicke Nadine, 15
 Janota Igor, 183, 184
 Janšák Štefan, 110
 Javor Martin, 155
 Ježek Václav, 602
 Jindra Jiří, 405
 Jurčišinová Nadežda, 355, 578

K

Kafka Marián, 590
 Kafka Richard, 221
 Kamasová Marta, 238
 Kamenec Ivan, 16, 422-424, 515, 545-546
 Kamenický Miroslav, 114, 221, 311
 Kaňka Jan, 499
 Kaplan Karel, 537
 Kappeler Andreas, 664
 Karcol Marián, 17
 Karlik Jozef, 167

Karliková Jana, 44
 Kárník Zdeněk, 432
 Kárpáty Vojtech, 425
 Kartous Peter, 96
 Karvašová Eva, 519
 Katona Csaba, 356
 Katuninec Milan, 427, 432
 Katuščák Martin, 440
 Kazanský Rastislav, 426
 Kazimír Štefan, 300
 Kázmerová Ľubica, 427
 Keruľová Marta, 592
 Kiss Jozef, 515, 526
 Kiss László, 147
 Klabjan Borut, 334
 Klamková Hana, 18, 19
 Klčo Marián, 66
 Klecker Elisabeth, 274, 298
 Kleinert Andreas, 381
 Klobucký Robert, 382
 Klocok Branislav, 221
 Kmet' Miroslav, 57, 335
 Kmet' Norbert, 417
 Knob Stanislav, 650
 Kocsis Aranka, 187, 569
 Kočí Martina, 232
 Kočíšová Silvia, 495
 Kodajová Daniela, 63, 324, 349, 357, 379, 380, 383, 556, 665
 Kohútová Mária, 281, 300, 312
 Kollárová Ivona, 313
 Kolník Titus, 150
 Komorovský Ján, 380
 Konečný Stanislav, 219
 Kónya Peter, 114, 157, 188, 352
 Kónyová Annamária, 114, 282
 Kopeček Lubomír, 156

- Kortman B., 201
 Košícký Patrik, 123
 Kováč Dušan, 20-22, 78, 336, 490
 Kovačka Miloš, 440
 Kováčová Anna, 358, 642
 Kováčová Erika, 592
 Koval' Peter, 23
 Kowalská Eva, 24, 25, 283-285
 Koziak Rastislav, 124, 239
 Krajčovič Milan, 359
 Krajčovič Rudolf, 245
 Krajčovičová Natália, 406, 439
 Krasula Radovan, 482
 Krémár Alojz, 189
 Krišková Ľubica, 70
 Kršáková Dana, 439
 Kruhlašov Anatolij, 666
 Kruke Anja, 12
 Kružliak Imrich, 527
 Kšiňan Michal, 344
 Kubíček Jaromír, 514
 Kučera Martin, 384
 Kučerová Kvetoslava, 635
 Kuchtová Oľga, 626
 Kunec Patrik, 275, 658
 Kunhalmi Gabriel, 221
 Kurlansky Mark, 528
 Kuruc Štefan, 667
 Kurucárová Jana, 191
 Kušniráková Ingrid, 286
 Kútnik Jozef, 648
 Kýška Patrik, 106
- L**
 Lábaj Ľubomír, 45
 Labanič Eugen, 221
 Labuda Vladimír, 179
 Lacko Martin, 107, 125-127, 428, 429, 463, 464
 Lacko Richard, 559
- Lagová Veronika, 562
 Lалуha Ivan, 515
 Lang Tomáš, 479
 Leikert Jozef, 128, 406, 430, 439, 537, 587, 591, 592, 643
 Leková Andrea, 500
 Lenčíš Štefan, 160
 Lengyelová Tünde, 114, 152, 165, 293, 294
 Lepáček Celestín Alojz, 161
 Leška Vladimír, 529
 Letajavová Silvia, 186
 Letz Róbert, 452
 Lévai Csaba, 572
 Liba Peter, 592
 Lichner Marián, 81
 Lintner Anita, 493
 Lipinský Ján, 219
 Lipták Ľubomír, 431
 Lipták Mikuláš, 164
 Lisková Henrieta, 194
 Lobodová Dagmar, 221
 Londák Miroslav, 78, 537, 579-581
 Londáková Elena, 515, 537, 593
 Lopatková Zuzana, 299
 Lukáč Miroslav, 157, 196
 Lukačka Ján, 172, 266
- M**
 Macková Mária, 592
 Mačura Rastislav, 176
 Magdolenová Anna, 452
 Macho Peter, 26, 35, 78, 360, 361, 380, 433
 Majeriková Milica, 434
 Makk Ferenc, 27
 Maliniak Pavol, 257
 Malovecká Milota, 314
- Mannová Elena, 337, 362, 363, 380
 Marčeková Katarína, 603
 Marečková Marie, 295
 Marek Miloš, 249, 267
 Marek Pavel, 474
 Marek V., 465
 Marinelli-König Gertraud, 380
 Marjina Valentina V., 435, 556
 Markusková Helena, 276
 Marsina Richard, 46-48, 250, 315, 604
 Martinický Miroslav, 277
 Martuliak Pavol, 432
 Maruniak Peter, 523
 Marušiak Juraj, 537, 567, 574
 Maškova A. G., 516
 Mathé Svätoslav, 436
 Maťovčík Augustín, 79
 Matula Pavol, 517
 Matuszak Tomasz, 129
 Medvecký Matej, 130, 437, 538, 583
 Mellner Dušan, 233
 Meško Marek, 131
 Mičianik Pavel, 466, 467
 Mičko Peter, 453, 483, 485, 486, 501, 502, 557, 668
 Mičurová Miroslava, 370
 Mihok Ľubomír, 221, 223, 301
 Michálek Slavomír, 406, 438-440, 519, 530-532, 537, 618
 Michalička Vladimír, 234
- Michnovič Imrich, 188
 Miklovič Michal, 533
 Mikuličová Ivanka, 537
 Miľanová Ľubica, 503
 Miller Alexej, 669
 Miller Jaroslav, 629
 Mišún Ján, 198
 Mojdis Ján, 518
 Mokry Ján, 172
 Molitoris Jozef, 325
 Moravčíková Ľudmila, 223, 301
 Moritsch Andreas, 380
 Morovics Miroslav
 Tibor, 28, 227, 228
 Morozov Stanislav
 Vaclavovič, 441
 Morrissey Christof, 575
 Motajová Zuzana, 442
 Mrva Ivan, 152
 Múcska Vincent, 605
 Mulík Peter, 452
 Muraško Galina P., 556
 Musiał Bogdan, 619
- N**
 N. Csádi Ildikó, 148
 Nagy Imrich, 197, 610
 Ňachajová Mária, 484, 488
 Nakazawa Tatsuya, 338
 Necov Neco P., 627
 Nečas Ctibor, 494
 Němeček Jan, 439, 440
 Nemeš Jaroslav, 111
 Németh H. István, 112
 Neresnický Juraj Slávik, 519
 Neupauer Eduard, 636
 Nevizánsky Gabriel, 251
 Nevrlý Mikuláš, 484
 Nižňanský Eduard, 132, 443
 Noskova Al'bina F., 556

Novák Jozef, 49, 69
Nováková Mária, 149
Novotná Mária, 221

O

Obuchová Viera, 67
Očovský Štefan, 300
Okániková Mária, 385
Okoličányová Vlasta, 287
Olajoš Jozef, 594
Olejárová Františka, 302
Olejník Milan, 537
Oroszi Sándor, 303
Ortvay Tivadar, 199
Otčenáš Michal, 380

P

Pacindová Laura, 258
Pál Judit, 331, 332
Pálffy Géza, 133
Palko Vladimír ml., 534
Papp Szilárd, 259
Paráčová Andrea, 224
Parenička Pavol, 79
Pastirčák Daniel, 620
Pašteka Július, 109, 161
Patek Artur, 371, 386
Paulíková Viera, 52
Pavlovič Richard, 535
Pecina Jozef, 621
Pecník Marcel, 504, 582
Pehr Michal, 452
Pejša Robert, 495
Pekár Martin, 29, 134
Pekařová Katarína, 351
Pekník Miroslav, 440, 515
Pernes Jiří, 537
Pešek Bohumil, 468
Pešek Jan, 78, 122, 406, 432, 472, 475, 536, 537, 556, 558, 563
Petrík Jozef, 223, 301

Petrovičová Eleonóra, 515
Petruf Pavol, 135, 444, 537
Pieta Karol, 241, 242
Pichler Tibor, 380, 611
Pinterová B., 170
Písecká Barbara, 120
Podmaková Dagmar, 595
Podolec Ondrej, 406, 445, 452
Podrimavský Milan, 78, 439
Podstawski Maksymilian, 440
Popély Árpád, 643
Poriezová Míriam, 316
Pötzl-Malíková Mária, 317
Presinszky Ludovít, 202
Presinszky-Ághová Magdaléna, 203
Prikryl Lubomír V., 162
Pšenák Jozef, 318
Pučalik P. Marek, 288
Pynsent Robert B., 380

R

Rábik Vladimír, 98, 260, 261, 263, 268
Ragač Radoslav, 68, 319
Ragačová Júlia, 52, 61, 97
Rajlich Jiří, 469
Rákosník Jakub, 432
Rendek Peter, 622, 670
Rodan Kamil, 630
Roguľová Jaroslava, 406, 452
Rolková Natália, 452
Roman Michal, 484
Romportlová Marta, 446
Romsics Ignác, 623
Ronaiová Ivana, 631

Rozskova Elena, 387
Rusková Mária, 432
Rusnák Peter, 50
Ruttkey Alexander, 205, 241, 242
Ruttkey Matej, 241, 242
Rydlo Jozef M., 236
Rychlík Jan, 136, 440, 537, 539-541
Řepa Milan, 30

S

Sabov Peter, 56, 206, 566
Sáposová Zlatica, 573
Sedlák I., 168
Sedliaková Alžbeta, 72-74
Segeš Dušan, 440, 447, 448
Schmiedl Juraj, 221
Schmittová Martina, 339
Schönherr Klaus, 612
Schvarc Michal, 113, 137-139, 449, 452
Schwarz Karl, 380
Sikora Stanislav, 542
Simon Attila, 64, 140, 450, 492, 496, 643
Singerová Silvia, 480
Sipekiová Nicol, 51
Sivoš Jerguš, 543, 544
Skladaný Marián, 221
Slavík Julie Brès, 439
Slavík Juraj Ludevít Jan, 439
Snaková Martina, 289
Snopková Blanka, 75
Sojková Zdenka, 325, 340, 388
Sokolová Milena, 454
Sombathy Ladislav, 221
Sopoliga Miroslav, 484
Sorby Karol, 406, 624
Spiritz Juraj, 99
Spiritz Roman, 99

Stančiaková Krištína, 100
Stančić Nikša, 380
Stankov N. N., 455
Staš Milan, 221
Steblij Feodosij, 380
Stieranková E., 195
Stollmann Andrej, 58
Strba Sándor, 479
Sulaček Jozef, 208
Syrný Marek, 141, 432, 453, 537, 547, 568
Szabó Miloslav, 37
Szabó Viktor, 364
Szállási Árpád, 142
Száráz Peter, 625
Szarka László, 365
Szesztay Ádám, 643-644

Š

Šabík Vincent, 592
Šedová Božena, 76, 77
Šelep Jozef, 484
Ševčíková Zuzana, 605
Šimeček Zdeněk, 320
Šimková Ludmila, 439
Šimončič Jozef, 101
Šišjaková Jana, 565
Šišmiš Milan, 92
Škovierová Angela, 389
Škvarna Dušan, 380
Šlesar Juraj, 452
Šmerda Milan, 632
Šmíd Miroslav, 633
Šmigel' Michal, 65, 453, 485, 486, 555, 570, 672
Špánik Miroslav, 221
Špiesz Anton, 153
Špiesz Štefan, 300
Špringel' Ján, 637
Štefánik Martin, 252, 253
Štefanko Ondrej, 654
Štefanovič Milan, 545, 546

Štefanovičová Tatiana, 606
 Štefanský Michal, 545, 546
 Števík Miroslav, 185, 207
 Štilla Miloš, 341
 Šťoviček Ivan, 456
 Štusteková Ivana, 505
 Šuba Andrej, 214
 Šuchová Xénia, 432
 Šumichrast Peter, 143, 144
 Šusteková Ivana, 505
 Šutaj Štefan, 545, 546, 573
 Šutajová Jana, 573
 Švecová Adriana, 102
 Švoliková Marta, 278, 520
 Švorc Peter, 31, 345

T

Tajkov Peter, 646
 Takáčová Magda, 199
 Tesák Peter, 254
 Tesárek Pavel, 464
 Timková M., 207
 Tišliar Pavol, 487
 Tkáč Marián, 506
 Točka Imrich, 209
 Tolnai Csaba, 210
 Tomaszewski Jerzy, 457
 Tomášek Karel, 221
 Tomeček Oto, 290, 296
 Tonková Mária, 63
 Tönsmeier Tatjana, 497
 Tóth Andrej, 645
 Tóth Árpád, 187, 350
 Tóth Gergely, 105
 Tretinová Tatiana, 592
 Tulkisová Jana, 132, 443, 481
 Tůma Oldřich, 405
 Týrová Zuzana, 237

U

Uhlíková Jana, 521
 Uhlíř Dušan, 613
 Uhrin Marian, 458
 Uličný Ferdinand, 193, 255

V

V. Molnár László, 321
 Vajda Barnabás, 576
 Valach Július, 212
 Valachovič Pavol, 60, 83
 Vaňo D., 190, 216
 Varinský Vladimír, 432, 537
 Vároš Milan, 225
 Varšo Ivan, 246
 Vasiľová Darina, 235, 390
 Včelková-Pernischo-
 vá Lýdia, 213
 Velička Drahomír, 297
 Vestróczy Zsolt, 366
 Viatrovyč Volodymyr, 584
 Vilhanová-Pawliková
 Viera, 656
 Viršinská Miriam, 32
 Vítek Peter, 163, 214
 Vlček Radomír, 673-
 675
 Vnuk František, 459, 476
 Volokitina Tamara V., 556
 Volostnova Natália V., 556
 Vondrášek Václav, 537, 548
 Vondrovský Ivo, 280
 Vörös László, 25, 33, 367
 Vozár Jozef, 300
 Vráblová Zdenka, 103
 Vrtef Ladislav, 96

W

Wakounig Marija, 614
 Weigner Luboš, 221
 Winkler Tomáš, 325
 Wojewódzki Ireneusz, 649

Z

Zábojník Jozef, 240
 Zadorožňuk E. G., 549
 Zavacká Katarína, 460, 545, 546
 Zavacká Marína, 33 b, 432, 550, 537
 Zemko Milan, 406, 432, 551, 552
 Ziemer Klaus, 20
 Zilizi Zoltán, 391
 Zubko Peter, 220
 Zwicker Stefan, 38

Ž

Žáček Pavel, 115, 145
 Žadanská Anna, 585
 Žadanský Juraj, 585
 Žatkuliak Jozef, 78, 553
 Žbirková Viera, 322
 Žeňuch Peter, 323
 Žilínčik Ivan, 226, 507
 Žilka Tibor, 592
 Žitňan Andrej, 477
 Žiška Dušan, 176
 Žudel Juraj, 146, 217

GEOGRAFICKÝ REGISTER

A

Abov [župa], 220, 260

B

Banská Bystrica, 194, 197, 290, 472, 559
 Banská Štiavnica, 81, 311, 317, 377
 Bardejov, 264, 289, 295

Beckov, 167
 Békešská Čaba, 57
 Belá-Dulice, 168
 Berlín, 144
 Bielorusko, 466, 485
 Blízky východ, 624, 639
 Bodíky, 203
 Bodva [povodie], 223
 Bosna, 636
 Bradlo, 26
 Branč, 170
 Bratislava, 67, 100, 133, 137, 142, 151, 154, 170 b, 183, 184, 187, 199, 206, 229, 259, 286, 288, 319, 326, 333, 350, 353, 381, 489, 490
 Bratislava [kraj], 234
 Brezová pod Bradlom, 26
 Budapešť, 358, 642
 Budatín [panstvo], 224

Č

Čadca, 226
 Čereňany, 172
 Čierna Hora, 237
 Čierne Kľačany, 606
 Čierny Brod, 240

D

Detva, 173, 232
 Doľany, 98
 Dubie-Kysucké Nové Mesto, 191
 Dubovica, 174
 Dúbravica, 68
 Dunaj stredný, 124, 239

E

Estónsko, 1
 Európa, 249, 599, 605, 610, 615
 Európa juhovýchodná, 249

Európa stredná, 362,
380, 398, 607
Európa východná, 662
Európa západná, 249,
408

G

Gemer [región], 84
Grove, 144

H

Halič, 660
Handlová, 177
Heidelberg, 381
Hencovce, 188
Hercegovina, 636
Hervartov, 178
Hniezdne, 647
Homád [povodie], 223
Horné Orešany, 166
Huncovce, 179
Hurbanovo-Konkoľ,
103

CH

Charkov, 467
Chorvátsko, 136, 249,
635
Chrabrany, 180
Chrenová-Nitra, 209

J

Jelšava, 368

K

Kanianka, 186
Kežmarok, 164
Konkoľ-Hurbanovo,
103
Konštantinopol, 600
Košice, 112, 155, 158,
256, 264, 270, 327,
480, 594
Košice [župa], 439
Kovačica, 637
Kráľova Lehota, 169
Kremnica, 504
Krtovce, 190

Krupina, 157, 196, 287
Kvetoslavov, 202
Kysuce [región], 224,
297, 418, 482, 505
Kysucké Nové Mesto-
Dubie, 191

L

Lakšárska Nová Ves,
213
Lednické Rovne, 507
Leopoldov, 280
Levice, 87, 210, 254,
274, 298, 372, 520
Levice-Géňa, 251
Levoča, 264, 320, 362
Lipová, 192
Liptov [župa], 391
Liptovský Hrádok, 214
Liptovský Mikuláš,
193
Locarno, 407
Londýn, 439, 444
Lučenec, 195
Luhačovice, 513

M

Makovica [panstvo],
261, 302
Martin, 378
Martovce, 569
Medzilaborce, 160
Mestečko, 198
Michalovce-Močarany,
352
Michalovce-Stráňany,
352
Michalovce-Topoľany,
352
Michalovce-Vrbovec,
352
Močarany-Michalov-
ce, 352
Modra, 217
Moldavsko, 651
Moskva, 396
Motyčky, 296

N

Nitra, 189, 250
Nitra [región], 159
Nitra [župa], 266
Nitra-Chrenová, 209
Nová Dedina, 208
Nováky, 544
Nové Sady, 222
Nové Zámky, 276
Novohrad [župa], 309,
401

O

Orava, 162

P

Paríž, 439
Peloponéz, 131
Petrohrad, 671
Piešťany, 71, 429
Piešťany [okres], 66
Pliešovce, 200
Podolíneč, 185
Pohronie [región], 265
Pohronie [župa], 439
Pohronský Inovec [po-
horie], 212
Poprad, 176
Považie, 370
Považská Bystrica, 201
Praha, 320
Prešov, 89, 235, 264,
295, 306, 307, 369,
376, 390
Prievidza, 171
Púchov, 182
Pukanec, 278
Pusté Úľany, 204

R

Rimava, 301
Ružomberok, 163

S

Sabinovo, 264
Sedmohradsko, 245,
331
Slatinice, 633

Slovensko južné, 479,
496
Slovensko stredné, 501
Slovensko východné,
65, 134, 218, 323, 425,
439, 484, 488, 585
Slovensko západné, 6,
565
Smolenice, 415
Spiš [región], 164, 248,
371
Srbsko, 237, 344
Stará Ľubovňa, 207
Stráňany-Michalovce,
352
Strečno [panstvo], 224
Svätý Anton, 279
Svidník [okres], 578

Š

Šaľa, 322
Šariš [župa], 260

T

Tatry, 35
Tekov [región], 312,
351
Terezín, 481
Tešínsko [región], 632
Tokaj [región], 585
Topoľany-Michalovce,
352
Topoľčany, 211, 564
Toronto, 586
Třebatice, 511
Trenčín, 85, 86, 250
Trenčín [župa], 277,
418
Tríbeč [pohorie], 212
Trnava, 101, 263, 308,
315, 316, 318, 588,
595
Trnava [kraj], 60
Turzovka, 297

U

Ukrajina, 323, 466, 485, 557, 584, 660-662, 666, 672
Úscie Gorlickie, 178
Užská [župa], 260

V

Varšava, 129
Veľká Británia, 459
Veľký Krtíš, 402
Viedeň, 315
Vojvodovo, 627
Vrbovec-Michalovce, 352
Vyšná Šebastová, 215
Vyšný Komárnik, 181

Z

Zakarpatsko, 323
Zborov [panstvo], 302
Zemplín [župa], 220, 260, 282
Zlatníky, 216
Zvolen, 262
Zvolen [stolica], 257

Ž

Žarnovica, 503
Žilina, 120, 233, 385
Žilina [okres], 419

BIOGRAFICKÝ REGISTER

A

Albert Leo Schlageter, 38
Alžbeta Uhorská [Dunajská], 258, 270
Andrássy Gyula, 332
Andráši [rod], 84
Anjou [rod], 88
Arpád [rod], 149

B

Barnovský Michal, 537
Barták Július, 47
Bartolini Richard, 655
Baťa [rod], 499
Bazovský Ľudovít, 401
Bel Matej, 105
Benedikt sv., 250
Beneš Edvard, 398, 408, 416, 447, 545, 546
Beňovský Móríc August, 106, 275
Bernolák Anton, 374
Berzeviczy [rod], 91
Blaho Pavel, 513
Bokes František, 39
Botto Július, 45
Bystrický Valerián, 406

C

Cambel Samuel, 56
Clementis Vladimír, 541
Cluver Philips, 646
Coburg Ferdinand, 626
Coburg-Koháry Filip Sachsen, 608
Coburg-Koháry Lujza, 608
Conrad Clyde Lee, 622
Cyril Konštantín, 2, 246
Czibulka Rudolf, 372

Č

Čatloš Ferdinand, 396
Čulen Martin, 341

D

Dechet Ján, 122, 472
Drahomanov Mychajlo, 666

Ď

Ďurana Justín, 144

Ďurčanský Ferdinand, 522
Ďuriš Július, 141

E

Eliáš Alois, 462
Erasmus Rotterdamský, 610

F

Faust Ovidius, 54
Fótius, 601
Fučík Július, 38

G

Geórgios Gemistos Pléthón, 117
Ghyczy [rod], 330
Gojdič Pavel, 470
Gojdič Pavel Peter, 560
Golian Ján, 76
Greiner Ľudovít, 303

H

Hatvani István, 142
Hebler Matej, 287
Hlinka Andrej, 394, 413
Hodža Enver, 426
Hodža Michal Miloslav, 57
Hodža Milan, 398, 408, 440
Hopko Vasil', 560
Horváth Vladimír, 53
Husák Gustáv, 541
Húščava Alexander, 49, 97

CH

Chovanec Miroslav, 115
Chromeková Valéria, 75

J

Jablonický Jozef, 417

Ján Almužník sv., 286
Janoška Juraj, 345
Jaško Bernard, 534
Jesenius Jesenský Ján, 303 b
Jiránek Miloš, 173
Jiskra z Brandýsa Jan, 262
Juriga Ferdinand, 394

K

Kabina František, 356
Kadár Ján, 520
Kadlec Karel, 433
Katona Alexander, 356
Kazi František, 51
Kmet' Andrej, 58
Kollár Ján, 380
Konkoly [rod], 103
Konštantín I. Veľký, 601

L

Lamanskij Vladimír Ivanovič, 673
Lenard Filip, 381
Lenárt Jozef, 535
Lepáček Celestín Alojz, 161
Liba Peter, 587
Lippay Juraj, 273
Lorkovič Blaž, 136
Luxemburg [rod], 256

M

Machiavelli Niccolo, 610
Makovický Dušan, 385
Masaryk Tomáš Garrigue, 384, 398, 408, 410, 442, 456
Masaryková Alica Garrigue, 403
Matej Bel, 105
Matunák Michal, 46
Maximenko Vasilij Ivanovič, 473

- Maximilián II. Habsburský, 612
 Medvecký Karol Anton, 173
 Mejsnar Rudolf, 521
 Meličko [rod], 90
 Meliško [rod], 90
 Metod, 2, 246
 Mikula Zdenko, 468
 Mikuláš II., 667
 Mňačko Ladislav, 128, 591
 Morosini, 253
- N**
 Nepomucký Jan sv., 631
 Neresnický Juraj Slávik, 439, 519
 Nešporová Tamara, 150
 Novák Jozef, 69, 92
 Novomeský Ladislav, 509, 515, 541
- O**
 Ondrej III., 253
- P**
 Palacký František, 614
- Pálfi Pavol, 273
 Pálfyová Matylda, 590
 Péchy Emanuel, 331, 332
 Péchy [rod], 330
 Perliczi Ján Daniel, 309
 Polerecký Ján Ladislav, 658
 Pozdišovský Štefan, 44
 Pridala Michal, 143
 Psellos Michael, 602
- R**
 Rieger František Ladislav, 361
 Ripka Hubert, 456
 Rotterdamský Erasmus, 610
 Rysul'a Štefan, 238
- S**
 Samborskij Andrej Afanasjevič, 321
 Sedlmayerová Oldra, 410
 Seton-Watson Robert William, 657
 Severini Ján, 48
 Scholtz Fridrich, 42
- Sidor Karol, 392, 427
 Stanislav sv., 648
 Strauss Pavol, 592
 Süleyman, 612
 Svorad-Andrej sv., 250
 Széplaki Albert, 145
- Š**
 Škultéty Jozef, 378
 Štefan II. Koháry, 292
 Štefánik Milan Rastislav, 26, 398, 404
 Štúr Ľudovít, 37, 325, 340, 373, 388
- T**
 Tešedík Samuel, 321
 Theg-Konkoly [rod], 103
 Thurzo Juraj, 293
 Tiso Jozef, 394, 478
 Tiso Štefan, 130
 Tommasina, 253
 Trubeckoj Nikola S., 615
 Tuka Vojtech, 393, 420
- V**
 Vaclík Jan, 628
- Vajanský Svetozár Hurban, 384
 Valentini Ján, 50
 Vansová Terézia, 354
 Varsik Branislav, 41
 Vicen Jozef, 145
 Vitalij, 473
 Vojtas Jozef, 43
 Vojtaššák Ján, 475
 Volko-Starohorský Ján, 58
- W**
 Wagner Karol, 314
 Weber Heinrich Caesar, 630
 Weber Ján, 307
 Weissová Louise, 403
 Wenzl Jozef Andrej, 304
 Wiedermannová Oľga, 40
- Z**
 Záborský Jonáš, 387
- Ž**
 Žigmund Luxemburský, 259, 269, 270
 Žilinský Michal, 335

OBSAH

Štúdie

Čierna-Lantayová, Dagmar: Slovanské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve (1934 – 1949)	93
Đurková, Mária: Vznik a vývoj najstaršej zvolenskej šľachty	3
Gábris, Tomáš: Mikrosonda do sankčného systému arpádovského Uhorska.....	599
Gabzdilová-Olejníková, Soňa: Vznik a činnosť Csemadoku v kontexte politiky KSČ (1949 – 1951)	477
Holec, Roman: Bulharský excár Ferdinand a Slovensko (1939 – 1944).....	657
Chudják, František: Podnikateľské aktivity Slovenskej banky v rokoch 1919 – 1929.....	43
Chvojka, Michal: Zápas habsburskej polície s tajným hnutím talianskych karbonárov po Viedenskom kongrese	223
Kázmerová, Ľubica: Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941.....	461
Kobus, Andrzej: Československo a poľské leto roku 1980	287
Kšíňan, Michal: Vedec – cestovateľ alebo agent francúzskej vlády? (Predvojnové aktivity M. R. Štefánika)	443
Londák, Miroslav: Koniec ekonomickej reformy v Československu (60. roky 20. storočia) a Slovensko.....	267
Machó, Peter: Rázusov <i>Odkaz mŕtvych</i> a vnímanie násilia v medzikonfesionálnych vzťahoch.....	419
Martýkáňová, Darina: Láska, disciplína a budúcnosť. Diskurz osmanských intelektuáľov o dŕtech v rodině (1870 – 1918)	249
Nagy, Imrich: Vývin politických názorov Erazma Rotterdamského v konfrontácii s politickou realitou Európy v prvej tretine 16. storočia	625
Németh, H. István: Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zaťaženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí	29
Oslanský, František: Z písomných prameňov Európy o falšovaní mincí v stredoveku.....	587
Zemko, Milan: Volebný zákon do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia za prvej Československej republiky a strany národnostných menšín	81

Materiály

Leikert, Jozef: Ladislav Mňačko v boji s komunistickou mocou	315
Sylvia z Limericku – Mintalová, Zora: Z činnosti pomocnej misie Britského Červeného kríža Lady Muriel Paget na Slovensku	497

Rozhľady

Maliniak, Pavol: K sobášnej politike Bela IV. Dynastická svadba vo Zvolene a jej reflexie v historiografii	125
Nagayo, Susumu: Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika	

v Japonsku (október – november 1918)	137
P a u l o v i č o v á, Nina: Pohľady na holokaust v kontexte 2. svetovej vojny	335
S o r b y, Karol: Irak po páde monarchie (1958 – 1959)	507
Z ü c k e r t, Martin: Veda a „riadenie identity“. „Sudetonemeckí“ etnografi a ich vzťah k Slovensku na príklade časopisu <i>Karpathenland</i> (1928 – 1938) ...	147
Ž a t k u l i a k, Jozef: Spory o novú ústavu česko-slovenskej federácie v druhej polovici 80. rokov XX. storočia	161

Archív

K a p l a n, Karel: Zpráva o jednání Ursínyho s přednostou VII. odboru ministerstva vnitra plk. Františkem Jandou a vedoucím referátu Slovensko mjr. Bedřichem Pokorným 16. května 1947	685
R y c h l í k, Jan: Obdobie pred Slovenským národným povstaním v správach chorvátskeho vyslanca v Bratislave	349

Diskusia

M i c h e l a, Miroslav: Súčasný učebnice dejepisu v Maďarsku a problém reprezentácií maďarsko-slovenských vzťahov	525
---	-----

Bibliografia

Slovenská historiografia 2006 (Alžbeta Sedliaková)	729
--	-----

Recenzie

B i l é, Serge: Noirs dans les camps nazis (Lucia Galibert)	550
D a n g l, Vojtech: Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia (Milan Podrimavský)	385
D e j m e k, Jindřich: Edvard Beneš. Část první (Ondřej Houska)	541
H l a v i n k a, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945 (Ľudovít Hallon)	695
H r a b u š i c k ý, Aurel (ed.): Slovenský mýtus. Slovak Myth (Elena Mannová)	547
H r o n s k ý, Marián: Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918 (Roman Holec)	693
J a g i e ł ł o, Michał: Słowacy w polskich oczach (Irena Malec-Bilińska)	539
K o l l á r o v á, Ivona: Vydavatelia v 18. storočí (Eva Kowalská)	537
K r a k o v s k ý, Roman: Rituel du 1er mai en Tchécoslovaquie 1948 – 1989 (Michal Kšíňan)	195
L a c k o, Martin: Slovenské národné povstanie 1944 (Ivan Kamenec)	698
N i ž ň a n s k ý, Eduard (ed.): Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. (Ľudovít Hallon)	392
Russkije i slovaki v XIX. – XX. vv.: kontakty, vzájomnosť, stereotypy (Irina Dulebová - Ľubor Matejko)	388
R ü s e n, Jörn: História: narácia, interpretácia, orientácia (Juraj Šuch)	191
Ř e p a, Milan: Poetika českého dějepisectví (Marcela Bednářová)	193
Ž i a k, Miloš – S n o p k o, Ladislav (eds.): Park ušľachtilých duší (Ľudovít Hallon)	544

GLOSÝ

Teória a metodológia

G l a d w e l l, Malcolm: Bod zlomu (Libor Bernát).....	556
K o l l a i, István (ed.): Rozštiepená minulosť (Barnabás Vajda)	555

Všeobecné dejiny

A n u š a u s k a s, Arvydas (ed.): The anti-soviet Resistance in the Baltic states (Michaela Kacinová).....	705
D a n g l, Vojtech: Bitky a bojiská v našich dejinách (-Vič-).....	398
D a v i e s, Norman: Europe at war 1939 – 1945 (I. K.).....	199
G a d d i s, John Lewis: Studená vojna (M. Z.)	396
G o e t z, Hans-Werner: Život ve středověku (Peter Ivanič).....	395
H e c k e l, Waldemar: Who's who in the Age of Alexander the Great (M. Kramár)	557
Integrációs stratégiák a magyar kissebseg történetében (Miroslav Michela)	562
K o l á č e k, Karel: Vznik a vývoj starokatolíckého hnutí na území severních Čech do roku 1946 (Libor Bernát).....	703
K u b e š, Jiří (ed.): Šlechtic na cestách v 16. – 18. století (Eva Frimmová).....	561
R o m s i c s, Ignác: Parížska mierová zmluva z roku 1947 (M. Z.).....	703
S o r b y m l., Karol: Arabi, islam a výzvy modernej doby (Pavol Petruš).....	563
Z á ř i c k ý, Aleš: Rothschildové a ti druzí aneb Dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou (Miroslav Lacko).....	198
Zbožnost středověku. In <i>Colloquia mediaevalia Pragensia</i> 6 (Ondrej Uriga).....	558

Do roku 1526

N e u m a n n, Tibor: A Korlátköviek (T. L.).....	706
---	-----

1526 – 1848

N é m e t h H., István: Kassa város archontológiája (TL.).....	200
N o v á k M., Veronika: A pozsony jogakadémia hallgatósága 1777 – 1849 (Mária Grófová)	566
R a d v á n i, Hadrián: Jezuitská a univerzitná knižnica v Trnave (Mária Kohútová).....	564
S c h u l t h e i s z, Emil – M a g y a r, László András: Orvostképzés a Nagyszombati egyetemen 1769 – 1777 (František Šimon).....	398
T ó t h, Krisztina: Documenta Rudnayana Strigoniensia I. (Ivan Chalupický).....	707

1848 – 1945

G r a z i a n o, Ingrid – E ö r d ö g h, István: Jozef Tiso és a szlovákiai holokauszt (I. K.).....	569
K a m e n e c, Ivan: Slovenský štát v obrazoch (Matej Hanula)	400
Stosunki polsko – słowackie w I połowie XX. wieku (J. Kredátus).....	709
M o r o z o v, Stanislav Vaclavovič: Poľsko-čechoslovenskíje otnošenija 1933 – 1939 (Ľubica Harbuľová)	200

Tišliar, Pavol: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919 (Martin Lacko).....	708
Po roku 1945	
Doskočil, Zdeněk: Duben 1969 (Richard Pavlovič)	202
Frommer, Benjamin: National cleansing (R. Maskal').....	712
Khun, Pavel: Československo a Masarykov odkaz, Česi na Slovensku v dobe jeho zániku (I. K.).....	715
Dejiny vedy a techniky	
Von der Forschung gezeichnet (Miroslav Kamenický).....	576
Regionálne dejiny – zborníky	
Annales historici Presovienses VI. (M. Hetényi).....	572
Farnost' Turzovka (Libor Bernát).....	718
Frimmová, Eva – Klecker, Elisabeth: Itineraria Posoniensia (Maroš Mačuha).....	204
Historické rozhľady III/2006 (Peter Ivanič)	571
Jančura, Marián: Hnilčík (Miroslav Lacko).....	575
Konfessionelle pluralität als herausforderung (Ingrid Kušnieráková).....	401
Sekela, Vladimír – Jáger, Mikuláš (eds.): Dejiny Michaloviec (I. K.)	402
Streik im Revier (Miroslav Kamenický).....	716
Štefáňák, Peter ml.: Malý Lipník (Michal Kšíňan).....	717
URBS. Magyar várostörténeti évkönyv I. (TL).....	570
Zborník Slovenského banského múzea 21. (Miroslav Lacko).....	574
KRONIKA	
Agrárne strany vo vládných a samosprávnych štruktúrach medzi svetovými vojnami (Matej Hanula).....	579
Cirkvi a ich vplyv na formovanie národného vedomia národov a národností v strednej Európe (19. storočie – prvá polovica 20. storočia) (Ján Džujko).....	208
Dejiny knižnej kultúry Košíc a okolia (Klára Komorová).....	210
Konferencia <i>Politické a spoločenské premeny Uhorska</i> v 1. polovici 17. storočia (Maroš Mačuha)	719
Konferencia <i>Rod Révai v slovenských dejinách</i> (Maroš Mačuha).....	720
Kultur und Literatur im Donau-Karpatenraum in der Frühen Neuzeit (Viliam Čičaj).....	578
Medzinárodná konferencia <i>České, slovenské a československé dejiny 20. století</i> (Adam Hudek).....	410
Medzinárodná konferencia <i>Matej Korvín a jeho doba</i> (Eva Frimmová).....	721
Medzinárodná konferencia 520. výročie založenia Zväzu hornouhorských banských miest (Miroslav Lacko).....	213
Medzinárodná konferencia, Praha, 17. – 18. marec 2008: Stredná Európa v európskej dynamike (Gabriela Žiaková).....	407
Medzinárodná vedecká konferencia o Imrichovi Thökölym (Annamária Kónyová).....	212

Nový medzinárodný spoločenskovedný časopis (M. B.).....	207
Seminár <i>Balneografia v dejinách knižnej kultúry Slovenska</i> (Eva Frimmová).....	724
Slovensko-poľské vzťahy v období medzi svetovými vojnami očami historikov a diplomatov (Martin Garek)	577
Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2007 (Viliam Čičaj).....	214
Správa z medzinárodnej konferencie. Paríž 16. – 17. november 2007. Sainte Élisabeth (1207 – 1231) (Laura Pacindová).....	405
300. výročie bitky pri Trenčianskej Turnej (Viliam Čičaj)	581

Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore všeobecné dejiny

N a g y, Imrich: Reinterpretácia ideálu antického vladára u Erazma Rotterdamského	582
S y r n ý, Marek: Demokratická strana na Slovensku v rokoch 1944 – 1948	726

Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore slovenské dejiny

B a d a, Michal: Fenomény metropolizmu Bratislavy v 16. a 17. storočí.....	412
B e n k o, Juraj: Ideológia boľševického komunizmu, jej prenikanie do strednej Európy a na Slovensko po prvej svetovej vojne (1918 – 1921).....	217
Č e c h o v á, Františka: Nitriansky biskup a arcibiskup Karol Kmet'ko a jeho diecéza	583
M i c h e l a, Miroslav: Slovenská otázka v politike Maďarska v rokoch 1919 – 1927.....	218
S c h v a r c, Michal: Karpatskonemecká strana v rokoch 1927 – 1938 a jej miesto v nemeckom politickom hnutí na Slovensku.....	727
U h r i n, Marian: II. slovenská partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika.....	728

Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore dejiny vied a techniky

Š p e r k a, Andrej: Fyzika (<i>Physica</i>) na Trnavskej univerzite do roku 1709	413
---	-----

Nekrológ

Pamiatke PhDr. Michala Barnovského, DrSc. (1937 – 2008) (Jan Pešek)	414
Thomas D. Marzik (1941 – 2007) (Owen V. Johnson).....	220
Za Domokosom Kosárym (1913 – 2007) a Andrásom Kubinyim (1929 – 2007) (Anna Fundárková – Tünde Lengyelová)	219

Autori čísla:

PhDr. František **Oslanský**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; JUDr. Mgr. Tomáš **Gábriš**, PhD., MA, Katedra právnych dejín, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Šafárikovo nám. 6, 818 05 Bratislava; Mgr. Imrich **Nagy**, PhD., Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica; prof. PhDr. Roman **Holec**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; CSc., doc. Karel **Kaplan**, CSc., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., Puškinovo nám. 9, 160 00 Praha 6, Česká republika; Mgr. Alžbeta **Sedliaková**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava.

THE ROLE OF MAGIC IN THE PAST

*Learned and Popular Magic, Popular Beliefs
and Diversity of Attitudes*

Edited by Blanka Szeghyová

Pokyny pre autorov

Historický časopis vychádza štyrikrát do roka. Uverejňuje výhradne pôvodné články, ktoré sú výsledkom vlastnej bádateľskej činnosti autora. Príspevky redakcia predloží na posúdenie dvom lektorom. O ich prijatí alebo neprijatí na základe lektorských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady Historického časopisu autorov upovedomíme do 90 dní odo dňa doručenia do redakcie. Autori poskytujú svoje rukopisy exkluzívne *Historickému časopisu* a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neuverejnia v iných časopisoch. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky do Historického časopisu odovzdávajte, resp. posielajte na adresu redakcie v elektronickej forme (na diskete alebo e-mailom formou prílohy) v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri písaní poznámok pod čiarou (nie na konci príspevku) používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*.

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán (72 000 znakov vrátane medzier), recenzií 10 strán (18 000 znakov vrátane medzier) a anotácií 3 strany (5 400 znakov vrátane medzier). K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca 1 400 znakov, krátky abstrakt (cca 700 znakov) a osobné údaje o autorovi (bydlisko, zamestnanie, e-mail a telefonický kontakt).

Vzhľadom na platnosť *STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy* – je potrebné rešpektovať jej zásady. Niektoré interpunkčné znamienka sa v odkazoch používajú odlišne od pravidiel slovenského pravopisu. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, 56 s.

²PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, 311 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú spojovníkom s medzerami po oboch stranách spojovníka.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, 99 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedecký redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵*Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶MICHÁLEK, Slavomír. Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 301-317.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸KAMENEC, ref. 1, s. 37.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

⁹KAMENEC, Po stopách, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súbežnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zbornik_2000_2001.pdf>

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydateľstvo uvádzame:

b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydateľstiev sa názov vydateľstva pridá k príslušnému miestu vydania:

Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

- Ak je viac miest vydania a len jeden vydateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou:

Bratislava; Martin : Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.

- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

- Odkaz na archívny prameň:

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Poverenictvo informácií a osvety (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Adresa redakcie: Historický časopis, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Tel.: +421-2-529 25 753; 0908 09 89 37

E-mail: hiscaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk/>

objednávky: písomne, telefonicky, mailom, prípadne prostredníctvom elektronického objednávkového formuláru na webovskej stránke časopisu